

Me mò ria 2022

CONSELL
VALENCIÀ
de CULTURA

Palau de Forcalló
Museu, 3 València
www.cvc.gva.es

ÍNDIX

0	PRESENTACIÓ	04
	RESUM	07
	OBSERVACIONS I RECOMANACIONS	08
1	EL CONSELL VALENCIÀ DE CULTURA	11
	DESCRIPCIÓ DE LA INSTITUCIÓ	12
	ELS MEMBRES	14
	SINOPSI HISTÒRICA	17
2	ACTIVITAT INSTITUCIONAL	23
	REUNIONS	24
	MEMBRES DE LES COMISSIONS DURANT 2022	25
	INFORMES	27
	ACTIVITATS DEL CONSELL VALENCIÀ DE CULTURA	30
	COMPAREIXENTS EN LES SESSIONS DEL CONSELL	45
	REPRESENTACIÓ DEL CVC EN ALTRES INSTITUCIONS	52
3	PUBLICACIONS	55
	<i>ANTOLOGIA MEDITERRÀNIA. JOSEP PIERA</i>	57
	<i>LOS ORÍGENES DEL RUGBI EN VALENCIA</i> DE R. AGULLÓ I V. AGULLÓ	63
	AGENDA 2023	70
4	ANNEXOS	77
	INFORMES	78
	MEMÒRIA DE GESTIÓ INTERNA	271
	GESTIÓ ECONÒMICA-FINANCERA 2022	299
	EL CONSELL EN ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ	305
	CONCURS LITERARI I DE DIBUIX SOBRE LA VIDA DESPRÉS DEL CONFINAMENT	365

Presentació

A

quest pròleg de la memòria del CVC de l'any 2022 no el firmarà Santiago Grisolí. El professor va morir a l'agost de 2022, després de 26 com a president i de moltes memòries anuals amb la seua signatura.

Des de la vicepresidència, vaig accedir (provisionalment) a la presidència del Consell Valencià de Cultura. He intentat expressar en aquests mesos un desig de continuïtat i reforçar una idea: que el valor de la institució es basa en el treball rigorós i de continuïtat, en la voluntat de consens, i en saber plantejar assumptes que apunten al futur, al servei de tothom o almenys per al debat de tothom.

Però no sé si a Santiago Grisolí li agradaria un plantejament com aquest en un moment així. Llegint els seus papers dels últims 25 anys veig una apel·lació contínua a la renovació, a l'adaptació a les necessitats de la societat, a l'examen radical d'algunes actituds nostres tan còmodes, tan segures que, en el fons, fàcilment, es podria deduir que estan basades en prejudicis autosuficients.

És una mirada que m'agradaria heretar-li. Sembla com si Grisolí plantejara una revisió contínua del sentit de la utilitat d'institucions com la nostra. Era el seu esperit científic, segurament. En la nota-pròleg de la memòria del CVC immediatament anterior a aquesta, l'última que va firmar, Grisolí escrivia a favor de la discussió plena i sense traves, i a favor d'evitar que el pensament quedara reclòs en cercles de la mateixa opinió.

En el fons, la preocupació del professor és una preocupació que a Europa ve de moltes dècades enrere, sobre el sentit de la tradició i la continuïtat, sobre la pèrdua de l'autoritat: que el fil de la tradició s'ha trencat i ja no és possible recuperar-lo. La idea la va expressar com ningú René Char en plena II Guerra Mundial. És la nota 62 dels Fulls d'Hipnos: *la nostra herència no prové de cap testament*.

És en la desorientació posterior, en la pèrdua del valor de certes veritats, en què el pont, tens, entre el passat i el futur deixa d'existir i es converteix en un buit, o en una bretxa, entre les dues dimensions temporals.

Per això, el Consell Valencià de Cultura, al meu entendre, posant-se continuament en qüestió, ha de continuar intentant refer el pont, pensar que encara és possible fer-ho, de tal manera que el tresor de la nostra herència, valenciana, europea, universal, tinga hereus i responsables. Amb nosaltres, mentre hi siguem. I que les paraules que pronunciem (*raó, llibertat, justícia, terra*, per exemple) recobren vida i el sentit primigeni, amb possibilitat de ser enteses i transmeses. Si no ho aconseguim, no serem sòlids, ni construirem res, i hauréu oblidat els plànols del pont.

Vos presente la Memòria del CVC de l'any 2022 amb aquesta idea de fons. Tant de bo les persones que formem la institució trobem la fortalesa necessària per aclarir i orientar en la complexa tasca d'entendre i actuar en la vida comunitària valenciana.

Dolors Pedrós
Presidenta

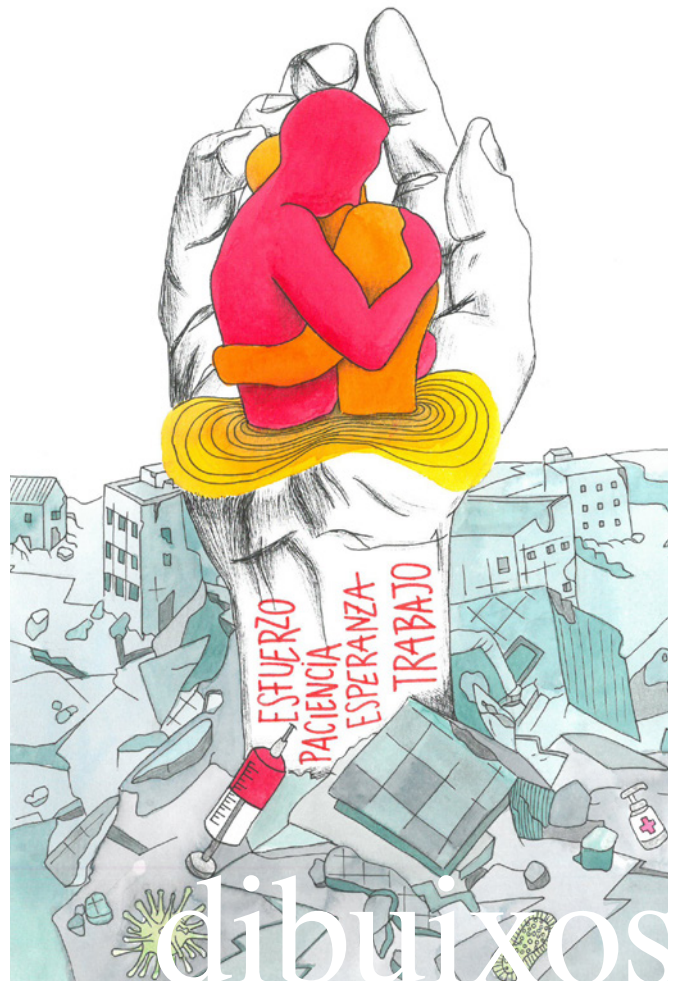
homenajes

actes
protocol·lari

visites

dibuixos

taules redones

Resum

 e l'activitat institucional del Consell Valencià de Cultura en 2022.

81 reunions del Ple i Comissions ordinàries.

21 informes aprovats, el 52% **per iniciativa** pròpia i la resta per peticions externes.

Informes preceptius per a declaracions de BIC **5**, Conjunts Històrics i Béns Immobles Singulars i BRL **7**, Política Cultural **4**, Educació i Investigació **1**, Territori **1**, Noves tecnologies i protecció de dades **1**, Altres **2**.

2 visites escolars: IES Henri Matisse de Paterna i l'IES Santiago Grisolía de Callosa de Segura.

4 taules redones: *De l'Audiovisual 1 i 2, Sobre l'Estatut de l'Artista i Sobre l'Audiovisual valencià a debat.*

2 homenatges a: Ricardo Bellveser Icardo i Antonio Cabrera.

2 presentacions de llibres: *Antologia Mediterrània* de Josep Piera i *Los orígenes del rugby en Valencia*, de Recaredo i Víctor Agulló.

26 activitats i actes protocol·locaris al Palau de Forcalló.

29 experts i responsables de les Administracions Públiques han assessorat les Comissions del Consell.

Representació del Consell en **29 consells rectors** d'entitats culturals públiques valencianes.

102 col·legis i instituts i 2.778 alumnes han participat en el concurs escolar literari i de dibuix del Consell sobre *La vida després del confinament*, **2.070 dibuixos** i **708 obres literàries**.

37 notes de premsa enviades als mitjans de comunicació sobre les activitats de la institució i un impacte de **543 informacions** sobre el Consell tant en premsa escrita com en edicions digitals en Internet i les xarxes socials.

Observacions i recomanacions

N

hi ha prou amb un any de sessions de treball i de debats en plenaris per a veure clars els assumptes als quals el CVC torna de manera reiterada, en què insisteix des d'òptiques diverses. Són representatius d'una manera de pensar i d'observar la realitat valenciana de la cultura en un temps determinat, el de 2022. I encara que alguns són ben concrets, en aquests també s'aprecia una sensibilitat de la mirada que segurament els transcendeix. N'hem triat els següents:

Tutela del dret a la intimitat de les dades personals

El CVC creu que fa falta informació i formació sobre els riscos en l'ús que fem de la tecnologia (robatori de dades, usurpacions d'identitat, apropiació de comunicacions). Però també considera que la privacitat de les dades personals no pot obstaculitzar la investigació en els àmbits més diversos. La institució creu que s'han de trobar maneres de facilitar l'ús d'aquestes dades i de garantir al mateix temps els drets afectats, perquè són necessàries per a les investigacions i la resolució de problemes d'interès general.

Inversió en I+D i els científics joves

El CVC recomana una millora en la inversió en I+D, que es manté per davall de l'europea. També ho fa respecte dels salaris dels científics joves, congelats des de fa anys. Serien mesures necessàries per a promoure el talent investigador i per a recuperar els científics que se n'han anat, i se'n van, per qüestions laborals. Són observacions recurrents del CVC en els últims anys que alerten del camí que falta per recórrer en la consideració social de la ciència.

Turisme cultural

Malgrat que guanya una certa consideració social, el turisme cultural no acaba de veure's, en general, com una alternativa real al turisme massiu de sol i platja. El CVC sí la veu desitjable i possible, perquè llevaria pressió a les zones litorals i donaria més possibilitats de desenvolupament a moltes comarques de l'interior, en la línia de valoració de la cultura i el patrimoni amb valors sostenibles i amb transcendència econòmica real.

Albufera de València

L'any passat la institució va posar una renovada atenció en la llacuna i continua fent-ho enguany. En el 2022 es van exposar un seguit de consideracions sobre la situació administrativa i el Projecte d'Infraestructura Hidràulica, entre altres. El CVC considera imprescindible que les obres que es projecten al Parc Natural, les relacionades amb l'arròs i la pesca, o a l'entorn, com és el cas del port de València, tinguen una tramitació ambiental rigorosa.

La Llar de la Bona Lletra (Tavernes) i l'Elca (Oliva)

Es va decidir donar suport al projecte de la Llar de la Bona Lletra, impulsat per la Fundació Rafael Chirbes i l'Ajuntament de Tavernes de la Valldigna, amb l'objectiu de crear, en la casa natal de l'escriptor, un centre d'estudi de la seua obra i la d'altres autors del poble. També es va fer un estudi de la finca de l'Elca del poeta Francisco Brines, a Oliva, seu de la fundació amb el seu nom, en què es recomana dotar-la de més recursos públics per a preservar-la com cal. A banda del cas de Chirbes i Brines pel pes específic que tenen en la literatura contemporània en castellà, es considera que actuacions com aquestes ajuden a mantindre viva l'obra dels nostres escriptors.

Foment dels CEVEX

El Consell insisteix en la importància lingüística i cultural dels Centres Valencians a l'Exterior per a la conservació de les arrels i com a espais d'acollida dels nouvinguts amb informació sobre estudis, treballs o negocis a emprendre. Per això recomana la potenciació dels cursos de llengua i la implicació de les universitats valencianes per mitjà de plans de formació.

Model cultural i atenció a les professions artístiques

El CVC continua mostrant-se a favor d'un model cultural descentralitzat i coordinat entre les administracions, per tal d'aprofitar els recursos i oferir bones programacions arreu del territori. Però, per aconseguir-ho, veu com és de necessari el diàleg amb els sectors artístics, per tal d'incorporar propostes i atendre les especificitats d'aquestes professions. I en això té molt a veure la progressiva aplicació de l'Estatut de l'Artista, una reclamació històrica dels sectors culturals.

Promoció dels artistes valencians

El Consell recomana una major promoció, en les programacions i en els espais informatius dels mitjans de comunicació (i en particular en la radiotelevisió pública À Punt), del treball dels artistes valencians. En conseqüència directa, recomana que aquests mitjans informatius posen tot l'interés en el foment de l'activitat artística feta en la llengua pròpia.

Catalogació i protecció dels béns patrimonials

Els diversos treballs del CVC en l'àmbit patrimonial tornen a posar damunt la taula, per a l'atenció de les institucions responsables, l'obligació que tenen en la protecció dels béns patrimonials i en la catalogació correcta que necessiten. No solament això, sinó que les administracions han de posar els recursos necessaris per a salvaguardar-los i, a més, exigir el compliment de les obligacions legals als particulars titulars d'aquests béns.

Nova llei de Patrimoni

És sabut que el CVC s'ha mostrat els últims anys a favor d'una nova llei de Patrimoni per a substituir la vigent de 1998, i hi ha col·laborat en la mesura de les seues competències. La institució reitera que la nova llei hauria d'incloure aspectes que l'actual no recull, i desenvolupar i aclarir qüestions no ben resoltes ara.

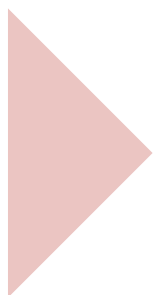
El Consell Valencià de Cultura

Descripció de la institució

Els membres

Sinopsi històrica

Descripció de la institució

NATURALESIA JURÍDICA

El CVC és una institució de caràcter públic que forma part del conjunt d'institucions que constitueixen la Generalitat Valenciana. Està compost per vint-i-un membres, elegits per majoria de dos terços de les Corts Valencianes i nomenats pel president de la Generalitat Valenciana, entre les persones de prestigi rellevant o de reconegut mèrit intel·lectual dins de l'àmbit cultural valencià.

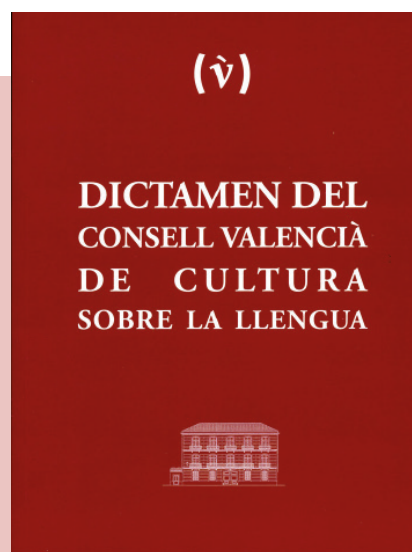

FUNCIONS

La comesa principal del Consell és elaborar els informes o dictàmens i realitzar els estudis que li sol·liciten les institucions públiques de la Comunitat Valenciana.

A més, la institució també atén peticions per part d'entitats de la societat civil i tracta assumptes que per iniciativa pròpia considera importants per a la defensa i la promoció dels valors culturals i lingüístics valencians.

Finalment, el Consell proposa al president de la Generalitat Valenciana la distinció de persones, entitats o institucions que destaquen en la defensa i promoció de la cultura valenciana.

Portada del Dictamen sobre la llengua, un dels treballs més importants del Consell Valencià de Cultura.

SEU OFICIAL

El Consell Valencià de Cultura té la seu oficial al Palau de Forcalló, al barri del Carme de València.

Vestíbul del Palau de Forcalló, seu del Consell Valencià de Cultura. (Foto CVC).

ORGANITZACIÓ

El Ple del Consell Valencià de Cultura és l'òrgan màxim de decisió de la institució; totes les qüestions que afecten la cultura valenciana estan reservades a la seua decisió. Aprova els dictàmens i informes que emet la institució i l'avantprojecte de despeses; constituïx les comissions i grups de treball; i proposa al president de la Generalitat la distinció de persones i entitats que per llur treball, estudi, defensa o promoció de la cultura valenciana, se n'hagen fet mereixedores.

El president és nomenat per Decret pel president de la Generalitat entre els membres del CVC. Les seues competències són la representació legal de la institució, convocar i moderar les reunions, dirigir els organismes i dependències del CVC, ordenar els pagaments i vetlar pel compliment dels acords del Ple i de la Comissió de Govern.

L'actual presidenta del Consell Valencià de Cultura és Dolors Pedrós Company.

El treball de consultoria del Consell es fa mitjançant comissions temàtiques, tant permanents com temporals, formades per membres de la institució. Actualment en té cinc de permanents: Arts, Ciències, Jurídica, Llegat històric i Promoció cultural.

I en crea de temporals, en forma de grups de treball, segons les característiques dels assumptes sobre els quals s'ha de pronunciar o considera oportú tractar.

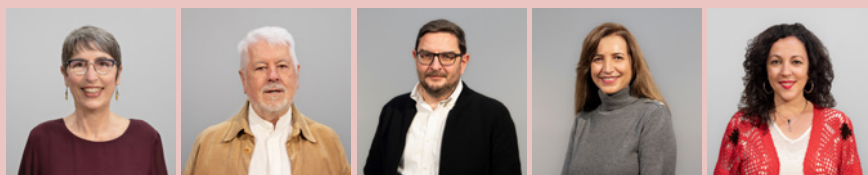

Els membres

La composició reglamentària del CVC és de vint-i-un membres. En agost de 2022 va faltar el President Santiago Grisolfà García i en novembre Joaquín Santo Matas. Així la composició actual és de 19 membres. La Presidenta del Consell Valencià de Cultura és Dolors Pedrós Company i el Secretari executiu, Jesús Huguet Pascual.

MEMBRES DE L'ACTUAL CONSELL VALENCIÀ DE CULTURA

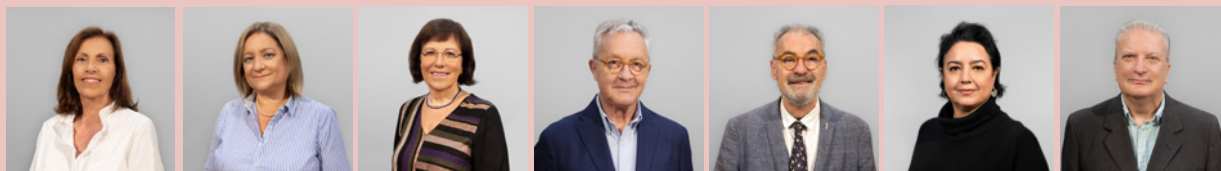
Dolors Pedrós

Jesús Huguet

Xavier Aliaga

Marta Alonso

Irene Ballester

Amparo Carbonell

Ascensión Figueres

Josefa Frau

Vicente González

José María Lozano

Begoña Martínez

Gerardo Muñoz

José Vicente Navarro

Ana Noguera

Rosana Pastor

Maribel Peris

Vicent Torrent

Inmaculada Vidal

Núria Vizcarro

Membres	Lloc de naixement	Professió
Aliaga VÍllora, Xavier	Madrid	Escriptor i periodista.
Alonso Rodríguez, Marta	Alacant	Historiadora de l'Art. Llicenciada en Ciències de la Informació.
Ballester Buigues, Irene	Pedreguer	Doctora Història de l'Art UV.
Carbonell Tatay, Amparo	València	Escultora. Catedràtica UPV.
Figueres Górriz, Ascensión	Nules	Professora i Tècnica de Normalització Lingüística.
Frau Ribes, Josefa	Benissa	Advocada.
González Móstoles, Vicente	Meliana	Arquitecte.
Huguet Pascual, Jesús	Onda	Escriptor.
Lozano Velasco, José M ^e	Burgos	Arquitecte. Catedràtic d'Universitat.
Martínez Deltell, Begoña	Alacant	Professora UMH i directora Galeria Aural.
Muñoz Lorente, Gerardo	Melilla	Escriptor.
Navarro Raga, José Vicente	Xàtiva	Empresari i funcionari de la G.V.
Noguera Montagud, Ana	Krefeld (Alemanya)	Professora Universitat.
Pastor Muñoz, Rosana	Alboraya	Grau en Art Dramàtic per l'ESAD. Actriu i directora.
Pedrós Company, Dolors	Carcaixent	Editora i gerent d'Edicions 96.
Peris Muiños, Maribel	Castelló de la Plana	Pedagoga-Logopeda. Funcionària Diputació Castelló.
Torrent Centelles, Vicent	València	Músic.
Vidal Bernabé, Inmaculada	Monòver	Catedràtica Història de l'Art UA.
Vizcarro Boix, Núria	Castelló de la Plana	Dramaturga, actriu i directora.

Sinopsi històrica

El Consell Valencià de Cultura es va crear mitjançant la Llei 12/1985, de 30 d'octubre, de la Generalitat Valenciana i es va constituir el 28 de gener de 1986. Els seus membres són nomenats per un període renovable de sis anys, i, des de la seua creació fins a desembre de 2022, han format part de la institució 97 consellers, inclosos els actuals. En les pàgines següents es pot consultar informació sobre els antics membres de la institució.

El president del Consell Valencià de Cultura és nomenat pel president de la Generalitat Valenciana d'entre els membres de la institució; fins a desembre de 2022 la institució a tingut quatre presidents: Juan Gil-Albert (1986-1994), Vicente Aguilera Cerni (1995-1996), Santiago Grisolí (1996-2022) i Dolors Pedrós Company, actual presidenta.

El Consell Valencià de Cultura ha emés, d'ençà que fou creat fins a desembre de 2022, 682 informes, abas-

tant temàtiques tan diverses com ara patrimoni cultural material i immaterial, informes jurídics, toponímia valenciana, qüestions lingüístiques i ciència i medi ambient.

Els dictàmens i informes del Consell tenen relació amb assumptes puntuals, com l'actuació del CVC com a entitat consultora per a la declaració d'un determinat Bé d'Interés Cultural (BIC), o bé s'ocupen de qüestions més generals, com el Dictamen sobre la llengua.

El Consell Valencià de Cultura ha celebrat sessions plenàries fora de la seua seu a la ciutat de València; concretament, les visites realitzades fins ara són: Aiello de Malferit, Alacant, Alaquàs, Albaida, Alcoi, l'Alcora, Algemesí, Alzira, Benicarló, Benidorm, Benissa, Bunyol, Callosa de Segura, Castelló de la Plana, Dénia, Elx, la Font d'en Carròs, Gandia, Ibi, Lliria, Monòver, Morella, Onda, Ondara, Ontinyent, Oriola, Pedreguer, Peníscola, Potries, Requena, Sagunt, Sant Mateu, Simat de la Valldigna, Sogorb, Utiel, Vall d'Uixó, Vilafamés, Vilafranca, Vila-real, Villena, Vinaròs, Xàbia i Xàtiva.

Per últim, el Consell Valencià de Cultura compta amb un catàleg de publicacions amb obres de temàtica diversa, com ara patrimoni arquitectònic, arqueològic, pictòric, i immaterial, tradició religiosa, literatura, medi ambient, historiografia, dret, gastronomia, poesia, literatura, botànica, etc.

El Consell Valencià de Cultura es va crear mitjançant la Llei 12/1985 de la Generalitat Valenciana i es va constituir en gener de 1986. Des d'aleshores ha tingut 97 membres, inclosos els actuals, i quatre presidents, l'escriptor Juan Gil-Albert, el crític d'Art Vicente Aguilera, el bioquímic Santiago Grisolí i Dolors Pedrós Company, actual presidenta. Fins a desembre de 2022 la institució cultural ha emés 682 informes sobre diverses temàtiques.

Membres anteriors del CVC

MEMBRES	Naixement/Decés	Lloc de naixement	Professió	Alta	Baixa
Aguilera Cerni, Vicente	1920/2005	València	Crític d'Art	11/12/1985	28/09/1998
Alfaro Hernández, Andreu	1929/2012	València	Escultor	11/12/1985	15/03/1990
Àlvarez Rúbio, Vicent	1941	Xàtiva	Advocat	02/11/1995	15/07/2011
Bas Carbonell, Manuel	1942/2020	Xàbia	Bibliòfil	02/11/1995	08/07/2002
Bellveser Icardo, Ricardo	1948/2021	València	Periodista	02/11/1995	16/07/2018
Beüt Belenguer, Emili	1902/1993	València	Escriptor	16/12/1991	14/08/1993**
Boronat Gisbert, José	1922/2002	Alcoi	Professor de Química	16/12/1991	18/01/2002**
Buigues Carrión, Vicente	1920/1986	Dénia	Oftalmòleg	11/12/1985	03/02/1986**
Calomarde Gramage, Joaquín	1956/2019	València	Catedràtic de Filosofia	12/05/1998	15/02/2000
Casp Verger, Xavier	1915/2005	Carlet	Poeta	04/01/1989	08/07/2002
Ciscar Casabán, Consuelo	1945	Picanya	Gestora Cultural	23/05/2012	16/07/2018
Colón Doménech, Germà	1928/2020	Castelló de la Plana	Filòleg	04/01/1989	02/11/1995
Conejero Tomàs, Manuel Àngel	1943	València	Catedràtic Filologia Anglesa. Dramaturg	02/06/2004	16/07/2018
De Soto Arándiga, Ramón	1942/2014	València	Catedràtic Universitat	11/12/1985	16/12/1991
				02/11/1995	18/10/2014**
Enrique i Tarancón, Vicente	1907/1994	Borriana	Cardenal de l'Església Catòlica	11/12/1985	29/11/1994**
Fabregat Mañes, Amadeu	1948	València	Periodista	02/11/1995	08/07/2002
Farnós de los Santos, Vicente	1963	Castelló de la Plana	Periodista	15/07/2011	16/07/2018
Faus Sevilla, Pilar	1925/2008	València	Bibliotecària	22/03/1994	05/01/1998
Ferrando Badia, Juan	1926/2007	Foios	Catedràtic Dret	11/12/1985	26/06/1996
				08/07/2002	02/12/2007**
Ferrero Molina, Vicente	1944	Banyeres	Escultor	02/06/2004	17/07/2018
Fuster i Ortells, Joan	1922/1992	Sueca	Escriptor	05/03/1987	21/06/1992**
García Asensio, Enrique	1937	València	Director d'Orquesta	11/12/1985	16/07/2018
García Berlanga, Luis	1921/2010	València	Director de cine	11/12/1985	05/01/1998
García Candau, Jordi	1951	Vila-real	Periodista	26/12/1996	05/01/1998
García Esteve, Alberto	1919/1997	València	Jurista	11/12/1985	04/01/1989
García Rodríguez, Amando	1934	Alcoi	Catedràtic Física Aplicada	16/12/1991	05/01/1998
García i Sanz, Arcadi	1926/1998	Vall d'Uixó	Historiador	04/01/1989	02/11/1995
Gil-Albert, Juan	1904/1994	Alcoi	Poeta	11/12/1985	03/07/1994**
Giménez Julián, Emili	1932/2014	Bunyol	Arquitecte	11/12/1985	16/12/1991
Giménez Muñoz, Soledad	1963	Paris	Cantant i Compositora	29/07/2014	16/07/2018
Grisolía García, Santiago	1923/2022	València	Bioquímic, Llicenciat Medicina	11/12/1985	04/01/1989
				02/11/1995	04/08/2022**
Guarner Pérez, Lluís	1902/1986	València	Escriptor	11/12/1985	26/08/1986**

MEMBRES	Naixement/Decés	Lloc de naixement	Professió	Alta*	Baixa
Lapiedra Civera, Ramón	1940	Almenara	Catedràtic Física Teòrica	05/01/1998	15/07/2011
Llobregat Conesa, Enric	1941/2003	València	Arqueòleg	11/12/1985	02/11/1995
Llorens Serra, Tomàs	1936/2021	Almassora	Crític d'Art	04/01/1989	15/03/1990
Lloris Camps, Enedina	1957	València	Cantant	05/01/1998	31/03/2000
Lluch i Girbés, Enric	1949	Algemesí	Escriptor	29/07/2014	16/07/2018
López Artiga, Ángeles	1939	Massamagrell	Compositora, cantant, pianista i pedagoga	16/07/2018	16/11/2021
López Piñero, José María	1933/2010	Mula	Historiador de la Medicina	11/12/1985	16/12/1991
Lozano Sanchis, Francisco	1912/2000	Antella	Pintor	11/12/1985	16/12/1991
Maravall Casesnoves, José Antonio	1911/1986	Xàtiva	Catedràtic d'Història	11/12/1985	19/12/1986**
Marcos Martí, Glòria	1950	València	Catedràtica Geografia i Història	15/07/2011	16/07/2018
Marín Soriano, Emili	1940	Alcoi	Editor	22/03/1994	05/01/1998
Martínez Tébar, Joaquín	1963	València	Músic i professor	23/02/2015	16/07/2018
Michavila i Pitarch, Francesc	1948	Castelló de la Plana	Matemàtic Catedràtic d'Universitat	16/12/1991	27/06/1995
Montés i Penadés, Vicent Lluís	1942/2009	Ontinyent	Jurista. Catedràtic d'Universitat	15/03/1990	02/11/1995
Montesinos García, Juan Antonio	1933/2014	Alacant	Catedràtic Matemàtiques	08/07/2002	15/07/2011
Morant Deusa, Isabel	1947	Almoines	Catedràtica Història	02/06/2004	15/07/2011
Morenilla Talens, Carmen	1960	València	Catedràtica Filologia	02/06/2004	15/07/2011
Moreno Sáez, Francisco	1942	Alacant	Llicenciat Filosofia	15/07/2011	20/12/2012
Morera Bueltri, José María	1934/2017	València	Director Teatral	02/11/1995	07/07/2011
Muñoz Ibáñez, Manuel	1943	València	Metge. Historiador de l'Art	05/01/1998	02/06/2004
Muñoz Puelles, Vicente	1948	València	Escriptor	12/01/1999	16/07/2018
Negueroles Colomer, Elena	1949	Alzira	Pintora	08/07/2002	08/11/2012
Nieto Nieto, Justo	1943	Cartagena	Catedràtic i Rector d'Universitat	15/03/1090	05/01/1998
Peñarroja Torrejón, Leopoldo	1954	Vall d'Uixó	Catedràtic de Llengua Espanyola	11/12/1985	21/01/1992
				26/12/1996	02/06/2004
Pérez Alonso-Geta, Petra M.	1945	Camarma de Esteruelas	Catedràtica emèrita d'Antropologia de la Educació	16/07/2018	16/11/2021
Pérez Gil, José	1918/1998	Caudete de las Fuentes	Pintor	05/03/1987	04/01/1989
Pérez Puche, Francisco	1945	València	Periodista	15/07/2011	16/07/2018
Prades Perona, Luis	1929/2021	Castelló de la Plana	Pintor	02/11/1995	08/07/2002
				02/06/2004	16/07/2018
Primo Yúfera, Eduardo	1918/2007	Puerto Mazarrón	Catedràtic Ciències	08/07/2002	28/10/2007**
Quirós Palau, Martín	1929/2022	València	Llicenciat en Medicina	15/07/2011	16/07/2018
Ramos Fernández, Rafael	1942/2021	Elx	Arqueòleg	11/12/1985	05/01/1998
Reig Armero, Ramiro	1936/2018	València	Professor d'Universitat	04/01/1989	02/11/1995
Reig i Pla, Juan Antonio	1947	Cocentaina	Bisbe de l'Església Catòlica	05/01/1998	19/02/1998
Ríos García, Isabel	1953	Castelló de la Plana	Filòloga	08/07/2002	15/07/2011
Rodríguez Pérez, Rosa M ^{re} Magdalena	1957	València	Catedràtica Filosofia	28/06/2000	15/07/2011
Rosselló Ivars, Ramon	1969	Benissa	Professor UV de Filologia Catalana	29/07/2014	16/11/2021
Sanchis-Guarner Cabanilles, Manuel	1944	València	Llicenciat Medicina i Cirurgia	05/01/1998	15/07/2011
Sanguino Oliva, Francesc Josep	1964	Alacant	Autor i director dramàtic i escriptor	16/07/1918	18/06/2019

MEMBRES	Naixement/Decés	Lloc de naixement	Professió	Alta*	Baixa
Santo Matas, Joaquín	1953/2022	Alacant	Historiador i Polígraf	16/07/2018	09/11/2022**
Santos Ventura, Carles	1940/2017	Vinarós	Compositor	23/05/2012	28/10/2013
Serrano Llàcer, Rosa	1945	Paiporta	Editora	05/01/1998	23/12/2002
Simó Santonja, Vicente Luis	1932/2014	València	Notari	05/03/1987	02/11/1995
Torrent i Llorca, Ferran	1951	Sedaví	Escriptor	02/11/1995	08/07/2002
Valdés Blasco, Manuel	1942	València	Pintor	11/12/1985	04/01/1989
Vernia Martínez, Pedro	1931/2009	Borriana	Farmacèutic	11/12/1985	25/10/1994
Vizcaíno Casas, Fernando	1926/2003	València	Jurista. Escriptor	08/07/2002	02/11/2003**

* Data del Decret de nomenament

** Data de decés, essent membre del CVC

Vicente Aguilera

Andreu Alfaro

Vicent Àlvarez

Manuel Bas

Ricardo Bellveser

Emili Beüt

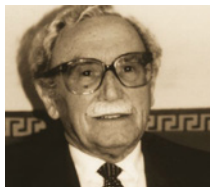
José Boronat

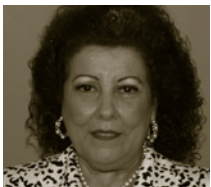
Vicente Buigues

Joaquín Calomarde

Xavier Casp

Consuelo Ciscar

Germà Colon

M. Àngel Conejero

Ramón de Soto

Vicente Enrique

Amadeu Fabregat

Vicente Farnós

Pilar Faus

Juan Ferrando

Vicente Ferrero

Joan Fuster

Enrique García

Luis García

Jordi García

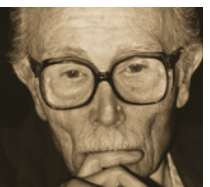
Alberto García

Amando García

Arcadi García

Juan Gil-Albert

Emili Giménez

Soledad Giménez

Santiago Grisóla

Lluís Guarner

Ramón Lapiedra

Enric Llobregat

Tomás Llorens

Enedina Lloris

Enric Lluch

Àngeles López

José Me López

Francisco Lozano

J. A. Maravall

Glòria Marcos

Emili Marín

Joaquín Martínez

Francesc Michavila

Vte. Luis Montés

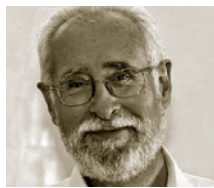
J. Ant. Montesinos

Isabel Morant

Carmen Morenilla

Francisco Moreno

J. Mª Morera

Manuel Muñoz

Vicente Muñoz

Elena Negueroles

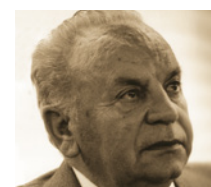
Justo Nieto

Leopoldo Peñarroja

Petra Mª Pérez

José Pérez

Francisco Pérez

Luis Prades

Eduardo Primo

Martín Quirós

Rafael Ramos

Ramiro Reig

Juan Antonio Reig

Isabel Ríos

Rosa Mª Rodríguez

Ramón Rosselló

M. Sanchis-Guarner

F. J. Sanguino

Joaquín Santo

Carles Santos

Rosa Serrano

Vicente Luís Simó

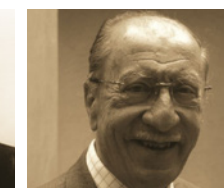
Ferran Torrent

Manuel Valdés

Pedro Vernia

Fernando Vizcaíno

2

Activitat institucional

Reunions

Membres de les Comissions durant 2022

Informes

Activitats del Consell Valencià de Cultura

- *Visites escolars*
- *Taules redones*
- *Conferències*
- *Actes protocol·laris*

*Compareixents en les sessions del
Consell*

*Representació del CVC en altres
institucions*

Reunions

L'any 2022 el Consell ha realitzat 81 reunions, de les quals 77 corresponen al Ple i les Comissions permanents i 4 a grups de treball.

Òrgan	Ordinàries	Extraordinàries
Ple	11	
Comissió de les Arts	11	
Comissió de les Ciències	11	
Comissió de Govern	11	
Comissió Jurídica	11	
Comissió de Llegat	11	
Comissió de Promoció Cultural	11	
Grups de Treball	4	
TOTAL	81	

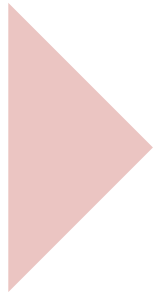

Membres de les Comissions durant 2022

Membres/Comissió	GOVERN	ARTS	CIÈNCIES	JURÍDICA	LLEGAT	PROMOCIÓ
Aliaga VÍllora, Xavier		Vocal				Vocal
Alonso Rodríguez, Marta	Vocal				Vocal (fins a 05/07) Secretària (des de 06/09)	
Ballester Buigues, Irene			Vocal			Secretària
Carbonell Tatay, Amparo		Presidenta				Vocal
Figueres Górriz, Ascensión				Vocal		Presidenta
Frau Ribes, Josefa			Vocal	Presidenta		
González Móstoles, Vicente		Vocal			President	
Grisolía García, Santiago	President (fins a 04/08)					
Huguet Pascual, Jesús	Secretari				Vocal	
Lozano Velasco, José M ^a			President	Vocal		
Martínez Deltell, Begoña		Vocal				Vocal
Muñoz Lorente, Gerardo	Vocal			Secretari		
Navarro Raga, José Vicente				Vocal		Vocal
Noguera Montagud, Ana	Vocal			Vocal		
Pastor Muñoz, Rosana	Vocal	Vocal				
Pedrós Company, Dolors	Vicepresidenta (fins a 04/08) Presidenta (des de 05/08)				Secretària (fins a 05/07) Vocal (des de 06/09)	
Peris Muiños, Maribel			Secretària	Vocal		
Santo Matas, Joaquín					Vocal (fins 09/11)	Vocal (fins 09/11)
Torrent Centelles, Vicent		Vocal			Vocal	
Vidal Bernabé, Inmaculada		Vocal			Vocal	
Vizcarro Boix, Núria		Secretària			Vocal	

Informes

En 2022, el Ple del Consell Valencià de Cultura ha aprovat 21 informes, declaracions i documents, dels quals el 52% han sigut elaborats per iniciativa pròpia.

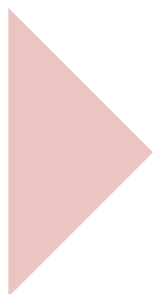
Informes preceptius (5)
per a declaracions de BIC

Conjunts històrics,
béns immobles
singulars i BRL (7) Política cultural (4)

Educació i investigació (1) Territori (1)

Noves tecnologies i
protecció de dades (1)

Altres (2)

INFORMES PRECEPTIUS PER A DECLARACIONS DE BIC

- Informe sobre la declaració com a BIC d'Elca, amb la categoria de lloc històric
- Informe sobre la tramitació de la declaració de Bé d'Interès Cultural, categoria de zona arqueològica, del jaciment l'Hostalot-Ildum de Vilanova d'Alcolea (Castelló) (Bilingüe)
- Informe per a la protecció dels béns patrimonials entorn de la Torreta dels Moros, a Vinaròs
- Informe per a la declaració com a Bé d'Interès Cultural del Forn Alt 2 del Port de Sagunt
- Informe per a l'actualització i adaptació de la Secció Primera de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià

CONJUNTS HISTÒRICS, BÉNS IMMOBLES SINGULARS I BRL

- Informe sobre determinades actuacions previstes en el Parc Ribalta a Castelló de la Plana
- Informe sobre l'estat de les restes arqueològiques a l'antic Convent de la Puritat en València i la seua protecció
- Declaració entorn de la invasió d'Ucraïna i la destrucció del patrimoni cultural (Bilingüe)
- Informe sobre el nivell de protecció patrimonial del Convento de Santa Lucía de Elche para su declaración como Bien de Interés Cultural (BIC)
- Informe sobre les Casetes de la mar en Nules (Inclou vot particular)
- Informe sobre la Torre i Coves de Paterna
- Informe de les naus del carrer Guatla de València

POLÍTICA CULTURAL

- Informe para la reivindicación de la figura de la compositora Lola Vitoria Tarruella y la edición de su obra
- Informe de suport a la creació d'una residència d'Arts i Ciències Humanes a la casa natal de Rafael Chirbes a Tavernes de la Vallidigna
- Consideracions sobre l'inventari de les peces i escultures reposades en els recintes de l'Església Catòlica després de la guerra civil i els seus autors (Amb apèndix documental) (Bilingüe)
- Informe al voltant dels Centres Valencians a l'Exterior (CEVEX)

EDUCACIÓ I INVESTIGACIÓ

- Informe de seguimiento sobre la situación de los jóvenes investigadores

TERRITORI

- L'Albufera de València. Parque Natural. Situación medioambiental y administrativa (Incluye votos particulares)

NOVES TECNOLOGIES I PROTECCIÓ DE DADES

- Informe sobre la tutela del derecho a la intimidad de los datos personales, las nuevas tecnologías y el valor de la información personal

ALTRES

- Declaració en el Dia Mundial de la Ràdio
- Declaració del CVC per la pau i la convivència mundial (Bilingüe)

ACTIVITATS DEL CONSELL VALENCIÀ DE CULTURA

VISITES I PLENS DEL CVC FORA DE LA SEU

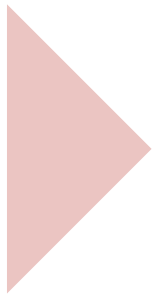
- Visita i Ple a l'Ajuntament d'Alcora. **28 de març**
- Visita i Ple a Alzira, Capital Cultural Valenciana 2022. **23 de maig**
- Visita i Ple a Aielo de Malferit, Capital Cultural Valenciana 2022. **26 de setembre**

VISITES ESCOLARS

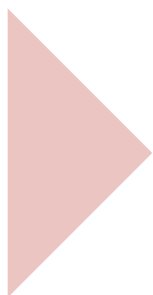

- Visita escolar de l'IES Henri Matisse de Paterna. **17 de febrer**
- Visita escolar de l'IES Santiago Grisolía de Callosa de Segura. **23 de març**

TAULES REDONES

- Taula redona de l'Audiovisual 1 (Comissió de les Arts). **30 de març**
- Taula redona de l'Audiovisual 2 (Comissió de les Arts). **9 de juny**
- Taula redona sobre l'Estatut de l'Artista (Comissió de les Arts). **7 de juliol**
- Taula redona sobre l'Audiovisual valencià a debat. **3 de novembre**

ACTES PROTOCOL·LARIS

- Lliurament de les Memòries 2019 i 2020 del CVC a Presidència de la Generalitat. **3 de gener**
- Visita casa natal de Rafael Chirbés en Tavernes de la Vallidigna. **21 de gener**
- Celebració del Dia Mundial de la Ràdio. **11 de febrer**
- Presentació dels llibres *Gramàtica Valenciana* (reedició) de Manuel Sanchis Guarner i *El valencianisme de Manuel Sanchis Guarner*, d'Abelard Saragossà. **15 de febrer**

-
- Reunió del Consell de l'Audiovisual a la seu del CVC. **17 de febrer**
  - Visita de la Falla Na Jordana de València a la seu del CVC. **14 de març**
  - Visita dels Centres Valencians a l'Exterior (CEVEX) a la Institució. **16 de març**
  - Homenatge a Ricardo Bellveser Icardo, ex-membre i ex-vicepresident del CVC. **21 de març**
  - Representació dels Miracles de Sant Vicent de l'Altar del Carme a la seu del CVC. **19 de maig**
  - Celebració Jornades per a l'elaboració del Projecte de Llei d'Habitatge Col·laboratiu. **25 de maig**
  - Homenatge al poeta Antonio Cabrera. **27 de maig**
  - Lliurament de la Medalla d'Honor del CVC a l'Orfeó Universitari de València i a Piles Editorial de Música.
1 de juny
  - Lliurament dels premis del XVI Concurs Escolar literari i de dibuix "La vida després del confinament".
16 de juny
  - Lliurament del Pomell del Corpus a la seu del CVC. **17 de juny**
  - Visita de Susana Gisbert (C. Jurídica). **11 de juliol**
  - Capella ardent Santiago Grisolí. **5 d'agost**
  - Presentació del llibre *Los orígenes del rugby en Valencia*, de Recaredo i Víctor Agulló, editat pel CVC dins de la Sèrie Minor. **15 de setembre**
  - Lliurament de la Medalla d'Honor del CVC a l'actriu Teresa Lozano. **20 de setembre**
  - Visita de la Comissió de Llegat Històric i Artístic a la torre àrab i les coves de Paterna. **21 de setembre**
  - Diàleg sobre cal·ligrafia islàmica. **28 de setembre**
  - Presentació del llibre *Antologia Mediterrània. Josep Piera*. **11 de novembre**
  - Celebració del Dia Mundial de la Filosofia. **17 de novembre**
  - Celebració Dia de la Música. Homenatge a Joan Fuster. **21 de novembre**
  - Lliurament de la Memòria 2021 a les Corts. **29 de novembre**
  - Visita de les Falleres Majors de València 2023 a la seu del CVC. **20 de desembre**
  - Presentació del llibre *La dictadura de Primo de Rivera* de Gerardo Muñoz. **21 de desembre**

Visites i plens del CVC fora de la Seu

Ple i visita del CVC a l'Alcora.

Reial Fàbrica del Comte d'Aranda del S. XVIII.

Taula presidencial al Ple d'Alcora.

Ple Alcora. Joaquín Santo i José Vicente Navarro.

Ple del CVC a Aiello de Malferit.

Ple del CVC a Aiello de Malferit.

Ple Aiello de Malferit.

Ple Aiello de Malferit. Rafael Espí i Dolors Pedrós, descobrint la placa.

Visita del Consell Valencià de Cultura al Parc Natural de La Murta i La Casella. Alzira.

Visita i Ple del Consell Valencià de Cultura a Alzira.

Ple ordinari del Consell Valencià de Cultura a Alzira.

Visita i Ple del Consell Valencià de Cultura a Alzira.

Lliurament premis Concurs escolar

Lliurament dels premis del XVI Concurs Escolar *La vida després del confinament*.

Acte de Lliurament dels Premis XVI Concurs Escolar.

Taules redones

Taula redona de l'Audiovisual 1 (Comissió de les Arts).

Taula redona de l'Audiovisual 2 (Comissió de les Arts).

Taula redona sobre l'Audiovisual valencià a debat.

Taula redona sobre l'Estatut de l'Artista. Comissió de les Arts.

Activitats i actes protocol·laris

Lliurament de les Memòries 2019 i 2020 del CVC a Presidència de la Generalitat.

Visita a la casa natal de Rafael Chirbés.

Celebració del Dia Mundial de la Ràdio.

Presentació dels llibres *Gramàtica Valenciana* (reed.), de Sanchis Guarner i *El valencianisme de Manuel Sanchis Guarner* d'Abelard Saragossà.

Reunió del Consell de l'Audiovisual a la seu del CVC.

Visita de la falla Na Jordana al CVC.

Visita dels Centres Valencians a l'Exterior, CEVEX.

Homenatge a Ricardo Bellveser Icardo, exmembre i exvicepresident del CVC

Representació dels Miracles de Sant Vicent de l'Altar del Carne.

Celebració Jornades per a l'elaboració del Projecte de Llei d'Habitatge Col·laboratiu.

Homenatge al poeta Antonio Cabrera.

Lliurament de la Medalla d'Honor del CVC a l'Orfeó Universitari de València.

Lliurament Medalla d'Honor del CVC a Piles Editorial de Música.

Lliurament del Pomell del Corpus a la seu del CVC.

Visita de la fiscal Susana Gisbert a la Comissió Jurídica.

Capella ardent de Santiago Grisolía al Palau de la Generalitat.

Presentació del llibre *Los orígenes del rugby en Valencia*, de Recaredo i Víctor Agulló.

Lliurament de la Medalla d'Honor del CVC a l'actriu Teresa Lozano.

Visita de la Comissió de Llegat a la torre àrab i les coves de Paterna.

Diàleg sobre cal·ligrafia islàmica.

Presentació llibre *Antologia Mediterrània*. Josep Piera.

Celebració del Dia Mundial de la Filosofia.

Celebració del Dia de la Música. Homenatge a Joan Fuster.

Lliurament de la Memòria 2021 a les Corts.

Visita de les Falleres Majors de València 2023 a la seu del CVC.

Presentació del llibre *La dictadura de Primo de Rivera* de Gerardo Muñoz.

Compareixents en les sessions del Consell

COMISSIÓ	DATA	PERSONA/ENTITAT VISITANT	ASSUMPTE
CIÈNCIES	07/03	- Sergi Campillo, vicecalde i delegat de l'àrea d'ecologia urbana, emergència climàtica i energètica. - Joan Miquel Benavent, Director General de Conservació de l'Albufera i altres Àrees Naturals.	Informar sobre la situació mediambiental i administrativa de l'Albufera de València i altres Àrees Naturals.
	06/04	- Miguel Jover, catedràtic de la UPV.	Informar sobre la situació del Parc Natural de l'Albufera.
	04/05	- Joan Elies i Seser, regidor d'Alcalalí.	Informar sobre la <i>Xylella fastidiosa</i> i la situació de la plaga arribada a terres valencianes en 2017, i algunes iniciatives i propostes per a combatre-la ara i en el futur.
	02/11	- M ^a José Vinyals, catedràtica de la UPV.	Informar sobre l'interès turístic del patrimoni a propòsit de l'informe a realitzar sobre Turisme Cultural.
	30/11	- Dolores Sánchez Aguilera, professora del Departament de Geografia de la UB.	Informar sobre Natalitat.
JURÍDICA	17/01	- Joan Calabuig, Secretari Autonòmic per a la UE i Relacions Externes.	Informar sobre els Fons Europeus previstos per a la Cultura.
	14/02	- Carlos Romá Mateo, professor de la Facultat de Medicina i Odontologia de la UV.	Donar notícia del seguiment de l'informe sobre els joves investigadors de 2016.
	11/04	- Antonio Forner Cuenca, químic i investigador.	Informar sobre la situació dels investigadors científics.
	09/05	- José Miguel Adam Martínez, catedràtic d'ICITECH de la Universitat Politècnica de València.	Informar sobre la situació de la investigació i la ciència a Espanya i, en particular, a la Comunitat Valenciana.
	12/09	- Patricia Muñiz Núñez, de la Universitat de la Corunya i Doctora en Arquitectura. - Ángeles Solanes Corella, catedràtica de Filosofia del Dret i Política de la Universitat de València.	Informar sobre la immigració a la Comunitat Valenciana i la situació dels refugiats i les refugiades.

COMISSIÓ	DATA	PERSONA/ENTITAT VISITANT	ASSUMPTE
	13/10	- Javier de Lucas, catedràtic de Filosofia del Dret i fundador de l'Institut de Drets Humans de la Universitat de València.	Informar sobre la immigració a la Comunitat Valenciana i la situació dels refugiats i les refugiades.
	07/11	- María de Zabala Hartwig, associada per a solucions duradores d'ACNUR Espanya. - Noelia Montagud, tècnica de l'Àrea d'Incidència i Participació del Comitè Espanyol d'Ajuda al Refugiat (CEAR).	Informar sobre la situació dels refugiats i les refugiades.
	12/12	- Cristina Gallach i Àlvaro Gallego, comissionada i coordinador, respectivament, de l'Aliança per la Nova Economia de la Llengua.	Informar sobre el seu Projecte Estratègic.
LLEGAT	07/06	- Manuel Miralles Aguilar, arquitecte de Nules.	Informar sobre el valor i la situació actual de les casetes de la mar de Nules, que l'Ajuntament vol preservar com a BRL.
ARTS	07/04	- Agustín Grau Alventosa, responsable regional del Departament Institucional i de Cooperació de l'EUIPO.	Informar sobre les funcions de l'EUIPO i d'alguns aspectes específics de la propietat intel·lectual.
	01/12	- Paloma Mora, presidenta d'AVEPA. - Nathalie Martínez, de la productora Wise Blue Studios.	Informar sobre el sector de l'animació en els àmbits valencià i estatal.
PROMOCIÓ	07/02	- Salut Alcover Bendicho, delegada sindical de Stas-IV. - Ana Falomir Faus, advocada de la banda Simfònica Municipal de València. - Agustín Puig Gómez, professor integrant de la Banda Simfònica Municipal de València.	Informar sobre la situació que podria comportar la decisió de l'Ajuntament de traslladar la Banda Simfònica Municipal de l'Ajuntament de València al Palau de la Música.
	11/03	- Raquel Tamarit Irazo, secretària autonòmica de Cultura.	Tractar el document <i>Cultura per a la recuperació. Accions estratègiques per a l'enfortiment de l'ecosistema cultural valencià, orientades cap a la transformació social, econòmica i territorial de la Cultura.</i>
	04/04	- Ricart Folgado Bisbal, president de l'Associació d'Escriptors en Llengua Valenciana. - Óscar Rueda Pitarque, president de Foment de les Lletres Valencianes (ed. L'Oronella).	Exposar la seua problemàtica i la dels escriptors que representen.
	06/06	- Marisa Vázquez de Agredos, professora de la Universitat de València. - Núria Blaya Estrada, professora de la Universitat La Florida.	Informar sobre el projecte internacional <i>Il percorso dello Speciale in Roma: circuit turístic pels indrets patrimonials relacionats amb la història de la medicina a Roma, vinculat a la ruta europea Aromas Itinerarium Salutis.</i>

Comissió Ciències 07-03-2022. Sergi Campillo i Joan Miquel Benavent.

Comissió Ciències 06-04-2022. Miquel Jover.

Comissió Ciències 04-05-2022. Joan Elies Seser.

Comissió Ciències 02-11-2022. Mª José Vinyals.

Comissió Ciències 30-11-2022. Dolores Sánchez Aguilera.

Comissió Jurídica 17-01-2022. Joan Calabuig.

Comissió Jurídica 14-02-2022. Carlos Romá Mateo.

Comissió Jurídica 11-04-2022. Antonio Forner Cuenca.

Comissió Jurídica 09-05-2022. José Miguel Adam Martínez.

Comissió Jurídica 12-09-2022. Patricia MUñiz Núñez.

Comissió Jurídica 13-10-2022. Javier de Lucas.

Comissió Jurídica 07-11-2022. María de Zabala Hartwig.

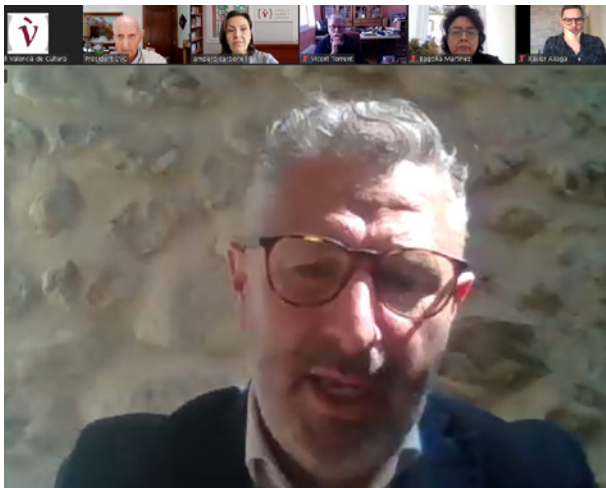
Comissió Jurídica 07-11-2022. Noelia Montagud.

Comissió Jurídica 12-12-2022. Cristina Gallach i Àlvaro Gallego.

Comissió Llegat 07-06-2022. Manuel Miralles Aguilar.

Comissió Arts 07-04-2022. Agustín Grau Alventosa.

Comissió Arts 01-12-2022. Nathalie Martínez.

Comissió Arts 01-12-2022. Paloma Mora.

Comissió Promoció 07-02-2022. Agustín Puig, Ana Falomir i Salut Alcover.

Comissió Promoció 11-03-2022. Raquel Tamarit Iranzo.

Comissió Promoció 04-04-2022. Óscar Rueda i Ricart Folgado.

Comissió Promoció 06-06-2022. Marisa Vázquez i Núria Blaya.

Representació del CVC en altres Institucions

INSTITUCIONS CULTURALS PÚBLIQUES	MEMBRE REPRESENTANT
Alt Consell Consultiu pel Desenvolupament de l'Agenda 2030	Ana Noguera Montagud Suplent: Irene Ballester Buigues
Comissió Consultiva d'Avaluació i Seguiment de la Protecció i Conservació del Patrimoni Arbori	Vicente González Móstoles
Comissió de reforma Passeig Albereda Ajuntament de València i Col·legi Territorial Arquitectes València	Vicente González Móstoles
Comissió de Valoració de la Capitalitat Cultural	Irene Ballester Buigues
Comité Tècnic d'Experts per a la Valoració de la retirada de vestigis relatiu a la Guerra Civil i la dictadura a la Comunitat Valenciana i dels supòsits determinants d'excepcionalitat	Maribel Peris Muiños
Consell Assessor de l' IVAM	Amparo Carbonell Tatay
Consell Assessor del Mecenatge (CASMEC)	Ana Noguera Montagud Suplent: Ángeles López Artiga
Consell d'Administració de la Ciutat de les Arts i les Ciències. CACSA	Santiago Grisolí
Consell de Direcció de l'Institut Superior Ensenyaments Artístics de la CV (ISEACV)	José M ^a Lozano Velasco (fins a 21-11-2022) Rosana Pastor Muñoz (des de 21-11-2022)
Consell de la Ciutadania - Corporació Valenciana de Mitjans de Comunicació. (CVMC)	Vicente Muñoz Puelles
Consell de Participació Ciutadana de la Comunitat Valenciana	Rosana Pastor Muñoz Suplent: Jesús Huguet Pascual
Consell del CEVEX, Centres Valencians a l'Exterior	Irene Ballester Buigues
Consell General del Consorci de Museus de la Generalitat Valenciana	Begoña Martínez Deltell Suplent: Irene Ballester Buigues
Consell Rector de l'Institut Valencià de Conservació, Restauració i Investigació (IVCR+I)	Amparo Carbonell Tatay

INSTITUCIONS CULTURALS PÚBLIQUES	MEMBRE REPRESENTANT
<p>Consell Social de les Llengües</p>	<p>Ramon Roselló Ivars (fins a 21-11-2022) Xavier Aliaga VÍllora (des de 21-11-2022) Suplent: Ascensión Figueres Górriz (des de 21-11-2022)</p>
<p>Consell Tècnic d'Heràldica i Vexil·logia</p>	<p>Jesús Huguet Pascual</p>
<p>Junta de Valoració de Béns del Patrimoni Cultural Valencià</p>	<p>José V. Navarro Raga Begoña Martínez Deltell Amparo Carbonell Tatay</p>
<p>Mesa de Participació de la Cultura Valenciana MECUV del Pla Valencià de Democratització Cultural</p> <ul style="list-style-type: none"> MECUV. Comissió Arts Escèniques MECUV. Comissió Audiovisual i Cinematografia MECUV. Comissió Educació i Cultura MECUV. Comissió Llibre, Arxius i Biblioteques MECUV. Comissió Música i Cultura Popular MECUV. Comissió Patrimoni, Museus i Arts Plàstiques 	<p>Núria Vizcarro Boix, Suplent: Rosana Pastor Muñoz Amparo Carbonell Tatay Petra Mre Pérez Alonso-Geta Dolors Pedrós Company Ángeles López Artiga Inmaculada Vidal Bernabé</p>
<p>Observatori del Dret Civil Valencià</p>	<p>Josefa Frau Ribes</p>
<p>Patronat de la Fundació per a la Investigació de l'Hospital Clínic de València (INCLIVA)</p>	<p>Joaquín Santo Matas (fins a 21-11-2022) Núria Vizcarro Boix (des de 21-11-2022)</p>
<p>Patronat de la Fundació Palau de les Arts Reina Sofia</p>	<p>Ramon Roselló Ivars (fins a 08-02-2022) Marta Alonso Rodríguez (des de 08-02-2022)</p>
<p>Patronat de la Fundació Comunitat Valenciana-Regió Europea (FCVRE)</p>	<p>Jesús Huguet Pascual</p>
<p>Patronat del Museu de Belles Arts de València</p>	<p>Amparo Carbonell Tatay</p>
<p>Patronat del Museu Nacional de Ceràmica i Arts Sumptuàries "González Martí"</p>	<p>Vicente González Móstoles</p>

3

Publicacions

Antologia Mediterrània. Josep Piera

Los orígenes del rugby en Valencia.

Recaredo Agulló Albuixech

i Víctor Agulló Calatayud

Agenda 2023

Edició

Josep Piera

**ANTOLOGIA MEDITERRÀNIA
ANTOLOGÍA MEDITERRÁNEA
ANTHOLOGIE MÉDITERRANÉENNE**

Una antologia trilingüe

*Traducción de Jaime Siles
Traduction de Ricard Ripoll*

Sobre el poeta i el llibre

Vicent Garcés

President de la Fundació ACM
President d'Honor de Mostra Viva del Mediterrani
Exregidor de l'Ajuntament de València
(1979-1987)

Àngels Gregori

Coordinadora de
l'Encontre d'Escriptors del Mediterrani
(MVM)

És, la de Josep Piera, una poesia dels sentits. En totes les dimensions que puga arribar a abarcar la paraula i és, també, el sentit de com se sent: mediterrani. Pocs poetes, de la nostra llengua i del nostre temps, han cantat com ell la bellesa, la riquesa i l'emoció d'un mar que el volem d'entesa entre cultures, parles i pobles, de costums que compartim des de la proximitat de les diferències. Un mar viu que ha de ser de diàleg, pau i llibertat. I no un cementiri.

I és que si alguna paraula defineix, per damunt de totes, el caràcter de la persona i l'obra de Josep Piera, aquesta és el Mediterrani, en tota la seua immensitat, com s'evidencia en una oda dedicada al nostre mar on confessa que s'ha sentit mediterrani recordant uns versos marins d'Elitis, veient esglésies ortodoxes convertides en corrals de gallines a la banda turca de l'Egeu. A Rodes, imaginant Tirant lo Blanc passejant pel carrers dels Cavallers, a l'estació d'Atenes escoltant un acordió, a Nàpols o a Palerm. Perquè Piera, no és que ell siga mediterrani, és que se'n sent de cor, de cap, de vida, de paraula i de veu.

Deia Elizabeth Bishop que, si després de llegir un poema, el món s'assembla a aquest poema durant vint-i-quatre hores, és que és un bon poema. Josep Piera ens ha fet i ens fa reviure, en cada relectura, l'emoció dels seus paisatges, des de la Drova a Istanbul, intentant comprendre per comprendre'ns el món en què vivim, acostant-nos al temps que ens ha tocat viure. Perquè fins i tot en la tragèdia, Josep Piera troba esclatxes per on deixar eixir la llum.

Aquest fort sentiment del poeta l'ha portat a ser-hi sempre present, des de fa més de quatre dècades, a les aventures mediterrànies que en aquesta terra han nascut, com ara l'Encontre d'Escriptors i Escriptores del Mediterrani. Una trobada de poetes i intel·lectuals que, venint de mar endins, trobaven i troben en la ciutat de València l'espai de llibertat on el diàleg, l'intercanvi i la creació són possibles. Un Encontre per reflexionar, repensar i emmirallar-se en unes cultures amb arrels comunes i alhora tan desconegudes.

El llibre *Antologia Mediterrània*, amb poemes triats pel seu autor Josep Piera, ha estat traduït acuradament al castellà per Jaime Siles i al francès per Ricard Ripoll, i és una de les millors mostres de l'amor per una mar que, com afirma el seu estimat Seferis, és impossible d'exhaurir. Ací trobarem, en tota la seua immensitat, les imatges fetes paraula, els sentiments i els sentits de Josep Piera.

Aquesta antologia forma part d'una gran col·lecció poètica mediterrània que, iniciada als anys 80 del segle passat, ha pogut sobreviure als temps amb la cobertura institucional del Consell Valencià de Cultura i l'Ajuntament de València i que no haguera estat possible sense l'impuls ciutadà de la Mostra Viva del Mediterrani (MVM) i la Fundació Assemblea de Ciutadans i Ciutadanes del Mediterrani (FACM). Col·lecció de llibres de

poesia, amb versions trilingües, que té voluntat de permanència en el temps i que a creadors com Konstantinos Kavafis, Ibn Khafaja d'Alzira, Ausiàs March i Francisco Brines ara es suma el nostre Josep Piera.

En aquests temps de turbulència al Mediterrani i al món, vos convidem a gaudir d'una tranquil·la i reflexiva lectura d'aquesta brillant obra poètica.

València, setembre de 2022

◆ Nota personal ◆

Josep Piera

El pas del temps, savi i cruel alhora, fa que ara la meua poesia la llegendesca com l'obra d'un altre, d'un jo que va ser, i així en puga fer una tria sense sentir el dolor de la pèrdua que això abans suposava. Ara veig que cada poema —alguns refets, és a dir, diferents— és com una pedra cisellada pel temps, un bocí de terrissa que diu la vida d'un jo canviant; un artifici de mots que, renovada presència, fa pensar en el buit que l'envolta, provoca ombres imaginàries, reflexos de paraules, tot recreant una memòria estètica fugitiva i alhora total.

Un poema expressa el viure humà en clau personal i simbòlica, íntima i col·lectiva, cap endins i cap enfora. Diu el temps i el ser passats, els evoca, els refà i els recrea. I els diu o dicta amb la veu d'un jo que el temps mateix ha transformat en un tu, en un ell, en un algú que pertany a qui llegeix, prou més que no a qui escriu.

La paraula poètica ompli l'instant de meravelles, fa de l'efímer un absolut, del fragment un univers. La poesia diu la passió i el plaer, el desig i el dol, la ràbia i el goig, l'amor i la mort, la solitud i la gràcia, el que sense els mots seria so salvatge, o silenci. Cada poema és una partitura de paraules que el lector interpreta seguint el so del silenci i fent-se veu volguda, música

que emociona i acompanya. La poesia crea vincles que perduren. Expressa el ser, el sentir del ser.

Aquesta antologia mediterrània representa en mosaic, en cercle, en espiral, un itinerari aparaulat en un paisatge mític, col·lectiu, personal, transferible i compartible; concentra la vida escrita del poeta i la converteix en un país de paraules estimades. L'he volguda sense cap altra referència cronològica, o llibresca, al marge del temps, perquè la poesia aboleix el temps en l'instant de ser llegida, o de ser escoltada. La poesia és un viatge de cants i d'encants que ens porta i transporta amb veles i vents per volers i volars entre onades. I he volgut centrar-la en la metàfora mediterrània perquè, com dic al final de l'oda amarga que la tanca, "no és que jo siga mediterrani, és que me'n sent ser de cor, de cap, de vida, de paraula, i de veu".

La dedique, doncs, als companys de llunyanies que sou vosaltres, estimats lectors.

LOS ORÍGENES DEL RUGBY EN VALENCIA

RECAREDO AGULLÓ ALBUIXECH
VÍCTOR AGULLÓ CALATAYUD

H i s t ò r i a

S È R I E M I N O R

CONSELL VALENCIÀ (*∨*) de CULTURA

PRÓLOGO

La Comissió de Ciències del Consell Valencià de Cultura no solo contempla las ciencias fisicoquímicas como objeto de su tarea institucional, sino que extiende el concepto ciencia al campo social, y por ello ha abordado recientemente, por ejemplo, materias tan sugerentes como los estereotipos de género, el despoblamiento o el deporte como integrado o integrante de la cultura.

Por ello, en su momento se propuso abordar esta última materia con el objetivo de sensibilizar a nuestra sociedad del papel central que ocupa el deporte en la cultura contemporánea.

Así, convocó a dos grandes expertos para debatir acerca de tal cuestión, que lo fueron en razón de su probada calidad profesional académica y de su dedicación fructífera al deporte en uno u otro campo.

El profesor José Campos muestra su calidad docente, además de su valía deportiva, como profesor titular de la Facultad de Ciencias de la Actividad Física y del Deporte.

Recaredo Agulló Albuixech reúne asimismo múltiples condiciones para ser llamado a debatir: plusmarquista cuando joven y también como senior, cursó las licenciaturas de Filología y de Historia e hizo carrera docente como catedrático de francés, a lo que ha dedicado su extensa vida profesional. Pero jamás abandonó la práctica del deporte y alcanzó niveles altos en la competición de distintas modalidades.

Y la unión de la pasión por el deporte y por la filología le condujo a redactar un excelente diccionario de términos deportivos, algo que, para quienes amamos las palabras aun no siendo filólogos, resulta un caso digno de encomio, más aún si el autor tiene la gentileza de dedicarle a uno un ejemplar, como ocurrió, a causa, creo yo, de la amistad que nos une desde hace 60 años. Porque Recaredo y yo compartimos durante años profesores, aulas, actividades extraescolares, amistades, todo ello en el instituto Luis Vives de Valencia, de insigne trayectoria.

Estas son las razones por las que propuse a la Comisión de Ciencias que fuera invitado mi compañero Recaredo Agulló al debate con el profesor Campos, de quien ya he hablado.

Y, todo esto ¿qué tiene que ver con el tal Georgacópulos? Pues verá, estimado lector, Georgacópulos fue un deportista apasionado que introdujo en Valencia la práctica del rugby, en la que destacó, como reflejan las crónicas de los periódicos del momento.

Y lo hizo siempre en el marco de la activa y comprometida Federación Universitaria de Estudiantes, FUE, en la que se encontraron muchos de los más prestigiosos intelectuales del primer tercio del pasado siglo, y que desempeñó un papel decisivo para el reconocimiento del rugby como deporte de nuevo cuño importado desde la Gran Bretaña.

Cuando estalló la Guerra Civil, Georgacópulos permaneció fiel a los ideales republicanos que animaban a la FUE, se incorporó a su defensa y de modo enteramente causal le cupo el honor de defender durante toda la contienda al Presidente del Consejo de Ministros, don Juan Negrín, hasta que, dejada atrás la frontera de España, se despidieron para ir al exilio. Pero el instinto cainita que caracteriza a algunos de nuestros conciudadanos acabó con su vida, a manos de otros desgraciados, exiliados como él.

La tenacidad del profesor y atleta Recaredo Agulló y su curiosidad inagotable le llevó a husmear sobre el transcurso vital de Georgacópulos hasta que un azar le condujo a encontrar a la persona que custodiaba un manojo de notas, fotografías y recortes de prensa que constituyen el material básico de esta publicación.

Y propuso al Consell Valencià de Cultura la publicación de tales materiales, ordenados y glosados por él, como muestra de la voluntad enunciada al principio de estas líneas, de poner de relieve el papel central del deporte en nuestras sociedades.

Tiene, diré como resumen, un triple interés la edición: la novedad que supuso la introducción de una modalidad deportiva como el rugby, llamada a tener gran desarrollo; expone el papel dinámico que la FUE ejerció en aquellas primeras décadas del siglo XX, también en el campo deportivo, y, por último, muestra la ejemplar lealtad a los principios republicanos que Georgacópulos sostuvo y que le costaron la vida.

Por todo ello, el Consell Valencià de Cultura, la Comisión de Ciencias, tuvo, en mi opinión, el acierto de invitar al profesor Recaredo Agulló Albuixech al citado debate, con lo que se desencadenó un sorprendente aporte de información de la que hoy damos cuenta con esta publicación.

Vicente González Móstoles

1. INTRODUCCIÓN

Los documentos que reproducimos en este facsímil, editado por el Consell Valencià de Cultura, tienen como personaje central a Enrique Georgacópulos Teja. Este pequeño manuscrito constituye una fuente de información privilegiada sobre los orígenes del rugby en Valencia. En este sentido, queremos agradecer de modo muy especial la excelente acogida que nos brindó la Generalitat Valenciana desde el primer momento que les expusimos la idea de reproducir los escritos de Enrique. Agradecimiento que hacemos extensible a la familia y descendientes de Georgacópulos, en especial a Mercedes Reig, mujer de Constantino Georgacópulos, hermano de Enrique. Mercedes ha conservado durante más de 85 años buena parte de los documentos que presentamos a continuación como estas cuartillas, recortes de prensa y fotos entre los recuerdos más preciados de la familia.

A continuación, vamos a contar la historia de una persona excepcional, tanto en su faceta humana como deportiva. Enrique Georgacópulos, como tendremos oportunidad de descubrir página a página, es un paladín de los valores de nobleza, espíritu de superación, compañerismo, amistad y respeto con el que muchos se identifican, socializan y educan mediante la práctica del rugby.

La suya es igualmente una historia que creemos que es importante dar a conocer para que no se repita. Un pueblo y un deporte que quieren proyectarse hacia el futuro es primordial que no olviden a sus referentes por lo que es menester reivindicar, hoy más que nunca, nuestra memoria democrática y deportiva. Muchas fueron las trayectorias deportivas que se quebraron para siempre a raíz de la Guerra Civil española, pero no es menos cierto que su mayor legado fueron, quizás, las esperanzas, alegrías

e ilusiones que sembraron y que, años más tarde, rebrotaron con la recuperación de la democracia.

Por todo ello, las siguientes líneas pretenden poner en valor y rescatar de la memoria a un personaje y un deporte únicos e inseparablemente unidos: Enrique Georgacópulos Teja y el rugby valenciano.

Georgacópulos fue un jugador destacado del equipo de rugby de la FUE y un atleta integral, encarnando el ideal helenístico. Preparador físico del primer equipo femenino del atletismo valenciano, internacional en 1935, estudiante de la Facultad de Medicina de Valencia, comprometido con los valores democráticos, hombre de confianza entre 1937 y 1939 del presidente del gobierno de la II República, Juan Negrín.

Enrique murió en 1944, en Francia, en los meses posteriores a la Liberación. Durante años la familia ignoró qué había sido de él hasta que un día recibieron noticias de su trágico final. Su hermano Constantino recordó y añoró durante toda su vida la hombría de bien de Enrique.

Muchos de aquellos hombres y mujeres que lucharon por la libertad y la democracia tuvieron que exiliarse y otros, los que se quedaron en España, sufrieron la dura represión que se desencadenó tras el 1 de abril de 1939. Los nombres y apellidos de aquellos hombres y mujeres que destacaron en la cultura, la ciencia e incluso en deportes como el rugby, el atletismo, el boxeo, el ciclismo, la natación, el básquet, la *pilota valenciana* o el hockey son poco conocidos. El hecho de ser el rugby un deporte marcado fuertemente por el elemento universitario, de llegar a tener en Valencia hasta 8 equipos, de llamar la atención por el *fair play* de sus practicantes, jugar dos finales del campeonato de España y contar con un gran número de médicos y estudiantes que lo practicaron, abre las puertas a una visión más amplia de la que durante muchos años se quiso dar de aquellos años y de las personas que practicaron este y otros deportes.

En este sentido, los textos de Enrique constituyen una fuente excepcional para la comprensión de los inicios del fenómeno deportivo en el territorio valenciano y nos sirven, a la par, para recuperar una página de la memoria histórica de una generación excepcional.

Finalmente, no queremos olvidarnos de la gran aportación realizada a este deporte por Baltasar Bonet Coll. Sus recuerdos y recortes de prensa nos han servido para completar las informaciones de Enrique. Ambos fueron muy buenos amigos, ambos jugaron en el mismo equipo, ambos estuvieron en las dos grandes citas de aquellos años y ambos constituyen dos de los grandes *piliers* del nacimiento del rugby en Valencia.

2023

CONSELL
VALENCIÀ
de CULTURA

En record de Santiago Grisolí

Carnet d'auxiliar mèdic, Conca, 1937

Santiago Grisolí va morir a l'agost de 2022 de manera inesperada. Uns mesos abans havíem decidit dedicar-li l'agenda institucional del 2023, perquè s'havien complit 26 anys des que era president del Consell Valencià de Cultura i, sobretot, perquè aviat, el 6 de gener (dia de Reis), havia de fer els 100 anys. La intenció que teníem era centrar l'agenda en els anys de la seua presidència: que membres i exmembres del CVC escriviren textos breus, personals, en què cada un el descriuria per mitjà d'una anècdota o d'un record particular. Eren textos per a la vida, que Grisolí només havia de conèixer una vegada publicada l'agenda, una sorpresa que li havia de fer gràcia, un regal d'aniversari. Tot havia d'estar acompanyat de material gràfic d'estos anys.

De manera que ens vam posar en contacte amb molta gent i en poques setmanes vam disposar de textos de (en ordre alfabètic pels cognoms), Vicent Álvarez, Amparo Carbonell, Vicente Ferrero, Enrique García Asensio, Sole Giménez, Vicente González Móstoles, Jesús Huguet, Gerardo Muñoz, Manuel Muñoz, Carmen Morenilla, Elena Negueroles, Ana Noguera, Petra María Pérez Alonso-Geta i Joaquín Santo. Els hi donem les gràcies.

La mort ens va obligar a repensar-la i a canviar-ne els continguts. Vam resoldre dedicar-li-la com a homenatge pòstum, renunciar als textos, mantindre i ampliar el contingut gràfic i afegir una nota introductòria (esta), en la qual contar els que considerem que han estat alguns dels trets característics dels seus anys al CVC, que tenen a veure, inevitablement, amb el caràcter i la biografia: els anys de formació i les dècades americanes, amb les quals va guanyar una distància sobre les coses del país nostre, una visió diguem-ne d'expatriat, que no el va abandonar mai per molt que s'impliqués (i ho va fer amb ganes) en les coses de la tribu.

I el caràcter. Grisolí era un tipus flemmàtic d'acord amb la classificació psicològica de

Estudiant de Medicina, Madrid, 1940

Amb amics, València 1945

Heymans i Wiersma, amb la qual els occidentals ens aclarim des de fa moltes dècades. Un flegmàtic amb un sentit particular de l'humor que per simplificar en diem anglosaxó, d'un natural distant però amb facilitat per fer relacions, amb habilitat per al càlcul, perseverant, bon observador del caràcter dels altres, detallista, amant del jazz i la pintura, gens amic de la retòrica i fervorós partidari de la concreció, fins al punt que no amagava un gest de contrarietat quan algú prenia la paraula i es perdia en llocs comuns fins arribar enlloc.

EL COMENÇAMENT

És possible deduir que la reserva de caràcter que s'observava en Grisolía provenia, almenys en part, dels anys de la primera joventut. Era, literalment, un fill de la guerra. La va patir. Va conèixer de primera mà, d'adolescent, què era això de la vida i la mort curant ferits en un hospital de la FAI. Va estu-

diar després, a partir de 1939, Medicina a Madrid i a València. Podem imaginar el que devia ser en aquell moment una vocació investigadora en la devastació física i moral de la postguerra. Eren els primers anys de la dècada dels 40.

Se'l va afillar José García Blanco, catedràtic de Fisiologia a València, que ja havia treballat uns anys a Alemanya i als EUA en els anys 20. Va ser qui el va introduir en la bioquímica, qui el va induir a anar-se'n als Estats Units i el primer a parlar-li de Severo Ochoa, que des de feia uns anys treballava allí; des del 45, a la Universitat de Nova York.

Santiago Grisolía se'n va anar de València aquell mateix any. Sol, sense saber què passaria, cap a on es dirigiria la seua carrera, va desembarcar a Nova York el 5 de desembre. Tenia 22 anys. A poc que ens hi fixem podem veure la forja d'un caràcter: la guerra, una família entre València, Conca i Madrid, uns estudis brillants entre les dues capitals, la indigència científica de l'Espanya de la

Caricatura de M. Teresa Vilar. A Nova York, 1946
1945

postguerra, el laboratori precari de García Blanco on és acollit i l'eixida vital cap a Amèrica molt jove. En la seua cerca constant de referències hi ha el reflex del solitari, la necessitat de ser acollit en espais de confiança, de solvència científica i personal, on poder mostrar amb naturalitat i mitjans la seua vàlua.

ELS ENTORNS AMIGABLES

Això ho va trobar amb Severo Ochoa a Nova York des del gener del 46. Sota la tutela d'Ochoa, Grisolí es va posar a treballar amb Mehler, Kornberg i Levi (tots dos últims futurs Nobel), i va entrar en contacte amb Green, Nachmanson i Folch Pi, exiliat i el primer professor de Neuroquímica de Harvard.

Per l'interés que mostrava en les noves tecnologies de marcadors isotòpics, Ochoa, de nou Ochoa, el va impulsar a anar a la Universitat de Chicago amb Earl Evans. Allí va treballar amb Venessland, Block i Speck (estos dos últims, Nobel també més endavant), fins que va arribar a la Universitat de Madison (Wisconsin), on durant sis anys va treballar en la biosíntesi de la urea, en les reaccions enzimàtiques d'esta. Els seus descobriments li van comportar prestigi científic mundial, perquè van derivar en tècniques fonamentals per a la biologia. Allà, a Madison, on es va estar del 47 fins al 54, també es va casar amb Frances Thompson, professora de Medicina a la universitat, l'any 49.

Santiago i Frances van tindre el primer fill, James. Van ser anys en què es va relacionar professionalment amb Carl Ferdinand i Gerty Cori, Albert Szent Giorgy, Lenderberg i Tatum; tots ells serien Nobel. O amb el gran i difícil Otto Warburg.

L'etapa següent, l'última, va ser a la Universitat de Kansas fins al 76, com a director del McIlvain Laboratory i professor de la Facultat de Medicina. Des del 62, director del Departament de

A Wisconsin, 1948

Amb Frances Thompson el dia de la boda, 1949

Bioquímica. Ja hi va arribar com una gran autoritat en la matèria i disposaria de més recursos que mai. Allí llogaren una casa ben bonica i els hi va nàixer William, el segon fill.

El periple americà arriba fins ací. A mesura que es va fent gran, va canviant de papers. De deixeble a mestre. De fill a pare. De formar part d'equips de recerca, a saber organitzar-los i dotar-los amb habilitat. A Kansas, reconegut per tothom, amb família, Santiago Grisolí arribava a la plenitud de la vida professional.

A Kansas, amb bigot

DEL "VUÉLVASE USTED A AMÉRICA" A LA DÈCADA DELS 60

Tot i això, Grisolí, en realitat, no havia deixat mai de mirar a l'altra banda de l'Atlàntic. De fet havia buscat l'oportunitat de tornar a Espanya amb ocasió de la lectura de la seua tesi doctoral, a la Facultat de Medicina de Madrid l'any 49. De l'intent infruïtós queda per a la història el "vuélvase usted a América" que li va dedicar J. Corral, el catedràtic de Fisiologia que havia estat professor seu, quan Grisolí li va suggerir la intenció.

Però el nostre *expatriat constant* va anar fent des de Kansas i va aconseguir que, any rere any, passaren per la seua universitat els joves científics espanyols més brillants, els que després scrien puntals de la ciència i la universitat espanyoles. Per dir-ne només uns quants: Regueiro Varela, Antoni Torralba, Pere Puig, Josep Carreras, Blanca Feijoo, Pilar González, Matilde Salinas o Juan Fando.

Excepcions a banda, tornar a Espanya a fer Ciència, abans dels 60, era una via intransitable per als científics expatriats. Les raons són sabudes i no en parlarem en estes poques pàgines. Però el grup americà hi va veure una oportunitat amb la fundació de la Sociedad Española de Bioquímica, i per a preparar-la van viatjar a Santander, l'any 61, Severo Ochoa, Joan Oró, Francisco Grande Covián, Alberto Sols... i el mateix Santiago Grisolí.

El cas és que aquell viatge a Santander coincidia amb els primers anys de la liberalització econòmica del règim de Franco i amb la figura, en llocs de poder, del valencià José Luis Villar Palasí, ministre d'Educació i president del CSIC a cavall de les dècades 60 i 70.

D'expatriats a repatriats? Per primera vegada podia ser possible. Grande Covián ho va aconseguir a Saragossa, Joan Oró a Barcelona...

La casa familiar de Kansas City, 1970

Amb Carl Cori a Kansas, 1963

però Grisolí, a València, no. Ho relata el periodista Vicente Aupí: *En Valencia, sin embargo, Santiago Grisolí no solo no consiguió ningún apoyo, sino que ni siquiera acudieron a la cita que él había convocado con el profesor Fernández Alonso, a la que únicamente asistió el profesor Juan José Barcia, entonces rector de la Universidad de Valencia. "Márchese, Grisolí, aquí no tenemos nada que hacer", le dijo Barcia impotente al ver que no recibían apoyo por ningún lado.*

Decebut, se'n va tornar a Kansas. Però hem vist que Grisolí era un home perseverant. La Universitat de València el va investir doctor honoris causa l'any 73, i se li va ocórrer la idea d'organitzar a la ciutat una reunió científica internacional sobre el metabolisme de la urea. Això va passar el 1976 amb gran èxit. A més, li oferiren la direcció, a València, de l'acabat de crear l'Instituto de Investigaciones Citológicas a la mort aquell mateix any del primer director, el seu amic Jerónimo Forteza, que ell havia conegut al laboratori de García Blanco en els anys 40. Li asseguraven mitjans i finançament. De manera que decidí tornar a casa i posar fi a 32 anys de vida americana. La sort havia canviat.

NEGOCIAR, CONVÈNCER

Santiago Grisolí sabia que tornar a València tindria un preu, el de renunciar a la investigació pura, *full time*, en un entorn amigable, propici i discret. El va pagar amb consciència perquè, com deia sovint,

considerava que ell i els altres expatriats tenien un deute i una obligació amb la societat espanyola: reconciliar-la amb la Ciència i amb la cultura que se'n deriva. Ho consideraven inajornable i hi veien l'oportunitat en l'Espanya que s'incorporava a Europa. També sabien que, més enllà de les paraules, no seria gens fàcil; requeriria convenciment, estructures, pressupostos i divulgació en tots els nivells socials. I els comportaria unes obligacions per a les quals no s'havien preparat en els millors anys de les seues vides. En poques paraules, haurien de convertir-se en homes públics.

La història és coneguda a partir d'ací. Molt breument: Grisolí va orientar l'Instituto de Investigaciones Citológicas cap a la recerca en bioquímica i biologia molecular fins a convertir-lo en una referència internacional. Va promoure, amb el patrocini de la UNESCO, la primera Conferència Internacional per al Projecte del Genoma Humà (octubre de 1988), els objectius de la qual es plasmarien en la Declaració de València, i el Projecte Genoma Humà, en què ell fou nomenat coordinador del Comité Científic. O els Premis d'Investigació Jaume I, creats el 1989.

Totes estes obligacions Santiago Grisolí les va saber portar com ningú. Sobretot, des del Consell Valencià de Cultura, en el qual va entrar l'any 85, a punt de fer els 63 anys. S'hi va estar com a membre fins al començament de 1989. Va coincidir, entre altres, amb Juan Gil-Albert, Enrique García Asensio, Luis García Berlanga, Andreu Alfaro,

Preparant la Declaració de València amb Jean Dausset, 1986

Amb Severo Ochoa i James Grisolía, València, 1988

Manolo Valdés, José M. López Piñero, Vicente Aguilera Cerni o Xavier Casp. Eren els primers anys de la institució, quan el president de la Generalitat era Joan Lerma.

Uns anys després hi va tornar. Va ser cap al final de 1995, quan Eduardo Zaplana ja estava al capdavant de la Generalitat. El va nomenar president al febrer de 1996. Més tard, els presidents Olivas, Camps i Puig li renovaren la confiança. I des d'aleshores fins a ahir mateix Grisolía va dirigir el CVC amb una tolerància intel·ligent cap a les molt diverses sensibilitats dels seus membres, que no deixaven de representar la diversitat cultural de la societat valenciana. O, si es vol, les seues divisions. Va aprendre a sargir-les, a negociar i a convèncer. Es va convertir en un home-pont. Només cal recordar el Dictamen per la Llengua de 1997, que va posar fi a anys de disputes agres sobre el valencià i la seua gramàtica, i el Pacte Social per la Ciència de 2015, al qual s'adheriren les administracions públiques, les associacions empresarials, les universitats, els sindicats, els centres d'excel·lència i molts científics a títol personal.

Sense remei, tornem al caràcter i a la biografia. Al CVC, d'alguna manera l'afavoria l'experiència de l'expatriació; podia ser distant, irònic i fred amb facilitat en les discussions entre els valencians, però li importaven. Tenia les seues opinions al respecte, també sobre els seus protagonistes, però també l'habilitat de guardar-se-les quan calia, que era sovint. En públic, mai. I això se li respectava.

Amb el temps i molta paciència va anar obrint el Consell al món científic i als corrents culturals internacionals. Alhora, repetia a tort i a dret que ell era *sobretot* valencià i se'n sentia, i en la seua personalitat pública combinava bé l'elitisme i la valencianitat més popular. Això semblarà menor, però al Palau de Forcalló entraven igual el Nobel Erwin Neher o el fundador de Celera Genomics (i multi-

Amb SS.MM. els reis d'Espanya

milionari) Craig Venter, que la falla de Na Jordana, els Amics del Corpus o els Xiquets de Sant Vicent, perquè a Grisolía li encantava participar en primera fila de la vida i els costums dels veïns del barri del Carme. I visitar amunt i avall el territori. Així, va instaurar un hàbit regular, el de portar moltes sessions plenàries a ciutats i pobles. Si hui en dia el CVC és una institució estimada pels valencians ho és per la manera com ell va saber obrir-la, fer-la conèixer i sobretot fer-la útil.

Per a l'agenda 2023 hem buscat, entre l'incabable fons fotogràfic del Consell, material en què apareix el president Grisolía des del principi i fins al 2022. L'hem triat amb llibertat i subjectivitat, buscant sobretot fotos d'una certa qualitat expressiva. I les hem distribuïdes per temàtiques també subjectives aprofitant la divisió per mesos. Esperem que servisquen per a recordar-lo com el personatge que també era: fotogràfic, irònic, divertit. En algunes creiem que, fins i tot, es transparenten algunes de les seues perplexitats. 26 anys com a president del Consell Valencià de Cultura ens han donat per a molt.

**SANTIAGO GRISOLÍA,
IN MEMORIAM, DESCANSA EN PAU**

4

Annexos

Informes

Memòria de gestió interna

Memòria de les comissions

Gestió econòmica-financera 2022

El Consell en els mitjans de comunicació

Concurs literari i de dibuix sobre la vida després del confinament

Informes

ÍNDEX

INFORMES PRECEPTIUS PER A DECLARACIONS DE BIC

- Informe sobre la declaració com a BIC d'Elca, amb la categoria de lloc històric 81
- Informe sobre la tramitació de la declaració de Bé d'Interès Cultural, categoria de zona arqueològica, del jaciment l'Hostalot-Ildum de Vilanova d'Alcolea (Castelló) (Bilingüe) 99
- Informe per a la protecció dels béns patrimonials entorn de la Torreta dels Moros, a Vinaròs 113
- Informe per a la declaració com a Bé d'Interès Cultural del Forn Alt 2 del Port de Sagunt 119
- Informe per a l'actualització i adaptació de la Secció Primera de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià 128

CONJUNTS HISTÒRICS, BÉNS IMMOBLES SINGULARS I BRL

- Informe sobre determinades actuacions previstes en el Parc Ribalta a Castelló de la Plana 131
- Informe sobre l'estat de les restes arqueològiques a l'antic Convent de la Puritat en València i la seua protecció 139
- Declaració entorn de la invasió d'Ucraïna i la destrucció del patrimoni cultural (Bilingüe) 144
- Informe sobre el nivel de protecció patrimonial del Convento de Santa Lucía de Elche para su declaración como Bien de Interés Cultural (BIC) 146
- Informe sobre les Casetes de la mar en Nules (Inclou vot particular) 161
- Informe sobre la Torre i Coves de Paterna 169
- Informe de les naus del carrer Guatla de València 181

POLÍTICA CULTURAL

- Informe para la reivindicación de la figura de la compositora Lola Vitoria Tarruella y la edición de su obra 187
- Informe de suport a la creació d'una residència d'Arts i Ciències Humanes a la casa natal de Rafael Chirbes a Tavernes de la Valldigna 192
- Consideracions sobre l'inventari de les peces i escultures reposades en els recintes de l'Església Catòlica després de la guerra civil i els seus autors (Amb apèndix documental) (Bilingüe) 196
- Informe al voltant dels Centres Valencians a l'Exterior (CEVEX) 207

EDUCACIÓ I INVESTIGACIÓ

- Informe de seguimiento sobre la situación de los jóvenes investigadores 217

TERRITORI

- L'Albufera de València. Parque Natural. Situación medioambiental y administrativa (Incluye votos particulares) 228

NOVES TECNOLOGIES I PROTECCIÓ DE DADES

- Informe sobre la tutela del derecho a la intimidad de los datos personales, las nuevas tecnologías y el valor de la información personal 241

ALTRES

- Declaració en el Dia Mundial de la Ràdio 265
- Declaració del CVC per la pau i la convivència mundial (Bilingüe) 267

I NFORMES PRECEPTIUS PER A DECLARACIONS DE BIC

Informe sobre la declaració com a BIC, a Elca, amb la categoria de lloc històric

Autor: Css. Llegat Històric
Aprovació: Ple, 31 gener 2022

Antecedents

Sol·licitud dels grups municipals de Ciutadans i Partit Popular.

El CAMb data 22/11/2021 es va rebre al Consell Valencià de Cultura un escrit de la Direcció General de Cultura i Patrimoni, acompanyat de la Resolució de 28/10/2021 per la qual s'incoa expedient amb la finalitat ja expressada, i amb la petició d'informe com a institució consultiva de la Generalitat.

La Llei 4/1998 d'11 de juny, del patrimoni cultural valencià, estableix en l'article 26 que podran ser declarats béns d'interés cultural amb la categoria de lloc històric, aquells que estiguen vinculats a: esdeveniments del passat, tradicions populars o creacions culturals de valor històric, etnològic o antropològic.

Introducció

Aún con emoción y enorme gratitud recibo la noticia de haber sido reconocido recientemente con el Premio Cervantes 2020, aquí, en Elca, donde transcurrió lo mejor de mi infancia, desde el lugar donde me dispuse a contemplar con sosiego y temblor la vida, y que para mí ha llegado a simbolizar el espacio del mundo. El sentido que le he dado a la vida y a la función que la poesía ha ejercido sobre mí lo aprendí aquí, a través del amor que inundaba las estancias de esta casa [...].¹

I. L'Arribada a Elca.

El camí dels Rajolars, l'entrada pel palmerar.

La finca anomenada Elca es troba ben a prop de la ciutat d'Oliva, a menys de quatre quilòmetres i per arribar-hi cal recórrer un camí molt singular que travessa, més enllà de la perifèria urbana, un antic barri d'indústries ceràmiques, anomenades els Rajolars, format per antigues rajolereries configurades per naus de gran dimensió amb murs d'atovó i coberta de cintres metàl·liques, que formen una teulada a dos aigües i al costat de les quals ixen unes esplèndides xemeneies de secció circular i d'una altura considerable que els presta una esveltesa inusual.

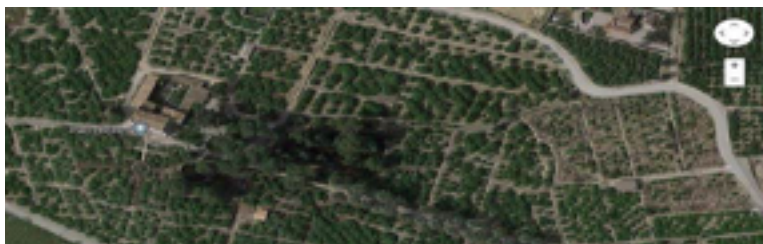

1 FRANCISCO BRINES. *Desde Elca (Antología)*. Editorial Pre-Textos, 2020.

El conjunt, ara fora d'ús, té una bellesa singular característica de les instal·lacions fabrils antigues i vacants que apel·la inevitablement al record i la memòria, testimoni d'un temps passat com exposa didàcticament el text de diversos autors arreplegat en la publicació Xim ximini, de l'Associació Cultural Falla Barri Sant Francesc (Oliva, 2019).

És una manera molt particular d'apropar-se a Elca.

El camí recorre horts abancalats amb parets de maçoneria i pedra que du finalment a l'entrada de la finca d'Elca, abans anomenada Casa Avargues, cognom de qui va dur endavant la transformació agrícola i la construcció de les arquitectures i els jardins.

Un llarg camí flanquejat de palmeres de bona alçada acaba en les construccions de la casa dels senyors i les dependències annexes. L'entrada és un feliç tòpic de l'arquitectura rural valenciana que dona la benvinguda als visitants que arriben a la propietat.

Des del podi en què s'assenta la casa del senyors, una terrassa ampla que abasta la totalitat de la façana de llevant, s'aprecia el territori d'Elca, és a dir la conca visual formada pels turons veïns, la serralada de Segària, amb el Montgó en segon terme i als peus, una immensitat de bancals curulls de tarongers i salpicats d'algunes construccions de feina o d'esbarjo, fins que la vista arriba a la plana litoral ja urbanitzada i poc després, la mar.

La petjada humana a Elca: pous, motors, bancals, horts de tarongers i masies.

Per entendre la transformació del paisatge valencià produït entorn a la meitat del segle XIX cal considerar el paper determinant que hi jugaren les infraestructures hidràuliques que s’hi posaren en joc en les dècades centrals, tal com exposa el professor Calatayud Giner en *Los inicios de la mecanización en el regadío valenciano, 1850-1930* (Universitat de Valencia 1990). Assenyala que “La mecanització de l’extracció de l’aigua subterrània per al reg i l’expansió d’aquest tipus d’aprofitament varen constituir la resposta a un conjunt de limitacions amb les que l’agricultura valenciana s’enfrontava a mitjan del segle XIX. [...] Així, entorn a 1850 les situacions d’escassetat d’aigua començaren a ser freqüents. [...] L’agricultura valenciana assisteix a la crisi dels cultius comercials tradicionals, en especial la morera [...] i la ràpida expansió tarongera difícilment haguera trobat lloc en hortes ja dedicades al cultiu extensiu [...] de tal manera que les primeres plantacions de tarongers es dugueren a terme en zones topogràficament més elevades, de secà o ermes i en què la provisió de regs es convertia en el primer problema a resoldre”.

La superació gradual dels problemes derivats de l’extracció d’aigües freàtiques profundes arribà amb l’aplicació de la màquina de vapor a les bombes d’extracció i segons l’autor que citem “[...] l’ús de l’energia derivada del vapor va constituir en suma el salt tecnològic de major transcendència en l’extracció d’aigües subterrànies i va imprimir un gir radical als aprofitaments de regadiu...” i, conseqüentment, de l’extensió del conreu dels nous productes comercials -la taronja, és clar— i per tant la prèvia transformació del camp valencià, tal com va ocórrer en la partida d’Elca entre altres milers més.

Val a dir que aquestes transformacions agrícoles guiades per la lògica mercantil varen produir un canvi radical del paisatge valencià en cotes per davall de tres-cents metres, fugint de temperatures sota zero, i que ha quedat fixat com a icona del genuí paisatge valencià.

II. L’Arquitectura d’Elca.**La casa dels senyors: el classicisme isabelí.**

La casa pertany al grup de “Casa rural d’origen modern en una explotació agrària de secà” tal i com ho exposa Miquel del Rey Aynat en el seu llibre *Arquitectura rural valenciana* (Galerada, Serveis d’Edició i Traducció, 2010) a qui seguim en aquesta matèria. Es tracta d’una explotació que inclou l’edifici de la casa dels senyors, que destaca sobre una terrassa a la manera de podi, i també les construccions auxiliars posteriors. Tot forma un conjunt que envolta un pati enjardinat que resol el desnivell de l’abancament amb una escala lineal enjardinada que li afegeix una forta empremta axial i que resulta clos per les tres edificacions i la tanca posterior.

La casa dels senyors apareix a certa distància com a una fita en el paisatge per la seua forma, el seu volum i ubicació i proporciona a l’entorn circumdant un caràcter particular front a altres construccions que s’endevinen més enllà.

L'anàlisi tipològica de la casa ens presenta un volum format per dues crugies paral·leles a la façana principal, és a dir la que mira a llevant, formades per murs de càrrega aixecats amb maçoneria que estan recolzats per pilastres en planta baixa. Consta de tres plantes i la coberta és a dues aigües que no tenen la mateixa presència a les quatre cares de l'edifici ja que en les de nord i sud hi ha un remat de balustres i gerrons sobre pilastres que oculten l'existència dels vessants, trencant la preeminència de l'eix est-oest que regeix l'ordenació del conjunt. En el cas de la façana nord potser esta alteració estiga relacionada amb la perspectiva que gaudeix sobre el camí d'entrada sota el llarg palmerar, per tal de guaitar l'arribada a la finca. Que la façana sud replique esta coronació de balustres sembla resultat d'una còpia sense el fonament de la nord, per tal de mantenir una certa simetria.

L'organització interna és enterament canònica: la planta baixa recull les peces habitables de la família i les públiques mentre que la superior està formada pels dormitoris i la superior, amb configuració de golfes, conté ara una biblioteca.

La morfologia de la casa, es defineix per un eix est-oest i pel que fa a la façana est o principal, presenta una composició de tres buits en cada nivell, els inferiors sobresortint del pla de façana tancats per reixes corbes i coberts per un remat cònic, mentre que el central que permet l'accés a l'interior és pla i cobert per un arc escarser. Tots tres estan separats, com ja s'ha apuntat, per quatre pilastres que sobreixen del mur i tenen un discret remat superior. Les obertures del pis central mantenen l'estricta simetria, estan protegits per un barandat de forja que recolza sobre una llosa de forja i atovó, i tenen un lleuger guardapols que emfasitza l'arc gairebé pla que cobreix els buits La planta superior conté tres buits menors, com correspon al cànon classicista, que il·luminen i ventilen les cambres i, llevat de l'arc de descàrrega, manquen d'ornament. Per sobre de tot corre el ràfec de boca teules que aboquen l'aigua a un canaló metàl·lic.

Tanmateix, la composició de la cara nord és força diferent: la planta baixa presenta tres murs perpendiculars al principal o de tancament amb configuració pilastrada que reben dos voltes de mig punt que són la base d'una generosa terrassa coberta amb aixopluc decorat que suporta un vessant d'aigües ocult per balustres entre pilarets remuntats de gerrons. Dalt de tot hi ha tres buits menors bessons dels de la façana de llevant i per sobre de tot es repeteix el remat balustrat amb el tema de pilastres i gerrons.

La façana sud reitera el lèxic de la façana est en els nivells superiors i a la base manté la pilastrada però perd un buit i per tant l'estricta simetria característica. A més i ja fora de l'esquema pur, s'hi afegeix un petit cos rematat per espadanya lobulada amb campaneta i penell que respon a l'existència de una capelleta.

La façana oest recau al pati format pel cos principal i els auxiliars, i destaca en la seua composició una portalada que obri el pas des del pis diürn i dona pas a una escala que du al jardí posterior, un pati que resulta clos pels cossos edificats i la tanca posterior, com ja s'ha dit. Per damunt de la portalada s'obri un gran finestral protegit per barandat de forja segons el mateix patró de la façana est i per sobre hi ha un retaule ceràmic de tema religiós.

Des del punt d'anàlisi estilística el conjunt s'insereix en un cert classicisme isabelí característic de les dècades centrals del segle XIX i anterior a l'eclecticisme que posteriorment faria fortuna arreu del món agrícola de nou encuny. Benito Goerlich assenyala en *La arquitectura del eclecticismo en Valencia* (Ajuntament de València, 1983) que "...la major part dels arquitectes de mitjan segle XIX (a la qual cal atribuir la casa d'Elca) romangueren vinculats a una arquitectura de tall més o menys classicista, malgrat que començà a fer-se evident una crisi de la pràctica de l'arquitectura segons els models de l'ensenyament acadèmic [...]". La construcció d'edificacions de nova planta enregistrà un notable increment arran la recuperació econòmica en l'entorn de 1858, diu l'autor, i es fa amb "una arquitectura de matís eclèctic" i malgrat tot no decau el prestigi d'una arquitectura de tall classicista, herència del "neoclassicisme acadèmic..." al que S. Giedion qualifica com neoclassicisme romàntic. El ben cert és que els arquitectes redueixen al mínim l'ornamentació de les façanes insistint més prompte en la part compositiva i constructiva de l'edificació.

Les paraules del professor Benito Goerlich s'ajusten a l'anàlisi de la casa d'Elca que, per la seua senzillesa compositiva, de fortes arrels acadèmiques, i la seua renúncia a l'ornamentació més enllà de l'ús ben moderat de certs elements com els balustres i els gerrons, ens remet a un neoclassicisme romàntic que es veurà refermat quan analitzem l'arquitectura del jardí. Tenim exemples coetanis de la casa d'Elca, com ara la masia de Torre en Conill de Bétera, vinculada també al conreu renovat del camp valencià per les mateixes dècades que Elca i que confirma el que estem exposant: senzillesa compositiva, estalvi decoratiu i èmfasi constructiu que configuren un corpus arquitectònic sovint designat com a racionalisme acadèmic.

Llegim ara el que ens assenyala el professor Piñón Pallarès en *Los orígenes de la Valencia moderna* (Edicions Alfons el Magnànim COACV, 1987) referit a la difusió dels models arquitectònics entorn a mitjan del segle XIX: respecte de la composició i tractament de les façanes ens trobem amb l'ús absolut de la simetria, on la porta d'accés serà l'element aglutinador de la composició de la façana i, en termes generals, l'adscripció al neoclassicisme acadèmic d'origen francès és completa, aportant-hi "noble senzillesa, moderació, sentit comú, equilibri" que seran els atributs de la nova arquitectura que trobem, com hem estat analitzant, en la casa dels senyors d'Elca.

III. Jardineria a Elca.

La jardineria romàntica: els traçats i les pèrgoles florals, el pati clos.

La finca d'Elca posseeix també una riquesa de jardineria ben estimable. Als peus del podi que configura la terrassa de llevant hi ha un jardí que reuneix les característiques pròpies del romanticisme isabelí: un traçat de dos passeigs en creu coberts per pèrgoles amb plantes trepadores que produeixen bona cosa d'ombra i aporten color a l'indret.

Al bell mig de l'encreuament dels passeigs s'hi troba una glorieta formada per bancs circulars d'obra i taulell decorat, semblants als que ocupen el final de cada un dels passeigs. Al centre del cercle hi ha una columna vuitavada que rep les armadures de la pèrgola i està rematada per un gerro, de la mateixa factura que els de la casa dels senyors. A banda dels elements descrits, els parterres o quadres estan plantats de tarongers com la resta de la finca.

El jardí és un clar ressò del model andalusí format per la seqüència jardí formal seguit de l'hort productiu per arribar al paisatge primigeni. Quan llegim al mestre N. Rubió i Tudurí, *Del paraíso al jardín latino*, (Tusquets, 1981) veiem clar les arrels: "La dosificación árabe de naturaleza y geometría en el jardín es digna de notarse. El trazado es puramente regular, a base de cruces rectas de sendas que forman cuadrados y rectángulos destinados a las plantaciones [...] en el centro de las plazuelas de cruce se concentran las cerámicas coloreadas de tradición persa [...] los términos de perspectiva acostumbran a ser marcados con pabellones de reposo".

I afegeix magistralment referint-se a la perspectiva: "la escena del Paraíso regida por la tela de araña sutil que liga geométricamente las plantaciones".

El patró, d'arrels perses com veiem, s'incorporà amb naturalitat en la jardineria valenciana de les finques transformades i en els horts urbans en la segona meitat del segle XIX que perdurarà per dècades, fins a ben entrat el segle XX.

El pati clos de què ja hem parlat és també objecte d'una acurada tasca de jardineria que ens remet al tòpic hortus conclusus. En eixir de la casa per la portalada del darrere trobem una escala per accedir al bancal o nivell superior on és el jardí pròpiament dit. L'escala incorpora dues ales de pujada i entre elles hi ha un massís floral.

I més enllà trobem un petit estany o bassa situat al fons d'un semicercle format per un banc de taulells decorats o manisetes obrat entre pilastres rematades per gerrons oberts com a testos per a flors. Al bell mig de la basseta s'aixeca una escultura que representa una dona abillada amb túnica i coronada de flors que porta un anyell entre els braços. Al darrere de tot hi ha un front floral com a teló.

IV. El poeta Francisco Brines i els Béns Mobles associats a Elca

Un territorio se convierte en lugar en el momento en que le otorgamos unas posibilidades afectivas, y ese proceso siempre reclama a la mirada del otro. Desde Elca aprendí a reflexionar conmigo mismo, a leer sin prisas y escribir con tiempo. Elca, el lugar donde se han cruzado todas mis edades.²

Francisco Brines Bañó (1932-2021)

Poeta de gran prestigi i reconeixement internacional està considerat com a representant de la segona generació de la postguerra, també anomenada dels 50. Fou nomenat membre de la Real Academia Española (2001), i doctor honoris causa per la Universitat Politècnica de València (2001-2002). Al llarg de la seua carrera creativa ha rebut diversos guardons:

- Premi Cervantes, 2020.
- Alta Distinció de la Generalitat Valenciana, 2019.
- Premi Reina Sofía de Poesia Iberoamericana, 2010.
- Premi Internacional de Poesia Ciutat de Granada Federico García Lorca, 2007.
- Premi Rosalía de Castro en llengua castellana (PEN Club Gallego), 2004.
- Premi a la Creativitat Ricardo Marín, 2004.
- Premi Medalla de les Arts concedida pel Palau de la Música de València, 2003.
- Premi Nacional de les Lletres Espanyoles del Ministeri de Cultura pel conjunt de la seua obra, 1999.
- Premi Fastenrath (Real Academia Española – U P Fastenrath), 1998.
- Premi de les Lletres Valencianes (GVA), 1987.
- Premi Nacional de Poesia del Ministeri de Cultura, 1986.
- Premi de la Crítica de Poesia Castellana, 1967.
- Premi Adonáis de Poesia, 1959.

Entrar a Elca és omplir-se del poeta. La seua personalitat està present en cadascun dels mobles distribuïts per la casa amb total llibertat cercant incansablement la llum que inunda cada estança, però, sobretot, trobem al poeta en la gran diversitat d'obra pictòrica i les innumbrables prestatgeries plenes de llibres que amb perfecta harmonia vistent totes les parets de la casa constituint un fons valuósíssim, la importància del qual va més enllà de l'àmbit privat.

Llegat bibliogràfic. La passió pels llibres de Francisco Brines.

La magnitud del llegat bibliogràfic del poeta es calcula en més de 15.000 exemplars, adquirits en llibreries d'arreu d'Espanya i països americans així com en diverses subhastes de col·leccionistes i llibreries de vell.

Un conjunt de gran riquesa on trobarem una gran diversitat temàtica, amb un predomini significatiu de poesia contemporània. Col·leccions completes, primeres edicions de poetes de la seua generació, molts d'aquests títols amb dedicatòries personalitzades.

De gran importància són les col·leccions de **poesia espanyola del segle XX**. Destaquem alguns noms de la „Generació del 27' i del Modernisme:

- Modernisme: Antonio i Manuel Machado, Juan Ramón Jiménez, Ramón del Valle Inclán, Emilio Carrere, Enrique Díez Canedo, Eduardo Marquina, Francisco Villaespesa, o Salvador Rueda...

² FRANCISCO BRINES. *Desde Elca (Antología)*. Editorial Pre-Textos, 2020.

- La Generació del 27: Luis Cernuda, Federico García Lorca, Pedro Salinas, Vicente Aleixandre, Emilio Prados, Rafael Alberti, Jorge Guillén, Manuel Altolaguirre, o Dámaso Alonso...

La literatura hispanoamericana contemporània i, especialment, la poesia ocupa una part important de la biblioteca. Obres adquirides durant els nombrosos viatges de Francisco Brines a Amèrica del Sud on visitava llibreries de vell i es relacionava amb els escriptors més rellevants del moment:

- Rubén Darío, Jorge Luis Borges, Delmira Agustini, Pablo Neruda, Eugenio Florit, Julio Herrera y Reissig, Xavier de Villaurrutia, Leopoldo Lugones, Salvador Novo, José Emilio Pacheco, César Vallejo, Gastón Baquero, Jorge Carrera Andrade, o Pablo Antonio Cuadra...

Trobarem també, col·leccions de la **millor prosa del segle XX** en tots els gèneres: conte, novel·la, crítica literària, teatre, assaig... Un segle ben representat per:

- La Generació del 98: Valle Inclán, Miguel de Unamuno, Azorín, Pio Baroja, Ramiro de Maeztu o altres més joves com Gabriel Miró o Ramón J. Sender...

Les nostres passes transcorren tranquil·les per Elca i de sobte se'ns presenta al davant una saleta-biblioteca on s'hi troben, reunits i protegits de la llum d'uns grans finestrals tancats, un bon nombre de **llibres antics dels segles XVI, XVII i XVIII**. Inclouen algun incunable, una Eneida, de Virgilio, 1777, o primeres edicions de l'Enciclopèdia francesa o de la poesia de Federico García Lorca, obres de Kavafis i Cernuda, que tant van influir en Brines. Obres clàssiques de Santa Teresa de Jesús, Francisco de Quevedo, Sant Joan de la Creu o Lope de Vega, etc. A més d'altres obres en prosa de Gregori Maians.

Dignes de menció són també les **col·leccions de revistes literàries i de poesia del segle XX**:

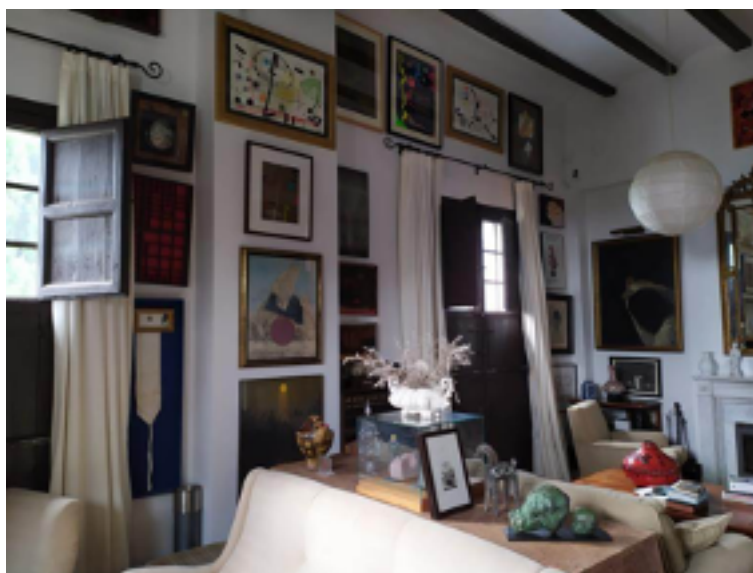
- Revista de Occidente (1923).
- Cruz y Raya (1933-1936).
- Hora de España (1937-1939).
- Litoral, Ínsula, Cuadernos Hispanoamericanos, Garcilaso, Cántico, etc.

La biblioteca del poeta Francisco Brines és de gran interès en el seu conjunt. Milers de llibres ens acompanyen en el recorregut per les diferents plantes de la casa. Una selecció especialitzada de col·leccions completes de la millor literatura del segle XX, a més a més, **de les obres traduïdes al castellà d'autors universals, així com nombrosos llibres de crítica literària**, conformen un conjunt bibliogràfic important que reuneix les característiques necessàries del patrimoni bibliogràfic gràcies al seu caràcter singular, al valor original dels exemplars que en formen part i, principalment, a que tota ella està lligada a la figura de Francisco Brines. Un fons bibliogràfic que s'hauria de posar a l'abast d'investigadors i persones interessades en l'obra i figura del poeta d'Oliva. Per aconseguir-ho **caldrà inventariar** per catalogar tan important llegat bibliogràfic. I fer així una diagnosi de l'estat de conservació del conjunt.

Llegat pictòric

La vida del poeta ha transcorregut en permanent diàleg entre la poesia i altres manifestacions artístiques de diferents formats: pintures, escultures, fotografies, medalles i objectes familiars omplien Elca de sentiment i ens conviden a reflexionar sobre la importància de l'art en el món actual.

Col·lecció pictòrica

Selecció d'obres de Francisco Brines a Elca:

- Retrat masculí. Emilio Sala Francés, 1901. Oli sobre tela.
- Sant Tomàs de Villanueva. Desconegut, finals del s. XVI. Oli sobre taula.
- Dos bodegons de fruites. Desconeguts, s. XIX (escola anglesa). Oli sobre tela.
- Bodegó de pomes i codonys. Pedro Bueno Villarejo, mitjan s. XX. Oli sobre tela.
- Retrat d'un cavaller de l'ordre de Carles III. Joseph de Vicente, 1799. Oli sobre tela.
- Sant Francesc d'Assís. Desconegut, ca. s. XVII. Oli sobre tela.
- Paisatge bucòlic. Desconegut, ca. s. XIX. Oli sobre tela.
- L'Anunciació. Desconegut, data desconeguda. Oli sobre tela.
- Sant Josep i el Xiquet. J. García, s. XIX. Oli sobre tela.
- Retrat de gos. Desconegut, s. XVI-XVII. Oli sobre taula.
- Dama. Julio Vila y Prades, finals de s. XIX – principis s. XX. Oli sobre tela.
- Sense títol. José Tapiró y Baró, segona meitat del s. XIX. Oli sobre taula.
- Retrat d'infant. Atribuït a Sofonisba Anguissola, ca. s. XVI. Oli sobre tela.
- Paisatge venecià A. Desconegut, finals del s. XIX. Oli sobre taula.
- Paisatge venecià B. Desconegut, finals del s. XIX. Oli sobre taula.
- Marina. Ricardo Verdugo, finals del s. XIX – principis del s. XX. Oli sobre taula.
- Retrat de dama. José Ribelles, finals del s. XVIII. Oli sobre taula.
- Paisatge bucòlic. Desconegut, ca. s. XIX. Oli sobre tela, espill.
- Àngel García Gutiérrez, ca. s. XIX. Oli sobre tela.
- Adoració dels Mags. Desconegut, s. XVII. Oli sobre tela.
- Assumpció de Maria als cels. Desconegut, s. XVI-XVII. Oli sobre tela.
- Bodegó de flors i marisc fresc. Sebastián Gessa y Arias, s. XIX. Oli sobre tela.
- Bodegó amb meló d'Alger, raïm i bresquilles. Julio Cebrián y Mezquita, s. XIX.

Oli sobre tela.

- El Millars, Montanejos. Francesc Gimeno Barón, 1953. Oli sobre tela.
- Cimeres, Montanejos. Francesc Gimeno Barón, 1953. Oli sobre tela.
- Retrat infant. Autor desconegut. Oli sobre tela.
- Tipus bascos en el moll. Ricardo Baroja Nessi, principis s. XX. Oli sobre tela.
- Paisatge exterior. Emilio Sala, finals s. XIX. Oli sobre tela.
- Retrat de cort anglesa. Autor desconegut, s. XVIII. Oli sobre tela.
- Immaculada. Autor desconegut, s. XVIII. Oli sobre tela.
- El somni d'Adonis. Escola francesa, s. XIX. Oli sobre tela.
- Paisatge costumista. Autor desconegut, finals s. XVIII. Oli sobre tela.
- Bodegó mortuori. Autor desconegut, s. XVIII. Oli sobre tela.
- Retrat. Autor desconegut, possible s. XVII. Oli sobre tela.
- Escena religiosa. Autor desconegut, possible s. XVIII. Oli sobre làmina de coure.

- Escena religiosa. Autor desconegut, possible s. XVIII. Oli sobre tela.
- Portrait of Lord Collingwood, possible Lemuel Francis Abbot, s. XVIII. Oli sobre tela.

Destacables són també, a més a més dels llibres i l'obra pictòrica, les fotografies del poeta, moltes d'elles emmarcades i distribuïdes per les estances de la casa, les escultures i medalles, fruit de nombrosos reconeixements personals i literaris, així com el mobiliari i l'aixovar domèstic, elements tots ells importants per acabar de vestir Elca, convertint-la als ulls del visitant privilegiat, en un model típic de casa rural de família benestant valenciana.

V. Memòria

La presència del lloc en l'obra del poeta. Consideracions literàries.

Francisco Brines ha estat el primer escriptor valencià en rebre el prestigiós Premi Cervantes (2020). Poeta d'escriptura reflexiva, ha creat una obra de gran solidesa, escrita al llarg de la seua vida i des de diferents espais físics com Oxford, Madrid o Elca.

La lectura dels seus versos ens confirmen la gran influència que ha tingut la casa familiar i el seu entorn natural en la creació artística de Brines.

El pensament intel·lectual de l'escriptor i la seua atenta mirada al paisatge i paisanatge han estat una simbiosi perfecta a l'hora de construir la seua obra. Un llegat poètic per a la història de la literatura i joia dels lectors.

Segons la directora de la Fundació Francisco Brines, Àngels Gregori, "Brines insistia en dir-nos que no volia que Elca acabara sent un centre per difondre la seua obra, sinó una casa de la poesia en general, on es realitzaren lectures, activitats i recitals poètics".

El pes de la casa i del jardí.

Per caràcter, Paco Brines estava destinat a cloure els ulls en el paisatge que l'havia vist nàixer. L'Elca, sa casa, jardí inclòs, la casa de la família, és el centre d'una poesia creada, sobretot, a partir del record, la nostàlgia, el pressentiment del temps que passa i del que passarà i, al final, en una última llum, de la visió de la boira, d'una mort acceptada perquè és inevitable: Todo estaba dispuesto. La niebla, aún más cerrada/ exigía partir.... Mi madre me miraba, muy fija, desde el barco, /en el viaje aquel de todos a la niebla.³

Per això, per aquests trets del caràcter, en sa casa de l'Elca va concentrar Brines tot el seu paisatge interior, i no al contrari. En qualsevol cas, l'home Brines es va assimilar al paisatge de la casa des del principi de la seua obra, perquè la casa i l'espai que l'envoltava eren, per a ell, l'espill del temps: no tant del temps que li faltava per morir a ell en concret, sinó el del temps dels morts en el qual ell trobava el sentit de la seua vida: on s'hi podia reconèixer i, així, bastir una reflexió sobre la continuïtat basada en una comprensió circular del temps, de la creació i la destrucció, en què la casa es construeix i es reconstrueix, el jardí s'asseca i floreix: Y de nuevo la casa se estará construyendo, y esperará el jardín a que se acaben estos muros/ para poder ser flor, aroma, primavera.⁴

En este punt, en la tradició literària, Paco Brines és un clàssic. Adaptada al temps que li va tocar viure, l'elegia llatina li sorgeix naturalment. És el propi caràcter. En alguns moments Brines és Catul en els carmina docta, és Virgili en algunes bucòliques, o sobretot Horaci, té igual que siga amb la idea del *beatus ille* o la del *carpe diem*. Entre els grecs, d'on prové la paraula elegia, i d'acord amb Eurípides, significava exactament cançó de dol. És el sentit que tindrà en les *Tristia* d'Ovidi, on el record de la casa perduda és tan constant que esdevé el motiu de l'obra. Per descomptat, amb el temps seran llocs comuns, però reescrits sempre des de l'experiència de cada un. A Paco l'ajudarien les lectures de Garcilaso de la Vega i Fray Luis de León, els grans classicistes de la poesia castellana.

3 La última costa (1995)

4 Mere Road (1997)

Parlant de manera general, són els poetes d'aquesta tradició els que mantindran aquest ideal estètic. D'acord amb Riposati, la nota més viva de l'elegia romana és la narració del jo propi, inspirat en motius d'individualitat íntima, amor de quietud i de vida, de serenitat i de pau i de to idíl·lic-elegíac, que expressa una nova orientació de l'esperit.⁵

Això és el que fa exactament Paco Brines a l'Elca, reclòs entre els murs de la casa i del jardí. I s'allunya molt ací, tornant a parlar de manera general, del món de la poesia anglosaxona, que tan bé coneixia. On la casa i el retorn no signifiquen l'espai concret que s'entén al Mediterrani. Un dels poetes més influents en Brines, Luis Cernuda, es va debatre entre els dos mons, també pel caràcter i la circumstància. I sovint, el seu no-lloc es revolta i voldria tornar a la casa, l'espai de la vida i de la mort. És la tensió de l'Elegia anticipada: *El recuerdo por eso vuelve hoy/ al cementerio aquel, al mar, la roca/ en la costa del sur: el hombre quiere/ caer donde el amor fue suyo un día.*⁶

Tot això s'ha d'entendre per a entendre bé un dels sentits més importants de la poesia de Paco Brines, el que és indestruable del paisatge de sa casa, dels murs del jardí endins, del balcó des d'on veu la costa i els seus morts. L'Elca és el seu paisatge interior i la seua vida. Per descomptat, l'Elca, un nom incert, d'origen preromà, continuarà donant el nom a un paratge d'Oli-va, on els historiadors diuen que havia una alqueria musulmana hui desapareguda. Però segurament Elca prendrà des d'ara un significat ex novo, el nom que referirà el món de Paco Brines, el d'una obra poètica de molta importància.

Brines declarava després de rebre la notícia del Premi Cervantes: "Creo que lo importante es que la poesía sea de los que la leen. Así que estáis condenados a leerla" i és en aquest desig del poeta on podrem comprovar com d'important és el llegat intel·lectual de Francisco Brines, i com està present Elca en tots els seus llibres, hagen estat escrits des d'Oli-va o des de Madrid, on Brines va viure durant molts anys.

- Trobarem Elca en títols del poemes:

"Tarde de verano en Elca", "Espejo en Elca", "Elca", "Elca i el Montgó", "Lamento en Elca". "El niño perdido y hallado (en Elca)"...

- Elca en molts dels versos del poeta:

"En este día de septiembre en Elca Nada ha pasado, salvo el tiempo de oro Que fallece apacible con la tarde".⁷

Acabem l'apartat de Memòria amb uns poemes de l'antologia Desde Elca:

REENCUENTRO

He bajado del coche
y el olor de azahar, que tenía olvidado, me invade suave, denso.
He regresado a Elca y corro,
no sé en qué año estoy
y han salido mis padres de la casa con los brazos abiertos,
me besan,
les sonrío,

5 B. Riposati, *Introduzione allo Studio di Tibullo*, Milano, 1967, pag. 28

6 De La Realidad y el deseo, en *Poesía completa*, Vol. I. Ed. Siruela 1993.

7 Versos del poema "Los ocios ganados". *El otoño de las rosas*, 1986.

me miran
–y están muertos–,
y de nuevo les beso.

LAMENTO EN ELCA

Estos momentos breves de la tarde,
con un vuelo de pájaros rodando en el ciprés,
o el súbito posarse en el laurel dichoso
para ver, desde allí, su mundo cotidiano,
en el que están los muros blancos de la casa,
un grupo espeso de naranjos,
el hombre extraño que ahora escribe.

Hay un canto acordado de pájaros
en esta hora que cae, clara y fría,
sobre el tejado alzado de la casa.
Yo reposo en la luz, la recojo en mis manos,
la llevo a mis cabellos,
porque es ella la vida,
más suave que la muerte, es indecisa,
y me roza en los ojos,
como si acaso yo tuviera su existencia.
El mar es un misterio recogido,
lejos y azul,
y diminuto y mudo,
un bello compañero que te dio su alegría,
y no te dice adiós, pues no ha de recordarte.

Sólo los hombres aman, y aman siempre,
aun con dificultad.
¿Dónde mirar, en esta breve tarde,
y encontrar quien me mire
y reconozca?
Llega la noche a pasos, muy cansada,
arrastrando las sombras
desde el origen de la luz,
y así se apaga el mundo momentáneo,
se enciende mi conciencia.
Y miro el mundo, desde esta soledad,
le ofrezco fuego, amor,
y nada me refleja.

Nutridos de ese ardor nazcan los hombres,
y ante la indiferencia extraña
de cuanto les acoge,

mientan felicidad
 y afirmen inocencia,
 pues que en su amor
 no hay culpa y no hay destino.

DONDE MUERE LA MUERTE

Donde muere la muerte,
 porque en la vida tiene tan sólo su existencia.
 En ese punto oscuro de la nada
 que nace en el cerebro,
 cuando se acaba el aire que acariciaba el labio,
 ahora que la ceniza, como un cielo llagado,
 penetra en las costillas con silencio y dolor,
 y un pañuelo mojado por las lágrimas se agita
 hacia lo negro.
 Beso tu carne aún tibia.

Fuera del hospital, como si fuera yo, recogido
 en tus brazos,
 un niño de pañales mira caer la luz,
 sonrío, grita, y ya le hechiza el mundo,
 que habrá de abandonarle.
 Madre, devuélveme mi beso.

Donde muere la muerte

Donde muere la muerte,
 porque en la vida tiene tan sólo su existencia.
 En ese punto oscuro de la nada
 que nace en el cerebro,
 cuando se acaba el aire que acariciaba el labio,
 ahora que la ceniza, como un cielo llagado,
 penetra en las costillas con silencio y dolor,
 y un pañuelo mojado por las lágrimas se agita
 hacia lo negro.
 Beso tu carne aún tibia.

Fuera del hospital, como si fuera yo, recogido
 en tus brazos,
 un niño de pañales mira caer la luz,
 sonrío, grita, y ya le hechiza el mundo
 que habrá de abandonarle.
 Madre, devuélveme mi beso.

franciscobinet

VI. Consideracions i recomanacions generals

Elca no només pot ser considerada un bé cultural per la seua naturalesa moble i immoble, cal valorar el seu patrimoni natural i d'altres com l'intel·lectual, el material, el simbòlic i també l'afectiu.

Elca és molt més que una casa, una finca o una antiga partida rural. És Brines i és un llegat patrimonial que el poeta ha conservat amb mínimes modificacions i una intacta bellesa. Un ecosistema modèlic representatiu del territori valencià de les comarques centrals. La seua geografia i els seus paisatges són la memòria d'una agricultura de secà reconvertida en regadiu, i són el present de la història col·lectiva del poble valencià.

En relació als béns mobles, atés que podrien ser transportats amb facilitat, prenen un caràcter de fragilitat que aconsella una intervenció urgent mitjançant la seua rigorosa catalogació tant del patrimoni arxivístic com del bibliogràfic (Martí Domínguez ha escrit recentment "la biblioteca de Francisco Brines, una de les més completes i interessants que he pogut visitar recentment")⁸ i l'artístic en els seus diferents suports. En aquest aspecte seria interessant aplicar formes de col·laboració entre els titulars dels béns, hereus i patronat de la Fundació Francisco Brines i altres entitats públiques i privades, afavorint el mecenatge, i tot un conjunt de fórmules que puguen facilitar la catalogació i protecció dels béns.

VII. Conclusions

Al llarg del que hem exposat entorn als aspectes de Paisatge, Arquitectura i Jardineria ha quedat palès l'alt interès que té la finca d'Elca, molt especialment pel que respecta a la cultura que atesora en cada un d'ells. Parlem de la bellesa d'un paisatge genuïnament valencià, d'un indret o conca visual excepcional. Parlem d'una arquitectura culta pròpia dels moments històrics de profunda transformació agrícola. Parlem d'una jardineria romàntica perfectament inserida, bé en el conreu agrícola i el seu paisatge, bé en la retirada escena domèstica del pati clos.

Tant pel que fa als elements d'Arquitectura, Paisatge i Jardineria, com pels Béns Mobles d'Elca, i atesa la seua vinculació a la ciutat d'Oliva i, principalment, a la memòria i llegat intel·lectual del seu propietari Francisco Brines, **considerem plenament justificada la qualificació de la finca Elca com a Bé d'Interés Cultural en la categoria de Lloc Històric, com preveu la Llei de Patrimoni Cultural Valencià.**

Aquest informe es remetrà al protocol habitual. A la Direcció General de Cultura i Patrimoni de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, que n'ha fet la petició, a la Fundació Francisco Brines i les entitats col·laboradores i a l'Ajuntament d'Oliva.

Informe sobre la tramitació de la declaració de Bé d'Interès Cultural, categoria de zona arqueològica, del jaciment L'Hostalot-Ildum de Vilanova d'Alcolea (Castelló)(bilingüe)

Autor: C.S. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 31 gener 2022

Antecedentes

Amb data 16 de novembre de 2021 es remès a l'Honorable Sr. President del Consell Valencià de Cultura escrit de la senyora Maria Carmen Amoraga Toledo, directora general de Cultura i Patrimoni de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de la Generalitat Valenciana, sol·licitant, de conformitat amb els articles 7 i 27,5 de la Llei 4/98, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, preceptiu informe del Consell Valencià de Cultura davant la Resolució de 28 d'octubre de 2021 (DOGV nº9214, de 12.11.21) de la precitada Conselleria pel qual s'incoa expedient per a la declaració de Bé d'Interès Cultural amb la categoria de Zona Arqueològica del jaciment L'Hostalot-Ildum ubicat al terme municipal de Vilanova d'Alcolea, província de Castelló.

El preàmbul de la precitada Llei 4/98 del Patrimoni Cultural Valencià assenyala que el patrimoni cultural és una de les principals senyes d'identitat del poble valencià i el testimoni de la seua contribució a la cultura universal. Els béns que l'integren constitueixen un llegat patrimonial d'inalienable valor, la conservació i l'enriquiment dels quals correspon a tots els valencians i especialment a les institucions i els poders públics que els representen, constituint aquesta Llei el marc legal de l'acció pública i privada adreçada a la conservació, difusió, foment i acreixement del patrimoni cultural a l'àmbit de la Comunitat Valenciana.

Aquesta mateixa norma legislativa, en el capítol III, article 26, recull al primer punt lletra e, que els paratges on existisquen béns l'estudi dels quals exigeix l'aplicació preferent de mètodes arqueològics, hagen estat o no extrets i tant si es troben a la superfície com al subsòl o sota les aigües, seran declarats com a Béns d'Interès Cultural dins de la categoria de Zona Arqueològica.

ACTUACIONS

Al marge de la consulta dels annexos I, II i III de la precitada Resolució, on, per cert, a l'encapçalament d'aquest últim figura citada per error la zona arqueològica de la Picola de Santa Pola (Alacant), l'informe de la qual ja va ser emès amb anterioritat per aquest Consell Valencià de Cultura, s'ha contactat amb el màxim expert a l'estudi de l'Hostalot-Ildum, el professor titular del departament de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat de València, el castellonenc Ferran Arasa i Gil, ferm partidari de la declaració de BIC Zona Arqueològica, la bibliografia de la qual sobre aquest jaciment figura al final del present informe i ha estat determinant per a la conclusió del mateix.

Igualment s'ha consultat amb Josep Benedito, professor del Departament d'Història, Geografia i Art de la Universitat Jaume I de Castelló i amb l'arqueòleg Pablo Garcia Borja, director de les actuacions dels darrers anys al jaciment, perquè emetessen la seua opinió professional al respecte, als quals els agraïm la seua col·laboració així com al professor Arasa.

Així mateix, s'ha realitzat una visita de camp al jaciment de L'Hostalot per conèixer in situ el seu estat actual, valors que conté i futures actuacions recomanables, efectuant-se el reportatge fotogràfic que il·lustra aquest informe. Durant la visita vàrem estar acompanyats, a més de per Pablo Garcia Borja, per Eugeni Trilles, agent de desenvolupament local de l'Ajuntament de Vilanova d'Alcolea.

DESCRIPCIÓ:

Aquest jaciment arqueològic de l'època romana es troba ubicat al terme municipal de Vilanova d'Alcolea, comarca de la Plana Alta, província de Castelló, a 266 metres sobre el nivell del mar, principalment al costat meridional del barranc de la Carrasqueta, dividit en dues zones per l'actual carretera CV-10, a mig camí entre la citada població i la Torre d'en Doméneç.

Vista del jaciment amb la CV-10 al fons. FOTO: Pablo Garcia Borja

Deu els seus noms a un antic hostal construït sobre unes restes romanes, la primera referència de les quals data de 1585, i a la denominació que posseïa una estació de posta de l'Imperi Romà, la més important entre Saguntum (Sagunt) i Dertosa (Tortosa), ubicada junt a la Via Augusta, la calçada romana més antiga i destacada d'Hispania, que unia Gades (Cadis) amb Deciana (La Jonquera) i d'aquí enllaçava, creuant els Pirineus, amb la Via Domitia en direcció a Roma. La construcció de la Via Augusta està datada amb exactitud entre els anys 15-13 i 8-7 abans de Crist.

Encara que la Via Augusta discorria molt propera al litoral mediterrani, el fet que es construís en aquesta zona una mica apartada de la mateixa, és perquè en ser la franja costanera d'aquest lloc accidentada i pantanosa, es va optar per aprofitar el corredor prelitoral de la Pobla Tornesa-Sant Mateu.

Per tant el jaciment arqueològic de l'Hostalot es correspon amb la Mansio d'Ildum, lloc on els viatgers i les cavalleries feien una parada per descansar i refer-se dels llargs trajectes. A la planta baixa, segons els models habituals d'aquest tipus de llocs de descans, hi havia el rebedor, un jardí amb un pati ampli per als carruatges, l'abeurador i les cavallerisses; a la dreta del pati estarien les habitacions dels viatgers, i a l'esquerra, el menjador, la cuina i el magatzem. La planta superior estava destinada exclusivament a les estances dels propietaris.

El jaciment de l'Hostalot va ser descobert el 1923 per l'arqueòleg valencià Juan José Senent Ibáñez quan realitzava unes excavacions al tram de la Via Augusta entre els rius Sénia i Millars, manifestant, ja llavors, haver descobert les restes de la mansio d'Ildum.

Hem de fer constar que Senent no era alacantí, com així figura expressat al paràgraf segon del punt 5 de l'annex 1 de l'esmentada Resolució de 28 d'octubre de 2021 de la conselleria d'Educació, Cultura i Esport, còpia literal de la ponència que el professor Arasa va exposar l'octubre del 2004 a les IX Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. Va néixer J.J. Senent, l'any 1883, a Massarajos, llavors i fins a 1899 pedania de Montcada, i des d'aquesta data pertanyent al terme municipal de València, on va morir el 1948. Era a més cunyat del famós historiador, lingüista, bibliòfil i intel·lectual Nicolau Primitiu Gómez Serrano.

Amb posterioritat altres arqueòlegs com Francisco Esteve i Guillermo Morote van estudiar el jaciment; més recentment han realitzat excavacions arqueològiques Ferran Arasa el 1986-87, Pilar Ulloa el 1992 i Pablo García Borja en 2018 i 2021, en les que ens hem fonamentat bàsicament a l'hora d'emetre aquest informe.

Diferents accions humanes com abancalaments per a la creació de cultius d'oliveres i vinyes, espolis de particulars amb detectors de metalls per descobrir peces antigues de valor artístic, ampliació de la carretera i fins i tot molt probablement carreus de construccions romanes emprats per a la construcció a la segona meitat del segle XIX de la nova església de Santa Quiteria de la propera localitat de la Torre d'en Doménech, han esquilmat en bona part aquest valuós jaciment.

Els experts han dividit el mateix en quatre sectors, localitzant-se l'I al sud-est de la carretera CV-10 i del barranc de la Carrasqueta; al nord-oest de l'anterior es troba el sector II, al costat oest de la carretera el III, i al nord de la Carrasqueta el IV.

El sector I és el més extens i més ben conservat i inclou les ruïnes sobre les quals s'assentava l'antic hostal. Les quatre campanyes d'excavacions s'han realitzat entre el 1986 i el 2021. Es va trobar la planta en bon estat d'un gran edifici, construït amb murs de formigó romà (opus caementicium), aconseguit de barrejar morter amb pedra de diferent origen, però amb escassa presència de restes en superfície, destacant la troballa de petits bronzes dels emperadors Gal·liè, Claudi II i Constantí. De l'essor dels murs, d'1,37 metres, i els contraforts es dedueix que es tractava d'un edifici alt, probablement un horreum o graner. També es van trobar restes de vidre pla per a finestres que daten del segle I dC. Les darreres investigacions sobre el jaciment han afegit nova informació molt útil sobre la posta, entre els materials recuperats en les excavacions són nombroses les clavilles ceràmiques en forma de tub (clavi coctiles) que proven que l'Hostalot tenia uns anys (balnea), que malauradament no s'han pogut localitzar.

Vista del sector I a primer pla, sector II darrere de les valles de fusta i sectors III i IV al fons. FOTO: Pablo Garcia Borja

Pel que fa al sector II, cal dir que s'hi van trobar restes d'un recinte de planta gairebé quadrada, subdividit en habitacions, amb dues bases de columnes i murs igualment de formigó romà. Al costat d'un mur es trobaria també un enterrament amb les restes d'una dona jove amb una mà al pubis i l'altra portant, com aixovar funerari, un vas o cubilet de vidre de cos ovoide, perfil tulipiforme, color groc verdós, amb 8 gotes de color verd en la part mitja del cos que estan alineades horitzontalment, apareixent al pit dues agulles d'or massís de secció circular i cap facetat que subjectarien el sudari. Per aquests objectes, l'han datat els experts en les primeres dècades del segle V d. C. que és quan L'Hostalot deixaria de fer les funcions de mansio en el context de les invasions bàrbares o germàniques.

Al sector III no es troben restes en superfície encara que sí que s'han trobat ceràmiques a les excavacions així com un piló de pedra, potser la base d'una columna. Cap al 1968 un pagès va trobar una figura de bronze d'uns 80 cm d'alçada que va vendre al pes, i el 1988 un estranger amb un detector de metalls va descobrir dos objectes de simbologia fàlica i una fíbula. Però la troballa més valuosa d'aquest sector i de tot el jaciment va tenir lloc el març del 1992 quan de manera casual, mentre s'ampliava l'antiga carretera comarcal C-238, es va trobar un mil·liari dedicat a l'emperador Caracal·la i datat l'any 214. De base quadrada i fet de pedra sorrenca, té una alçada de 272 cm i un diàmetre màxim de 62 cm, pesant 1.615 kg. Un mil·liari és una columna que es col·locava a la vora de les calçades romanes cada mil passos, és a dir una milla romana, equivalent a uns 1.480 m. En figurar la xifra de 283.000 passos des de l'inici de la Via Augusta als Pirineus, es pot constatar que Ildum estava en efecte on ara se situa Vilanova d'Alcolea.

Aïllat dels anteriors es troba el sector IV, el més proper a la Torre d'en Doméneq. El 1952 es van trobar els fonaments d'una casa amb diverses habitacions i quatre esquelets que correspondrien a un mausoleu familiar amb una cripta on l'última inhumació

es va haver de dur a terme, d'acord amb les monedes trobades al lloc, dels emperadors Claudi, Vitell·li i Domicià, a la segona meitat del segle I o començaments del II de la nostra era.

ACTUACIONS MÉS RECENTS I FUTURES ACTUACIONS¹

Durant la visita vàrem poder conèixer que les darreres actuacions fetes al 2018 i al 2021 han permès seguir amb els treballs començats anys abans així com consolidar les restes trobades i mostrar-les al públic.

Així amb les actuacions de 2018 és van poder adquirir els terrenys, realitzar excavacions arqueològiques al lloc, investigar-lo amb més detall i mostrar al públic les restes arqueològiques vistes en la seua superfície amb panells explicatius in situ, essent necessari per realitzar-la una excavació arqueològica i la neteja del lloc.

Restes de l'Hostalot, panells explicatius i camí en vies de recuperació al fons. FOTO: Pablo Garcia Borja

I les actuacions de 2021 han permès l'adequació definitiva de l'entorn del Sector I, l'excavació arqueològica de diferents estàn-cies i la consolidació de les estructures d'època romana visibles.

Forma part de les propostes de futur, la redacció d'un Pla General Rector que, juntament amb la declaració BIC permetria la continuació dels treballs d'excavació així com la conservació i protecció de totes les zones del jaciment que es projecta a llarg termini i que abasta des de la descoberta de noves estances, la consolidació, la recuperació d'un antic camí que comunica el jaciment amb la població de Vilanova i la creació d'una col·lecció museogràfica a Vilanova d'Alcolea on mostrar tots els objectes que s'han anat trobant, així com el mil·liari i d'altres descobriments futurs. Fet important, al nostre entendre, ja que permetrà

¹ Informació extreta de les converses durant la visita i de les Memòries Finals de les actuacions de 2018 i 2021 fetes per Pablo Garcia Borja.

acomplir amb la tasca de divulgació, informació i formació necessària per a que totes les persones interessades hi puguen acudir, així com perquè servisca de reclam per a la visita del municipi.

RECOMANACIONS:

- Recolzem la continuació dels treballs d'excavació i consolidació per a que les zones protegides puguen ser cada vegada més àmplies.
- Destaquem i animem a que es continue afavorint el treball en el jaciment per tal de dur a terme un pla més general que implicaria a la població de Vilanova amb la creació de la col·lecció museogràfica, fins i tot arribant a pensar en un centre d'interpretació, això enfortiria el plantejament modern, didàctic i turístic del projecte.
- Com s'ha indicat al llarg de l'informe, la conselleria d'Educació, Cultura i Esport hauria de corregir els dos petits errors detectats a la Resolució de 28 d'octubre de 2021, a saber:
  - Al punt 5, descripció del jaciment arqueològic, paràgraf segon, pàgina 46736 del DOGV núm. 9214 es fa constar que l'arqueòleg Senent Ibáñez era alacantí quan en realitat havia nascut a Massarrojos (València).
  - A l'encapçalament de l'Annex III, pàgina 45743 del DOGV núm. 9214 figura consignat: Normativa de protecció de la zona arqueològica de la Picola i el seu entorn. Òbviament no es tracta d'aquest jaciment ubicat al terme municipal de Santa Pola (Alacant) sinó del de l'Hostalot-Ildum.

CONCLUSIÓ:

La riquesa patrimonial d'aquest espai arqueològic, on hi ha la més important estació de postes de l'Imperi Romà coneguda a la Comunitat Valenciana, de finals del segle I aC, així com troballes de la importància del miliari del segle III i l'enterrament del V, coneguda l'opinió sobre el seu valor del màxim expert en l'estudi del mateix i d'altres arqueòlegs, considerem com a FAVORABLE la declaració del jaciment de L'Hostalot-Ildum com a Bé d'Interès Cultural, amb la categoria de Zona Arqueològica, amb l'objecte d'atorgar les màximes garanties de protecció que estableix la Llei 4/1998 d'11 de juny, de Patrimoni Cultural Valencià, ja que pels seus valors innegables ha de ser considerat com un conjunt arqueològic integral per al qual haurà de redactar l'Ajuntament de Vilanova d'Alcolea un Pla Especial de Protecció l'elaboració de la qual és obligatòria, tal com estableix la legislació vigent, de la mateixa manera que s'haurà de dur a terme un Pla General de Recerca, de conformitat amb l'article 20 del Decret 107/2017, de 27 de juliol del Consell, pel qual s'aprova el Reglament de regulació de les actuacions arqueològiques a la Comunitat Valenciana.

Aquest informe es trametrà a la direcció general de Cultura i Patrimoni de la conselleria d'Educació, Cultura i Esport així com al protocol habitual.

BIBLIOGRAFIA:

ARASA I GIL, F. (1989).- L'Hostalot (La Vilanova d'Alcolea, Castellón). Una posible estación de la Vía Augusta. XIX Congreso Nacional de Arqueología. Zaragoza.

ARASA I GIL, F. (1994).- Un nuevo miliario de Caracalla encontrado en la Vía Augusta. (Vilanova d'Alcolea, Castellón). Zephyrus nº XLVI. Ediciones Universidad de Salamanca.

ARASA I GIL, F. (2008).- La Mansio Ildum de la Vía Augusta (Vilanova d'Alcolea, Castellón). El Nuevo Miliario nº 5. Fundación Juanelo Turriano. Madrid.

ARASA I GIL, F. (2009).- El jaciment romà de l'Hostalot (Vilanova d'Alcolea). La mansio Ildum de la Via Augusta. Actes de les IX Jornades Culturals de la Plana de l'Arc. Ed. Associació Cultural Foc i Tropell. Vilanova d'Alcolea.

ARASA I GIL, F. (2013).- L'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, el Baix Maestrat). Excavacions a la mansio Ildum de la Via Augusta. El complex arquitectònic de l'Horreum. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 31. Diputació de Castelló.

BENEDITO NUEZ, J. (2013).- Redes de distribución y comercio de época romana en el territorio de la provincia de Castellón a través de los testimonios de arte suntuario y de instrumentum domesticum decorado. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 36. Diputació de Castelló.

BENEDITO NUEZ, J. (2015).- El comercio romano de ornamentos artesanales en el norte de la Comunidad Valenciana. Biblioteca de Les Aules nº 25. Universitat Jaume I de Castelló.

CERDÀ INSA, Pablo (2021).- Hallazgos monetarios en la Mansió Ildum (L'Hostalot, Vilanova d'Alcolea, Castelló) y su entorno. Revista Numismática HÉCATE nº8, pp. 91-114. Disponible en www.revista-hecate.org.

FERRER MAESTRO, J.J.; OLIVER FOIX, A.; BENEDITO NUEZ, J. (2016).- Saguntum y la Plana. Una ciudad romana y su territorio. Diputació de Castelló.

LEAL VILCHES, D.; GARCÍA GAVARA, A.; ARASA I GIL, F.(2014).- Un lot de materials arqueològics del jaciment romà de l'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, Castelló). Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 32. Diputació de Castelló.

PÉREZ RODRÍGUEZ, F. (1999).- La tumba femenina germano oriental del yacimiento de L'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, Castellón). XXIV Congreso Nacional de Arqueología, vol. IV. Cartagena.

SENET IBÁÑEZ, J. J. (1923): Del riu Cènia al Millars. La Via Romana. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans nº VI. Barcelona.

ULLOA CHAMORRO, P.; GRANGEL NEBOT, E. (1996).- Ildum, mansio romana junto a la Vía Augusta (la Vilanova d'Alcolea, Castellón). Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 17. Diputació de Castelló.

ULLOA CHAMORRO, P. (1999).- Nuevo miliario de la Vía Augusta hallado en Castellón. Quaderns de Prehistoria i Arqueologia de Castelló nº 20. Diputació de Castelló.

Informe sobre la tramitación de la declaración de Bien de Interès Cultural, categoría de zona arqueológica, del yacimiento L'Hostalot-Ildum de Vilanova d'Alcolea (Castellón)

ANTECEDENTES:

Con fecha 16 de noviembre de 2021 es remitido al Honorable Sr. Presidente del Consell Valencià de Cultura escrito de doña María Carmen Amoraga Toledo, directora general de Cultura y Patrimonio de la conselleria de Educación, Cultura y Deporte de la Generalitat Valenciana, solicitando, de conformidad con lo dispuesto en los artículos 7 y 27.5 de la Ley 4/98, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, preceptivo informe del Consell Valencià de Cultura ante la Resolución de 28 de octubre de 2021 (DOGV nº 9214, de 12.11.21) de la precitada conselleria por la que se incoa expediente para la declaración de Bien de Interés Cultural con la categoría de Zona Arqueológica del yacimiento L'Hostalot-Ildum ubicado en el término municipal de Vilanova d'Alcolea, provincia de Castellón.

El preámbulo de la precitada Ley 4/98 del Patrimonio Cultural Valenciano señala que el patrimonio cultural es una de las principales señas de identidad del pueblo valenciano y el testimonio de su contribución a la cultura universal. Los bienes que lo integran constituyen un legado patrimonial de inapreciable valor, cuya conservación y enriquecimiento corresponde a todos los valencianos y especialmente a las instituciones y los poderes públicos que los representan, constituyendo esta Ley el marco legal de la acción pública y privada dirigida a la conservación, difusión, fomento y acrecentamiento del patrimonio cultural en el ámbito de la Comunitat Valenciana.

Esta misma norma legislativa, en su capítulo III, artículo 26, recoge en el primer punto letra e, que los parajes donde existan bienes cuyo estudio exige la aplicación preferente de métodos arqueológicos, hayan sido o no extraídos y tanto si se encuentran en la superficie como en el subsuelo o bajo las aguas, serán declarados como Bienes de Interés Cultural dentro de la categoría de Zona Arqueológica.

ACTUACIONES:

Al margen de la consulta de los anexos I, II y III de la precitada Resolución, donde, por cierto, en el encabezamiento de este último figura citada por error la zona arqueológica de La Picola de Santa Pola (Alicante), cuyo informe ya fue emitido con anterioridad por este Consell Valencià de Cultura, se ha contactado con el máximo experto en el estudio de L'Hostalot-Ildum, el profesor titular del departamento de Prehistoria y Arqueología de la Universidad de Valencia, el castellonense Ferran Arasa i Gil, partidario firme de la declaración de BIC Zona Arqueológica, cuya bibliografía sobre este yacimiento figura al final del presente informe y ha sido determinante para la conclusión del mismo.

Igualmente se ha consultado con Josep Benedito, profesor del Departamento de Historia, Geografía y Arte de la Universitat Jaume I de Castelló y con el arqueólogo Pablo Garcia Borja, director de las actuaciones de los últimos años en el yacimiento para que emitieran su opinión profesional al respecto, a los cuales les agradecemos su colaboración así como al profesor Arasa.

Asimismo se ha realizado una visita de campo al yacimiento de L'Hostalot para conocer in situ su estado actual, valores que encierra y actuaciones futuras recomendables, efectuándose el reportaje fotográfico que ilustra este informe, en la que nos acompañaron, además de Pablo Garcia Borja, Eugeni Trilles, agente de desarrollo local del Ayuntamiento de Vilanova d'Alcoia.

DESCRIPCIÓN:

Este yacimiento arqueológico de la época romana se encuentra ubicado en el término municipal de Vilanova d'Alcoia, comarca de la Plana Alta, provincia de Castelló, a 266 metros sobre el nivel del mar, principalmente en el lado meridional del barranco de la Carrasqueta, dividido en dos zonas por la actual carretera CV-10, a mitad de camino entre la precitada población y la Torre d'en Doménc.

Debe sus nombres a un antiguo hostel construido sobre unos restos romanos cuya primera referencia data de 1585, y a la denominación que poseía una estación de posta del Imperio Romano, la más importante entre Saguntum (Sagunto) y Dertosa (Tortosa), ubicada junto a la Vía Augusta, la calzada romana más antigua y destacada de Hispania, que unía Gades (Cádiz) con Deciana (La Jonquera) y de aquí enlazaba, cruzando los Pirineos, con la Vía Domitia en dirección a Roma. La construcción de la Vía Augusta está datada con exactitud entre los años 15-13 y 8-7 antes de Cristo.

Vista del yacimiento con la CV-10 al fondo. FOTO: Pablo Garcia Borja

Aunque la Vía Augusta discurría muy próxima al litoral mediterráneo, el hecho de que se construyera en esta zona algo apartada del mismo, se debe a que al ser la franja costera de este lugar accidentada y pantanosa, se optó por aprovechar el corredor prelitoral de la Pobla Tornesa-Sant Mateu.

Por tanto, el yacimiento arqueológico de L'Hostalot- Ildum se corresponde con la mansio excavada de Ildum, sitio en el que los viajeros y las caballerías hacían un alto para descansar y reponerse de los largos trayectos. En la planta baja, según los modelos habituales de este tipo de lugares de descanso, se hallarían el recibidor, un jardín con un patio amplio para los carruajes, el abrevadero y las caballerizas; a la derecha de este patio estarían las habitaciones de los viajeros, y a la izquierda, el comedor, la cocina y el almacén. La planta superior estaba destinada exclusivamente a las estancias de los propietarios.

El yacimiento de L'Hostalot fue descubierto en 1923 por el arqueólogo valenciano Juan José Senent Ibáñez cuando realizaba unas excavaciones en el tramo de la Vía Augusta entre los ríos Sénia y Millars, manifestando ya entonces haber descubierto los restos de la mansio de Ildum.

Debemos hacer constar que Senent no era alicantino, como así figura expresado en el párrafo segundo del punto 5 del anexo 1 de la antedicha Resolución de 28 de octubre de 2021 de la conselleria de Educación, Cultura y Deporte, copia literal de la ponencia que el profesor Arasa expuso en octubre de 2004 en las IX Jornadas Culturales de la Plana de l'Arc. Nació J.J. Senent el año 1883 en Massarrojos, entonces y hasta 1899 pedanía de Montcada, y desde esa fecha perteneciente al término municipal de Valencia, donde falleció en 1948. Era además cuñado del famoso historiador, lingüista, bibliófilo e intelectual Nicolau Primitiu Gómez Serrano.

Con posterioridad otros arqueólogos como Guillermo Morote y Francisco Esteve estudiaron el yacimiento; más recientemente han realizado excavaciones arqueológicas Ferran Arasa en 1986-87, Pilar Ulloa en 1992 y Pablo Garcia Borja en 2018 y 2021, en quienes nos hemos fundamentado básicamente a la hora de emitir el presente informe.

Distintas acciones humanas como abanalamientos para la creación de cultivos de olivar y vides, expolios de particulares con detectores de metales para descubrir piezas antiguas de valor artístico, ampliación de la carretera y hasta incluso muy probablemente sillares de construcciones romanas empleados para la construcción en la segunda mitad del siglo XIX de la nueva iglesia de Santa Quiteria de la cercana localidad de la Torre d'en Doménec, han esquilado en buena parte este valioso yacimiento.

Los expertos han dividido el mismo en cuatro sectores, localizándose el I al sureste de la carretera CV-10 y del barranco de la Carrasqueta; al noroeste del anterior se halla el sector II, en el lado oeste de la carretera el III, y al norte de la Carrasqueta el IV.

El sector I es el más extenso y mejor conservado e incluye las ruinas sobre las que se asentaba el antiguo hostal. Las cuatro campañas de excavaciones se han realizado entre 1986 y 2021. Se halló la planta en buen estado de un gran edificio, construido con muros de hormigón romano (*opus caementicium*), conseguido de mezclar mortero con piedra de distinto origen, pero con escasa presencia de restos en superficie, destacando el hallazgo de pequeños bronceos de los emperadores Galieno, Claudio II y Constantino. Del espesor de los muros, de 1,37 metros, y los contrafuertes se deduce que se trataba de un edificio alto, probablemente un horreum o granero. También se encontraron restos de vidrio plano para ventanas que datarán del siglo I d.C. Las últimas investigaciones sobre el yacimiento han añadido nueva información muy útil sobre la puesta, entre los materiales recuperados en las excavaciones son numerosas las clavijas cerámicas en forma de tubo (*clavi coctiles*) que prueban que L'Hostalot tenía unos baños (*balnea*), que desgraciadamente no se han podido localizar.

Vista del Sector I en primer plano, sector II detras de las vallas de madera y sectores III y IV al fondo. FOTO: Pablo Garcia Borja

Respecto al sector II cabe decir que en él se hallaron restos de un recinto de planta casi cuadrada, subdividido en habitaciones, con dos bases de columnas y muros igualmente de hormigón romano. Junto a un muro se encontraría también un enterramiento con los restos de una mujer joven con una mano en el pubis y la otra portando, como ajuar funerario, un vaso o cubilete de vidrio de cuerpo ovoide, perfil tulipiforme, color amarillo verdoso, con 8 gotas de color verdes en la parte media del cuerpo que están alineadas horizontalmente, apareciendo en el pecho dos agujas de oro macizo de sección circular i cabeza facetada que sujetarían el sudario. Por estos objetos, lo han datado los expertos en las primeras décadas del siglo V d. C. que es cuando L'Hostalot dejaría de hacer las funciones de mansio en el contexto de las invasiones bárbaras o germánicas.

En el sector III no se encuentran restos en superficie aunque sí se han hallado cerámicas en las excavaciones así como un pilón de piedra, tal vez la base de una columna. Hacia 1968 un labrador encontró un figura de bronce de unos 80 cm de altura que vendió al peso, y en 1988 un extranjero con un detector de metales descubrió dos objetos de simbología fálica y una fíbula. Pero el hallazgo más valioso de este sector y de todo el yacimiento tuvo lugar en marzo de 1992 cuando de manera casual, mientras se ampliaba la antigua carretera comarcal C-238, se encontró un miliario dedicado al emperador Caracalla y fechado en el año 214. De base cuadrada y hecho de piedra arenisca, tiene una altura de 272 cm y un diámetro máximo de 62 cm, pesando 1.615 kg. Un miliario es una columna que se colocaba al borde de las calzadas romanas cada mil passus, es decir una milla romana, equivalente a unos 1.480 m. Al figurar la cifra de 283.000 pasos desde el inicio de la Vía Augusta en los Pirineos, se puede constatar que Ildum estaba en efecto donde ahora se ubica Vilanova d'Alcolea.

Aislado de los anteriores se encuentra el sector IV, el más próximo a la Torre d'en Doménec. En 1952 se hallaron los cimientos de una casa con varias habitaciones y cuatro esqueletos que corresponderían a un mausoleo familiar con una cripta donde la última inhumación debió llevarse a cabo, a tenor de las monedas encontradas en el lugar, de los emperadores Claudio, Vitelio y Domiciano, en la segunda mitad del siglo I o comienzos del II de nuestra era.

ACTUACIONES MÁS RECIENTES Y FUTURAS ACTUACIONES¹

Durante la visita pudimos saber que las últimas actuaciones realizadas en 2018 y 2021 han permitido seguir con los trabajos empezados años antes así como consolidar los restos encontrados y mostrarlos al público. Así, con las actuaciones de 2018 se pudieron adquirir los terrenos, realizar excavaciones arqueológicas en el sitio, investigarlo con más detalle y mostrar al público los restos arqueológicos vistos en su superficie con paneles explicativos in situ, siendo necesario para realizarla una excavación arqueológica y la limpieza del sitio.

Las actuaciones de 2021 han permitido la adecuación definitiva del entorno del Sector I, la excavación arqueológica de diferentes estancias y la consolidación de las estructuras de época romana visibles.

Forma parte de las propuestas de futuro, la redacción de un Plan General Rector que, junto con la declaración BIC permitiría la continuación de los trabajos de excavación así como la conservación y protección de todas las zonas del yacimiento que se proyecta a largo plazo y que abarca desde el descubrimiento de nuevas estancias, la consolidación, la recuperación de un antiguo camino que comunica el yacimiento con la población de Vilanova y la creación de una colección museográfica en Vilanova d'Alcolea donde mostrar todos los objetos que se han ido encontrando, así como el miliario y otros descubrimientos futuros. Hecho importante a nuestro entender, ya que permitirá cumplir con la labor de divulgación, información y formación necesaria para que todas las personas interesadas puedan acudir, así como para que sirva de reclamo para la visita del municipio.

Restos de l'Hostalot, paneles explicativos y camino en vías de recuperación al fondo. FOTO: Pau Garcia Borja

¹ Información extraída de las conversaciones durante la visita y de las Memorias Finales de las actuaciones de 2018 y 2021 hechas por Pablo Garcia Borja.

RECOMENDACIONES:

- Apoyamos la continuación de los trabajos de excavación y consolidación para que las zonas protegidas puedan ser cada vez más amplias.
- Destacamos y animamos a que se siga favoreciendo el trabajo en el yacimiento para llevar a cabo un plan más general que implicaría a la población de Vilanova con la creación de la Colección Museográfica, incluso llegando a pensar en un centro de interpretación, esto fortalecería el planteamiento moderno, didáctico y turístico del proyecto.
- Como se ha indicado a lo largo del informe, la conselleria de Educación, Cultura y Deporte debería corregir los dos pequeños errores detectados en su Resolución de 28 de octubre de 2021, a saber:
  - En el punto 5, descripción del yacimiento arqueológico, párrafo segundo, página 46736 del DOGV nº 9214 se hace constar que el arqueólogo Senent Ibáñez era alicantino cuando en realidad había nacido en Massarrojos (Valencia).
  - En el encabezamiento del Anexo III, página 45743 del DOGV nº 9214 figura consignado: Normativa de protección de la zona arqueológica de La Picola y su entorno. Obviamente no se trata de este yacimiento ubicado en el término municipal de Santa Pola (Alicante) sino del de L´Hostalot-Ildum.

CONCLUSIÓN:

La riqueza patrimonial de este espacio arqueológico, donde se encuentra la más importante estación de postas del Imperio Romano conocida en la Comunitat Valenciana, de finales del siglo I a.C., así como hallazgos del calibre del miliario del siglo III y el enterramiento del V, conocida la opinión sobre su valor del máximo experto en el estudio del mismo y de otros arqueólogos, consideramos como FAVORABLE la declaración del yacimiento de L´Hostalot-Ildum como Bien de Interés Cultural, con la categoría de Zona Arqueológica, con el objeto de otorgar las máximas garantías de protección que establece la Ley 4/1998 de 11 de junio, de Patrimonio Cultural Valenciano, ya que por sus innegables valores debe ser considerado como un conjunto arqueológico integral para el que deberá redactar el Ayuntamiento de Vilanova d´Alcolea un Plan Especial de Protección cuya elaboración es obligatoria, tal y como establece la legislación vigente, e igualmente se deberá llevar a cabo un Plan General de Investigación, de conformidad con el artículo 20 del Decreto 107/2017, de 27 de julio del Consell , por el que se aprueba el Reglamento de regulación de las actuaciones arqueológicas en la Comunitat Valenciana.

El presente informe se remitirá a la dirección general de Cultura y Patrimonio de la conselleria de Educación, Cultura y Deporte así como al protocolo habitual.

BIBLIOGRAFÍA:

ARASA I GIL, F. (1989).- L´Hostalot (La Vilanova d´Alcolea, Castellón). Una posible estación de la Vía Augusta. XIX Congreso Nacional de Arqueología. Zaragoza.

ARASA I GIL, F. (1994).- Un nuevo miliario de Caracalla encontrado en la Vía Augusta. (Vilanova d´Alcolea, Castellón). Zephyrus nº XLVI. Ediciones Universidad de Salamanca.

ARASA I GIL, F. (2008).- La Mansio Ildum de la Vía Augusta (Vilanova d´Alcolea, Castellón). El Nuevo Miliario nº 5. Fundación Juanelo Turriano. Madrid.

ARASA I GIL, F. (2009).- El jaciment romà de l´Hostalot (Vilanova d´Alcolea). La mansio Ildum de la Vía Augusta. Actes de les IX Jornades Culturals de la Plana de l´Arc. Ed. Associació Cultural Foc i Tropell. Vilanova d´Alcolea.

ARASA I GIL, F. (2013).- L'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, el Baix Maestrat). Excavacions a la mansio Ildum de la Via Augusta. El complex arquitectònic de l'Horreum. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 31. Diputació de Castelló.

BENEDITO NUEZ, J. (2013).- Redes de distribución y comercio de época romana en el territorio de la provincia de Castellón a través de los testimonios de arte suntuario y de instrumentum domesticum decorado. Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 36. Diputació de Castelló.

BENEDITO NUEZ, J. (2015).- El comercio romano de ornamentos artesanales en el norte de la Comunidad Valenciana. Biblioteca de Les Aules nº 25. Universitat Jaume I de Castelló.

CERDÀ INSA, Pablo (2021).- Hallazgos monetarios en la Mansió Ildum (L'Hostalot, Vilanova d'Alcolea, Castelló) y su entorno. Revista Numismática HÉCATE nº8, pp. 91-114. Disponible en www.revista-hecate.org.

FERRER MAESTRO, J.J.; OLIVER FOIX, A.; BENEDITO NUEZ, J. (2016).- Saguntum y la Plana. Una ciudad romana y su territorio. Diputació de Castelló.

LEAL VILCHES, D.; GARCÍA GAVARA, A.; ARASA I GIL, F. (2014).- Un lot de materials arqueològics del jaciment romà de l'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, Castelló). Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 32. Diputació de Castelló.

PÉREZ RODRÍGUEZ, F. (1999).- La tumba femenina germano oriental del yacimiento de L'Hostalot (Vilanova d'Alcolea, Castellón). XXIV Congreso Nacional de Arqueología, vol. IV. Cartagena.

SENENT IBÁÑEZ, J. J. (1923): Del riu Sènia al Millars. La Via Romana. Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans nº VI. Barcelona.

ULLOA CHAMORRO, P.; GRANGEL NEBOT, E. (1996).- Ildum, mansio romana junto a la Vía Augusta (la Vilanova d'Alcolea, Castellón). Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló nº 17. Diputació de Castelló.

ULLOA CHAMORRO, P. (1999).- Nuevo miliario de la Vía Augusta hallado en Castellón. Quaderns de Prehistoria i Arqueologia de Castelló nº 20. Diputació de Castelló.

Informe per a la protecció dels béns patrimonials entorn a la Torreta dels Moros, en Vinaròs

Autor: Css. Llegat Històric
Aprovació: Ple, 29 d'abril 2022

I

La Direcció General de Cultura i Patrimoni de la Generalitat Valenciana amb data 10 de març d'enguany va cursar escrit al Consell Valencià de Cultura sol·licitant-li informe sobre l'indret anomenat *Torreta dels moros* per tal d'obrir nou expedient i complementar la seua declaració com a Bé d'Interès Cultural mitjançant la delimitació d'un entorn de protecció i de l'establiment de normativa protectora i alhora sotmetre l'expedient incoat a tràmit d'informació pública.

Hi adjunta una Resolució publicada al Diari Oficial a 24 de gener de 2022 que conté un Annex amb la necessària documentació tècnica.

II

La Resolució estableix que cal delimitar un entorn comú d'un conjunt de béns patrimonials entorn de la Torreta dels Moros, Bé d'Interès Cultural amb la categoria de Monument, i que són els següents:

- El poblat ibèric del Puig de la Misericòrdia, Bé d'Interès Cultural per la seua adscripció a l'arquitectura històrica militar.
- L'ermita de Sant Sebastià, Bé de Rellevància Local per ser un edifici d'arquitectura religiosa anterior a 1940.
- El jaciment romà de La Closa, del segle I, a incloure com a Bé de Rellevància Local en el Catàleg Municipal de proteccions
- El Corral de la Closa d'Alejo, jaciment medieval, a incloure com a Àrea de Vigilància arqueològica en el Catàleg Municipal de proteccions

D'acord amb la legislació patrimonial valenciana, cal establir un perímetre de protecció dels béns així com unes normes urbanístiques protectores, la qual cosa estava pendent des que es va produir la protecció patrimonial de la Torreta dels Moros. Ara es proposa un recinte que inclou tots cinc béns que per la seua proximitat física, encara que no històrica, pot ser adient pel seu mateix efecte protector.

IV

El conjunt de béns és clarament apreciable des del cim del turó on es troba l'ermita de Sant Sebastià així com el poblat íber del Puig de la Misericòrdia. Costera avall es veu la Torreta dels Moros, una estructura defensiva, i també La Closa i el Corral de

la Closa d'Alejo. La posició hi permet una amplíssima captació del paisatge tant del camp conreat com dels teixits urbans més enllà i, finalment, de la mar, convertint-se així en un mirador privilegiat i freqüentat per la població, la qual cosa empenta la necessària protecció dels béns patrimonials descrits.

De la banda sud del turó es troben edificacions residencials unifamiliars en el llinar del poblat íber i que podrien ser un element pertorbador en cas de no establir-ne limitacions urbanístiques.

V

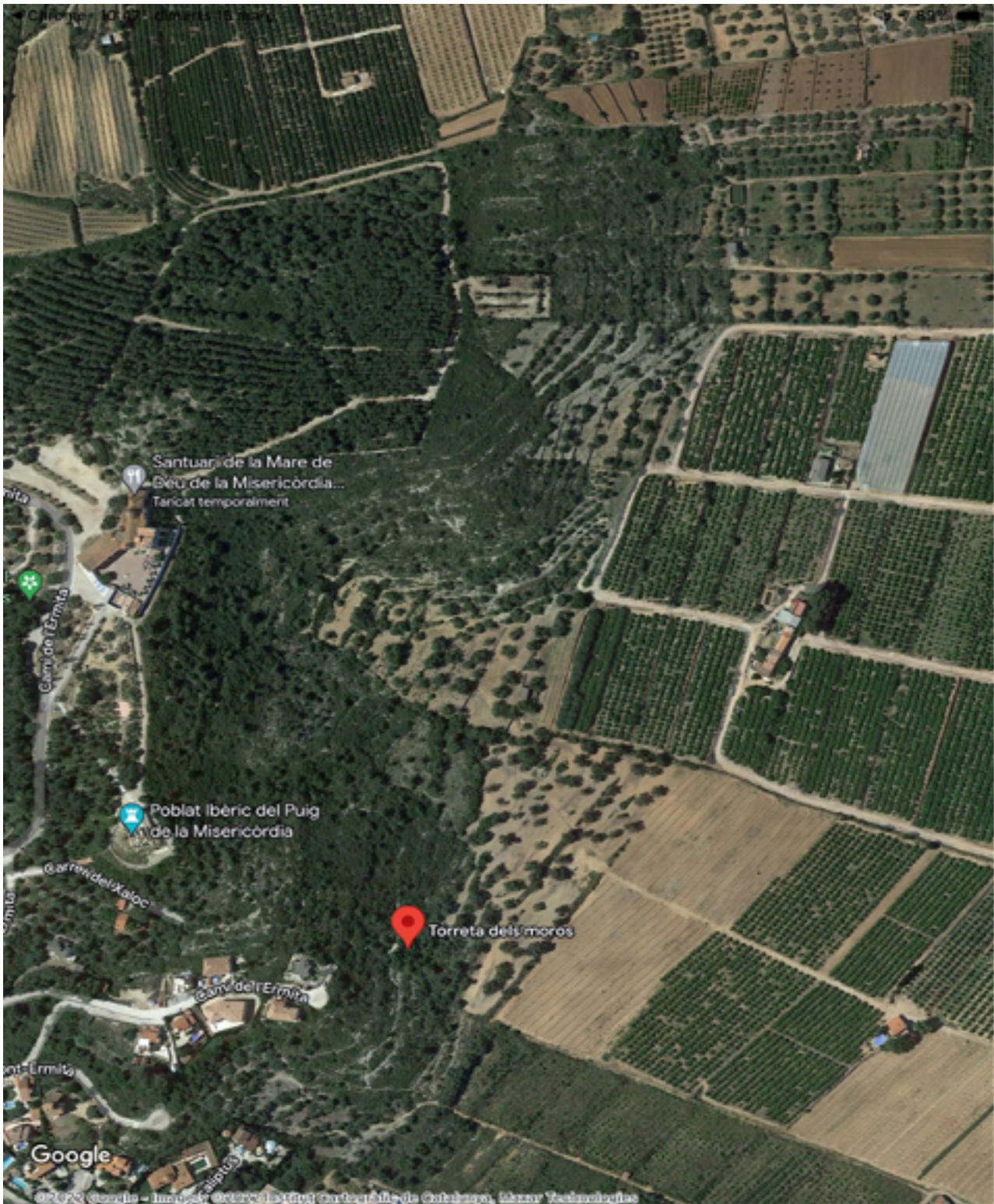
Personats en l'àmbit descrit i vistes in situ les restes arqueològiques i fàbriques arquitectòniques existents així com els materials vegetals, de màxima rellevància paisatgística, tot siga dit, cal concloure que la protecció establerta és necessària i adient perquè abasta el conjunt dels béns i un perímetre considerable al seu voltant i que, junt amb la normativa urbanística proposada, pot garantir la seua continuïtat paisatgística i material, en excloure modificacions substancials dels usos del sol i de les edificacions que s'hi troben i que en qualsevol cas s'hauran d'ajustar a les regles estrictes que impedeixen afeccions lesives als béns protegits.

Cal dir, però, en relació a l'estat de conservació de la Torreta del Moros, segons la descripció del bé que apareix en l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià: "En la actualidad queda en pie una esquina de la torre" (C.Pérez-Olagüe). Fora llavors d'interès mamprendre les tasques de consolidació i restauració per tal d'aturar el seu deteriorament progressiu.

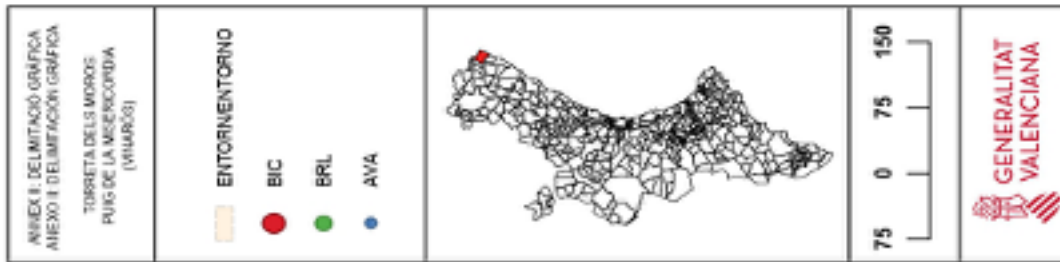
VI

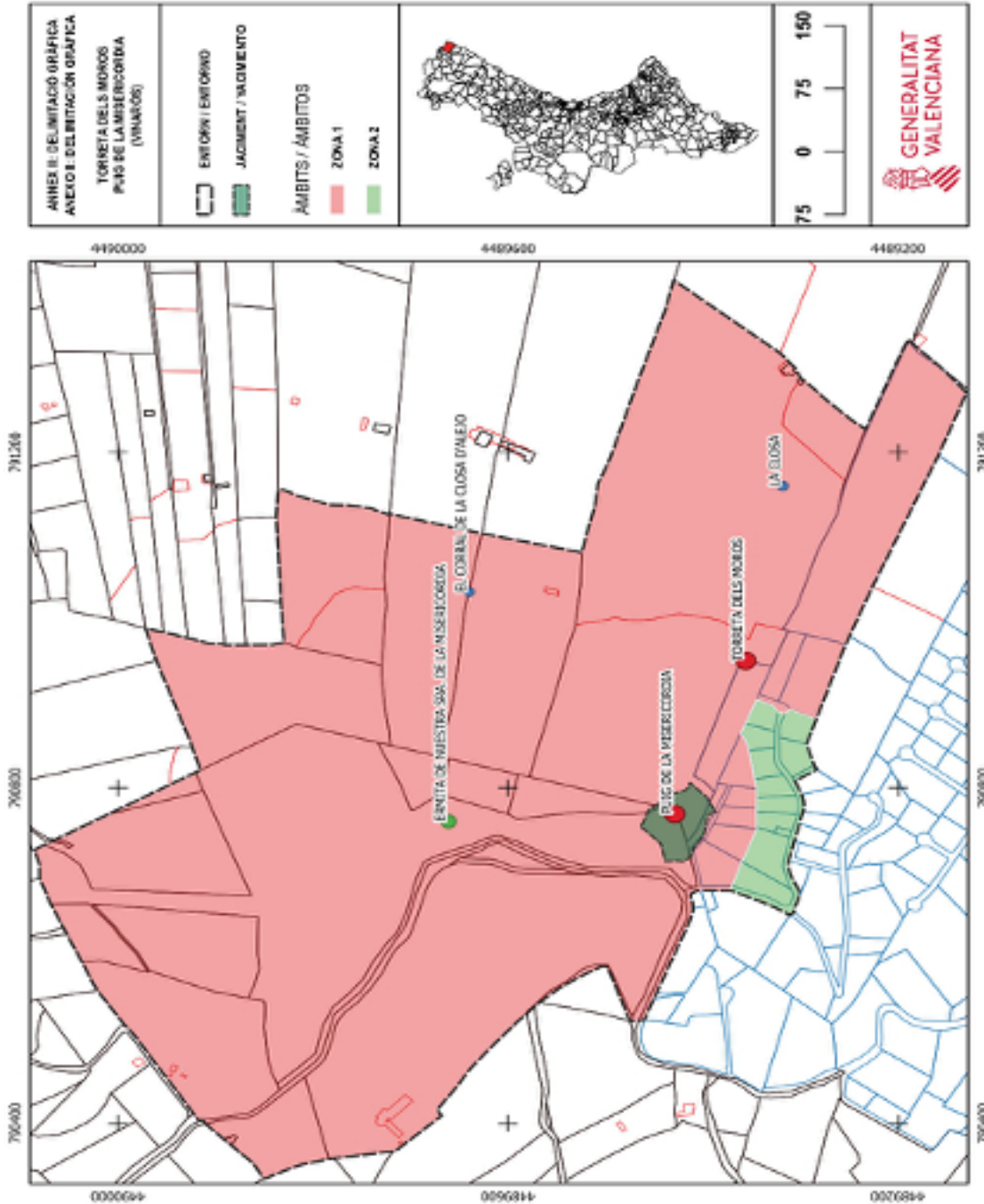
En conclusió, la delimitació del perímetre de protecció i les normes urbanístiques del conjunt dit Torreta dels Moros, format pels cinc béns patrimonials descrits, són adequades per als fins que es proposa i disposa la llei de Patrimoni Cultural Valencià i per tant cal informar favorablement el contingut de la Resolució de la Direcció General de Cultura i Patrimoni.

Annex fotogràfic

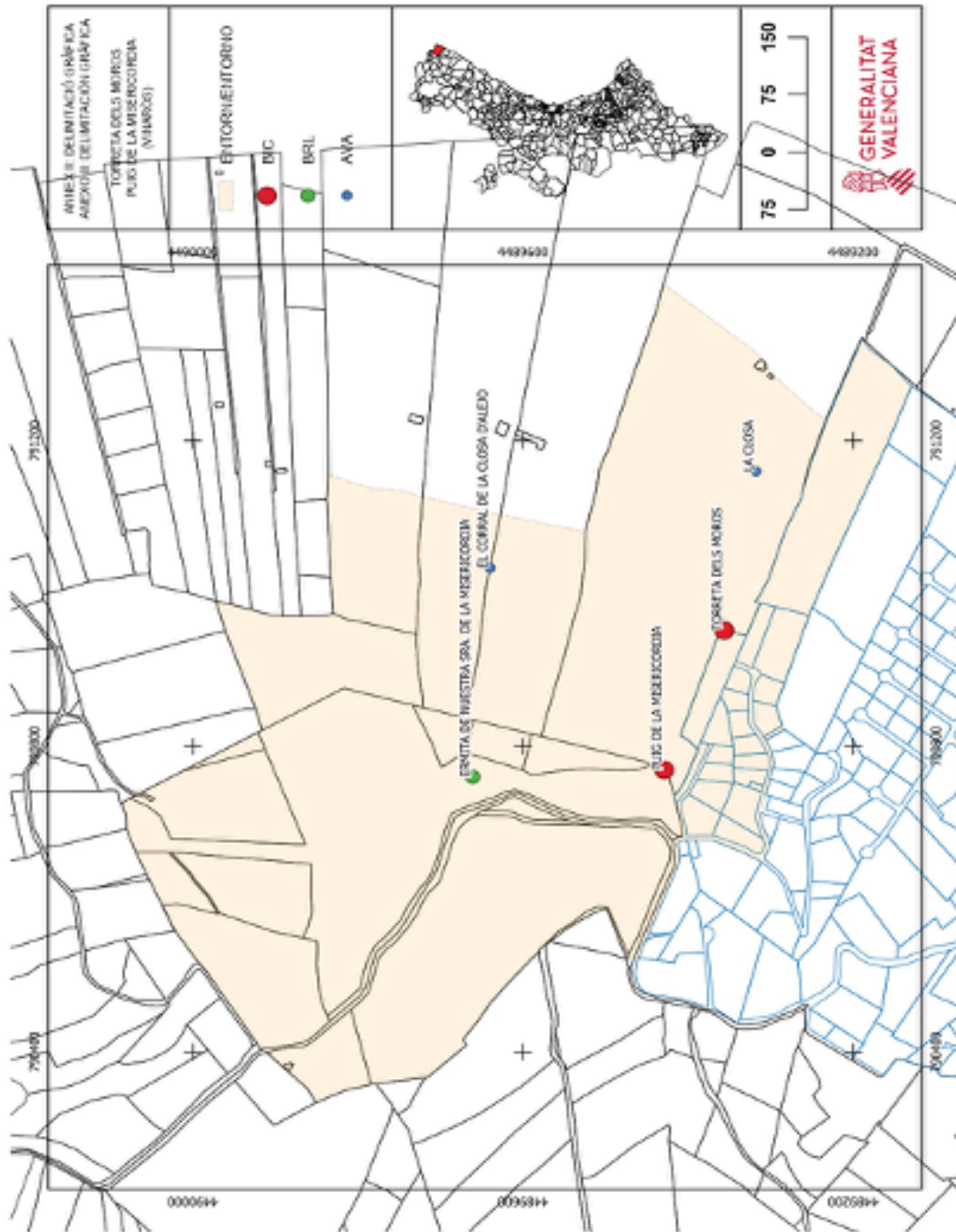

ANNEX III / ANEXO III
Documentació gràfica / Documentació gràfica

Informe per a la declaració com a Bé d'Interès Cultural del Forn Alt 2 del Port de Sagunt

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 29 d'abril 2022

I Antecedents

Amb data de 24 de Març de 2022 és rebut al Consell Valencià de Cultura escrit de la Direcció General de Patrimoni i Cultura pel qual informa que s'ha incoat expedient de declaració de Bé d'Interès Cultural amb la categoria de Monument, a favor del Forn Alt 2 de la siderúrgica Companyia Sierra Menera de Sagunt i que conforme a l'art. 27.5 de la Llei 4/98, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, se sol·licita informe per tal de procedir a la culminació de l'expedient.

Adjunta la Resolució de 2 de novembre de 2020, de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, per la qual s'incoa l'expedient citat arran la «...sol·licitud de l'Associació de Patrimoni Industrial del Port de Sagunt i l'informe emès pels serveis tècnics d'aquesta direcció general, favorables a la incoació de l'expedient per a la declaració de l'Alt Forn número 2 de la siderúrgica del Port de Sagunt com a bé d'interès cultural...»

II El bé patrimonial

En l'Annex I de l'esmentada Resolució s'aporta una descripció del bens a protegir mitjançant la Declaració com a BIC que fa un relat del conjunt portuari, industrial i urbà i diu:

«...L'any 1902 es crea un nou nucli poblacional en el terme municipal de Sagunt, a la vora de la mar, a conseqüència de la implantació d'una nova empresa promoguda per dos empresaris bascos, Ramón de la Sota i Luis María Aznar. Apareix així un enclavament portuari-industrial a sis quilòmetres de Sagunt, al costat de la platja i enmig d'una zona de camps que va atraure nombrosos treballadors i que ha perdurat al llarg del temps.»

«...Durant tots aquests anys, les diferents empreses van anar construint un gran complex fabril, en el qual destacaven la construcció de tres alts forns i un gran nombre de naus i uns edificis annexos, necessaris per a la producció. Al mateix temps, el nucli poblacional que inicialment tenia unes condicions de salubritat i d'ordenació molt precàries, es va anar consolidant i convertint en una població estable i amb serveis a poc a poc més adequats.»

«...Els edificis que queden en l'actualitat de tots els que van ser construïts per la companyia constitueixen part del patrimoni industrial de la ciutat: l'hospital vell, la nau de tallers generals, el magatzem d'estris i recanvis, l'església de la Mare de Déu de Begonya, l'economat, el casino recreatiu, les oficines generals, la ciutat jardí de la gerència, el barri obrer, el sanatori i, com a element més excel·lent, l'Alt Forn núm. 2.

Dels edificis amb caràcter fabril que queden, el més destacable és l'Alt Forn 2 que des de la seua construcció i a causa de la seua gran altura, ha constituït una fita fonamental en el perfil urbà del Port de Sagunt. Es tracta d'un edifici que es constitueix en referència visual i històrica de l'evolució i l'origen de la població. A més, és l'únic que queda dels tres elements fonamentals dins de la dinàmica de treball de la indústria siderometal·lúrgica del port de Sagunt, ja que en aquests s'efectuava la fusió i la reducció de minerals de ferro amb vista a elaborar la fosa i obtindre el lingot d'alt forn, format per mineral de ferro, carbó de coc i calcària, que és la matèria primera fonamental per a la fabricació de l'acer.»

Pel que respecta a les restes de tan impressionant implantació industrial cal subratllar que només resta com a peça específicament industrial el Alt Forn 2, i les naus d'estris i recanvis que hi són a vora després del procés de desindustrialització dels anys vuitanta, a banda d'un conjunt d'edificacions com ara la Gerència, les cases del enginyers, el poblat obrer o l'església que, totes elles part d'un projecte empresarial unitari, allotgen a hores d'ara usos ben diversos havent estat rehabilitades i passat a l'ús comunitari públic.

En el acuradíssim plànol adjunt es pot assolir una idea de la grandària i complexitat de les instal·lacions siderometal·lúrgiques que la Compañía Sierra Menera va assolir arribant fins i tot i essencialment a la construcció d'un abric marítim, el Port de Sagunt que ja havia estat emprat pels romans segles avant i del que les restes del Grau Vell en són mostra fonamental i protegida.

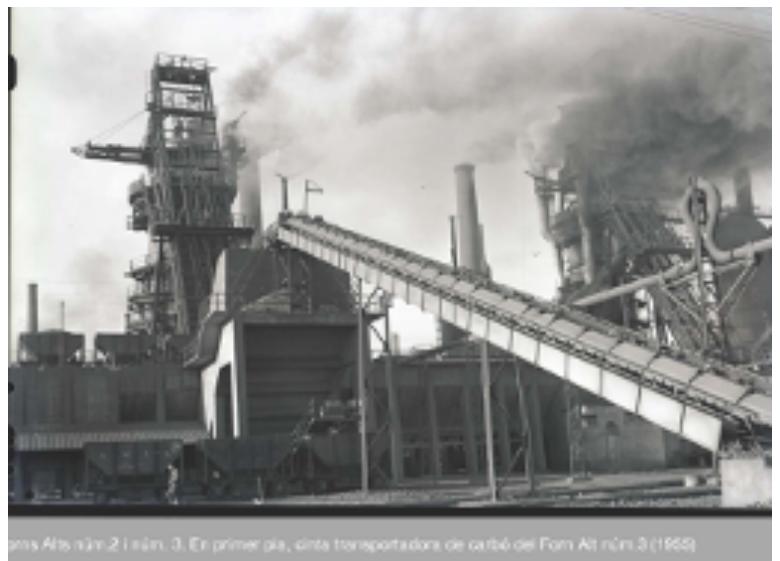

1949

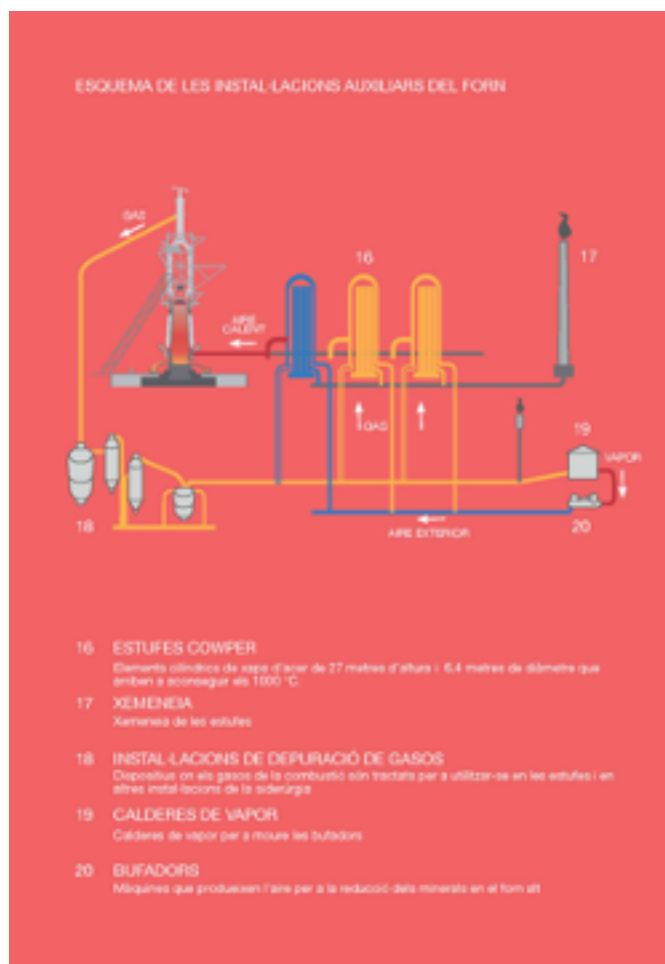

1949

1955

En l'esquema adjunt s'exposa clarament el funcionament del conjunt siderúrgic.

Entorn de protecció del bé i normes urbanístiques.

Després de les remodelacions urbanístiques dels anys posteriors al cessament de l'activitat industrial i després d'un llarg camí de reivindicacions de tota mena, els espais del voltants del Forn Alt han estat transformats radicalment i el forn ha quedat situat en el centre d'una rotonda de l'avinguda Alts Forns.

Entorn de protecció proposat

En el plànol anterior es pot veure la delimitació de l'entorn de protecció del bé a protegir que abasta, al nord, les naus generals de reparacions que es troben declarades com a Béns de Rellevància Local properes i un conjunt de parcel·les no edificades a l'Oest. La delimitació pretén la preservació dels béns existent i també de les parcel·les abans ocupades per diversos usos de la instal·lació fabril.

Les Normes urbanístiques proposades exigeixen informes previs a la seua autorització i en les que són edificable limita la seua altura per tal d'ajustar-se a un perfil no obstructiu de la visió del Forn Alt 2. També es prohibeixen cartells i altres elements de publicitat i imposa el caràcter soterrat de qualsevol infraestructura futura.

III Intervencions sobre el bé.

El Forn Alt 2 fou l'únic que no s'enderrocà des de 1984 i després d'anys d'abandonament va ser rehabilitat a l'any 2012, i es va construir al seu costat un pavelló de recepció de visitants equipat amb instal·lacions audiovisuals i s'han obert tres portes en la part baixa del cresol per a possibilitar la visita a l'interior del forn. A més, s'han recuperat alguns elements relacionats amb l'activitat del forn, que es troben exposats al costat de l'edifici i s'ha construït a més una via fèrria en el perímetre de la rotonda per al pas hipotètic d'una locomotora a vapor.

El projecte i les obres dutes a terme pels arquitectes Carmel Gradolí, Luis Fco. Herrero i Arturo Sanz varen ser mereixedores del premi Europa Nostra de l'any 2012. en la categoria de Conservació.

Exposava el Jurat del Premi d'una manera clarivident :

«...se ha querido reconocer el esfuerzo sostenido para salvar este monumento excepcional que es el Alto Horno 2 del Puerto de Sagunto y permitir así su comprensión por las generaciones futuras»

“...La supervivencia de los altos hornos de la industria siderúrgica del siglo XX es uno de los retos patrimoniales del siglo XXI. Su conservación es vital para la comprensión de la historia europea compartida, habida cuenta que el carbón y el acero estuvieron en el origen de nuestra Unión Europea. La singularidad del alto horno como legado industrial procede tanto de su especificidad como elemento icónico de la industria siderúrgica, como de su carácter conmemorativo de una etapa industrial ya superada, y de su potencial didáctico.

El Alto Horno nº 2 es el elemento conservado más interesante de una industria que, a partir de 1917, determinó la creación de toda una ciudad en la que la trama urbana y social dependían completamente de la factoría de Altos Hornos del Mediterráneo. Su cierre en 1984 y la demolición de la práctica totalidad de sus elementos supusieron una ruptura traumática con el pasado, determinando una crisis humana y urbanística en la que desapareció el referente más importante de la población y en la que los restos conservados, con un aspecto decrepito cuando no ruinoso, apenas podían transmitir su carga significativa. Ante esta situación, la actuación en el Alto Horno nº2 tuvo la responsabilidad de restituir como elemento cultural un pasado del que es casi el único nexo de unión. Para ello, se ejecutó una actuación que contemplaba varios aspectos. El primero era la consolidación estructural del horno, una torre metálica de 64 m de altura que, durante más de trece años, estuvo abandonada y sin mantenimiento en un entorno marino agresivo. El segundo era la recuperación de su imagen, acometiendo una actuación optimista que ha devuelto al horno el aspecto

que tenía después de una de sus periódicas reconstrucciones, cuando quedaba listo para acometer una nueva campaña de funcionamiento. El tercero fue su habilitación funcional con carácter didáctico, haciendo visitable desde su entorno inmediato hasta su interior, y creando un recorrido que permite acceder hasta sus niveles más altos”.

IV Consideracions per a la protecció com a BIC, el seu entorn de protecció i normes urbanístiques d’aplicació.

Cal assenyalar en primer lloc que el Forn Alt 2 gaudeix de diversos reconeixements patrimonials per part de institucions públiques i privades.

Així, es troba inclòs en el Plan Nacional del Patrimonio Industrial com a un dels béns del patrimoni industrial de major interès en la Comunitat Valenciana. També està inclòs com a un dels «100 elements del patrimoni industrial en España» que publica TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage), en col·laboració amb l’Institut de Patrimoni Cultural de España (IPCE).

A l’any 2012 el Consell Valencià de Cultura, es va fer ressò de la nova sensibilitat davant el passat industrial i les seues empremtes al port de Sagunt i mitjançant una “Informe sobre la Gerència i el Forn Alt Número 2 de la antiga siderúrgica de Port de Sagunt” que s’apropà a la realitat que ara la Direcció General de Patrimoni encapçala proposant la declaració com a BIC del Forn Alt 2.

Així deia:

«...La historia minero-siderúrgica de Sagunto se remonta al año 1900, cuando los empresarios vascos Ramón de la Sota y Eduardo Aznar decidieron fundar la Compañía Minera de Sierra Menera, dedicada a explotar el mineral de hierro de las minas turolenses de Ojos Negros. La elección del puerto de Sagunto como punto de embarque de un mineral que luego debía transportarse por vía marítima hasta los hornos vizcaínos, cambió con el tiempo el horizonte agrícola de la capital del Camp de Morvedre

...A principios de siglo XX, desde su instalación en los años veinte, la siderurgia en Puerto de Sagunto modificó la vida económica del pueblo. Alrededor de esta gran empresa, nació una auténtica “factory town”, una ciudad factoría que marcó el devenir del municipio gracias a trabajadores inmigrantes procedentes de las comarcas valencianas y así como de otras regiones: Aragón, Murcia, Andalucía y País Vasco. La vida del municipio, por tanto, quedaba totalmente ligada a la fábrica, pues ésta creaba un auténtico tejido social. Al tiempo que nacieron importantes instalaciones industriales, el Puerto de Sagunto se vio animado por la construcción de docenas de viviendas humildes para los obreros y de residencias para los ingenieros y mandos de la industria, en una amplia zona bien ajardinada, que se conoce por La Gerencia. Los edificios administrativos, de una parte, y las escuelas, de otra, caracterizaron esa nueva ciudad, entre otras muchas construcciones simbólicas.

...El aumento de la demanda siderúrgica durante la I Guerra Mundial y los años posteriores de reconstrucción determinó que la empresa vizcaína matriz decidiera levantar un complejo siderúrgico en la zona aledaña al puerto de salida de los minerales. Es así como, entre 1922 y 1924 se levantaron tres altos hornos, como núcleo de una gran factoría, que en 1925 fue visitada por Alfonso XIII. En 1930 la población del puerto de Sagunto había crecido de forma considerable, dado que la planta industrial ocupaba ahora a unos 4.000 empleados.

...En los años siguientes a la crisis siderúrgica, dos de los tres altos hornos saguntinos fueron desguazados... El Alto Horno número 2, una instalación de 64 metros de altura, quedó en pie, y aunque se deterioró y perdió una parte de sus instalaciones complementarias, pudo ser salvada finalmente.»

La foto aèria adjunta permet apreciar la magnitud del creixement urbà al nord de les instal·lacions industrials i els de serveis complementaries, formant una *company town*, com es coneix en la literatura urbanística.

Fotografia aèria del vol americà (1945-46)

I concloïa l'informe del Consell Valencià de Cultura dient :

«-- Nos parece necesario que la Consellería de Cultura otorgue el máximo nivel de protección, al patrimonio urbanístico e industrial de la ciudad de Sagunto y singularmente del Puerto de Sagunto.

--Es necesario reconocer los esfuerzos que numerosas personas y entidades han realizado, y siguen realizando, para que estos bienes que merecen estudio de la arqueología industrial y la sociología urbanística, no se pierdan.

-- Por tanto, felicitamos a cuantos han intervenido en la recuperación de materiales industriales en peligro y en su restauración, hasta el punto de ser merecedores, por la restauración del Horno Alto número 2, del importante premio Europa Nostra, que tanto debe enorgullecernos.»

Feliçment el suggeriment de aquesta institució s'està duent a terme amb la incoació de l'expedient que motiva aquest informe.

IV Conclusions

A mena de resum podem establir després del que s'ha estat exposant que :

El Forn Alt 2 forma part i crea un paisatge urbà de gran força i espectacularitat per la seua altura, la seua configuració industrial i fins i tot la seua aparença escultòrica ben a prop de moltes iniciatives contemporànies de caire constructivista.

El Forn Alt 2 és un veritable monument en record de la gènesi urbana d'una ciutat com el Port de Sagunt nascuda ex novo arran de la instal·lació siderúrgica de la Compañia Sierra Menera i és un testimoni indeleble del naixement d'un poble, dels moviments obres i apel·la a la memòria col·lectiva.

La restauració del Forn Alt 2 és una prova de la capacitat de regeneració de què gaudeixen certes obres de enginyeria o arquitectura quan la mà experta i sensible té cura d'elles i com poden modificar l'escena urbana i la imatge de les ciutats.

Considerant tot el que s'ha exposat en aquest informe, el Consell Valencià de Cultura recolza la proposta de protecció com a Bé d'Interès Cultural del Forn Alt de Port de Sagunt, amb la categoria de Monument, d'acord amb el seu entorn de protecció i les seues normes urbanístiques

Informe per a l'actualització i adaptació de la Secció Primera de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 27 juny 2022

Antecedents.-:

Amb data 13 d'abril de 2022, registre REGAGE22e00013179086, REGAGE22e00013178795 i REGAGE22e00013179806, es rep al Consell Valencià de Cultura escrit de la directora general de Cultura i Patrimoni, de 31 de març de 2022, pel qual s'insta al CVC informe preceptiu sobre el nou expedient per a la declaració com bens d'interés cultural, B.I.C., de determinats jaciments radicats a l'àmbit territorial de la Comunitat Valenciana, tot i que d'acord amb l'art. 7 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià, és el CVC, institució consultiva de l'Administració de la Generalitat en matèries culturals.

En el Ple de 30 de gener de 2017, el Consell Valencià de Cultura va aprobar un informe al respecte. Però, a conseqüència d'un recurs, el Decret 185/2018 de la Generalitat Valenciana, de 19 d'octubre (DOGV 11.01.2019), es va anul·lar (Sentència núm. 383, de 28 de juliol de 2021, de la Secció Primera de la Sala Contencioso-Administrativa del Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Valenciana) en estimar-se que havia sigut resolt el procediment d'actualització i adaptació de l'inventari una vegada vençut el termini de vint mesos establert en l'art. 27.7 de la Llei 4/1998.

El Consell Valencià de Cultura, mitjançant escrit del 3 de novembre de 2021, davant la possible desprotecció en la que podrien romandre els jaciments anteriorment declarats, sol·licità expresament que es promogua de nou amb urgència el seu reconeixement patrimonial al màxim nivell.

Per Resolució de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, de 22 de març de 2022, (DOGV núm. 9310 de 31.03.2022), s'incoa nou expedient d'actualització i adaptació de la Secció Primera de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià, i preceptivament demana nou informe del CVC, tal i com indicàvem.

El Consell Valencià de Cultura estima que el seu informe del Ple de 30 de gener de 2017 continua tenen validesa en tot allò que fa referència al valor arqueològic i paleontològic dels bens objecte de l'expedient i, en conseqüència, assenyala: *El Títol II, arts. Del 15 al 57 de la Llei 4/1998, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià es refereix a l'inventari en general, però el Capítol III, Arts. 58 al 67, esmenta els béns concrets del patrimoni arqueològic i paleontològic. Béns que per les seues característiques precisen d'una normativització especial (de les autoritzacions per a la seua per a la seua execució a la titularitat i destinació dels béns trobats, per exemple), raó per la qual moltes de les troballes adquireixen la condició de bé cultural més enllà dels procediments habituals.*

Antecedents estatals que permeten la consideració de Bé d'Interés Cultural inventariable més enllà, o més singularment, de la normativa habitual caldria esmentar el Decret de 22 d'abril de 1949, expedit pel Ministerio de Educación Nacional, pel qual es dicten normes per la protecció de castells i fortalesses, siga quin siga el seu estat de conservació.

També la Ley 16/1985, de 25 de juny, de Patrimonio Histórico Español, a l'art. 40.2, permet la declaració com B.I.C. de les coves, abrics i llocs amb pintura d'art rupestre. Igualment el Decreto estatal 571/1963, assumit per l'esmentada Ley de Patrimonio Histórico Español, propicia una declaració genèrica per la que adquireixen la consideració de B.I.C. els escuts, emblemes, pedres heràldiques, rotllos de justícia, creus de terme i peces similars de més de cents anys, d'interés historicoartístic.

Tradicionalment els inventaris patrimonials tenen com referència, per incloure elements, l'edat de cent anys; en casos de béns mobles ocasionalment es rebaixa a seixanta. Tot això ens permet plantejar les consideracions següents.

Consideracions.-

Els 14 jaciments arqueològics i el paleontològic objecte dels expedients incoats amb anterioritat a 1998, que no han estat explícitament declarats com a B.I.C.¹ fins a la actualitat, gaudeixen legalment de la condició de bé cultural per estar inclosos en la legislació estatal o autonòmica que els considera com a béns d'interés cultural i de manera rellevant pel seu valor històic i artístic.

Per tot això i atenent a la Resolució de 22 de març de 2022, de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, per la qual s'incoa nou expedient d'actualització i adaptació de la Secció Primera del l'Inventari general del patrimoni cultural valencià, per a la declaració com a béns d'interés cultural de determinats jaciments radicats en l'àmbit territorial de la Comunitat Valenciana, el Consell Valencià de Cultura proposa les següents conclusions:

Conclusions.-

- 1) El Consell Valencià de Cultura estima que les zones arqueològiques del Jaciment del Puig a Almenara, de la Cova de l'Or a Beniarrés, del Puig de la Nau a Benicarló, del Jaciment fenici de Vinarragell a Borriana, dels Banys de la Reina -Pla EPA- a Calp, del Poblat ibèric Mont-ravana a Lliria, de la Necròpolis ibèrica del Corral de Saus a Moixent, de la Vila romana de Benicató a Nules, del Recinte fortificat del Torelló a Onda, del Poblat ibèric de la Muela de Arriba a Requena, del Jaciment arqueològic de València la Vella a Riba-roja de Túria, del Poblat ibèric Pico de los Ajos als termes municipals de Yatova i Cortes de Pallás, de la Illeta dels Banys a El Campello, i de la Illeta del Portixol a Xàbia, així com la zona paleontològica d'El Porquet I – Inespal/Paleont cal que siguen considerades com a B.I.C. (classificació Zona Arqueològica o Zona Paleontològica) i per tant, s'inclouen a la Secció Primera de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià.
- 2) El Consell Valencià de Cultura vol recordar que alguna d'eixes zones ja tenia la qualificació de B.I.C. però amb denominació antiga (cas de la Illeta dels Banys d'El Campello declarada Conjunt Històric el 17-08-1978) i que d'acord amb les referències de declaracions genèriques (on practicamente s'encabirien la majoria de les zones) cal, com en aquest cas, la declaració personalitzada de cadascun dels béns, no solament per una més eficient pronunciació sinó per l'estudi individualitzat que ens permet un coneixement més centrat i ampli.
- 3) El C.V.C. també creu que caldria un estudi, per part de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, de la futura possible ampliació i fixació espacial de les zones esmentades, tot i que en determinats casos pròxims a la zona, ocasionalment limitrofs, trobem zones igualment dignes de consideració, per exemple el Torelló de Boverot prop del recinte fortificat del

¹ Cal assenyalar que la Illeta dels Banys del Campello sí va ser declarada Conjunt Històric el 17 d'agost de 1978.

Torelló d'Onda, a pesar que el Boverot ja està en terme municipal d'Almassora.

- 4) També caldria considerar, amb les limitacions escaients per evitar agressions a les zones, la divulgació i musealització, especialment pel que es refereix a la cartel·lística i publicació dels indrets

Aquest informe s'enviarà al protocol habitual i a la directora general de Cultura i Patrimoni sol·licitant.

C ONJUNTS HISTÒRICS, BÉNS IMMOBLES SINGULARS I BRL

Informe sobre determinades actuacions previstes en el Parc de Ribalta a Castelló de la Plana

Autor: Css. Lligat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 28 febrer 2022

Índex

- I Antecedents
- II Unes notes històriques sobre el Parc de Ribalta
- III Morfologia dels jardins
- IV Caracterització estilística del Parc de Ribalta
- V La construcció de la Pèrgola i altres pertorbacions
- VI Consideració patrimonial del Parc
- VII El projecte de rehabilitació de la Pèrgola
- VIII Consideracions

I Antecedents

Amb data 11 de Gener de 2022 fou presentada al Consell Valencià de Cultura una sol·licitud signada pel senyor Francisco Grande Grande com a president i en representació de l'Associació Amigos del Ribalta, AAR, exposant-hi que:

“Solicitamos INFORME de la institución que Ud. representa, en relación con el PROYECTO DE REHABILITACIÓN DEL EDIFICIO POLIFUNCIONAL EN EL PARQUE DE RIBALTA DE CASTELLÓN, situado en el conjunto histórico-artístico formado por el parque de Ribalta y las plazas de la Independencia y de Tetuán en Castelló de la Plana”.

Per recolzar les seues peticions hi adjunten diversa documentació que inclou fotografies històriques del Parc, plànol del seu traçat, fotografies de l'edifici dit “La Pèrgola”, documents del projecte de rehabilitació i material periodístic.

I adjunta ahora un resum que transcrivim:

“En la década de los setenta se construye en el parque de Ribalta de Castelló un pabellón circular para actos multitudinarios en uno de los entornos más característicos y entrañables del parque, eliminando su arquitectura jardinera. En 1981 se declara CHA el parque Ribalta y las plazas Independencia y Tetuán en Castelló de la Plana. Casi cuarenta años después de la construcción del citado pabellón, la Dirección General de Patrimonio de la G.V. insta al ayuntamiento a “reconstruir la pérgola inicial del Parque de Ribalta, ahora sustituida por una construcción de uso inadecuado y aspecto impropio para un parque de las características del Ribalta”, que es asumido por el equipo de gobierno municipal como por los grupos de la oposición, que llevarán en el programa de su campaña electoral. También el Plan especial de protección, sin aprobar desde 2014, prevé el derribo y recuperación del jardín a instancias de Patrimonio. Recientemente el Ayuntamiento, en lugar de proceder a su eliminación, ha redactado un proyecto de rehabilitación del edificio polifuncional para adaptarlo como centro dinamizador de grandes eventos, con capacidad para 1.500 personas. Tiene autorización de la Dirección General de Patrimonio”.

D'aquesta manera queda palesa la posició de l'AAR front a l'objecte arquitectònic denominat la Pèrgola, que caldrà considerar a la llum de les bases doctrinals i històriques del patrimoni cultural.

II Unes notes històriques sobre el Parc de Ribalta

Servirà com a referència en aquest informe la monografia “El Parque de Ribalta” de la professora Maria Teresa Santamaría publicat per la Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana en 1995.

Exposarem sintèticament el transcurs del Parc al llarg del temps:

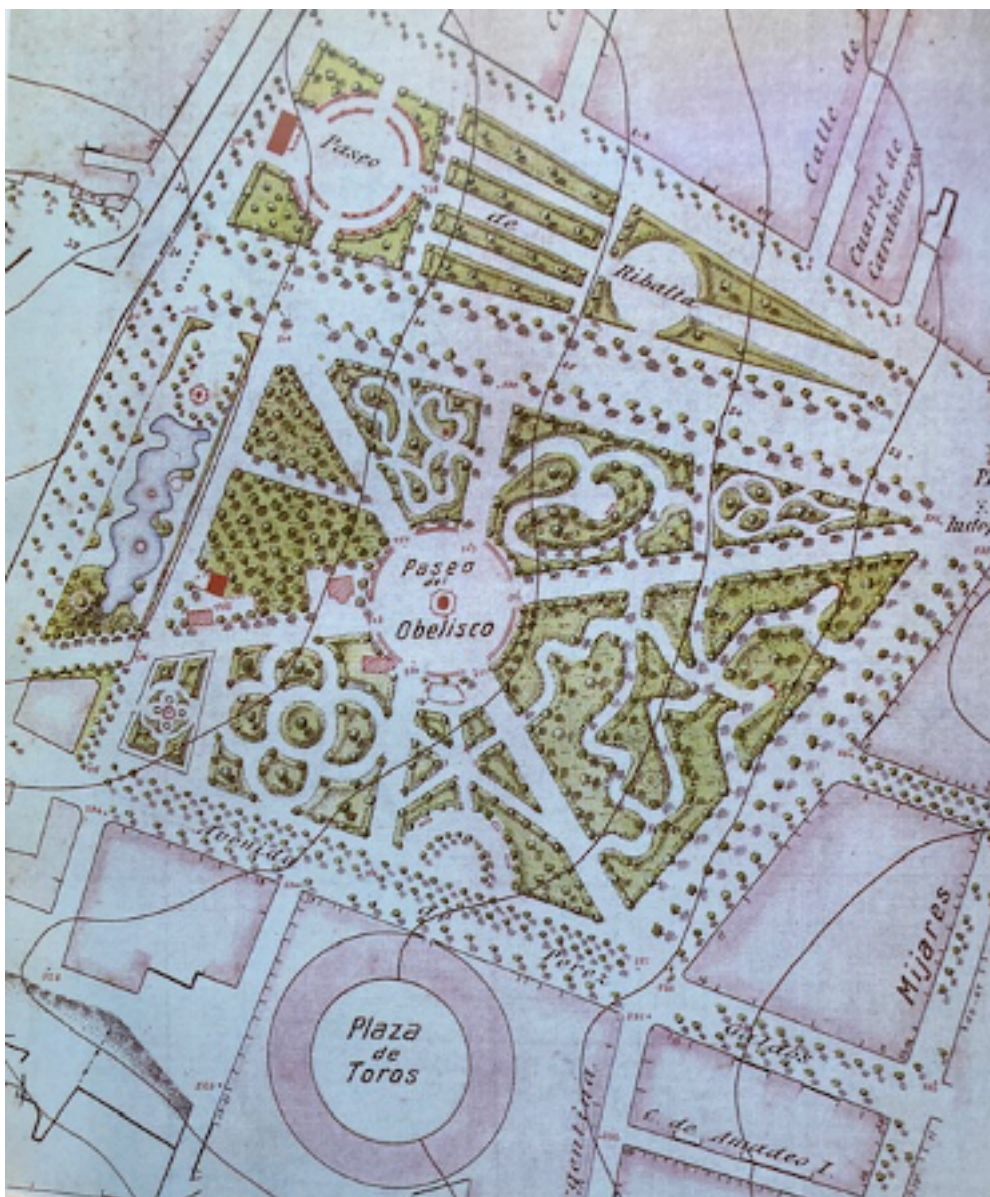
Fou projectat en 1868 pel Mestre d'Obres Luis Alfonso i Brull sota el mandat públic del batlle Carles Ferrer i abraçava un espai triangular al sud del camí de Morella des de la Porta de Morella fins al traçat ferroviari a l'oest i el Camí de Saragossa. Rebé el nom de Passeig de Ribalta.

Posteriorment en 1876, fou notablement ampliat pel costat sud fins al Passeig de Sant Vicent, projectat pel mateix Mestre Alfonso i Brull. Se'l va anomenar Passeig de l'Albereda. Quedava separat del parc de Ribalta per la carretera de Saragossa fins que en 1910 el camí es va convertir en un *Saló* urbà.

En 1892 s'erigeix l'Obelisc que es convertirà en un punt focal del conjunt, situat al bell mig de l'ampliació pel sud, dita passeig de l'Albereda, ara de l'Obelisc.

Diverses instal·lacions i edificacions menors són construïdes a partir del començament del segle XX: el pou i motor d'aigua en la caseta de regs, el quiosc o xalet, l'estany, el colomer, la farola de la plaça de la independència, els bancs del Saló, el temple de la música, un roserar, una biblioteca municipal posteriorment convertida en escoles públiques i algunes escultures.

Tot açò es pot apreciar en el plànol de Juan Mañà de 1926.

Després de la Guerra Civil s'aixecà un monument commemoratiu de la victòria franquista i alhora es va enderrocar l'Obelisc, símbol liberal, reconstruït dècades després.

En la dècada dels 60-70 es van escometre certes obres que afectaren fortament el conjunt del Parc: la substitució de les escoles per un parc infantil de tràfic, la conversió del Roserar per a jocs infantils i la construcció d'un edifici cilíndric tancat conegut com la Pèrgola on hi havia una genuïna pèrgola jardineria oberta.

En l'actualitat, el parc infantil de tràfic ha sigut eliminat i s'ha recuperat l'aspecte inicial del jardí, amb un banc de pedra i respall de forja. Ha succeït el mateix amb el Roserar on s'ha eliminat la zona de jocs infantils i exhibeix el traçat que tenia adés i un tancament de ferro similar a l'original.

Respecte al monument commemoratiu de la victòria franquista, està prevista la seua eliminació en breu, de manera que el lloc recuperarà el seu camí serpentejant.

III Morfologia dels jardins

Parlem de jardins perquè en puritat n'hi ha dos. L'un, el de Ribalta i el segon i posterior, el de l'Albereda, de morfologia ben diferent degut a la seua pròpia història i geometria, com veurem.

El Parc Ribalta fou projectat en l'espai existent entre el Camí de Morella i el de Saragossa, de configuració triangular allargassada amb vèrtex en la plaça de la Independència i un costat o catet en la banda Oest. La geometria es basa en la bisectriu del triangle sobre la qual tenen el centre dos ovals, un de menors diàmetres, l'altre, majors. Ambdós són espais buits, l'un dedicat a la commemoració, l'altre al repòs. Entre ells discorre un passeig lineal seguint la bisectriu, de manera que s'hi produeix una successió de buits units per un espai lineal, una mena de sèrie o suite expansió-compressió-expansió. L'oval major era la Pèrgola original, que amb la seua desaparició elimina la sotil geometria que tenia el Ribalta.

El Parc de l'Albereda es projecta en un quadrilàter irregular amb una radiació condicionada per raons urbanes que al bell centre crea un cercle de voluntat commemorativa. El parterres produïts per la radiació alberguen sendes caragolades o serpentejants. Al costat Oest es projecta un estany de formes ameboides..

S'aprecia l'evolució estilística entre ells que es palesa en la pura geometria de la seua projectació, passant de la estricta solució del triangle de Ribalta a la més lleugera del quadrilàter d'Albereda.

IV Caracterització estilística del Parc de Ribalta

Seguirem en aquesta matèria a la ja citada paisatgista MT Santamaria que, en parlar de l'anàlisi del projecte exposa:

“En varios ejemplos del siglo XIX ya podemos observar un cambio con la introducción de espacios irregulares, resueltos mediante paseo central, y generalmente dos rótulas de diferente diámetro que articulan los caminos transversales; estos a su vez van definiendo macizos que, debido al perímetro irregular del terreno resultarán de diferentes superficies y formas y estarán bordeados por setos bajos recortados y en algunos puntos por bancos de piedra rematados con respaldos de hierro.

Para dar un fondo escenográfico al conjunto y sensación de aproximación a la naturaleza al tiempo que ofrecer un rincón de sombra en el jardín aparece un elemento que es característico de la época: la montañita artificial de peñascos y plantas silvestres con grutas y presencia de agua que es común a algunos de los jardines del siglo XIX. Este montículo existe en el Paseo Ribalta y tiene unos antecedentes inmediatos en el valenciano Jardín de Romero, hoy llamado de Monforte, obra del arquitecto Sebastián Monleón, construido en 1959 y considerado como una de las muestras de jardinería neoclásica y romántica de España...

Otro antecedente la encontramos en lo que fue un afamado jardín isabelino en Valencia, el Paseo de la Glorieta cuyo proyecto inicial, de 1817, tiene un planteamiento muy próximo al de Ribalta en cuanto al trazado, con dos círculos que articulan los caminos, y la montañita con gruta al fondo...

Como vemos ... el proyecto del Paseo Ribalta tal como fue concebido está dentro de los cánones establecidos en la época ..."

Pel que fa al Passeig Nou o de la Albereda, MT Santamaria exposa que "está resuelto mediante dos vías principales que son las diagonales del cuadrilátero cuyo punto de encuentro en la rotonda central ovalada forma la explanada o zona donde se desarrolla la vida social en el jardín ...Los laberintos y plantación de las diferentes partes del jardín... (también llamados "paseos de filósofo") ... se empezaron a hacer en 1903...los árboles de alineación que marcaban los viales principales y algunos árboles de adorno se plantaron...en 1877..."

Pot apreciar-se en la següent imatge de 1904 a 1910 la presència del laberints en els dos jardins, molt particularment en el de l'Albereda.

No cal afegir més per concloure que els jardins de Ribalta i de l'Albereda pertanyen a un discurs urbà culte, molt pròxim a exemples reeixits de jardineria coetània, com ara els de Monforte i la Glorieta, en València, i es troba insert en el marc conceptual de l'arquitectura de jardins caracteritzada com a isabelina.

V La construcció de la Pèrgola i altres pertorbacions

A l'any 2007 els membres del Consell Valencià de Cultura, Srs. Muñoz Puelles i Álvarez, emeteren informe sobre el traçat del TVRCAS i assenyalaren que :

“..els canvis més substancials del parc, una vegada acabat, van tenir lloc en els anys 60 i 70, quan es va intentar adaptar el parc a la modernització de costums i usos, sense reparar que, per tractar-se d'un jardí històric, ja centenari, aquests canvis portarien a la destrucció d'una sèrie d'elements fonamentals en la seua estructura. Aquest fou el cas de la transformació de la pèrgola de la part més antiga del parc en un edifici circular cobert, destinat a espectacles multitudinaris, la qual cosa va destruir completament el sentit i la proporció d'un lloc excepcional. El mateix criteri es va seguir per suprimir el Roserar i convertir-la en una zona de jocs, i per transformar una porció del jardí geomètric en un parc infantil de tràfic, activitats que no tenien que haver-se fet en un parc històric de la importància del de Ribalta. Quan en els anys 60 i 70 el parc es va destinar a usos concrets, la cura i el manteniment general s'abandonaren. Les plantes van créixer anàrquicament, i el parc va perdre part del poder de convocatòria que tenia per als ciutadans.”

Cal subratllar que dos de les pertorbacions han estat corregides, l'eliminació del parc de tràfic i la recuperació del Roserar. Així, l'última pertorbació que encara queda en peu és l'edifici de la Pèrgola.

Pèrdua de la Pèrgola

Destrucció de la muntanyeta

VI Consideració patrimonial del Parc

El conjunt format o comprés pel Parc de Ribalta i les places de la Independència i la de Tetuan fou declarat en 1981 en virtut de la Llei de 1931 com a Conjunt Històric- artístic. D'acord amb aquesta declaració l'entorn gaudeix de les mateixes proteccions que en tenen els Monuments, pel que fa a la seua preservació i cura.

Considera la Declaració que el *“...Parque de Ribalta es un jardín romántico caracterizado por el libre crecimiento de plantas exóticas y por un fraccionamiento de espacios producido por caminos serpenteantes... Se articula con el parque, la plaza de la Independencia, formando un todo continuo iniciado a raíz del derribo de las murallas carlistas...El interés ambiental y arquitectónico de dicha zona ha sido reconocido en informe por la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando”*.

Cal afegir que la consideració com a Conjunt Històric Artístic gaudeix d'acord amb la Llei de Patrimoni Cultural Valencià de la condició de Bé d'Interés Cultural, article 26.1 apartats B. Conjunt Històric i C.Jardí Històric i per tant :

“1.. Cualquier intervención en un monumento, jardín histórico o espacio etnológico declarado de interés cultural deberá ir encaminada a la preservación y acrecentamiento de los intereses patrimoniales que determinaron dicho reconocimiento y se ajustará a los siguientes criterios:

a) La intervención respetará las características y valores esenciales del inmueble. Se conservarán sus características volumétricas, espaciales, morfológicas y artísticas, así como las aportaciones de distintas épocas que hayan enriquecido sus valores originales.

En caso de que se autorice alguna supresión deberá quedar debidamente documentada.”

Conseqüentment, en 2008, la resolució de Patrimoni Cultural Valencià autoritzà a l’Ajuntament de Castelló el Projecte de Condicionament del passeig de cotxes de Ribalta promogut per la Conselleria de Infraestructures i Transports amb la condició de què *“...Se deberá reconstruir la pérgola inicial del Parque de Ribalta formada por una arquitectura de jardín, ahora sustituida por una construcción de uso inadecuado y aspecto impropio para un parque de las características del Ribalta”*

En 2015 es va escometre la tasca de redacció d’un Pla especial de protecció del Conjunt Històric Artístic format pel Parc Ribalta, plaça de la Independència i Plaça de Tetuán que, presentat a l’organisme competent per a la seua aprovació, una vegada amb el vist i plau del serveis tècnics, ha romàs aturat sense ulterior pronunciament.

VII El projecte de rehabilitació de la Pèrgola

Recentment les autoritats han proposat la rehabilitació de l’edifici cilíndric que ha estat ocupant dissortadament l’espai on hi era la Pèrgola genuïna, mentre que tant la Resolució de la Direcció General de Patrimoni Cultural Valencià de 2008, com el projecte de Pla Especial de Protecció de 2015 promovien la seua demolició i la restitució espacial de l’antiga Pèrgola, encara fora amb arquitectures de jardí d’alè contemporani.

Substitució de la Pèrgola

Certament el Projecte de Rehabilitació de l’edifici plurifuncional en el Parc de Ribalta promogut per l’Ajuntament de Castelló gaudeix de l’autorització de la Direcció General de Patrimoni de la Generalitat Valenciana, a diferència de la posició mantinguda en 2008 i que ara permetria la continuïtat de l’edifici cilíndric que ocupa l’espai de l’original Pèrgola jardineria, malgrat que la proposta arquitectònica modifiqui l’existent, ja que la vulneració de l’espai romandrà intacta.

VIII Consideracions

A manera de resum de les posicions culturals que han estat disperses al llarg de l'informe direm que:

Primer. El conjunt format pels Parcs Ribalta i Albereda són un elaborat producte de la millor arquitectura de jardins del segle XIX, duta a terme en Castelló pel Mestre d'Obres Alfonso i Brull, i formen un harmònic indret urbà que és digne de tota protecció.

Segon. La consideració com a Conjunt Històric Artístic dels parcs Ribalta i Albereda no hauria d'haver permès les actuacions pertorbadores que s'han referit: la pèrdua del Roserar i la de la Pèrgola jardí, fonamentalment. Una vegada reparada la primera pèrdua del Roserar, cal una digna reparació de la segona.

Tercer. La resolució de la DG de Patrimoni de 2008 exigeix la demolició de l'edifici cilíndric que ocupa l'espai de la Pèrgola de jardí i cal seguir eixa determinació sense incórrer en greus contradiccions de difícil reparació.

Quart. La protecció patrimonial contemporània exigeix la repristinació dels béns alterats per actuacions pertorbadores sense incórrer en imitacions, ans bé recuperant les bases projectuals del mestre Luis Alfonso i Brull, d'acord amb els codis del projecte contemporani.

Aquest informe es traslladarà a l'Ajuntament de Castelló, a la Direcció General de Patrimoni, a l'Associació Amigos del Ribalta i al Protocol habitual.

Informe sobre l'estat de les restes arqueològiques a l'antic Convent de la Puritat en València i la seua protecció

Autor: Css. Llegat Històric
Aprovació: Ple a l'Alcora 28 març 2022

I Introducció

Recentment s'estan duent a terme les obres de reurbanització d'importants indrets de la ciutat de València, com ara, en primer lloc, les dels eixos formats pels carrers de Maria Cristina fins a Bosseria, que inclou les cabdals obres d'arquitectura de la Llotja dels Mercaders, el mercat Central i l'església de Sant Joan del Mercat, totes tres entre les més reeixides mostres de la ciutat. En segon, hi trobem la prolongació de l'Avinguda de l'Oest, que malgrat la intrusió que va representar en els teixits històrics de barris com Mercat i Velluters s'ha convertit en un espai de referència urbana i ha deixat en perspectiva tota una façana de la joia del Mercat Central i de sant Joan del Mercat.

Tots dos eixos conflueixen en un punt del què arranca el carrer de Bosseria, característic de la ciutat mercantil de la meitat del segle XIX, amb les cases obradors arrelades a la pràctica comercial en l'entorn del Mercat, ara i adés, abans d'aixecar l'obra modernista de tan alta volada.

Encara que les obres referenciades no han vist el seu final i manquen elements significatius per implementar-s'hi, podem afirmar que per primera vegada s'ha escomès una obra urbana amb subjecció a principis que considerem essencials i va més enllà de les urgències que dissortadament animen o han animat altres projectes urbans, és a dir es tracta de projectes unitaris que allotgen totes les components de l'obra pública, instal·lacions de tota mena, tractament de paviments, incorporació de jardineria urbana, enllumenat, i sobre tot, respecte per l'escena urbana heretada. Tot amb voluntat de permanència.

II Convent de la Puritat

Molt a prop del punt de confluència dels dos eixos que hem descrit s'hi troba un solar producte, d'una banda, de l'enderroc del Convent de la Puritat, conseqüència de la llunyana Desamortització de 1837, d'infausta memòria per al patrimoni cultural hispànic.

D'altra, de la manca de cura de dècades i dècades per part de propietaris privats i administracions públiques. A hores d'ara el conjunt presenta un aspecte miserable, perdut, abandonat de qualsevol tipus de consideració urbana, més enllà de la més fútil utilitat.

Cal dir de bestreta que en data de 2006 el Consell Valencià de Cultura ja va ocupar-se de la qüestió assenyalada per tal de mostrar la seua preocupació per la protecció dels béns patrimonials, i, després d'una anàlisi històrica i material concloué el seu informe sobre l'estat actual de les restes exposant entre d'altres qüestions que:

“Los fragmentos de muro conservados muestran en algunas partes un excelente estado de conservación y una grandiosidad que son prueba de la importancia que en su momento tuvo el convento. Consideramos que debería estudiarse la conveniencia de su protección y en especial la protección del entorno que forman con los árboles arriba indicados.”

Anys després sembla adient reprendre la matèria per tal d'analitzar-la - encara que siga sintèticament- i en quina mesura l'acció pública i privada al llarg del temps ha permès superar la vulnerable situació de partida.

És cert que des del remot any 1984 la Ciutat ha procurat entendre i protegir els teixits urbans que configuren Ciutat Vella, els seus cinc barris i que ha pres cura d'establir les normes adients, d'acord amb la cultura hegemònica prevalent en aquesta matèria, i que tot això s'ha traduït en la implementació de plans especials de protecció que abasten la totalitat del territori històric delimitat per les murades de Pere IV.

La darrera versió d'aquesta manera d'intervenir i protegir els teixits històrics de la Ciutat s'ha concretat en els Plans Especials de Protecció de Ciutat Vella, aprovats en l'any 2021 amb l'esperit de conjuminar les noves realitats que assetgen la ciutat del segle present i el manteniment de les estructures físiques, socials i econòmiques de Ciutat Vella.

Pel que fa al Convent de la Puritat, no resten sinó uns vestigis al sud del conjunt, vist que, una vegada desamortitzat fou objecte d'una primerenca, reeixida i capdavantera empena immobiliària a mitjan del segle XIX. Aquest bocí del Convent es troba des de fa dècades sense ús i sotmès a qualsevol empena agressiva tot i que els diversos plans de protecció l'han considerat subjecte a protegir. A més, l'incendi de l'antic cinema que ocupava part del terreny ha incrementat la imatge de destrucció i abandonament que cobreix el conjunt.

III Actuacions municipals

El PEP Ciutat Vella, del que hem parlat adés, considera aquest indret, suma de parcel·les de l'antic Convent, com a Espai Lliure i protegeix les edificacions que miren al buit destinat a evocar els claustres conventuals. És molt rellevant el paper que el planejament li atorga al lloc urbà per al que demana un projecte unitari que incloga les mitgeres i els accessos i regula fins el detall matèries com les connexions amb les propietats privades que tenen façana al futur jardí que, finalment, és considerat com a Hort del Convent i per al que assenjala també les espècies vegetals a incorporar.

Aquestes determinacions es poden apreciar en el plànol adjunt i també les normes urbanístiques d'aplicació.

No hi ha dubte a la vista del que ha estat descrit que no s'han pres les decisions administratives tendents a la superació de la situació en l'ordre urbanístic i d'obra pública però tampoc en la de la investigació arqueològica científica o cautelar, encara que fora necessària en el moment que s'emprengueren obres d'urbanització. Els pressupostos dels darrers anys no contemplen partides econòmiques destinades a qualsevol tipus d'intervenció arqueològica ni urbanística o de jardineria la qual cosa deixa per a un futur incert la superació de l'estat actual de descura.

IV Conclusió

El sentit que anima aquest document, rau en la necessària i urgent tasca d'esperonar les administracions públiques i és a la base del Consell Valencià de Cultura, com a entitat consultiva i assessora de la Generalitat Valenciana. I, d'altra banda, en l'oportunitat que ens mostra l'avanç de les obres de reurbanització dels eixos abans descrits i que deixen, si cal més encara, a la llum dels ciutadans un espectacle urbà que hauria de ser negat, impedit: runes, usos fútils, descursa, restes històriques per protegir.

Llavors cridem l'atenció de les administracions públiques concernides, Ajuntament de València i Conselleria de Cultura, per tal que consideren l'oportunitat d'intervenir dins de les seues competències en l'execució del planejament que ha estat aprovat pel seus òrgans i que duguen a terme les prescripcions contingudes en ell, duent a terme els instruments de gestió i d'urbanització adients.

Apèndix documental

INFORMACIÓN CARTOGRÁFICA

INFORME DE CIRCUNSTANCIAS URBANÍSTICAS

AJUNTAMENT DE VALÈNCIA
Àrea de Desenvolupament Urbà i Vivienda
Servei de Planejament

DATOS CATASTRALES

Nº Catastral	Nº Parcel·la	Cadastral	Nº parcel·la
6330235	Y2753A		11

PARTICIÓN URBANÍSTICA:

Superficie parcel·la (m²)	Número de parcel·les	Superficie	Superficie parcel·la (m²)	Parcel·la Suelo C
222.47	1	1	222.47	34

INFORMACIÓN URBANÍSTICA:

DOCUMENTO URBANÍSTICO:

Plan de Ordenación Urbana (POU) de la Zona Histórica de Valencia (Zona Histórica Protegida) - PEP Ciudad Vieja BOP 26/02/2002

CLASIFICACIÓN:

USUB: Suelo Urbano

CALIFICACIÓN:

Zona Conjunto Histórico Protegido THC Trama Histórica

CALIFICACIÓN FORMEIVORIZADA:

ES: Espacio Libre Singular

CONDICIONES DE PARCELA:

PT_Jard_CpEL7

CONDICIONES DE VOLUMEN:

PT_Jard_CpEL7

CUERPOS Y ELEMENTOS SALENTES:

APARCAMENTOS:

OBSERVACIONES:

CARGA DEL PLANEAMIENTO EN PRUEBAS

Fecha Emisión: 1 de marzo de 2022
Página: 1/1

Esta información, solo válida para la parcela requerida, es copia fiel de la Base de Datos Cartográfica Municipal, en la fecha de su emisión, y no tiene carácter vinculante para la Administración, salvo que fuese debidamente certificada.

Art. 8.5.- Espacios Libres singulares. Condiciones particulares de intervención en (Cp-EL)

1. Dentro del ámbito del Plan Especial, se identifican unos espacios libres como -singulares- atendiendo fundamentalmente a razones de carácter patrimonial y se establecen condiciones de carácter particular que se definen en este artículo para cada uno de ellos. Cualquier actuación de urbanización y reurbanización que se realice deberá tener en cuenta además las condiciones generales establecidas en el art. 8.4 anterior.
2. Las condiciones de carácter particular para cada uno de estos espacios, se definen a continuación:

(Cp-EL 7) Espacio libre manzana del Antiguo Convento de la Puridad.

1. Se requerirá de un anteproyecto autorizado por la Conselleria competente en materia de cultura.
2. En el espacio libre interior de la manzana delimitada por las calles Quart, Palomar, Murillo, Moro Zeit, Rey Don Jaime, el proyecto de urbanización del espacio libre será unitario, comprenderá el tratamiento de las medianeras recayentes a los espacios libres o a los accesos que deben tratarse con acabados propios de fachada principal.
3. Podrán realizarse accesos directos y apertura de huecos hacia el jardín desde las plantas bajas de las edificaciones que conforman la manzana. El tratamiento de las fachadas y medianeras recayentes a los espacios libres privados, al espacio libre interior o a los accesos deben tratarse con acabados propios de fachada.
4. El acceso al espacio libre público será desde las edificaciones que corresponden a equipamiento público dispuestas en esta manzana.
5. El diseño del futuro espacio libre del interior de la manzana, tendrá en cuenta la necesaria puesta en valor de los elementos catalogados que posee en su interior, que disponen de la correspondiente Ficha Particularizada, esto es, lienzos de la TAPIA del Convento, UNIDADES ARBÓREAS catalogadas y la recuperación del JARDÍN sito en la parcela de Palomar 6 y en parcela Rey Don Jaime 11. Se cumplirán las determinaciones de las Fichas Particularizadas del catálogo de todos estos elementos.
6. El diseño del espacio libre incorporará:
  - a. El concepto de Huerto de Convento, que en el caso del Convento de la Puridad, obtenemos de la lectura del PLANO del P. Tosca de 1704 obra esencial de la cartografía histórica valenciana.
  - b. En este huerto los caminos serán elevados sobre la tierra de cultivo, sombreados por frutales y emparrados de vid. El riego tendrá como punto de partida una fuente alberca a partir de la cual, una trama de canalillos repartirá el agua por la totalidad de los cuadros de cultivo.
  - c. La vegetación característica de estos huertos medievales está formada por frutales, hortalizas y plantas medicinales. En relación a los frutales a reintroducir debemos destacar el primer cítrico cultivado en Valencia, que es el cidro (*Citrus medica*) junto al naranjo amargo (*Citrus aurantium*) para sombrear caminos y el limonero (*Citrus limon*) como cultivo en cuadros, junto a granados (*Púnica granatum*) membrillo (*Cydonia oblonga*) higuera (*Ficus carica*) níspero europeo (*Mespilus germanica*) azufaifo (*Zizyphus jujuba*) y olivo (*Olea europea*).
  - d. Las plantas herbáceas y medicinales deberán corresponder a especies botánicas que tienen presencia antes de la conquista de América, es decir, especies de origen europeo y oriental. Entre las vivaces deben tener amplia representación las azucenas (*Lilium candidum*), los lirios (*Iris germánica*) y variedades de rosas antiguas, por su fuerte simbología religiosa.
  - e. Este concepto se reforzará con la recuperación de los restos en el subsuelo de los cimientos de la tapia derribada tras la desamortización, subiendo hacia el norte y en dirección a la plaza del Tosal, situados más allá de los lienzos visibles.
  - f. Estos restos aparecerán en futuras excavaciones, y se incorporaran al diseño del espacio libre, ya serán los propios restos o elementos de diseño los que informen de los límites que tuvo el huerto.

PLA ESPECIAL DE PROTECCIÓ DE CIUTAT VELLA I CATÀLEG DE PROTECCIONS
NORMAS URBANÍSTICAS Y DE PROTECCIÓN

---

7. La puesta en valor de los nuevos elementos protegidos, implica:
- a. El proyecto de puesta en valor del jardín deberá completar el lienzo de la tapia lindante con el espacio libre de edificación de la parcela sita en Palomar 6, en todo caso teniendo en cuenta lo regulado en la Ficha Particularizada de los restos de lienzos de la tapia del antiguo convento de la Puridad.
  - b. Para conseguir el objetivo de diseño de Huerto de Convento en el gran espacio libre, es necesario plantar especies arbóreas que requieren una capa de tierra vegetal con un espesor mínimo de 2,00 metros.
  - c. Para el jardín catalogado sito en la parcela de Palomar 6 y en Rey Don Jaime 1 se realizará un estudio, análisis y puesta en valor del jardín particular de casa burguesa, o patio-jardín yacente en la parcela. Con la recuperación de su estructura, caminos, acequias, bancos, fuente y especies arbóreas con algún interés, y para su correcta lectura, necesariamente cerrado en sí mismo mediante las tapias antiguas y planteando su relación con el gran espacio libre con un único acceso que refuerce la independencia de éste.
  - d. Para todos los elementos protegidos se deberá cumplir con su legislación sectorial aplicable y las condiciones de protección contenidas en las fichas respectivas de Catálogo, además de la supervisión municipal del Servicio municipal de jardinería y paisaje, mediante informes preceptivos sobre cualquier actuación.
-
-

Declaració entorn de la invasió d'Ucraïna i la destrucció del patrimoni cultural (bilingüe)

Autor: Css. Arts
Aprovació: Ple a l'Alcora 28 març 2022

El CVC vol expressar la creixent consternació davant els tràgics esdeveniments que des de ja fa un mes colpegen els habitants i el territori sobirà de la república d'Ucraïna: el dolor pel nombre d'éssers humans que han perdut la vida en aquesta nova guerra, la preocupació pel futur que espera als milions de desplaçats forçosos disseminats arreu d'Europa en un món actual en què la problemàtica dels refugiats és rellevant, i la devastació de terres, ciutats, béns i infraestructures.

Tan sols han passat 7 anys des que el CVC va publicar la Declaració sobre la destrucció dels béns culturals a l'Iraq. En aquella declaració aprovada en el Ple de 30 de març de 2015, es deia textualment: *Els monuments tenen el valor que els donem, i que és proporcional al valor que ens donem a nosaltres mateixos com a membres d'un poble, quan pertanyen a la nostra història, o com a membres de la humanitat. Estimar els monuments i els documents del passat és civilitzador, perquè no hi ha civilització sense la continuïtat de la qual ells són testimonis i instruments, i dóna valor i sentit a les nostres vides, perquè ens ajuda a percebre, a comprendre i a aprofitar la nostra complexitat com a humans contemporanis i la riquesa acumulada del present. La seua pèrdua ens empobreix a tots.*

Tornem a viure moments d'una gravetat excepcional, per l'agressió contra Ucraïna comesa per la Federació de Rússia amb la participació de Bielorússia, i aquestes paraules tornen a estar d'actualitat després de l'escalada de violència i destrucció que atempta directament contra l'educació, la cultura, el patrimoni, l'accés a la informació i la llibertat d'expressió.

No sols estan en greu perill el patrimoni cultural ucraïnès, que inclou set llocs declarats Patrimoni de la Humanitat, o els arxius nacionals que figuren en el registre de la Memòria del Món. També ho estan ciutats com ara Odessa i Khàrkiv, que formen part de la Xarxa de Ciutats Creatives. Desapareixeran espais naturals i, amb ells, els declarats per la UNESCO com a Reserves de la Biosfera.

Tota aquesta barbàrie s'afegeix als danys i als patiments que es causen a tota una població en què ancians, dones i xiquets són desproporcionadament afectats pel conflicte i els desplaçaments.

El Consell Valencià de Cultura se solidaritza amb la vocació pacifista de la UNESCO en la seua missió fonamental d'erigir els baluards de la pau en la ment de tota la humanitat i la seua funció clau de garantir l'educació per a tots, protegir el patrimoni històric i cultural i facilitar la lliure circulació d'idees.

I expressa, novament, la seua esperança que aquesta situació, en la qual els totalitarismes sembla que ressurgeixen amenaçadors, se supere en pro de la llibertat, la democràcia i el progrés social.

Declaración en torno a la invasión de Ucrania y la destrucción del patrimonio cultural

El CVC quiere expresar su creciente consternación ante los trágicos acontecimientos que desde ya hace un mes golpean a los habitantes y al territorio soberano de la república de Ucrania: el dolor por el número de seres humanos que han perdido la vida en esta nueva guerra, la preocupación por el futuro que espera a los millones de desplazados forzosos diseminados por toda Europa en un mundo actual donde la problemática de los refugiados es relevante, y la devastación de tierras, ciudades, bienes e infraestructuras.

Tan solo han pasado 7 años desde que el CVC publicó la Declaración sobre la destrucción de los bienes culturales en Iraq. En aquella declaración aprobada en el Pleno de 30 de marzo de 2015, se decía textualmente: Los monumentos tienen el valor que les damos, y que es proporcional al valor que nos damos a nosotros mismos como miembros de un pueblo, cuando pertenecen a nuestra historia, o como miembros de la humanidad. Estimar los monumentos y los documentos del pasado es civilizador, porque no hay civilización sin la continuidad de la cual ellos son testigos e instrumentos, y da valor y sentido a nuestras vidas, porque nos ayuda a percibir, comprender y aprovechar nuestra complejidad como humanos contemporáneos y la riqueza acumulada del presente. Su pérdida nos empobrece a todos.

Volvemos a vivir momentos de una gravedad excepcional, por la agresión contra Ucrania cometida por la Federación de Rusia con la participación de Bielorrusia, y estas palabras vuelven a estar de actualidad tras la escalada de violencia y destrucción que atenta directamente contra la educación, la cultura, el patrimonio, el acceso a la información y la libertad de expresión.

No solo están en grave peligro el patrimonio cultural ucraniano, que incluye siete lugares declarados Patrimonio de la Humanidad, o los archivos nacionales que figuran en el registro de la Memoria del Mundo. También lo están ciudades como Odesa y Járkov, que forman parte de la Red de Ciudades Creativas. Desaparecerán espacios naturales y, con ellos, los declarados por la UNESCO como Reservas de la Biosfera.

Toda esta barbarie se añade a los daños y sufrimientos que se está ocasionando a toda una población inocente donde ancianos, mujeres y niños, están siendo desproporcionadamente afectados por el conflicto y los desplazamientos.

El Consell Valencià de Cultura se solidariza con la vocación pacifista de la UNESCO, con su misión fundamental de erigir los baluartes de la paz en la mente de toda la humanidad y su función clave de garantizar la educación para todos, proteger el patrimonio histórico y cultural y facilitar la libre circulación de ideas.

Y expresa, nuevamente, su esperanza de que esta situación, en la cual los totalitarismos parecen resurgir amenazantes, se supere en pro de la libertad, la democracia y el progreso social.

Informe sobre el nivel de protección patrimonial del Convento de Santa Lucía de Elche para su declaración como Bien de Interés Cultural (BIC)

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple Alzira, 23 maig 2022

Índice

- I. **Introducción y antecedentes**
- II. **El bien patrimonial y su historia**
- III. **Protección del bien**
- IV. **El entorno urbano**
- V. **Estado actual del bien, intervenciones recientes**
- VI. **Valoración y consideraciones**

I. **Introducción y antecedentes**

Este Informe se redacta por acuerdo de la Comisión de Legado Histórico y Artístico (8 febrero 2022) del Consell Valencià de Cultura (CVC), con el fin de atender la petición (14 enero 2022) de D. Pablo Ruz Villanueva, Portavoz municipal del PP en el Ayuntamiento de Elche, para que el CVC valore la situación del conjunto integral del Convento de Santa Lucía de la ciudad de Elche, y la promoción de su declaración como Bien de Interés Cultural, cuya propuesta de incoación como BIC fue aprobada por unanimidad en el Pleno municipal del pasado 31 de enero.

El Convento de Santa Lucía de Elche, también conocido como de La Merced o de las Clarisas por las distintas órdenes religiosas que lo han ocupado a lo largo de los siglos, sólo cuenta, actualmente, con la protección de Bien de Relevancia Local (BRL), con la categoría de Monumento, en el Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano y únicamente la torre del ángulo S-W está calificada como Bien de Interés Cultural (BIC) por su supuesto uso defensivo inicial.

Este conjunto patrimonial, profundamente arraigado en la historia y en la sociedad ilicitana, en general, ha venido suscitando el interés, desde hace décadas, de estudiosos, colectivos profesionales e instituciones.

Entre estas últimas hay que destacar que, ya en la lejana fecha de 1987, el Consell Valencià de Cultura solicitó informes ex-

ternos sobre el monumento (Navarro Mallebrera, R., 1987; Serrano Bru, A.J., 1987).

II. El bien patrimonial y su historia

Actualmente, el conjunto conventual es una construcción compleja, resultado de su propio origen, sus diferentes fases constructivas, remodelaciones y vicisitudes por las que ha pasado el edificio a lo largo de más de 700 años de historia.

Está situado en el centro histórico de la ciudad, aunque extramuros de la antigua Vila Murada medieval, muy próximo a los edificios histórico-artísticos más relevantes de Elche (el Palacio de Altamira, la Calahorra, la Basílica de Santa María, etc.).

La cartografía histórica revela un plano cuadrangular que comprendía la construcción conventual, de dimensiones considerables, en la que quedaba englobado un baño árabe –origen de la fundación mercedaria-, el claustro, huerto y dos templos que se construyeron en distintos momentos. No obstante, a lo largo de su historia, el conjunto de La Merced ha sufrido modificaciones y mermas significativas que han afectado especialmente a su perímetro externo.

Una de ellas es la que se refiere a la desaparición de su segundo templo, el que se levantó en 1782 en el lado norte, sobre proyecto del arquitecto Vicente Cebrián. Este templo fue quemado en febrero de 1936 y, posteriormente, en su solar se levantaron viviendas cuya rasante sobrepasa con mucho la del propio convento, lo que afecta negativamente la percepción visual del conjunto.

El otro templo gótico-renacentista, muy anterior al mencionado antes, también ha sufrido a lo largo de los siglos mermas y transformaciones. Las que más le han afectado han sido las que se realizaron en los siglos XIX y XX, pues contribuyeron a ocultar algunos elementos importantes y a que se perdiesen otros.

En 1835, como consecuencia de la Desamortización, todo el edificio pasó a ser propiedad del Estado y dos años después, en 1837, el Ayuntamiento de Elche solicitó la cesión del mismo, destinándolo primero a ser sede de la Administración de Rentas y Correos y, posteriormente, colegio de Humanidades.

En 1853, otro convento ilicitano, el de la Encarnación, de monjas clarisas, que estaba situado en la Corredera, sufrió daños irreparables a causa de una tempestad, por lo que las religiosas pidieron al Ayuntamiento ocupar el antiguo convento mercedario de Santa Lucía. Y en 1874 tuvo lugar la permuta del solar del convento de las Clarisas, que luego se convertiría en La Glorieta, por el referido edificio conventual de los mercedarios (Castaño, J. 2006).

Ya en el siglo XX hubo alguna intervención importante en el edificio. La primera en 1936 tras el incendio del desaparecido templo levantado en 1782 y la segunda en 1948 en que hubo de reedificarse parcialmente el convento. Por último, en 1995 se procedió a ordenar las fachadas del inmueble tras su restauración.

En 2006 tuvo lugar una nueva permuta con el Ayuntamiento ilicitano por la que las monjas clarisas, propietarias del antiguo convento de la Merced, lo dejaban y se trasladaban a uno nuevo, construido por el Ayuntamiento, al norte de la ciudad por lo que, de nuevo, el convento de la Merced, más conocido actualmente como "Las Clarisas", vuelve a ser de propiedad pública.

II. 1. El recinto en el siglo XXI

Hoy el edificio consta de tres plantas en altura. La disposición de sus dos fachadas principales que presiden sendas plazas, la llamada Eras de Santa Lucía, al Oeste, que se prolonga hacia el Sur hasta confluir con la calle Capitán Lagier, y la disposición de la torre campanario, que se eleva en la esquina en que ambas confluyen, contribuye a realzar y dignificar el edificio dentro de la trama urbana.

A lo largo de sus 700 años de existencia el recinto se ha venido conformando de acuerdo a los avatares y necesidades de quienes lo han habitado y vivido, proporcionándole significado y continuidad en el tiempo, de modo que el conjunto se caracteriza por ser un recinto en el que todo se integra e interrelaciona, si bien varios de sus elementos destacan sobremanera por sus valores patrimoniales. Es el caso de los baños árabes, de lo que subsiste de la iglesia gótico-renacentista, de la torre campanario que se erige a los pies de la iglesia en el ángulo SW del conjunto, del claustro conventual, en torno al que se organizaban las dependencias, y del pequeño huerto.

II.1.1. Los baños árabes

Son el origen de la fundación conventual mercedaria.

Su cronología se cifra en la segunda mitad del siglo XII. Una vez asegurado el abastecimiento de agua mediante la construcción de una acequia o dula derivada de la Acequia Mayor de Elche y su drenaje, se escogió su emplazamiento cuidadosamente extramuros de la medina islámica, frente a la Torre de la Calahorra, principal puerta defensiva de la ciudad, y junto al camino que unía Elche con Alicante (Azuar, López y Menéndez, 1995: 145). La tipología es sencilla: tres naves paralelas que corresponden a las salas fría, templada y caliente, que se cubren con bóvedas de cañón en las que se abren lucernarios polilobulados en la central y circulares en las laterales.

En una de ellas, de manera excepcional, aún se conservan pintadas lacerías en rojo. Debido a su sencillez y depuración de elementos y espacios este tipo de baños públicos urbanos alcanzó una amplia y rápida difusión en la franja mediterránea peninsular.

Estos baños árabes del convento de Santa Lucía de Elche cumplían una función social y religiosa fundamental para los viajeros y campesinos que acudían a la ciudad y constituyen, tras las excavaciones y estudios arqueológicos que se realizaron en la década de 1990, un referente fundamental de este tipo de construcciones y más teniendo en cuenta el número de los que se han conservado en buen estado. Hoy día son visitables.

Su destino inicial como capilla provisional, hasta que se pudiese construir otra nueva y demás dependencias conventuales, ha contribuido sin duda a que los referidos baños hayan llegado hasta nuestros días. La transformación del

espacio para adaptarlo a su nueva función consistió, según los resultados de las actuaciones arqueológicas, en perforar los muros que separaban las tres salas de los baños hasta quedar reducidos a pilares (Azuar, López y Menéndez, 1998: 5), habilitando la sala central como capilla.

II.1.2. La iglesia gótico-renacentista y el convento en época Medieval y Moderna

En 1266 Jaime I reconquistó definitivamente Elche. En 1270 el Infante D. Manuel, señor de la villa, donó a los frailes mercedarios de Santa Olalla de Barcelona el edificio de los baños viejos y el cementerio musulmán anejo, como acredita el siguiente documento:

“Sepan quantos aquesta carta vieren, como Yo el Infante D. Manuel, por faceros bien, y merced á los Frayles de Sancta Olalla de Barcelona, Doyles y otorgoles los Baños viejos, que son á la puerta de la Qualaorla, con el Fosario de los Moros, ques de suso dichos Baños asta el camino de la Puerta de Alicante, con tal mando, que fagan de los Baños una Capilla, en que digan Missa cada día, y Yglessia, y asistan ellos y fagan su oficio. Y quiero aquel sufragio sea de los christianos questan ay en aquel lugar”. (Millán, 1995: 445)

Prácticamente no hay noticias sobre la construcción del convento e iglesia hasta 1470. De esa fecha, sin embargo, data un interesante documento referido a la bendición, por el obispo de Cartagena, de los claustros de la casa y monasterio de Santa Lucía en Elche. Por él sabemos, además, que autoriza, a hacer altares, decir misa y enterrar en los claustros e iglesia del convento:

“hemos bendecido los claustros de la casa, y Monasterio de Santa María de la Merced, baxo invocación de la bienaventurada Santa Lucia dela Villa de Elche, en los quales claustros se puedan hazer altar, o altares, donde se puede celebrar el oficio divino, y decir Missa. Assi mismo, que todos aquellos, ó aquellas, que por devoción se dexaran, o querrán

ser enterrados, assi en la iglesia, como en los claustros del dicho Monasterio, sean enterrados sin ningún impedimento ni embargo, assi Eclesiástico, como secular...” (Millán Rubio, 1995: 453).

Del documento anterior se desprende que para esa fecha ya se había construido el claustro (gótico) y se contaba con varias dependencias conventuales, que siglos después fueron remodeladas o sustituidas por otras nuevas (caso del claustro). Habían transcurrido doscientos años desde la fundación. ¿Y la iglesia conventual? Para esas fechas se habían dejado de utilizar los baños como capilla y se empleaban como almacén. Y lo que es más importante, unos años después, en un inventario de 1501, se menciona la existencia de un altar mayor, cuatro capillas y un coro, con muchos retablos y varios altares (Millán Rubio, 1995: 475). A la vista de todo ello cabe plantear la hipótesis de que la construcción de la iglesia gótica se iniciase décadas antes de lo que distintos autores (Navarro Mallebrera, 1987) han supuesto hasta ahora, y que parte de la misma, aun estando sin concluir en su totalidad, se hubiese habilitado para el culto; práctica que, a veces, se utilizó por diversas razones.

Lo cierto es que, de la iglesia gótica conventual, tanto si su construcción se inició a finales del siglo XV, como si lo hizo en el segundo tercio del XVI, sólo cabe afirmar con seguridad su conclusión en 1567, según consta en una de las claves de la bóveda del presbiterio, en la que se puede leer “*Fray loannes Ferrández, Comentator, aedificavit, 1567.*”¹

Como bien apunta R. Navarro, hoy subsiste su perímetro externo con un atrio cegado y la torre, a los pies, en la esquina SW; una sencilla y bella portada renacentista; las bóvedas del presbiterio; y restos de las capillas en uno de los tramos del lado Evangelio.

En planta el templo es de una sola nave, de reducidas dimensiones y tiene cuatro tramos. Las capillas laterales que se conservan muestran un perfil renaciente con dobles arcos de medio punto enjarjados en el muro. Recientemente se han producido interesantes hallazgos de piezas con relieves.

Originalmente, todo el edificio se hizo en piedra, como la torre campanario, de la que quedan dos cuerpos.

En fecha imprecisa el presbiterio se dividió en dos pisos mediante un forjado, lo que ayudó a preservar la hermosa y peculiar bóveda nervada de nueve claves que lo cubre. En la mayor figura, policromado, el escudo de la orden de la Merced y en otra, la leyenda antes referida con la fecha de 1567. Las nervaduras apoyan en ménsulas de perfil renacentista. Siglos más tarde las monjas clarisas utilizaron este espacio como coro mientras las zonas bajas del edificio se enajenaron en fecha ignorada.

En el exterior del muro sur de la iglesia perduran los contrafuertes y algunos vanos entre los que destaca un gran óculo tallado en piedra con motivos renacientes.

¹ Hemos podido comprobar que el apellido del Padre Comendador que figura en la clave es Ferrández y no Ramírez, como se ha venido reiterando desde que Navarro Mallebrera lo publicó en 1987 en su informe (Navarro Mallebrera, 1987). Dato que recogió del Padre fray A. de Arques Jover.

II.1.3. La portada renacentista de Santa Lucía

Se abre en este mismo muro sur y es por la que se accede desde la calle al templo. Su estructura es sencilla y la talla de sus relieves, en lo que se conserva, demuestra una calidad y finura en la ejecución muy notables. Su factura se encargó el 23 de abril de 1579 a Francisco de Ayala, escultor formado en Toledo y establecido en Murcia. Ayala fue, sin duda, uno de los mejores escultores del Renacimiento en la zona levantina, donde hizo obras importantes, entre otras, la portada lateral de la iglesia de Santas Justa y Rufina de Orihuela. Con su hermano y su taller, también trabajó en los retablos de los templos de Jumilla y Andilla.

La portada se estructura como un arco de medio punto al que flanquean columnas corintias. El remate lo constituye una hornacina avenerada, que sostienen grandes grutescos, con la imagen de la santa. El escudo de la orden mercedaria figura en las enjutas.

La portada se restauró parcialmente en los años 90 del pasado siglo debido al mal estado que presentaba por el tipo de piedra con el que está hecha y el tráfico pesado que hubo de soportar durante décadas.

II.1.4. El claustro y la caja de la escalera

El claustro es un espacio fundamental dentro del recinto. Se construyó en cantería. Resulta llamativo el clasicismo que prima en su diseño, aunque cuenta con la presencia de algunos elementos del barroco. Es de planta cuadrada y combina dos tipos de arcos superpuestos separados por pilastras que recorren las dos plantas en toda su altura. La ornamentación es parca, de carácter geométrico y combina bien con el escudo de la Orden, que se reitera en el centro de cada lado. La obra destaca por su tectonismo lo que viene a ponerla en relación, en opinión de R. Navarro, con el modo de concebir la arquitectura de algunos arquitectos de principios del XVIII en la zona y en particular con el estilo de Joan Fauquet y Verde.

La caja de escaleras que une las dos plantas del claustro se sitúa en un ángulo, pero independiente de aquél. La cubre una cúpula con linterna. La escalera responde al tipo imperial, aunque mixtificado. El mismo tipo se utilizó a fines del siglo XVIII y principios del XIX en edificios civiles de la zona.

II. Protección del bien

La ciudad de Elche fue fundada por los árabes, quienes abandonaron el cerro de la Alcudia, al pie de las sierras del norte de la comarca, donde se había creado la ciudad íbera Helike y la posterior colonia romana Iulia Illici Augusta, y se asentaron en el siglo X en el emplazamiento actual. Del origen musulmán de la ciudad sólo quedan como vestigios patrimoniales los baños árabes, habiendo desaparecido la trama urbana árabe en la ciudad. Los baños árabes extramuros de la medina islámica recibían las aguas de la Acequia Mayor, que servía también para irrigar los huertos de palmeras de la ciudad.

La huella árabe en la ciudad actual la podemos encontrar, asimismo, como patrimonio natural, en el Palmeral de Elche, declarado Patrimonio Mundial de la UNESCO en el año 2000.²

2 UNESCO: Descripción del bien Palmeral de Elche como Patrimonio Mundial <https://whc.unesco.org/es/list/930>

El paisaje formado por los huertos de palmeras de Elche, con sus complejos sistemas de riego, es considerado un ejemplo único de las técnicas agrícolas árabes en el continente europeo, la denominada cultura del oasis de los pueblos almohades, y constituye, junto con los baños árabes, el principal legado islámico de la ciudad.

La Medina islámica se consolida en los siglos XI y XII y se convierte en la *Vila Murada*, una medina amurallada, con unos baños árabes extramuros, para descanso y purificación de los viajeros. El centro histórico de la ciudad de Elche, que abarca la zona norte de la *Vila Murada* de origen árabe, fue declarado conjunto histórico artístico el 18 de enero de 1968 (Decreto 191/1968, publicado en el BOE nº 31 de 5 de febrero de 1968).

En el entorno de protección del conjunto histórico artístico se incluyeron los baños árabes del Convento de Santa Lucía, que se encontraban extramuros, por representar el único vestigio de la fundación de la ciudad por los árabes y por su conexión con el recinto de la antigua medina islámica dentro de la ciudad amurallada.

En el plano de delimitación del conjunto histórico artístico de 1965, publicado por Gaspar Jaén, y que fue aprobado en el Decreto de 1968, se incluye el citado Convento de Santa Lucía, aunque no se le menciona expresamente, como ya se advirtió en 1983, en el Catálogo de Monumentos y Conjuntos de la Comunidad Valenciana.

La declaración de conjunto histórico artístico comprende el sector de la ciudad “con los límites que se señalan en el plano unido al expediente”. La inclusión del convento extramuros de Santa Lucía en dicho plano da como resultado un plano irregular, y ha generado cierta confusión acerca de la situación jurídica y grado de protección del inmueble, ya que los monumentos principales incluidos en dicho conjunto fueron registrados como Monumentos y, posteriormente, como Bienes de Interés Cultural.

En el entorno de protección del conjunto histórico artístico se incluyeron también el alcázar-palacio de Altamira, la Torre de la Calahorra, así como diferentes edificios, principalmente, de los siglos XVI-XVIII: la Basílica de Santa María, el hospital de Caridad (actual Casa de la Festa, sede del Patronato del Misteri y Museo Municipal de la Festa), la Ermita de San Sebastián y otros palacios o casas señoriales: la Casa de los Cosidó, la Casa de los Cornellà, la Casa de los Hierros (desaparecida) y la casa palacio de Jorge Juan.

La protección de 1968 del conjunto histórico de la *Vila Murada*, englobando los edificios mencionados, y teniendo en cuenta las disposiciones legales en materia de protección de patrimonio elaboradas hasta entonces, era la máxima protección patrimonial posible para un centro histórico y sus monumentos más relevantes.

Con la Ley del Patrimonio Histórico Español (LPHE) de 1985 y la posterior Ley de Patrimonio Cultural Valenciano (LPCV) de 1998, los bienes patrimoniales que hasta entonces habían sido declarados, tanto Conjuntos Históricos como Monumentos Nacionales, pasan a ser considerados Bienes de Interés Cultural, la máxima protección patrimonial.

En el Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano aparece registrada la zona norte de la Vila Murada, incluyendo el edificio del convento de Santa Lucía situado extramuros, como Bien de Interés Cultural, con categoría de Conjunto Histórico, y que comprende la: "agrupación de bienes inmuebles, conjunta o dispersa, claramente delimitable y con entidad cultural propia e independiente del valor de los elementos singulares que la integran", con el mismo entorno de protección que la declaración de conjunto histórico-artístico de 1968, que incluía los baños árabes y el Convento en el espacio de máxima protección.

Asimismo, la torre del Convento de Santa Lucía se encuentra inscrita en el Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano como Bien de Interés Cultural (BIC), como previsto en la Ley de Patrimonio Cultural Valenciano (Disposición Adicional Primera de la Ley 4/1998 del Patrimonio Cultural Valenciano) por tratarse de una torre considerada defensiva.

Sin embargo, a pesar del valor patrimonial e histórico del monumento, el Convento de Santa Lucía se encuentra inscrito en el Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano como Bien de Relevancia Local (BRL), según la Disposición Adicional Quinta de la Ley 4/1998, de 11 de junio, del Patrimonio Cultural Valenciano, por tratarse de una arquitectura religiosa anterior al año 1940, la protección mínima que prevé la Ley de Patrimonio Cultural para edificios de estas características. No existe declaración singular para este bien en el Inventario General del Patrimonio Cultural de la Generalitat Valenciana, pese a ser uno de los monumentos de mayor interés en la ciudad, presentando tan sólo una protección integral en el catálogo municipal.

En los Planes Especiales de Protección (PEP) de Elche, aprobados por el Ayuntamiento en 1985 y en 1998, figuraba el Convento de Santa Lucía con un nivel de protección integral, por tratarse de un edificio *“Cuya conservación debe garantizarse, en cuanto son monumentos singulares, no reproducibles y de indiscutible interés histórico-artístico. La protección va encaminada a la estricta conservación del edificio y de cada una de sus partes”*.

Los edificios principales del entorno de protección del conjunto histórico de 1968, como la Basílica de Santa María, el Alcázar-Palacio Altamira, la Torre de la Calahorra o el Palacio de Jorge Juan están inscritos en el Inventario General del Patrimonio Cultural Valenciano como Bienes de Interés Cultural. Por tanto, el único monumento relevante del Conjunto Histórico que todavía no ha sido registrado como Bien de Interés Cultural es el Convento de la Merced.

IV. El entorno urbano

La ciudad islámica de Elche, que nace sobre el barranco del Vinalopó en torno al siglo X, se consolida como Medina amurallada con centro en la mezquita aljama (actual Basílica de Santa María), e importantes torres defensivas, como la Torre de la Calahorra, situada al este de la ciudad, frente a los baños árabes, y conectada con la antigua *Lucentum* (antiguo camino de Alicante).

Tras la reconquista de la ciudad en 1266 por el rey Jaime I, y la donación del Infante Don Manuel a los frailes mercedarios, de los baños y el cementerio musulmán extramuros, la construcción del Convento de Santa Lucía se inicia en el siglo XIV, sufriendo ampliaciones a lo largo de toda su historia.

La construcción de la iglesia gótica del convento en el s. XVI coincide con un *“amplio movimiento renovador de las principales construcciones de carácter cívico de la localidad: Ayuntamiento, Hospital de Caridad, Santa María, Torre del Salvador...”* (Navarro Mallebrera R., 1987).

Un entorno urbano que consolida la ciudad moderna de los siglos XVI-XVII con estos nuevos edificios, y que se superpone a la ciudad medieval, hasta mediados del siglo XIX que, como consecuencia de la desamortización del año 1835, se produce

el deterioro y degradación de algunos edificios, situación que se agrava, como consecuencia de la Guerra Civil, y el posterior desarrollismo de la segunda mitad del siglo XX.

Un riesgo patrimonial al que ponen freno las leyes patrimoniales de los años 80 y 90. A partir de ese momento, hay una toma de conciencia que mantiene la ciudad con el siguiente esquema: a la izquierda del río la ciudad histórica y los huertos de palmeras, y a la derecha los nuevos barrios del siglo XX. La protección de la *Vila Murada* como conjunto histórico-artístico en 1968, y de sus bienes más relevantes, preserva la ciudad histórica de Elche de actuaciones que hubieran podido perjudicar un entorno urbano único.

V. Estado actual del bien, intervenciones recientes

Entre 1947 y 1949 se puso en marcha un importante proyecto de reconstrucción y ampliación del Convento de Santa Lucía, tras los graves daños sufridos en el edificio por el incendio de 1936, dirigido por el arquitecto Antonio Serrano Peral, que aborda la restauración de la iglesia gótica, tanto en su interior, como en el exterior, con intervenciones en las fachadas; acondiciona las ruinas de la iglesia barroca y acomete la reforma de los espacios de residencia de las monjas.

En 1990 tuvo lugar la restauración de la portada renacentista de Santa Lucía de la iglesia gótica, bajo la supervisión del arquitecto municipal Gaspar Jaén, siguiendo el proyecto de restauración diseñado por el arquitecto Antonio Serrano Peral en 1947. En la intervención fueron reintegradas las partes faltantes y se sacaron a la luz otras que habían quedado ocultas tras añadidos posteriores, como las basas de los plintos de las columnas.

En 1998 tuvo lugar una intervención arqueológica en los baños árabes integrados en el convento, dirigida por Rafael Azuar, que desveló información relevante sobre los baños y su cronología, permitiendo documentar las fases constructivas: edificio del s. XII, con tres naves: la más meridional coincidía con la sala fría, la central que funcionó como sala templada y la más septentrional donde se ubicaba la sala caliente.

La actuación arqueológica confirmó la transformación de dicho espacio en una capilla durante época bajomedieval (tras la conquista cristiana) y, posteriormente, como bodega y almacén del convento en época moderna, lo que pudo influir en su conservación. La intervención abordó la consolidación de los baños para que fueran visitables.

En 2011, el gobierno municipal decidió acometer una reforma del convento que permitiera abrirlo como espacio cultural, tras la permuta que lo había convertido en edificio de titularidad municipal. Tuvieron lugar ese mismo año unas prospecciones arqueológicas, con el objetivo de descubrir el encuentro de los baños árabes con el claustro del siglo XVIII.

Los resultados arrojaron información de interés, permitiendo el descubrimiento del acceso original a la sala principal de los baños ubicados en la crujía norte del claustro. La parte central más amplia de dichos baños habría sido habilitada como capilla provisional para el cenobio hasta la construcción posterior del nuevo edificio.

En la excavación también se encontró la solería original de cantos rodados, y aparecieron enterramientos comunes, consecuencia de epidemias en el siglo XVIII. Dicho espacio fue puesto en valor con una ventana arqueológica.

Un proyecto de 2010, firmado por Antonio Serrano Bru y Fernando Valderrama, contemplaba la rehabilitación integral del edificio. La reforma que finaliza en 2014 aborda una parte de ese proyecto de restauración: consolidación de muros en el claustro del s. XVIII; colocación del nuevo suelo en el entorno del claustro y acceso al huerto; restauración integral del huerto; consolidación de muros en capilla y antiguo coro bajo; habilitación del antiguo locutorio, como espacio interpretativo de la historia del edificio; iluminación de las partes visitables e impermeabilización de las cubiertas del edificio. Asimismo, se confirmó la existencia de la necrópolis islámica, al documentarse individuos inhumados, según el rito musulmán.

Estas actuaciones permitieron la apertura del edificio para visitas y actividades sociales y culturales: el claustro y el huerto, como espacios para conciertos al aire libre y la iglesia, como sala de exposiciones y sala multifuncional.

VI. Valoración y consideraciones

El Convento de Santa Lucía de Elche representa un magnífico ejemplo dentro de la tipología de edificio conventual urbano, presentando elementos patrimoniales de gran interés: los baños árabes, la bóveda gótica, la portada renacentista de la iglesia y el claustro barroco-clasicista.

Los valores patrimoniales de carácter histórico, arquitectónico, artístico y etnológico que reúne el Convento de Santa Lucía son indudables. A ellos hay que sumar otro no menos importante, como es el valor social y cultural que transmite en la actualidad, como bien público, abierto al uso y disfrute de todos los ciudadanos.

El Convento está incluido en el entorno de protección del conjunto histórico artístico de Elche desde 1968, y representa uno de los edificios con mayor valor patrimonial de este conjunto, habiendo desempeñado un gran protagonismo en las etapas fundamentales de la ciudad, desde el siglo XIII hasta la actualidad, tanto desde el punto de vista histórico como artístico.

Tanto su valor patrimonial como su valor simbólico e histórico, lo hacen merecedor íntegramente de la máxima protección patrimonial, como Bien de Interés Cultural en la categoría de Monumento.

Este informe se trasladará a D. Pablo Ruz Villanueva, Portavoz municipal del PP, al Ayuntamiento de Elche, a la Dirección General de Cultura y Patrimonio y al protocolo habitual.

Bibliografía

AZUAR, R.; LÓPEZ, E. y MENÉNDEZ, J.L. (1995): "El Baño árabe del Convento de Santa Lucía (Elche)", Bol. De Arqueología Medieval, nº9, A.E.A.M., Madrid, 101-151.

AZUAR RUIZ, R.; LÓPEZ PADILLA, J.A. y MENÉNDEZ FUEYO, J.L. (1998): Los Baños Árabes de Elche, Colección Bimilenario, 4, Ayuntamiento de Elche, Elche.

BEVIÀ, M. (1994): "La restauració de la portada de Santa Lúcia". En Festa d'Elx. Any LII, núm. 46.

Catálogo de Monumentos y Conjuntos de la Comunidad Valenciana. Catàleg de Monuments i Conjunts de la Comunitat Valenciana (Tomo I Alaquás-Orihuela): (1983), Consejería de cultura, educación y ciencia de la Generalidad Valenciana, Valencia.

CASTAÑO GARCÍA, J. (2006): "El convent de monges clarisses d'Elx: aportacions documentals", Revista del Vinalopó, 9, Centre d'Estudis Locals del Vinalopó, Petrer: 199-221.

JAÉN i URBAN, G. (Dir.) (1999): Guía de arquitectura de la Provincia de Alicante, Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, p. 152.

JAÉN i URBAN, G. (2012): Guía de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx. Vol. 3, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert.

MILLÁN RUBIO, J.: (1995): "El convento mercedario de Santa Lucía de Elche", en F.J. Campos y Fernández de Sevilla (coord.): Actas del Simposium Monjes y Monasterios Españoles (San Lorenzo de El Escorial, 1995), Real Centro Universitario Escorial-María Cristina, San Lorenzo de El Escorial: 443-498.

NAVARRO MALLEBRERA, R. (1987) Informe sobre el antiguo convento de mercedarios de Santa Lucía de Elche. <https://cvc.gva.es/archivos/8.pdf>

SERRANO BRU, A.J.: (1987) Informe sobre el estado actual del convento de clarisas de elche y sus condiciones de restauración. <http://cvc.gva.es/archivos/7.pdf>

NAVARRO MALLEBRERA, R. / VIDAL BERNABÉ, I. (1985): Arte Renacentista, en Historia de la Provincia de Alicante. vol. IV. Murcia, Ed. Mediterráneo.

TORREGROSA, P.; López Seguí, E.: (2012) "Intervención arqueológica en el Convento de La Merced (Elche, Alicante), en Intervenciones arqueológicas en la provincia de Alicante. 2011: 338-343. http://www.marqalicante.com/contenido/int_arqueologicas/doc_253.pdf

UNESCO: Descripción del bien Palmeral de Elche como Patrimonio Mundial <https://whc.unesco.org/es/list/930>

Informe sobre les Casetes de la mar en Nules (inclou vot particular)

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 25 juliol 2022

El tipus és la idea mateixa de l'arquitectura, allò que està més a prop de la seua essència "
Aldo Rossi.
"La arquitectura de la Ciudad" 1971

I Antecedents

Amb data 25 de Maig es rep al CVC una petició formulada per l'Ajuntament de Nules relativa a la possible consideració com a Bé de Rellevància Local d'un conjunt d'edificacions d'origen popular aixecades al llarg de la platja de Nules. El peticionari considera que la valoració que el CVC puga fer-ne enfortiria les raons per aconseguir la protecció patrimonial dels béns i aporta una documentació signada per l'arquitecte Manuel Miralles Aguilar titulada "*Les casetes de la mar de Nules*"¹ on exposa acuradament l'origen i característiques dels béns de referència i que servirà de base per al present informe.

El president Grisolí encomana a la Comissió de Llegat l'estudi de la petició i els Consellers Gonzalez Móstoles i Vizcarro Boix se'n fan càrrec, estudien la documentació aportada i giren visita al conjunt de casetes de la platja de Nules, assessorats per l'autor de la documentació referida.

II Origen i desenvolupament d'una mena d'ocupació del territori

La marjal s'estén tot al llarg de la Plana Baixa ocupant històricament des de els contraforts muntanyencs i les hortes fins a les dunes de la mar. Com assenyala el professor Mateu i Bellés "*Un tret comú a les planes repetida presència d'albuferes, prats i marjals... el litoral valencià és com un rosari d'albuferes: ...el Quadro de Castelló, la Marjalera de Borriana i Nules, els Estanys d'Almenara, la Marjal de l'Horta Nord de València...l'Albufera d'Elx...*"²

1 Miralles Aguilar, M "*Les casetes de la Mar de Nules*" Inèdit

2 Mateu i Bellés J. "*Temas d'etnografía valenciana. L'aprofitament humà del territori*" Institució Alfons el Magnànim. 1983

A Nules, es troben terrenys de marjal que formen la Marjalera que s'estén fins Borriana i on mossén Cavanilles apuntava que *"...los marjales se hallan a continuacion de las huertas hasta el mar. Los arenales de la playa forman una cuesta suave, y junto a ellos hay un lago que es el punto de reunión de los manantiales y humedales de los sitios aguanosos."*³

La Marjalera de Nules va estar conreada d'arròs fins que es va procedir a l'avenament o cadufat de les aigües per tal d'evitar el paludisme com a raó de fons, com ja va prescrivir el botànic Cavanilles en analitzar aquesta matèria al llarg de tot el territori.

Al començament del segle XX, l'asseccament de les terres ja era una realitat que permetria una altra mena d'ocupació del territori incloent-hi l'establiment humà en condicions de certa salubritat, abans precària o inexistent.

L'Estany de Nules, del que parlava Cavanilles, catalogat ara com a Paratge Natural, és un testimoni feaent de les característiques marjals amb aiguamolls que han anant desapareixent i que configuraven un territori i un paisatge gairebé extingit.

3 Cavanilles AJ "Observaciones sobre la historia natural del reyno de valencià. 1795

III Noves ideologies urbanes: Higienisme i esbarjo

La consolidació de l'estat liberal i el mode de producció industrial, encara que endarrerit a les nostres terres per la successió de guerres civils, fou el marc en què va sorgir la corrent de pensament social que coneixem com a higienisme i que va impregnar un notable conjunt d'obres públiques de sanejament, abastiment d'aigües potables i reformes urbanes, entre altres.

Les noves classes dirigents optaren per incorporar un estil de vida que incloïa certs hàbits saludables, com ara l'estiueig i els banys de mar que prompte s'estendrien a capes més amples de la societat junt amb l'augment del nivell de vida derivat de la industrialització incipient.

IV Una forma de creixement urbà no reconegut pel planejament

La dessecació de les terres de marjal produïda al torn del segle XX també fou una mesura ancorada profundament en el cor de la cultura o corrent higienista i va permetre un assaig de nova ocupació del territori i de l'establiment d'un corpus social vinculat a ell que anava a marcar el segle: l'esbarjo.

Aquesta conjugació material i ideològica és a la base del mode de vida que emprarien les classes mitjanes i fins i tot baixes per a mamprendre aquesta forma de creixement urbà que tractem d'analitzar, quan parlem de les casetes de la mar de Nules.

Quan considerem el procés estàndard que els urbanistes proposen per a les formes de creixement⁴, el model estaria format per la successió de tres elements: parcel·lació, urbanització i edificació, en eixe orde. Però s'hi troben models que defugen l'estàndard i que són aliens al procés inicial de parcel·lació i urbanització. És el cas de les Casetes de la Mar de Nules, establertes amb la total manca de planejament i per tant de parcel·lació i urbanització. La teoria parla d'aquests processos com a *informals* o com a *formes no reconegudes pel planejament*.

4 Solà Morales M. "Las formas del crecimiento urbano" Laboratori d'Urbanisme.UPC1997

V Els conceptes de tipus i de model: una reflexió necessària

Per tal d'apropar-nos a les raons que impulsen la protecció d'un conjunt de casetes com ara les de Nules, cal mamprendre una reflexió teòrica sobre el fet tipològic en què basarem l'argumentació patrimonial.

Quan parlem d'aquestes arquitectures vernacles, sovint es fa servir la idea, el concepte de tipus i el de model per tal d'encaixar-les en unes categories disciplinars competents. L'arquitecte Del Rey Amat, és entre nosaltres una autoritat en aquesta matèria i prenem les seues idees com a guia del que exposarem.

Ens indica el professor Del Rey⁵ que:

"Entenem per tipus allò que és comú a un grup d'edificis, allò que en aquest grup és específic com a concepció de la forma de la casa".

I que: *"Entenem per model una formalització referida a un tipus, del qual en depèn en l'organització interna, però que inclou a més a més determinades característiques que l'individualitzen".*

I també que, essencialment: *"L'acceptació d'un tipus com a consideració prèvia a la construcció de la casa, tipus sobre el qual no hi ha discussió sinó simple adaptació en forma de model concret, és un fenomen constatat en moltes tradicions culturals."*

Aquests lineaments teòrics tenen fortes arrels en el món patrimonial i arquitectònic. Recordem, com a mestre indubitat de la arquitectura del darrer terç del segle XX, les posicions d'Aldo Rossi en el seu cabdal *"La arquitectura de la Ciudad"*⁶

"...el concepte de tipus es constitueix com a fonament de la arquitectura...repetint-se tant en la pràctica como en els tractats".

També que :

" tipus...com quelcom permanent i complex, un enunciat lògic que s'anteposa a la forma i que la constitueix"

Es recolza en Quatremère de Quincy, que afirma: *"La paraula tipus no representa tant la imatge d'una cosa que copiar o que imitar perfectament sinó la idea d'un element que ha de servir de guia al model".*

Sobre aquestes bases bastirem la consideració patrimonial de les Casetes de la Mar de Nules i que com veurem són d'aplicació a aquesta tipologia habitacional que es presenta com un tipus específic d'estiueig o descans, com indica Del Rey, en parlar dels masets de Castelló que guarden relació propera amb les Casetes de Nules.

VI Nova tipologia habitacional

Com hem vist, la capacitat d'iniciar un nou tipus d'ocupació del territori estava al començament del segle anterior clarament establerta i es materialitzaria entorn a la segona dècades. Les casetes en la seua majoria es construeixen als Serradals propietat dels veïns, i les que tenen concessió administrativa en són la minoria mitjançant l'ocupació del cordó dunar, com assenyala Miralles Aguilar en la seua documentació ja citada i que seguim.

Les cases a bastir, destinades a la classe treballadora de recursos escassos, ho foren amb senzillesa constructiva seguint en certa mida la tipologia dels masets de Castelló i configurada per dos crugies paral·leles a façana, terrassa anterior coberta i pati o corral posterior descobert. Les dimensions oscil·len entorn als set metres d'amplària i fondària de doble mida.

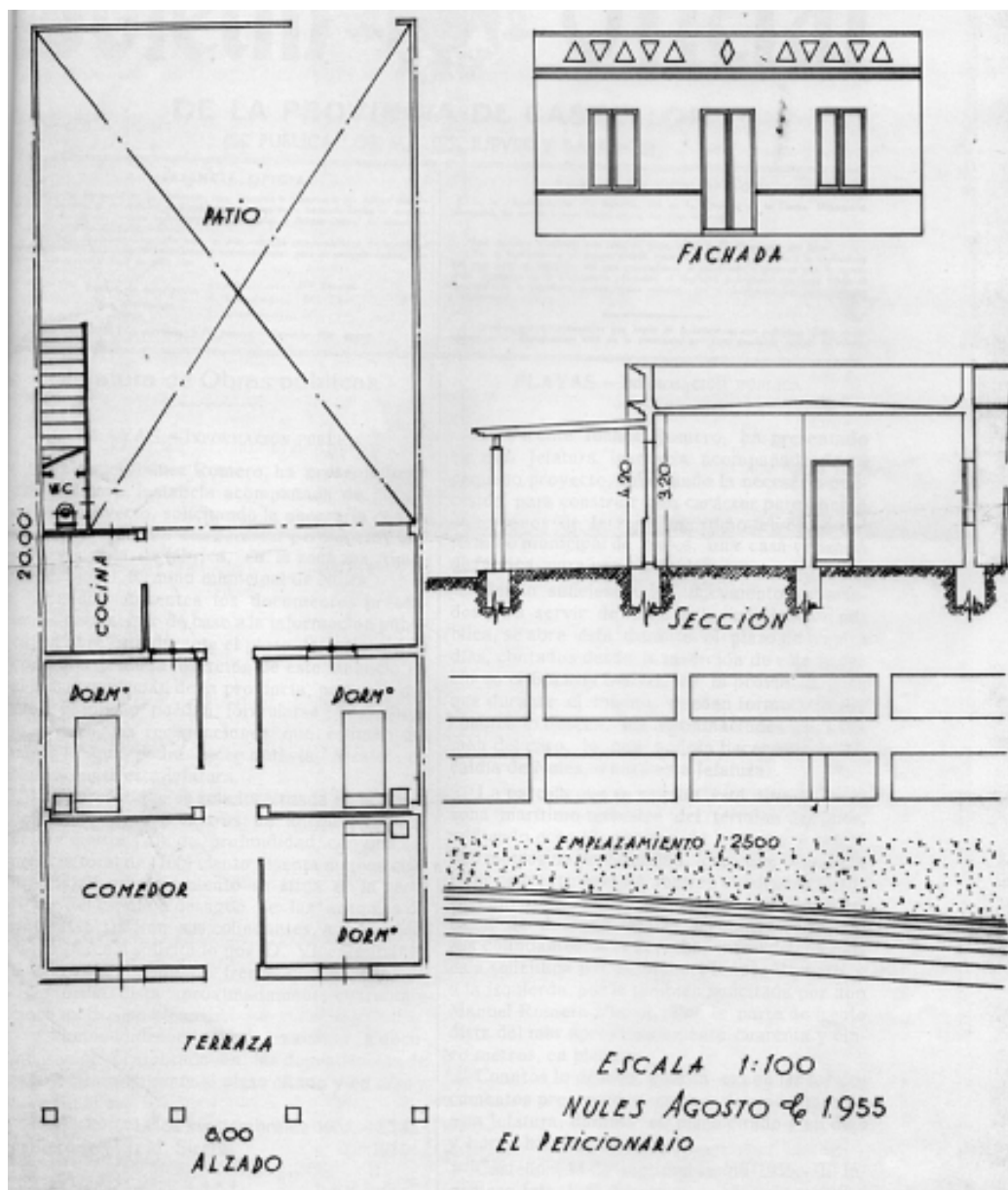
5 Del Rey Amat M *"Temes d'etnografia valenciana. La casa tradicional."* Institució Alfons el Magnànim 1983

6 Rossi, Aldo *"La arquitectura de la ciudad"* Gustavo i Gili 1971

L'organització interna de la casa, la planta, rememora la dels masets en situar un corredor central i dos línies de quartos, deixant obert el primer d'ells, que funciona com a menjador mirant a la terrassa, que ocupa tota l'amplària i forma una crucgia suplementària. La cuina es situa al corral i també el comú, al costat oposat.

La tecnologia disponible es limitava als murs de blocs de morter i grava de la mar apisonats i envans de atovó; la coberta, de bigues de fusta, revoltons de atovó prim, rostaria reduïda i acabat de rajola o de fibrociment, com en les terrasses. Sobre el mur davanter, s'aixeca un ampit amb decoració arquitectònica de gerros, timpans i imatges de taulellets decorats sovint d'advocació religiosa.

La terrassa es bastia amb uns prims pilars de pedra artificial o morter emmotllat amb varetes de fil d'aram, o be d'atovó a cara vista, i a la cornisa, es disposa una imposta de fusta formada per peces verticals decorades. Estava elevada quatre o cinc graons sobre la cota d'arribada, donant peu a una escaleta que també era motiu decoratiu. Les terrasses estaven comunicades entre elles sense separació física al començament del procés d'ocupació.

La configuració urbana, és a dir l'ordenació encara que fora espontània, es produeix seguint el tipus d'habitatges en filera, mantenint una petita separació entre dos casetes contigües que de vegades permetia la comunicació posterior-anterior.

Aquesta morfologia manca de qualsevol altre element urbà fora de les casetes, com a molt un camí posterior que dona entrada als corrals o patis i, a més, és indefinida. La seua ampliació longitudinal no té més límits que el accidents geogràfics i les concessions administratives.

Les instal·lacions urbanes, clavegueram, xarxa d'aigua, enllumenat eren inexistents, encara que dècades després s'hi varen escometre les obres necessàries.

Els usuaris consumien l'aigua de pluja que omplia els aljubs o cisternes i el comú al pati cobria les necessitats.

El tipus que hem estant descrivint admet, com ja ha quedat establert, la seua traducció, versió o materialització en models diferents que, en no negar el tipus, li afegeixen varietat i personalització.

Aquesta forma de creixement, com hem vist, sense cap dels elements canònics com la parcel·lació i la urbanització, ha pogut configurar un paisatge litoral que ara es presenta com a una peça estimable en el litoral per la seua escala reduïda, l'escassa afecció al medi natural i el seu rellevant paper tipològic, com hem estat raonant.

És remarcable la geografia del tipus, d'aquesta mena d'ocupació del territori, que s'estén tot al llarg de la comunitat, com apunta Miralles Aguilar, d'Alcossebre a Guardamar del Segura, la qual cosa li afegix valor patrimonial i remarca la seua condició tipològica com a bé mereixedor de protecció.

VII Les casetes marquen una manera de viure i de relacionar-se.

Precisament és aquesta tipologia habitacional de què parlem la que ajuda a configurar una manera de relació i unes costums entre el veïnatge de les casetes que s'ha mantingut fins l'actualitat. Així, les terrasses, fins fa poc moltes d'elles sense delimitació unes amb les altres, oferien una oportunitat, potser de vegades inevitable, de relació.

Diu Miralles *"... las terrazas estan completamente abiertas a los vecinos únicamente separadas por un murete bajo o antepecho, con lo que las normas sociales se practican de forma menos estricta a como se hace durante el año y la vida exterior de la familia se comparte con las colidantes, las cuales participan de las conversaciones, juegos e incluso comidas."*

Aquesta realitat repetida al llarg dels anys ha propiciat unes relacions molt estretes, podríem dir fins i tot familiars, que passen de generació en generació entre veïnes i veïns, afavoreixen el manteniment o la recuperació de certes costums com les pràctiques de conserva de tomata o la festa del fanalet pròpies dels pobles de costa i es diferencien marcadament d'altres tipus de relació molt més urbanes i associades a les edificacions d'apartaments de només un carrer més enllà.

De fa uns anys ençà, la mobilització per part del veïnatge per la protecció de les Casetes s'ha fet més visible amb la realització de diverses activitats per tal de posar en valor les construccions, però també de recuperar precisament part d'aquesta etnografia de què parlem i que pot estar en perill.

VIII Del final de segle XIX fins la segona meitat del XX: Obsolescència, substitució

Al llarg d'aquest més d'un segle d'existència, les casetes han sigut testimoni de diversos canvis en el seu entorn, així, una de les vessants històriques de les casetes és el seu paper durant la Guerra Civil com a refugi de les i els habitants de Nules. Les Casetes arriben a refugiar durant els bombardejos de l'Ofensiva de Llevant en 1938 vora unes 4.000 persones entre civils i tropes d'un i altre bàndol. Dos personatges il·lustres, la dramaturga Maria Teresa León i el seu company, el poeta Rafael Alberti, foren dos dels refugiats d'aquell estiu de 1938 i així en parla Alberti en un escrit arran de la mort de León: *"...Empiezas de nuevo a revivir. Me dices que vas a comenzar una nueva novela, a asistir por la tarde a la televisión, allá en Buenos Aires, a volver por las playas frente a Nules. Allí te esperan las Guerrillas del Teatro..."*⁷

Per altra banda han sigut testimoni del canvi de paisatge que ha suposat el canvi de model turístic i la proliferació de construccions de blocs de pisos com a segones residències estivals.

Amb tot, dos són les amenaces que assetgen les Casetes de la Mar de Nules: l'acceleració del procés urbanitzador reglat,

⁷ ALBERTI, Rafael. *Las nuevas ramas de tu muerte*. El País. 26-12-1988. Disponible en https://elpais.com/diario/1988/12/26/opinion/599094010_850215.html

sotmès a ordenances i al mercat immobiliari, que l'ha situat en posició feble i desprotegida, i les restriccions de manteniment i reforma interna i externa dels edificis, derivades del règim de concessió administrativa que ho impedeix.

Aquests dos perills poden acabar, per obsolescència i per substitució, amb el tipus que hem estat descrivint amb la corresponent pèrdua patrimonial que suposaria.

VIII Conclusió

La naturalesa tipològica que hem estat considerant, junt amb la formació d'un paisatge litoral de forta personalitat i ben arrelat al territori valencià, recomanen la protecció patrimonial del conjunt format per les Casetes de la Mar de Nules, considerant la inclusió com a Bé Immoble de Rellevància Local en el Catàleg de Béns i Espais protegits del municipi de Nules, així com convidem a una reflexió sobre la presència d'aquest tipus d'habitatges al llarg de la costa de tot el País Valencià per tal de poder estudiar-ne la seua conservació.

Aquest informe es remetrà al protocol habitual. A la Direcció General de Cultura i Patrimoni de la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, i a l'Ajuntament de Nules.

VOTO PARTICULAR de D. José Vicente Navarro Raga explicando su abstención en el informe sobre *Les casetes de la mar en Nules*.

Quiero significar mi abstención en la votación sobre el Informe en relación a las casetes a la mar de Nules, como consecuencia de entender que en el texto del mismo se conculca la Constitución Española y el Estatuto de Autonomía de la Comunitat Valenciana, al referirse a esta última como "País Valencià", en contra de su denominación legal como Comunitat Valenciana, que es la única oficial y estatutaria.

En el Título I del Estatuto de Autonomía de la Comunitat Valenciana y en referencia a ésta establece el artículo 1, apartado 1º que "El pueblo valenciano, históricamente organizado como Reino de Valencia, se constituye en Comunidad Autónoma, dentro de la unidad de la Nación española, como expresión de su identidad diferenciada como nacionalidad histórica y en el ejercicio del derecho de autogobierno que la Constitución Española reconoce a toda nacionalidad, con la denominación de Comunitat Valenciana."

Tanto en la Ley como en el Reglamento de organización y funcionamiento del CVC, se determina en su artículo 4 que "serán directrices inspiradoras de la actividad del Consejo Valenciano de Cultura, el respeto a los principios que informan la Constitución y el Estatuto de Autonomía", siendo por tanto que todos sus miembros, al igual que las diferentes comisiones y el Pleno del CVC, deben respetar la denominación oficial frente a cualquier otra, utilizando el término surgido del estatuto de 1982 y modificado en la reforma estatutaria de 2006, significando el único nombre reconocido en nuestro marco legal vigente con carácter de oficial para referirse a los territorios del histórico Reino de Valencia. Es igualmente el nombre que reconocidamente representa uno de nuestros elementos y señas de identidad, fruto de la voluntad de consenso y mayoritariamente aceptada por el pueblo valenciano, algo que esta institución debería siempre respetar.

José Vicente Navarro Raga
Conseller CVC

Informe sobre la Torre i Coves de Paterna

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 21 novembre 2022

Precedents

La Federació d'Associacions Veïnals de Paterna (FAVEPA) va presentar amb data 25 del mes de juliol un escrit de petició davant el Consell Valencià de Cultura exposant que:

“La Torre de Paterna i les coves del seu entorn tenen la consideració de Bé d'Interès Cultural (BIC) per declaració individual de 16 de juliol de 1971. Aquesta condició els atorga la màxima protecció patrimonial i això genera diverses obligacions per a les persones propietàries i per al ajuntament on es troba l'immoble. Així, segons l'art. 5 de la Llei 4/1998, del Patrimoni Cultural Valencià, les persones o entitats propietàries de béns del Patrimoni Cultural Valencià estan obligades a custodiar-los i conservar-los adequadament, i segons l'art. 4 de la mateixa norma, les administracions locals estan obligades a protegir i donar a conèixer els valors del patrimoni cultural existent al seu terme municipal, incloent-hi l'adopció de mesures cautelars per evitar el deteriorament, pèrdua o destrucció de béns del patrimoni cultural i la comunicació a la Generalitat de qualsevol amenaça, dany o pertorbació de la funció social dels béns culturals ”

I demana

“Que el Consell Valencià de Cultura realitze una visita a Paterna amb l’objectiu de conèixer de primera mà l’estat del BIC i si ho consideren realitzar un informe de l’estat del mateix i si des del seu punt de vista són necessàries actuacions de conservació i restauració.

La Comissió de Lloc Històric i Artístic va rebre l’encàrrec de la Presidència del CVC de fer-se’n càrrec i va decidir visitar el lloc de la Torre i les Coves de Paterna el propassat dia 21 de setembre, convocant per a rebre informació in situ els representants de la FAVEPA i el regidor de Patrimoni de l’Ajuntament de Paterna acompanyat per l’arquitecte responsable de la Unitat Tècnica.

Es varen visitar els principals elements del lloc, la torre i les coves immediates i la resta de coves i dels camins o carrers que configuren una peculiar trama urbana. Es van rebre informacions dels concurrents entorn dels problemes que existeixen en el lloc, tant de tipus administratiu com tècnic i social. A més se li va demanar al tècnic si era possible que ens remeteren documentació tècnica i administrativa sobre els elements citats, la Torre i les Coves. L’arquitecte va enviar amb diligència una completa documentació, molt valuosa per a comprendre la situació dels béns patrimonials objecte d’aquest

Informe

I Un tipus edilici

Vivendes excavades: tres modalitats, vertical, horitzontal i mixta.

Per a conèixer l’origen del tipus edilici que representes les arquitectures excavades i la seua diferenciació seguirem l’arquitecta i professora Piedecausa Garcia¹ que exposa:

“Arquitectura troglodita: soluciones globales a problemas concretos.

...estas arquitecturas se convierten en muchas ocasiones en grandes soluciones arquitectónicas empleando 4 tipologías principales en función de la dirección de la excavación: arquitecturas de excavación horizontal, arquitecturas de excavación vertical, arquitecturas de excavación superficial y arquitecturas de excavación horizontal y vertical.

Arquitectura como corrección del relieve natural: la excavación horizontal

... pueden ser, bien la excavación de espacios en un frente montañoso o bien el cierre de otros huecos más interiores mediante algún tipo de cerramiento espontáneo, amoldándose a lo existente y retocando sutilmente aquello que desde la naturaleza les había sido ofrecido.

Arquitectura enterrada en el subsuelo: la excavación vertical

... aquellas con un sentido de excavación vertical, horadando el subsuelo desde la superficie. Una arquitectura que podríamos considerar como un elemento cerrado y ciego, que se refiere a sí mismo, a su masividad y estructura.

Arquitectura sustractiva: la excavación superficial

... intervención troglodita se obtiene a partir de la excavación sobre elementos rocosos existentes en superficie, creando nuevas configuraciones y espacios por encima de la línea de tierra.

¹ Piedecausa, Beatriz. “La vivienda excavada: evolución tipológica, condiciones ambientales y adaptación geográfica” Universidad de Valladolid 2011

Arquitecturas combinadas: la excavación mixta

... nuevo patrón de excavación basado en la síntesis de otros dos tipos ya comentados: la excavación vertical más la excavación horizontal. Dicho sistema comenzaba abriendo inicialmente un patio excavado en vertical para llegar a un nuevo plano horizontal y una vez se habían generado paredes en el perímetro del hueco se excavaba horizontalmente alrededor de este vacío, como si de una cueva excavada en la montaña se tratase.

Com es podrà veure tot seguit ens trobem a Paterna amb la modalitat de vivendes excavades segons aquesta darrera modalitat mixta.

II Lectura arqueològica de les Coves de Paterna: elements particulars del tipus

Per a fer una adequada aplicació de l'anterior elaboració sobre les vivendes excavades al cas de les Coves de Paterna seguirem les notes de l'arqueòleg municipal Manzanedo Llorente.²

"Tant les coves situades en l'entorn de la Torre, com les que es localitzen al llarg de l'antic camí del Batà (també algunes disseminades per altres punts de la població), durant molt de temps van concentrar gran densitat de població. Ambdues, a pesar d'haver vist parcialment reduïda la seua amplitud original, continuen ocupant una àrea prou extensa entorn de la Torre i l'Ajuntament i en direcció sud-oest.

Les condicions històriques en què sorgeixen estan associades a tres factors principals, que són: augment demogràfic, un increment de les rendes senyoriales i un deteriorament de les condicions dels assalariats i jornalers, la qual cosa fa que la majoria de la població no poguera accedir a la propietat d'una vivenda i optara per excavar la seua vivenda en la roca calcària i argilosa d'escassa duresa de Paterna .

...Els paràmetres constructius segueixen dos de les tipologies de coves.

La primera d'elles són les "coves afrontades o frontejades", que presenten una fatxada exterior amb una porta i una finestra com si es tractara de cases urbanes, amb lluit de morter o només emblanquinades, però amb un desenrotllament interior excavat aprofitant un rebaix natural. La planta segueix el model de casa tradicional d'una o dos mans, amb un pati al fons de ventilació. A l'exterior són característics els seus pous de ventilació i les ximeneres.

La segona tipologia segueix el model conegut com "cova enclotada", articulada entorn d'una placeta comunal per a unes poques coves, amb accés en rampa i sense fatxada al carrer. Les dos morfologies de cova creen unes condicions d'habitabilitat especials amb una temperatura interior agradable, temperada a l'hivern i fresca a l'estiu. Moltes d'elles van anar ampliant-se des d'una extensió reduïda a mesura que les necessitats familiars així ho demanaven, arribant-se a configurar espais amb diverses habitacions i estades de dimensions considerables.

La conservació de les coves exigeix una dedicació constant que va des d'aconseguir una bona ventilació, ja que la humitat d'una cova tancada disgrega els murs i provoca afonaments, passant per l'emblanquinament amb calç una o dos vegades a l'any..."

Segons apunta López Elum³

"..les dimensions varien aproximadament entre 60 i 160 metre quadrats, fins a 240 en alguns casos, i amb una mitjana d'uns 100."

² Manzanedo Llorente, Ernesto. "Les Coves del Palau i la Torre". Ajuntament de Paterna.

³ López Elum P. "Catàleg de monuments i conjunts de la Comunitat Valenciana" Conselleria de Cultura de la Generalitat Valenciana, 1983

Les condicions geològiques del terreny en què s'ubiquen les Coves donen el següent resultat segons descriu el Pla Especial de Protecció i Reforma Interior de la Torre i el Palau⁴:

“ Una primera capa de terra vegetal d'espessor variable no molt rellevant; una capa compacta de roca calcària impermeable de 20 a 30 cm de gruix a manera de forjat de les coves, i una capa calcària porosa de 40 a 50 cm que pot ser treballada amb pics i, finalment, una capa d'argila de fàcil treball.

L'estratigrafia és ideal per a la excavació de coves ja que la capa compacta superior resol adequadament la coberta i la resta poden ser treballades amb relativa facilitat.”

III La torre musulmana, cristiana i contemporània

Seguirem en aquest important extrem les notes de Lopez Elum⁵ en el Catàleg de Monuments i Conjunts de la Comunitat Valenciana.

Assenyala l'autor que són freqüents les construccions defensives amb configuració de torre en l'Horta, gairebé totes de base quadrada i amb una alçada màxima de 26 metres al voltant de la ciutat de València. Foren bastides al final del segle XI i la meitat del XII, com ara les de Bofilla, Espioca, Torrent, Silla, i Paterna entre d'altres.

La singularitat de la Torre de Paterna rau en què les modificacions que varen conèixer després de la conquesta del rei Jaume abasten no només l'organització interna sinó també l'externa, que passarà de forma quadrada a troncocònica, amb un diàmetre inferior de 12 metres i una altura de 19,50 metres, un cas excepcional que no és més que el que ara diríem un estrat històric.

“... La actual Torre pensem que degué ser una adaptació del tipus de base quadrada de l'època àrab al tipus circular cristià i a l'interior poden apreciar-se paral·lelismes d'aquesta forma en dues de les plantes...”

Així:

“...A través dels pisos es passa interiorment de la forma de base quadrada (els dos primers) a l'octogonal (el tercer) i la circular (el terrat)...”

“..El terrat té forma circular de 8,90 metres de diàmetre. El contorn el conformen vuit parapets en voladís amb trones sustentats per tres mènsules i amb altres buits o merles entre ells.”

És probable, seguint l'autor citat, que la pregona reforma es produïra en el segle XIV, moment de màxima esplendor de la terrissa i el delme de l'obra de fang.

El cànon edilici d'aquestes torres estableix que l'accés es produïa amb una escala mòbil per apujar al nivell d'entrada situat en el segon pis, per raons defensives. Tanmateix, l'any 1971 es produí una intervenció en l'arquitectura de la Torre, segons projecte de l'arquitecte Vicent Garcia, que va modificar la imatge del bé en afegir-hi una escala helicoidal des de la base del terreny fins a la porta o buit d'accés en el primer nivell alt, i també va restaurar els matacans de cornisa afegint-hi uns

⁴ García Martínez, Vicent. “Pla especial de Protecció i Reforma Interior de la Torre i el Palau.” Ajuntament de Paterna 1995

⁵ López Elum P. Op. cit.

merlons d'atovó amb espitlleres. Encara que result amb mestria tècnica, aquesta adició és contrària al cànon que anys després -ara- s'ha configurat com a regla irrefutable de les intervencions en el patrimoni. Però cal dir que aquest dictum és ben discutible a la llum de la Teoria de la Conservació que el mestre Cesare Brandi⁶ va desenvolupar, segons la nostra lectura i el nostre parer i que exposarem en l'apartat final de l'informe.

La Torre restaurada al 1971

IV Una descripció del lloc

Citarem novament el treball de l'arqueòleg Manzanedo Llorente⁷, que subscriu, quan diu:

"...Formen, junt amb els Bé d'Interès Cultural (BIC) de la Torre i el Palau, un paisatge de gran interès patrimonial amb els respiradors i ximeneres blanques sobre el promontori o tossal on s'han excavat. A més, les primeres, part de les quals continuen estant habitades, configuren, junt amb altres elements, un lloc d'esplai dels habitants de Paterna.

Imatge anterior a la intervenció de 1971

6 Cesare Brandi. "Teoría de la Restauración" Alianza Forma 1988

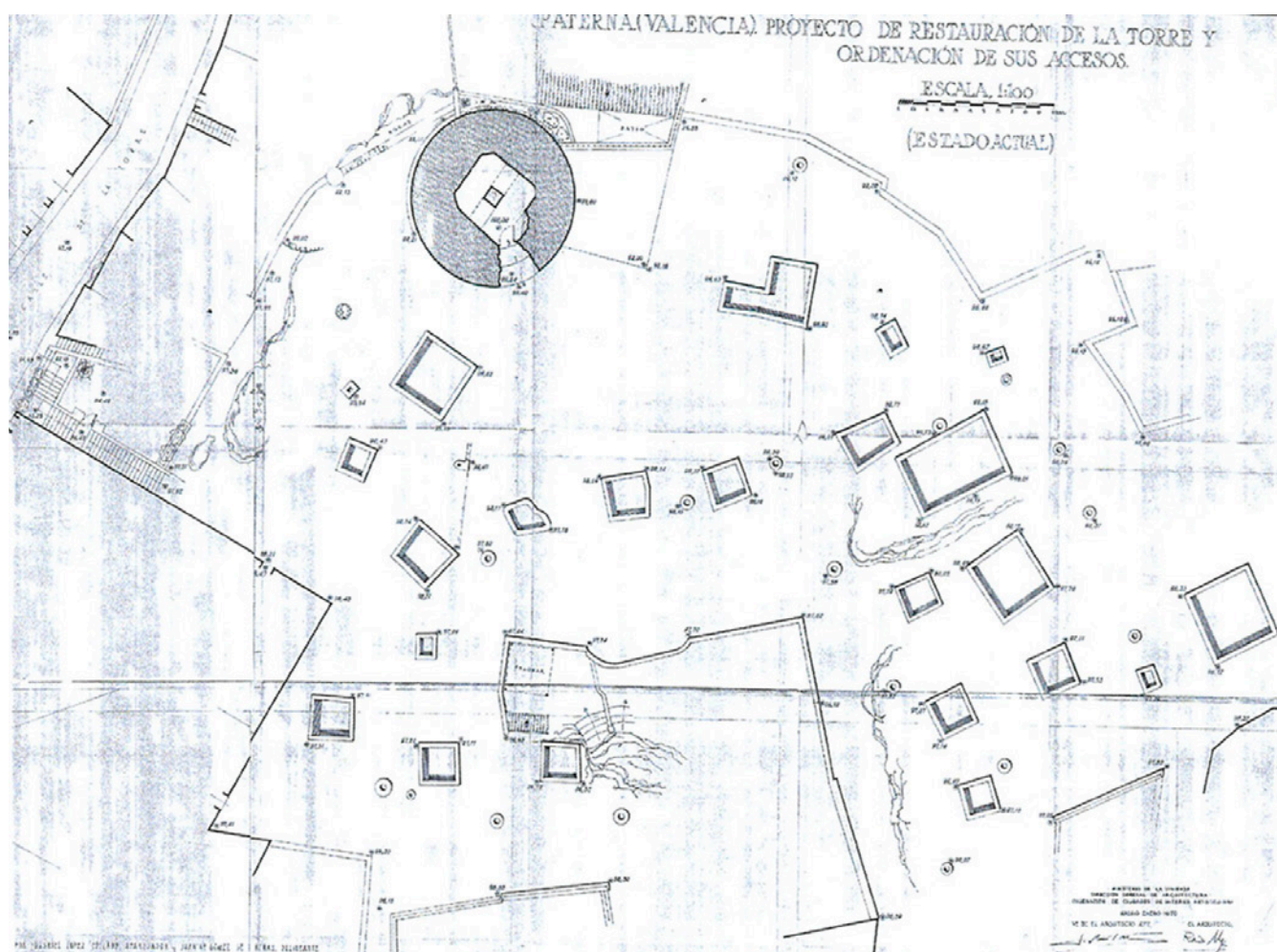
7 Manzanedo Lorente. Op. cit

Com es veurà més avant, hi trobem dos situacions diferenciades: d'una banda el conjunt format per la Torre i les Coves íntimament associades per contigüitat i fins i tot per compartir algun elements murals; i un segona conformada per un ampli conjunt de coves que s'estenen en direcció Nord i Est. Entre ambdues es genera un paisatge urbà de forta intensitat visual per la singularitat que hi aporten elements tan infreqüents com ara una topografia que alterna buits i plens puntejats per xemeneies o respiradors i ampits tots emblanquinats i que resulta ser un paisatge sorprenent i encisador amb la Torre vigilant al fons.

El Pla Especial de Protecció i Reforma Interior elaborat per l'arquitecte Vicent Garcia, quan parla de les Unitats Morfològiques exposa molt encertadament:

"...La imagen de los patios y chimeneas de ventilación de las Cuevas... resulta indisoluble de la propia Torre y tiene un significado que caracteriza a la población. La Unidad Morfológica se visualiza como un "topos" artificial, algo caótico y ligeramente elevado respecto al resto del área, en el que se sitúa la Torre como elemento emblemático... En la actualidad existen numerosas distorsiones que dificultan la lectura de la unidad... intervenciones con materiales inadecuados y ausencia de pavimento..."

Aquesta potser siga la més notable aportació al paisatge urbà de Paterna.

V Evolució des del XIX al XX

Estat actual: reducció i declivi

El susdit Pla Especial⁹ identifica amb agudesesa unes etapes històriques en el sorgiment, creixement i declivi de les Coves de Paterna. Uns primers moments arran del final del segle XVIII i les primeries del XIX -que qualifica de vivenda troglodita- seguida de l'etapa agrícola de la meitat del XIX quan apareixen les enclotades; l'etapa de dignificació i assimilació del patró urbà de vivenda amb espais diferenciats; i finalment, després de la Guerra Civil, el declivi per obsolescència respecte a l'oferta de vivenda que s'estava produint arreu. I afegeix que mentre que l'any 1824 hi havia 38 coves, l'any 1940 n'hi havia 495. La població de les coves arribà l'any 1940 a representar el 23'39 % de la total de Paterna. A hores d'ara la població és inferior a les 20 persones.

Diverses circumstàncies històriques i urbanístiques ha anant reduint el perímetre i el nombre de coves a l'entorn de la Torre, des de la construcció d'uns grups de vivenda arran de la riuada de 1957, l'enfonsament d'algunes, i sobretot l'abandó com a espai de vida, han determinat un declivi patent malgrat alguns intents de mantenir una certa activitat encara sia artesanal.

VI Patrimoni: Protecció del bé

La Torre defensiva de Paterna, que formava part del cinturó defensiu de València, i el conjunt de coves que la circumden, va obtenir la declaració de monument historicoartístic en 1971 i, posteriorment, la de Bé d'Interés Cultural (BIC), la màxima protecció patrimonial a nivell nacional i autonòmic.

La Corporació municipal de Paterna, per acord adoptat en sessió celebrada el dia 1 de desembre de 1970, va sol·licitar a la Direcció General de Belles Arts la declaració de Monument històric artístic d'interés local a favor de la torre i el conjunt de coves de la vila.¹⁰

En la memòria unida a l'expedient, apareix acreditat que la torre de Paterna és una fortificació cristiana de final del segle XIII, reformada en el XIV pels artífexs moriscos que van prolongar la cultura musulmana al Regne de València. La torre està qualificada com a edificació mudèjar i en l'aspecte històric està íntimament unida, com tota la història medieval de Paterna, a la poderosa família dels Luna aragonesos. L'ordre estableix l'interés de les coves a l'entorn de la Torre: "En l'aspecte pintoresc circumda a la torre una barriada de coves molt característica i que ha de ser inclosa en el conjunt monumental".

Així mateix, el text de l'ordre considera "acreditat plenament" que l'anomenada torre de Paterna, i el conjunt de coves que la circumden, "reuneixen mèrits i valors substantius, tant en l'ordre històric com en l'arquitectònic i artístic, per a ser inclosos en el catàleg monumental historicoartístic de caràcter local".

Després de l'entrada en vigor de la Llei del Patrimoni Històric Espanyol (LPHE) de 1985 i la posterior Llei de Patrimoni Cultural Valencià (LPCV) de 1998, els béns patrimonials que fins llavors havien sigut declarats Monuments Nacionals passen a ser considerats Béns d'Interés Cultural. Per tant, la Torre Àrab i les coves que la circumden estan catalogades com a Bé d'Interés Cultural (BIC)¹¹, amb el preceptiu entorn de protecció.

9   García Martínez, Vicent. Op. Cit

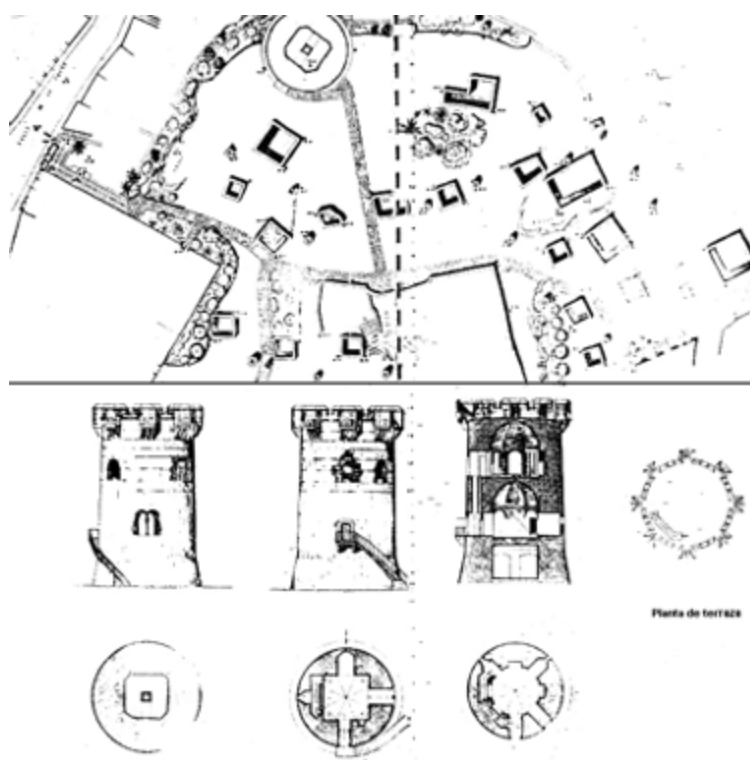
10   B.O. del E. Núm 216, 9 setembre 1971

11   Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià. Fitxa catàleg secció 1 A. Béns de Interés Cultural. Torre Àrab i Coves que la circumden: <https://ceice.gva.es/va/web/patrimoni-cultural-y-museus/bics>.

Les Coves es troben al voltant de la Torre, cap al nord i l'est. Els diferents autors que han tractat el tema de l'hàbitat en coves de l'Horta de València opinen que el seu origen ha de centrar-se entre la segona meitat del segle XVIII i el XIX, en un moment de forta pressió demogràfica i davant la necessitat de nous habitatges per a jornalers i obrers que, en el cas del municipi de Paterna, aprofiten àrees comunals com la del Bovalar¹².

12 Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià. Fitxa catàleg secció 1 A. Béns d'Interés Cultural. Paterna. Torre Àrab i Coves que la circumden: <https://ceice.gva.es/va/web/patrimonio-cultural-y-museos/bics>

Encara que existeix una tradició secular d'associar aquest hàbitat a l'època musulmana i estendre'l fins a l'expulsió dels moriscos, en el cas de Paterna únicament s'ha pogut acreditar l'existència d'una cova del centre històric, datada entorn del segle XIV (entre els carrers Sant Vicent i Santa Teresa), segons el treball de recerca de l'arqueòloga Mercedes Mesquida¹³.

Durant el segle XIX es va produir un increment del nombre de coves fins a les dues-centes a mitjan segle. En la segona meitat del segle XX es va arribar al major nombre de coves, que anys més tard es van anar abandonant i moltes d'elles van ser demolides. Algunes de les coves conservades al carrer Senda del Batà formen l'anomenat Espai Cultural, en el qual es mostren peces arqueològiques i etnològiques. De les setanta coves que hi ha en l'actualitat, només huit d'elles són de titularitat municipal.

Des del punt de vista arqueològic, les coves presenten interès en les tècniques constructives, en la tipologia arquitectònica i en l'evolució i les reformes del tipus de planta, així com en els acabats dels murs. Dels conjunts de coves de Paterna, les Coves de la Torre són les que presenten una major singularitat:

“Arracimadas en torno a una excelente torre medieval que corona el punto más alto de la Ciudad, las Cuevas despliegan un abanico de chimeneas, clots (plazas de acceso hundidas) y patios de ventilación que convierten a la zona en un enclave único y espectacular. Además están las Cuevas frenteadas (con acceso desde una calle inferior a nivel de la cueva) que orlan el conjunto”¹⁴.

En l'actualitat, algunes de les Cuevas presenten una situació de deterioració, per haver patit ensulsiades en 2019 i problemes de filtracions.

Els altres conjunts de coves, les Coves del Castell i les Coves del Batà presenten, igualment, les dues tipologies: la de “coves afrontades”, amb façana exterior, arrebossat de morter o emblanquinades i desenvolupament interior excavat, amb planta que segueix el model de casa tradicional. En l'exterior són característics els pous de ventilació i les xemeneies. La segona tipologia segueix el model de “cova enclotada”, articulada entorn d'una placeta, amb accés en rampa i sense façana al carrer.

En la zona de les Coves del Batà, situades al llarg del Camí del Batà, es conserven un total de huit coves, que segueixen la tipologia de les anomenades “coves afrontades”. Tant les Coves del Castell com les Coves del Batà es troben registrades en l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià com a Béns de Rellevància Local (BRL). En el Catàleg del PGOU de 2009 es recull la sol·licitud de declaració com a Bé de Rellevància Local.

Així mateix, en l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià apareix registrat (en estat de tramitació) la declaració del centre històric de Paterna com a Nucli Històric Tradicional (NHT), categoria Bé de Rellevància Local (BRL). La torre àrab i el conjunt de coves que la circumden estarien incloses en aquest Nucli Històric.

13 Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià. Fitxa catàleg secció 2A. Béns de Rellevància Local. Paterna. Coves del Batà.

14 Noguera, Juan Francisco; Vegas, Fernando. “Talleres de campo sobre patrimonio histórico arquitectónico. Las Cuevas de Paterna (Valencia)”. Loggia, nº 2 (1997). Universitat Politècnica de València, 1997.

El Pla Especial i de Reforma Interior de la Torre de 1995 estableix que la zona de la Torre i el Palau amb les coves necessita la protecció de la deterioració dels habitatges i la rehabilitació de les architectures existents, sobre la base de l'interés compositiu, tipològic o antropològic que tenen, així com articular-les i encaixar-les tant en la trama com amb la zona verda adjacent, per tal de propugnar un "espai urbà de qualitat i forta representativitat per al municipi". En l'àrea objecte del Pla Especial es troben habitades en l'actualitat vint coves.

En el Catàleg de Béns i Espais Protegits de Paterna de 2015 s'inclouen com a Béns d'Interés Cultural (BIC), i els seus entorns de protecció: la torre àrab i les coves que la circumden, i com a Béns de Rellevància Local (BRL): el Nucli Històric Tradicional (en tramitació) i les coves del castell. En el Catàleg de 2015 s'estableix el compromís de desenvolupament del Pla Especial de Protecció del Nucli Històric en un any, objectiu que encara no s'ha dut a terme.

El Catàleg municipal de 2015 disposa que les intervencions de rehabilitació urbana del conjunt facilitaran la recuperació residencial de l'àrea i les activitats comercials compatibles amb els valors del bé. També estableix l'interés de la redacció d'un Pla Especial de Protecció de la Torre, les Coves i el Palau dels Comtes de Villapaterna.

La imatge dels patis i de les xemeneies de ventilació de les Coves resulta indissociable de la Torre, té un significat que caracteritza i identifica a la població i confirma el valor excepcional del conjunt i la seua singularitat patrimonial.

VII Actuacions administratives en el lloc

Torre: restauració, repristinació i paralització.

L'arquitecte municipal J.L. Pastor redacta en 2018 un "Projecte bàsic i d'execució d'obres de restauració de la Torre de Paterna" que fou sotmès a la aprovació de la Conselleria de Cultura.

La memòria conté una descripció de la història de la Torre i les intervencions que ha sofert subratllant, com ja hem apuntat, que no es coneix amb exactitud el moment de construcció de la Torre que estava vinculada al cinturó defensiu de València i que fou reformada integralment arran de la conquesta pels cristians.

La segona remodelació, es produeix amb el projecte de la Direcció de Bellas Artes en 1972 que suposa una notable alteració en construir un cos superior de matacans, una escala helicoidal per a pujar al primer nivell, i diverses intervencions alteradores sobre els paraments i els buits existents que foren remodelats com a espitlleres.

L'estat de conservació és dolent a causa de les accions atmosfèriques i les antròpiques, i ha sofert pèrdues i reposicions en diferents moments.

A l'interior assenyalava l'autor del projecte que l'estat de conservació i l'aspecte estètic són bons. Proposa la neteja dels elements històrics de la Torre considerats de major antiguitat, l'eliminació de morters superficials i remarcar elements impropis encara que sense eliminar-los, com a resultat de l'evolució històrica del bé.

Quant a l'escala helicoidal no proposa eliminar-la i empra la noció d'instància històrica per a justificar-ho:

"Elementos impropios ejecutados con la rehabilitación del año 1.972 pero que ya forman parte de la configuración volumétrica de la torre, como son los matacanes y remate superior de ladrillo, escalera de acceso a la planta primera".

En aquest sentit assenyalava el mestre Cesare Brandi¹⁵ :

"...[segundo principio de la restauración]: la restauración debe dirigirse al restablecimiento de la unidad potencial de la obra de arte, siempre que esto sea posible sin cometer una falsificación artística o una falsificación histórica, y sin borrar huella alguna del transcurso de la obra de arte a través del tiempo."

I conclou dient :

"La nostálgica sentencia "como era, donde estaba", es la negación del principio mismo de restauración, y constituye una ofensa a la historia y un ultraje a la estética, al considerar reversible el tiempo y la obra de arte reproducible a voluntad".

Amb anterioritat, la Carta de Venècia (1964) havia advertit en l'article 11 que

"...deuen respectar-se totes les aportacions que defineixen la configuració actual d'un monument, sense consideració de l'època a què pertanyen, ja que la unitat d'estil no és la finalitat de la restauració".

La Resolució de la Direcció de Cultura i Patrimoni de 8 de desembre de 2018 disposa, entre altres punts, que *"necesariamente se deberá eliminar la escalera, recuperando el hueco comunicado con el aljibe como acceso público..."*

L'Ajuntament de Paterna discrepa del contingut de la Resolució amb la consegüent paralització de les obres contingudes en el projecte de restauració que no preveia la repriminació del bé.

VIII Consideracions

En vista del que ha estat exposat, el present Informe clourà amb unes consideracions referides als dos elements que configuren el lloc, la Torre i les Coves de l'entorn immediat.

Primera

La restauració conservativa que preveu el projecte bàsic i d'execució redactat per l'arquitecte municipal J.L. Pastor centra el seu abast en la restauració dels paraments del monument i no inclou la repristinació de la torre al seu segon estat medieval, reflectit en les imatges fotogràfiques conegudes, tot i consolidant les parts danyades o perdudes.

Cal assenyalar que aquesta tornada enrere a una configuració originària és d'extrema gravetat per la manca de certesa, ja que la pretesa com a autèntica no ho és, perquè les torres del sistema defensiu de la Ciutat de València eren totes de base quadrada i la de Paterna va patir una transformació formidable en tornar-se troncocònica. D'altra banda, desfer la intervenció del XX que fou degudament autoritzada per l'òrgan competent, la Direcció General de Bellas Artes, en coincidència temporal amb la declaració com a Monument, és una opció de dubtosa legalitat cultural a la vista del contingut de la Carta de Venècia i de les idees sostingudes per Cesare Brandi en la "Teoria de la Restauració". I xoca frontalment amb la consolidació icònica de la actual fesomia del Monument. És per tant arriscada, innecessària i contrària al seu manteniment decorós.

Considerem, per tant, que hauria d'eliminar-se la condició suspensiva inclosa en l'autorització de les obres del projecte de restauració de referència i permetre-se'n l'execució.

Segona

El "topos" que formen les coves del voltant de la Torre és un paisatge urbà de considerable qualitat i singularitat, forma part d'un tipus d'edifici estès per diverses contrades peninsulars i arreu del solar mediterrani.

Conservar-lo en condicions d'un digne habitatge resulta difícil per les característiques de la vida contemporània, la qual cosa deriva en l'abandonament de la propietat, el despoblament i el deteriorament a l'interior, especialment en les "enclotades".

Les administracions públiques s'enfronten a una tasca formidable per a garantir l'ús continu de les coves, sia com a vivendes, sia com a serveis públics o com a espais productius, que és l'única via per a garantir-ne la pervivència.

Ara bé, el manteniment de les condicions d'estabilitat, d'urbanització adequada per a evitar la infiltració d'aigües que carbonaten les roques que són el sostre de les coves, és una responsabilitat pública indefugible i hem de dir que, malgrat les actuacions municipals mampreses en aquest camp, caldria enfortir els esforços per aconseguir els objectius que acabem d'enunciar.

Potser la finalització del planejament protector i la redacció i execució d'una Actuació de Rehabilitació, Regeneració i Renovació de les Coves de Paterna fora un pas adequat en la resolució dels problemes urbanístics que hem considerat.

Este informe s'enviarà al protocol habitual, a la Direcció General de Patrimoni Cultural i a l'Ajuntament de Paterna i als peticionaris de l'informe.

Les naus del carrer de la Guatla en València

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 20 desembre 2022

Guió

- I Antecedents: petició municipal d'informe
- II El bé patrimonial: descripció, història urbana i protecció
- III Criteris d'avaluació patrimonial
- IV Consideracions

I Antecedents

El propassat 24 d'octubre es va rebre a la seu del Consell Valencià de Cultura petició de la Regidoria de Patrimoni i recursos culturals de l'Ajuntament de València que transcrivim parcialment:

“Vista la moción aprobada en el Pleno de 29 de septiembre de 2022 referente al impacto que puede causar para los vecinos del Barri de San Antoni los proyectos que se aprueben en el patio de manzana de la calle Guala, y atendiendo a las actuaciones que se están llevando a cabo, tanto por el Ayuntamiento como por la Dirección General de Patrimonio Cultural, para analizar si las naves tienen valores histórico artísticos que las hagan merecedoras de la protección como Bien de Relevancia Local (BRL),

Vista la nota interior remitida por la Alcaldía el 18 de octubre de 2022 a la Delegación de Patrimonio y Recursos Culturales, en la que se indica que las peticiones vecinales y los informes de expertos en patrimonio industrial que avalan que la fábrica de hilados, trenzados y tejidos de yute de Pilar Casanova conserva en la actualidad todo su conjunto industrial de estilo art-decò, con paneles cerámicos anteriores a los años 40 y fachadas de ladrillo con un revestimiento liso y elementos decorativos, recomiendan analizar si estas naves tienen valores histórico-artísticos que pudieran recomendar su protección como BRL...”

“...podría ser de interés conocer la opinión del Consell Valencià de Cultura, de la Real Academia de Bellas Artes de San Carlos, y de la Universidad de Historia de la Comunitat Valenciana, dada su consideración como instituciones consultivas, según artículo 7 de la vigente Ley del Patrimonio Cultural Valenciano”

El secretari del CVC va encomanar a la Comissió de Llegat Històric Artístic en 24 d'octubre que se'n fera càrrec de la petició i el present informe en dona resposta.

II El bé patrimonial: descripció, història urbana i protecció

El bé sobre el qual recau la petició d'anàlisi entorn a la possible incoació de protecció patrimonial, la *"Indústria de filats, trenats i teixits de jute de Pilar Casanova"* es troba al barri de Sant Antoni, en el districte Pla de Saldia de València, en una illa hui totalment edificada d'acord amb els successius planejaments urbans i es troba a l'interior del pati, envoltat d'edificacions de diverses edats i altures.

D'acord amb la cartografia històrica consultada¹ les edificacions tenen presència en la documentació de 1929 a 1940 la qual cosa junt amb la llegenda que s'hi troba en l'entrada del recinte, "1936", permet la datació del bé. L'accés es produeix per un carrer estret, de nom Carrer Guatla o Guala, que segueix el curs de la sèquia de Rascanya.

Plànol cartogràfic 1922-1940

La parcel·la on s'aixeca tenia uns llinars ben definits: d'una banda, a l'oest, el carrer de Sagunt, una notable via de comunicació de la ciutat amb el nord comarcal i del territori del nord enllà; al sud, la sèquia de Rascanya proveïdora del flux d'aigua necessari. Estava envoltada per la part de ponent d'edificacions perimetrals destinades a allotjament humà i usos comercials o agrícoles en el moment de la construcció del bé, amb tres altures com a màxim i tipologia residencial convencional amb murs de càrrega i forjats de biguetes de fusta i revoltons i sostre de teula en dos vessants. A llevant hi havia camps agrícoles. La substitució edificatòria que s'ha anat produint des de la data originària ha alterat el perímetre de l'illa pel costat de llevant però s'ha mantingut sensiblement inalterat en la resta, com es pot veure en la fotografia aèria de 2020 que s'hi inclou. Ha crescut molt significativament el nombre d'altures de les noves edificacions.

1 Cartografia històrica de la Ciudad de València (1608-1944) Llopis Alonso et al. Editorial. UPV 2010

Fotografia aèria 2020

La situació marginal respecte de la ciutat de València, en el raval de Sagunt, encara que a una distància reduïda per afavorir l'existència de mà d'obra i el seu accés rodat viable, és característica de moltes implantacions industrials d'una etapa primera industrial en tota la perifèria urbana o metropolitana.

El bé està compost essencialment per dos naus separades per un carrer intern, de tipus industrial elemental i altres edificacions menors auxiliars d'elles.

No ha estat possible l'accés a l'interior per raons alienes a l'autor d'aquest informe i algunes informacions estan preses de fotografies.

Les naus són desiguals d'amplària, l'una formada a la seua vegada per dos naus unides, és a dir, amb dos armadures estructurals isostàtiques, i l'altra exempta, d'un sol cos i de pòrtics d'acer hiperestàtics. Estan aixecades sobre murs d'atovó massís

amb pilastres, en el primer cas, per suportar les encavallades metàl·liques d'acer laminat que formen l'estructura del sostre junt amb corretges de fusta enquadrats i aiguavessos coberts amb teula corba ceràmica.

Les naus, com tot el conjunt, està arrebossat de morter de calç i presenta a l'exterior algunes aplicacions ceràmiques vidrades seguint el curs de les pilastres interiors i també, com era costum en instal·lacions industrials de l'època, s'hi troba un mural de taulells i ferro forjat d'advocació religiosa coetani de les arquitectures. Els testers adopten certes configuracions culturals barroquejants en els frontons i en certs elements, com unes columnetes salomòniques torses, en els buits de les edificacions menor o auxiliars i unes boles situades als extrems dels testers.

L'entrada al recinte industrial està presidida per un rètol ceràmic amb la llegenda *Indústria de filats, trenats i teixits de jute de Pilar Casanova* i la data 1936, que permet suposar l'any de construcció. El carrer interior que separa les naus està pavimentat amb llamborda.

El bé descrit no té cap protecció patrimonial d'acord amb l'Inventari IPGCV.

Cal, ara, exposar les condicions que les normes patrimonials valencianes exigeixen per a la declaració com a bé de rellevància local.

La llei 4/1998 del Patrimoni Cultural Valencià estableix en l'article 46 que:

"Són bens immobles de rellevància local tots aquells bens immobles que, no reunint els valors...com a bens d'interès cultural, tenen, tanmateix, significació pròpia, en l'àmbit comarcal o local, com a bens destacats de caràcter històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, paleontològic o etnològic."

El decret 62/2011 de la Generalitat Valenciana que regula el procediment de declaració i el règim de protecció dels bens de rellevància local, reitera els valors exigits per la Llei i subratlla la necessària rellevància

III Criteris d'avaluació patrimonial

Per apropar-nos a una certa avaluació patrimonial del bé format per les construccions de l'antiga "Indústria de filats, trenats i teixits de jute de Pilar Casanova" atendrem les posicions acadèmiques de experts molt distants en el temps, però, al parer de qui subscriu, igualment valuosos.

El professor Alonso de Armiño² en la seua anàlisi duta a terme en el Pla Especial de Protecció de l'Eixample de València estableix que :

"El sistema de objetivación del interés se resume en la valoración de ocho campos. Los cuatro primeros responden a valores urbanísticos; los tres segundos se ocupan de los valores arquitectónicos."

Els urbanístics són: *"Carácter estructural, Carácter articulador, Pertenencia a un conjunto homogéneo, Valor ambiental."*

Els arquitectònics són: *"Referencia Cultural-Arquitectónica, Carácter de Modelo de Referencia, Adscripción Tipológica."*

Per últim, afegeix una " Valoración socio-cultural."

Amb aquest material crític podem encetar la tasca d'aproximació a l'avaluació patrimonial del bé constituït per les construccions de la Indústria de filats, trenats i teixits de jute de Pilar Casanova.

Valors urbanístics.

La posició urbana de la Indústria manca de paper estructurant o articulador de la trama urbana en trobar-se en posició subalterna respecte del teixit ciutadà, a l'interior d'una illa d'edificis d'altres usos aliens a la indústria.

Tampoc es pot valorar la pertinència a un conjunt homogeni per tractar-se d'un fet arquitectònic aïllat en el conjunt urbà pròxim.

Pel que fa al valor ambiental resulta palès que la seua ubicació interior en l'illa li resta tota capacitat de generar un ambient urbà o de qualsevol tipus.

Valors arquitectònics.

L'adscripció tipològica de les naus, sense considerar la resta de construccions, les situa en el capítol de naus de curta llum aixecades sobre murs d'atovó massís amb pilastres per suportar les encavallades metàl·liques d'acer laminat que formen l'estructura del sostre junt amb corretges de fusta enquadrats i aiguavessos coberts amb teula corba ceràmica. Aquest tipus edilici podem considerar-lo com a elemental o primari i pertanyent a una etapa industrial de recursos tecnològics elementals.

Per aquesta raó tindria un cert paper com a model de referència encara que la seua difusió abundant per les perifèries urbanes i fins i tot en els teixits urbans, com és el cas, li resta de tenir aquest caràcter de arquetip o patró.

Per tant la referència arquitectònica és ben reduïda i la seua incidència cultural passa desapercibuda.

2 Alonso de Armiño L. "Plan especial de protección del Ensanche "

Valors rememoratius

D'altra banda, molts anys abans, Aloï's³ Riegl va establir per primera vegada la diferenciació entre els valors rememoratius i els artístics, dos categories que són encara de plena validesa. Els segons ja han estat analitzats en aquest informe seguint la pauta del professor Alonso de Armiño, on hem pogut apreciar la feblesa dels valors artístics o patrimonials objectius, encara que s'hi poden apreciar valors de memòria o rememoratius, a la manera de Riegl, que remetien a unes activitats ja esgotades però que al seu moment omplien de vida comercial l'indret urbà junt a la important via comercial i de comunicacions que fou el carrer de Sagunt. Tot això es troba diluït en una boira de mediocritat estilística i manca de singularitat junt a l'alteració pregonada del conjunt edificat que l'envolta que deriva en una minvada valoració rememorativa.

IV Consideracions

Les notes precedents ens duen a les següents consideracions en torn a la possible incoació d'una declaració com a bé de rellevància local de la *Indústria de filats, trenats i teixits de jute de Pilar Casanova*.

Primera.

El bé considerat i descrit no reuneix els valors objectius o artístics considerats en cap dels nivells o factors analitzats, perquè, com hem vist, ni els de caràcter urbanístic (paper estructurant, pertinència a un conjunt homogeni i paper ambiental) ni els arquitectònics (tipològic, referencial i cultural) arriben a tenir un nivell digne de consideració i molt allunyat de la rellevància exigible com a Bé de Rellevància Local.

Segona.

S'hi pot apreciar una vaga capacitat rememorativa en alguns elements del conjunt com ara el pavimentat de llamborda del carrer separador de les naus, els elements purament decoratius del tester amb certa voluntat culturalista o les aplicacions ceràmiques, però tot en un nivell de qualitat reduït i singularitat inexistent.

Tercera.

Del que hem vist es desprèn certament que el bé no gaudeix de les condicions legals de "...significació pròpia, en l'àmbit comarcal o local, com a bens destacats de caràcter històric, artístic, arquitectònic, arqueològic, paleontològic o etnològic" exigibles per a pertànyer a la categoria de Bé de Rellevància local.

Quarta.

El panell ceràmic d'advocació religiosa està considerat com a Bé de Rellevància Local segons la Disposició Addicional Cinquena de la Llei de Patrimoni Cultural Valencià i, en qualsevol cas, ha d'estar protegit materialment en el lloc o on siga determinat. Igualment el rètol de la indústria i de la data d'origen pot ser conservat sense gaire dificultat material.

- El conseller D. José Mª Lozano, per raó d'un conflicte d'interès objectiu, s'inhibeix i s'absté del procés d'elaboració de l'informe i de la votació d'aquest.

Este informe s'enviarà al protocol habitual, a la Direcció General de Patrimoni Cultural i a l'Ajuntament de València.

3 Riegl Aloï's "El culto moderno a los monumentos" La balsa de la Medusa 1987

POLÍTICA CULTURAL

Informe sobre la reivindicación de la figura de la compositora Lola Vitoria Tarruella y la edición de su obra

Autor: Css. Llegat Històric i Artístic
Aprovació: Ple, 28 febrer 2022

A lo largo de la historia de la música clásica, han sido muy pocas las mujeres que han destacado a nivel internacional en el campo de la composición, si bien ha habido muchas como queda patente en la obra 'Creadoras de Música' que editó en 2009 el Instituto de la Mujer del ministerio de Igualdad.

A tal circunstancia, obviamente, no fue ajena España que, salvo casos excepcionales, relegó a un segundo plano a las mujeres en aquellos temas vinculados con la cultura.

Actualmente el 43% de los alumnos que finalizan sus estudios en los Conservatorios Superiores es femenino, pero las mujeres siguen destacando mayoritariamente en el campo de la interpretación, instrumental y lírica, e incluso últimamente en la dirección de orquesta y banda, no de la composición. Baste decir que solo el 2% de los programas de conciertos de nuestro país recoge piezas de compositoras españolas.

Las ha habido y hay muchas como constan en el exhaustivo trabajo de 530 páginas desarrollado por Antonio Álvarez Cañibano, María José González Ribot, Pilar Gutiérrez Dorado y Cristina Marcos Patiño que, bajo el título de 'Compositoras españolas. La creación musical femenina desde la Edad Media hasta la actualidad', editó en 2008 el Centro de Documentación de Música y Danza del Instituto Nacional de las Artes Escénicas y de la Música (INAEM). En esta relación figura la que fuera miembro de este Consell Valencià de Cultura Ángeles López Artiga.

Sin embargo, no consta reseña alguna de Lola Vitoria (1880-1952), estando registrada únicamente en la Sociedad General de Autores de España su zarzuela 'María Rosa' cuando su producción fue muy prolífica.

Siendo enormemente escasa la bibliografía existente sobre las misma, sí debemos hacer constar que su reseña biográfica, bajo el título de 'La compositora amb dots esotèrics', figura a toda página en 'Les nostres compositores', un opúsculo de 50 páginas que publicó la Generalitat Valenciana en 2019 y cuya autora es Raquel Lacruz, catedrática del Conservatorio Superior de Música de Valencia.

Natural de Alcoy, su vida, desde los ocho meses, estuvo ligada siempre a Villena, si bien viajaría por distintos lugares de España y Europa para escuchar música, formarse y divulgar su propia obra. Pionero en el estudio de su biografía ha sido el investigador Joaquín Navarro García, Hijo Predilecto de Villena, fallecido en febrero de 2021 y cuya labor ha abierto muy recientemente las puertas al conocimiento de un personaje olvidado cuya figura debe ser recuperada así como su legado difundido desde las instituciones públicas de la Comunitat Valenciana.

Dolores Agustina Ana Vitoria Tarruella nace el 28 de agosto de 1880 en Alcoy, siendo la pequeña de tres hermanos, hija de Facundo Vitoria, propietario de una fábrica de papel, natural de Cocentaina, y de la barcelonesa Dolores Tarruella.

Al poco de nacer, fallece su padre, y como su abuela materna residía en Villena, decide su madre marchar a esta ciudad cuando Lola contaba con tal solo ocho meses.

El hecho de criarse sin la figura paterna y que a los siete años sufrió el trauma de perder la visión del ojo derecho debido a una infección, quedándole unas secuelas que le obligaron a que se le colocara una prótesis ocular, propició el poseer un carácter fuerte y displicente, lo que unido a un interés, inusual entonces, por la cultura en una joven provinciana así como el rumor de que poseía poderes paranormales, fomentaron entre sus paisanos la imagen de una persona embrujada y misteriosa, formada solo con profesores particulares y de un acendrado catolicismo.

La posición holgada de la familia le había permitido viajar a Valencia con su madre, acompañando a su hermano Arturo que iniciaba estudios universitarios de Derecho. Es aquí donde comienza sus estudios de solfeo, piano, guitarra, armonía y composición que le imparten destacados músicos como los compositores y organistas José María Úbeda Montés, y José María Fayos Pascual, discípulo este de Salvador Giner y considerado el padre de la zarzuela valenciana.

Con diecisiete años ganará un concurso nacional de composición con la obra 'Marcha para la Coronación', dedicada al rey Alfonso XIII y editada por Luis Tena.

En este tiempo Lola recibirá la influencia de dos grandes y veteranos compositores, el castellanense Francisco Tárrega, que la hará tocar piezas de ella misma e incluso improvisar al piano, y su paisano Ruperto Chapí.

En 1903 se casará con su primo Tomás Giner Galbis, once años mayor que ella, también alcoyano residente en Villena, farmacéutico amén de amante de la astrología y aficionado a la literatura y la pintura. Hombre de ciencia e investigación, laico y de mentalidad avanzada, perteneció desde 1907 a la Sociedad Astronómica Belga, siendo confundador en 1910 de la Sociedad Astronómica de Barcelona. Tuvieron dos hijas, de nombre Luz y Amparo.

Organiza veladas musicales en Villena, reducidas a un círculo restringido pues lamenta la falta de nivel cultural así como el papel secundario que ejercía la mujer; se interesa por conocer a hombres ilustrados de los que aprender, viaja por distintos lugares de España para escuchar conciertos y se sabe que en 1909 estrena en el Teatro Nuevo de Alicante su zarzuela 'María Rosa' con la que triunfa, recibiendo muy buenas críticas y contando siempre con el apoyo y la compañía de su marido que la incentivaba en su labor creativa.

Dos terribles hechos marcarán dramáticamente la vida de ambos, la muerte de sus hijas víctimas del tífus, primero Amparo, con solo seis años, y un mes más tarde Luz.

Esta trágica circunstancia tendrá como consecuencia que la compositora se refugie en prácticas esotéricas con la intención de contactar con sus hijas, al tiempo que incrementa su labor creativa y los viajes a Madrid, Barcelona y Valencia así como a Francia, Bélgica e Italia.

Conoce y entabla amistad con Margarita Xirgu, que será para ella un referente femenino, así como con los maestros Francisco Alonso, Tomás Bretón, Pablo Sorozábal y José Serrano. De este último sabemos por Joaquín Navarro que en las veladas musicales en las que participaba en Valencia Lola Vitoria, declinaba tocar tras ella por temor a no superarla técnicamente.

En 1918 estrena en el Teatro Cómico de Madrid uno de sus pocos éxitos conocidos, la zarzuela 'Mi Granada' que le reporta muy buenas críticas.

Al margen de todo el conjunto de sus composiciones musicales, poseyó unas grandes aficiones por la literatura, codeándose con Jacinto Benavente y Ramón Gómez de la Serna. Al respecto hay que hacer constar que Lola Vitoria escribirá una decena conocida de dramas, comedias y ensayos al igual que el guión cinematográfico 'Hechizo gitano' y la tragedia para la gran pantalla 'Leyenda de amor', lo que habla de la versatilidad de su persona.

De nuevo surgirá la adversidad cuando estalla la guerra civil. Su marido, antiguo militante de Izquierda Republicana, estaba entonces afiliado a Derecha Regional Agraria y el matrimonio fue detenido, incautándosele la farmacia. Ella permanecerá cuatro meses en prisión y Tomás Giner no será liberado hasta la conclusión de la contienda. Será entonces cuando escriba la tragicomedia 'Fantomas llora'.

Arrastrando desde tiempo atrás un carcinoma, se irá agravando su estado de salud en los años cuarenta, lo que no le impide mantener su carácter fuerte y entereza, componiendo y luchando por hacer posible la creación de un organismo oficial que cuidara de los artistas con el objetivo de poder proteger a los promotores de la cultura.

Víctima de un cáncer de endometrio, fallecerá en Villena el 10 de mayo de 1952, siendo enterrada junto a sus hijas.

Aunque hay algunas creaciones suyas desaparecidas, se tiene constancia de que a lo largo de su vida compuso más de medio centenar de obras.

Destacaremos entre su producción lírica, al margen de las zarzuelas ya citadas: 'Así es el amor', 'Duquesa Mabelina', 'Isira de Mizraim' y 'Juerga flamenca'.

Para gran banda: 'Himno al Maestro Chapí', 'Loor a Santa Cecilia', 'El suspiro del Moro', 'Marcha de la Coronación', 'Danza de los venenos', 'De vuelta al aprisco', 'El ceremonioso' y 'Fantasía capricho'.

Música de cámara: 'Andante de la fantasía sinfónica' y 'Noche de primavera'.

Voz y piano: '¡Adiós madre mía!', 'A Chapí', 'Al pie de un aljemez', 'Al pie de un balcón', 'Canción oriental', 'Romanza', 'Lamento' y 'Sin esperanza'.

Compuso además treinta y tres piezas para piano de las que hablaremos más adelante.

Entre su obra teatral, consignaremos, según recopilación de Joaquín Navarro García: 'Demasiado tarde', 'El príncipe soñador', 'En el hotel de Luciano Madariaga', 'Hechizo gitano', 'Las hijas de Suárez o malos caminos', 'Leyenda de amor', 'Lida Stalchio', 'Lierna', 'Lo que pueden ellos', 'Mariquilla de La Luz' y 'Sor Luz del Amor Divino'.

Por expreso deseo de Lola Vitoria, sus obras musicales y literarias fueron depositadas en el despacho de su amigo y albacea el abogado Alfonso Arenas García, estando actualmente conservadas y catalogadas por su hijo, el también letrado y ex secretario del Ayuntamiento de Villena José María Arenas Ferriz, con el que se ha contactado, mostrándose dispuesto a ceder temporalmente la producción musical de Lola Vitoria para su estudio, revisión, edición y divulgación por parte de las instituciones públicas valencianas.

A falta de un análisis crítico de sus obras completas, hemos recurrido a quien ha venido estudiando en los últimos tiempos y de manera exclusiva su producción más numerosa, la pianística, para así poder valorar la verdadera categoría como compositora de Lola Vitoria.

Nos estamos refiriendo a Raquel del Val Serrano, destacada pianista alicantina residente en León, profesora titulada superior en Piano y Música de Cámara y máster en Investigación Musical, que ya el 23 de marzo de 2021 publicó en la prestigiosa revista 'Ritmo' y en el apartado 'Las Musas' un trabajo titulado 'Lola Vitoria. Literatura y música: la extraordinaria agudeza del ojo izquierdo'.

Solicitada una breve reseña en exclusiva para este Informe, reproducimos a continuación lo que opina quien es única investigadora profesional a día de hoy de su obra:

"El inmenso legado musical y literario de Lola Vitoria no debería permanecer en la oscuridad, y más concretamente el catálogo de obras que escribe para el instrumento rey, el piano.

Lola Vitoria es sin duda una mujer avanzada en su tiempo, cuyo talento pudo verse ensombrecido, no solo por su género sino también por coincidir temporalmente con una serie de grandes músicos, compositores y concertistas como ella, de distintas regiones de España y cuyas vidas artísticas van a converger en el Madrid de finales del siglo XIX y principios del XX.

El repertorio pianístico de Lola Vitoria recoge la esencia de la estética de finales del romanticismo, pero prelude en alguna de sus obras lo que serán las nuevas armonías y formas compositivas; en sus obras están presentes dificultades técnicas dignas del pianista virtuoso que muchos teóricos de la época recogerían en diferentes tratados de mecanismo y técnica.

Es obligado divulgar y difundir sus obras de piano en ediciones revisadas desde sus manuscritos para que las nuevas generaciones de estudiantes de Conservatorio y profesionales del ramo pueden acceder a un catálogo desconocido e igualmente valioso desde el punto de vista del repertorio de conciertos como desde el estrictamente pedagógico, en el que sin duda descubrirán a una mujer que resume los principios de la técnica pianística más elevados y que defiende con valentía los valores estilísticos de lo valenciano frente al imperante gusto italiano de la época".

Por todo ello, habida cuenta la función que en pro de la recuperación de las figuras relevantes del ámbito cultural valenciano, olvidadas y desconocidas, debe desarrollar el Consell Valencià de Cultura, más tratándose de mujeres que tuvieron que ejercer su labor creativa en un ambiente que no les era propicio, creemos necesaria la aprobación del presente Informe, con

el objeto de reivindicar la figura de la compositora Lola Vitoria Tarruella con la edición, crítica y revisada, de su producción musical para que sea conocida, difundida e interpretada.

El presente Informe será remitido a las consellerias de Educación, Cultura y Deporte e Igualdad y Políticas Inclusivas de la Generalitat Valenciana así como a la dirección adjunta de Música y Cultura Popular del Institut Valencià de Cultura, al Instituto Alicantino de Cultura Juan Gil-Albert, al Ayuntamiento de Villena y al protocolo habitual.

Informe de suport a la creació d'una residència d'Arts i Ciències Humanes a la casa natal de Rafael Chirbes a Tavernes de la Valldigna

Autor: Css. Promoció Cultural
Aprovació: Ple a l'Alcora 28 març 2022

“Lo que más me ha gustado siempre es la literatura. La literatura cuenta algo que no cuentan ni las otras artes ni el periodismo, y tiene una posibilidad de llegar al fondo de ser humano”
Rafael Chirbes

El Consell Valencià de Cultura, màxim òrgan consultor i assessor de la Generalitat Valenciana en matèria de cultura, recolza en totes les seues vessants la promoció del coneixement cultural, artístic i literari del nostre territori. A més, el Consell Valencià de Cultura ha mostrat des del primer moment fundacional, una preocupació i atenció especials per la salut i el foment de la literatura i dels nostres escriptors i escriptores tal i com ho demostrà donant suport a l'ajuntament de Gandia amb l'aprovació en febrer de l'any 2018 de l'informe “Gandia: ciutat literària i casa dels escriptors”¹. Després de la visita duta a terme per part de la Comissió de Promoció Cultural del Consell Valencià de Cultura a la població de Tavernes de la Valldigna el 21 de gener del 2022, fou aprovada la realització d'un informe mitjançant el qual es mostrara el seu suport a la creació d'una residència d'arts i ciències humanes a la casa natal de Rafael Chirbes.

- Justificació

Rafael Chirbes Magraner (Tavernes de la Valldigna, 1949-2015) és sense dubte un dels narradors valencians en llengua castellana més importants del període comprès entre finals de la dècada dels huitanta del segle passat i els inicis de la present centúria, els anys que corresponen a la publicació de la seua primera novel·la, *Mimoun* (1988), i l'última, publicada de manera pòstuma, *París-Austerlitz* (2016).

Quasi tres dècades durant les quals Chirbes desplega una producció novel·lística, sempre sota l'empar de la prestigiosa editorial Anagrama, que el situa com un autor de primer ordre, un escriptor que combinava una enorme saviesa analítica per captar l'essència humana i de diferents moments històrics (de la postguerra a la transició, passant pels anys de la bombolla urbanística i la relaxació moral, a la davallada econòmica que arrenca de la deflagració de Lehman Brothers), amb una capacitat narrativa excelsa i una prosa riquíssima, d'una gran expressivitat, farcida de recursos lèxics i retòrics.

Poc amic del frec i les capelles literàries, Chirbes va anant construint un edifici literari sòlid, que va consolidar-se definitivament a partir de l'any 2000 des del seu retir de Beniarbeig (La Marina Alta). De la primera etapa podem destacar obres com *La buena letra* (1992, traduïda al valencià el 2018 en l'editorial Lletra Impresa), *La larga marcha* (1996) o *La caída de Madrid* (2000).

No obstant això, el reconeixement generalitzat li arribarà en el tram final de la seua producció, amb novel·les com *Los viejos amigos* (2003, Premio Cálamo) i, sobretot, amb les que són segurament les dues obres més importants, *Crematorio* (2007) i *En la orilla* (2013), una exuberant dissecció, respectivament, de la corrupció urbanística i de l'impacte entre les classes mitjanes de la crisi que arrencava el 2008. Dues obres que li valgueren reconeixements com el Premi de la Crítica o el Premi Nacional de Narrativa.

La recent publicació dels seus interessants diaris (*Diarios. A ratos perdidos 1 i 2*, 2021), ha contribuït a posar de nou el seu nom sota els focus. Però pensant en el mitjà i llarg termini, la figura i la producció de Chirbes (qui conreà també el periodisme, la crítica literària i l'assaig), mereixen ser fomentades i preservades, per la qual cosa considerem que és responsabilitat dels poders públics donar suport a iniciatives que siguen capaces de posar en valor l'obra i assegurar la transmissió a les generacions successives.

El projecte "La Llar de la Bona Llettra", plantejat en la casa natal de Chirbes a Tavernes de la Valldigna (la Safor), és una d'aquestes iniciatives. Que combina a més la tasca de preservació i difusió amb la voluntat d'irradiar i projectar cultura.

-**"La Llar de la Bona Llettra"**

Amb Rafael Chirbes com a figura nuclear, però reivindicant també dos escriptors més de Tavernes de la Valldigna, el poeta Joan Vicent Clar (Premi Octubre de Poesia el 1984) i José Monleón (Premi Nacional de Teatre 2004), "La Llar de la Bona Llettra" és un projecte de l'escriptor i gestor cultural Francesc Bononad, assumit per la Fundació Rafael Chirbes i per les institucions locals, que aprofitant el modest habitatge on va nàixer l'escriptor, planteja la creació d'una residència creativa d'arts i ciències humanes.

Els objectius de la iniciativa són els següents:

- Difondre l'obra i la figura de Rafael Chirbes.
- Difondre l'obra i la figura de Joan Vicent Clar i José Monleón, autors també nascuts a Tavernes de la Valldigna.
- Promoure les arts i ciències humanes.
- Atraure i acollir el talent i l'excel·lència.
- Crear ambaixadors culturals que compartisquen el seus sabers i les seues creacions entre ells, amb ells i amb els i les habitants de la Safor-Valldigna.
- Generar i transferir el coneixement des de la innovació.
- Activació de la ciutadania a través d'un procés de participació i d'innovació.

El projecte es proposa això a través de la creació d'un clúster cultural: cal ressaltar que la modesta residència de la família, en l'actual Plaça Rafael Chirbes, acull la Casa de Cultura, la Biblioteca Municipal i la casa natalícia de l'escriptor. La idea és que la Casa de Cultura siga el centre d'exhibició d'exposicions o mostres, la Biblioteca Municipal el lloc de custòdia i conservació dels arxius d'aquests tres escriptors i la futura "Llar de la Bona Llettra" el centre de creació i d'estudi de l'obra de Chirbes.

És important ressaltar que no sols es planteja aquesta iniciativa com una manera de promoció de la ciutat i de difusió de l'obra dels escriptors: el concepte de residència (especular de la residència Faber d'Olot, actualment Faberllull, una de les iniciatives pioneres en aquesta matèria a l'Estat), parteix de posar sota el focus el concepte de creació i innovació, habilitar espais en els quals siga possible treballar, investigar i crear al voltant de la figura i l'obra de Rafael Chirbes.

Residències d'arts i ciències humanes que, a més, serveixen per generar sinergies, perquè els artistes, escriptors o investigadors que aniran a Tavernes deixaran també la seua petjada en forma d'activitats, conferències, xerrades, cicles, o qualsevol altre enfocament, compartint els seus sabers i les seues creacions entre ells i amb els habitants de la Safor-Valldigna. I esdevindran, com ha passat en el cas d'Olot, d'ambaixadors del clúster i del que allí passa, amb els quals es podran teixir nombroses xarxes que convertisquen "La Llar de la Bona Llettra" en un hàbitat acollidor cada vegada més ric, més humà i més just.

-Valoració del projecte "La Llar de la Bona Llettra" i recomanacions del Consell Valencià de Cultura

Rafael Chirbes ha sigut un escriptor compromés amb la bellesa i la violència de cada paraula expressada en els seus llibres. Chirbes ha realitzat una escriptura de resistència i ha escarbat en les seues lletres la corrupció, ha assenyalat els seus responsables, al mateix temps que ha denunciat una societat ancorada en la crisi. Chirbes ha escrit sobre allò que la societat no volia vore i ho feia de manera apassionada mitjançant una mirada contundent i única, la qual cosa l'ha convertit en un escriptor imprescindible de la literatura espanyola de la fi del segle XX i de principis del segle XXI. Per aquest motiu el Consell Valencià de Cultura recolza i valora de manera molt positiva la creació de "La Llar de la Bona Llettra", una residència d'arts i ciències humanes a Tavernes de la Valldigna que estudeie i difonga les seues creacions literàries.

No obstant això, el Consell Valencià de Cultura vol dur a terme les següents recomanacions:

- Apostar per la creació i la consolidació de "La Llar de la Bona Llettra" com a clúster cultural a l'entorn de la plaça de l'Escriptor Rafael Chirbes a Tavernes de la Valldigna, el qual garantisca les condicions òptimes per a l'exhibició i la creació d'investigacions al voltant de la figura de Rafael Chirbes.
- Establir les condicions adequades perquè el llegat de Rafael Chirbes siga conegut en les universitats i en els centres d'investigació amb la finalitat que la seua obra i el seu arxiu fotogràfic puguen ser estudiats i analitzats per les persones investigadores.
- Crear nexes d'unió culturals i de territori entre les poblacions amb les quals Rafael Chirbes estigué vinculat: Tavernes de la Valldigna (La Safor) com a lloc de naixement, Valverde de Burguillos (Extremadura) on viví dotze anys, i Beniarbeig (la Marina Alta), lloc on està la seua fundació.
- Fomentar "La Llar de la Bona Llettra" com un reclam a nivell nacional i internacional per dur a terme residències d'investigació al voltant de l'escriptor Rafael Chirbes impulsant els vincles amb altres fundacions properes com les dels premis Nobel José Saramago i Darío Fo.
- Teixir aliances amb la Fundación de Ferrocarriles Españoles (FFE) ja que la casa natal de Rafael Chirbes està situada en la plaça per on transcorria el tren Carcaixent-Dénia i pels vincles familiars de la família Chirbes amb el ferrocarril, motiu pel

qual es podrien crear possibles residències temàtiques dedicades a indagar en la relació entre les obres de la literatura universal i el tren.

- Per últim recomanem així de mateix de les institucions valencianes, especialment de la Generalitat Valenciana, que una vegada posada en marxa la "Llar de la Bona Lletra" hi haja un seguiment per garantir el correcte funcionament i la viabilitat econòmica a futur.

Aquest informe, seguint el protocol habitual serà enviat a la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport, a la Conselleria d'Habitatge i Arquitectura Bioclimàtica, a l'Ajuntament de Tavernes de la Valldigna, a la Fundació Chirbes i a l'Ajuntament de Beniarbeig.

Consideracions sobre l'inventari de les peces i escultures reposades en els recintes de l'Església Catòlica després de la guerra civil i els seus autors (bilingüe), amb apèndix documental

Autor: Css. Promoció Cultural
Aprovació: Ple, 29 d'abril 2022

ANTECEDENTS

Àmpliament coneguda és la preocupació del CVC des de la seua creació i l'interès prestat al patrimoni cultural valencià de titularitat eclesiàstica.

N'hi ha prou amb referir-se als molts informes que s'han realitzat des de 1990, relatius a esglésies, monestirs i convents, i especialment els elaborats en 2003 "Consideracions sobre la situació del patrimoni cultural valencià de titularitat eclesiàstica", en 2006 "Addenda a l'Informe sobre el patrimoni de titularitat eclesiàstica", i en 2012 "Informe sobre el patrimoni cultural valencià de titularitat eclesiàstica".

L'objecte d'aquestes consideracions se centra en les peces d'imatgeria religiosa reposades en els recintes de l'església catòlica, en la Diòcesi de València, després de la guerra civil i en els seus autors.

La mirada es dirigeix al període immediatament posterior a la guerra civil espanyola i s'allarga fins a mitjan anys 60 del passat segle. Un període que va des del final de la Guerra Civil en 1939 fins a 1965, moment en el qual encara s'està desenvolupant el Concili Vaticà II, que modernitza l'església, proposant una actualització que passava per revisar el fons i la forma de totes les seues activitats.

Per a l'elaboració d'aquestes consideracions s'han tingut en compte diversos treballs de recerca. Principalment la investigació realitzada per Enrique Tamarit per a la realització de la Tesi Doctoral "Elements plàstics socioeconòmics i ideològics en la imatgeria religiosa de la ciutat de València 1939-1965", presentada en el Departament d'Escultura de la UPV en 1988, i el CD¹ editat per l'Arxidiòcesi de València (2000), que recull l'estudi de catalogació i posterior informatització de la documentació escrita i gràfica pertanyent als fons de l'Arxiu Metropolità de l'Arquebisbat de València en la seua secció d'Art Sacre i que abasta el període comprés entre 1939 i 1964.

1 CD interactiu editat per l'Arxiu Metropolità de l'Arquebisbat de València, 2000. Han intervingut en les successives fases del projecte preparant el catalogue d'Art Sacre d'aquest Arxiu Metropolità de València, com a col·laboradors: Rvdo. Juan Luis Corbin Ferrer, director de l'arxiu. Rnd. Don Ramon Fita Revert, adjunt a la direcció de l'Arxiu. Germana Maria Pilar Corbin Ferrer, Religiosa Carmelita de la caritat. Dª Josefina Corbin Ferrer. Don Antonio Bonet salamanca. Don Vicente Rodilla Garrido.

Així com nombrosos treballs de recerca i articles especialitzats que apareixen recollits en la bibliografia.

MOTIVACIÓ

La reposició d'imatges es va resoldre de manera singularíssima en la Diòcesi de València, creant una situació que no es va donar, amb característiques similars, en cap altra part de l'estat espanyol.

En la resta de les diòcesis espanyoles, la imperiosa necessitat de reposar les imatges desaparegudes durant la contesa, es va resoldre acudint a tallers d'imatgeria religiosa, molts d'ells dedicats a la fabricació en sèrie d'imatges, com el situat a Olot², en els quals, en general, es resolien els encàrrecs atesa la iconografia més clàssica i ajustant-se als cànons establits en el s.XVIII.

En el cas de la Diòcesi de València, aquesta reposició, com hem dit, es resol de manera molt singular. La reparació i construcció de temples va estar a cura d'una Junta Diocesana constituïda el 30 de juny de 1939. Des de l'Arquebisbat de València es va crear La Junta Diocesana d'Art Sacre, que va actuar entre 1939 i 1965.

“Si la Junta de reparació de temples es mostrava certament rigorosa en les disposicions que havien de seguir-se en la reconstrucció arquitectònica. En el que feia referència a l'altar major, els ornaments i escultura d'imatges i mobiliari, les normes es feien estrictes.

(...)

En el que feia referència específicament a la construcció d'imatges, el regulat per les disposicions de la Junta de reparació i construcció de temples era especialment sever. Les 3 disposicions principals de les quals derivarien després les conclusions, a les quals haurien d'ajustar-se en endavant els rectors d'esglésies i els artistes. Aprovades per unanimitat en sessió del 10 d'agost de 1939, eren les següents:

1. *En nom de l'art, cal entaular singular batalla contra les imatges de cartó pedra i altres materials d'imitació fets en sèrie.*
2. *Prenguen-se mesures enèrgiques que detinguen l'afany d'omplir d'imatges les esglésies sense tindre en compte altres necessitats més peremptòries: Altar Sagrari, passos sagrats, ornaments, etcètera.*
3. *Desautoritzar la pluralitat d'encàrrecs per a la mateixa Església i molta moderació en la inclusió en les imatges de joies, vestidures, etcètera”³.*

Atès que La Junta Diocesana es va crear amb la finalitat d'exercir un cert control en la restitució de les talles desaparegudes, les directrius marcades des de la Comissió van ser clares, com a pas previ a l'aprovació i realització de les obres, els artistes havien de presentar un esbós d'aquesta acompanyat del seu pressupost i una breu descripció tècnica, ja que no seria acceptada cap escultura que no fora tallada en fusta. D'aquesta manera es tancava el camí a la introducció d'imatges de fabricació seriada, com ja hem dit, i resoltes en materials artificials procedents sobretot de la factoria d'Olot (Girona) que serien ben acollides, no obstant això, en altres zones del país.

En aquesta Junta Diocesana d'Art Sacre, van figurar, entre altres destacades personalitats de l'entorn cultural, Don Felipe Maria Garin Ortiz de Taranco, Don Vicente Traver Tomas, Don Salvador Castellote Cubells, al costat dels escultors Don Jose Justo Villalba, Hervas Benet, Giner Canet i Don Vicente Rodilla Zanon.

2 A Olot existia una gran tradició de fabricació seriada d'imatgeria religiosa, que va proveir en gran manera la reposició d'imatges en la resta d'Espanya. (visitar: <https://museus.olot.cat/museu-dels-sants/>)

3 TAMARIT ORTEGA, Enrique. Elements plàstics socioeconòmics i ideològics en la imatgeria religiosa de la ciutat de València 1939-1965. Tesi Doctoral. Universitat Politècnica de València, 1988.

L'estreta relació de la majoria dels membres de la Comissió Diocesana d'Art Sacre amb la Reial Acadèmia de Belles arts, L'Escola Superior de Sant Carles i l'Escola d'Arts i Oficis, va ser decisiva en la intenció d'encarregar als escultors valencians, molts d'ells eren o havien sigut professors en aqueixes institucions, la realització de les imatges. Això va suposar una excepció en el panorama nacional, perquè assegurava, en certa manera, la qualitat artística i material de les obres realitzades.

Assegurava, a més, que els tallers d'imatgeria romanien oberts, aportant una certa estabilitat econòmica a artistes i artesans i a les seues famílies.

I no hem d'oblidar que molts artistes, fotògrafs, dibuixants, pintors i escultors d'aquella època omplien la Presó Cel·lular de València. Escultors com Vicente Beltran Grimal, Rafael Bagues, Antonio Ballester Vilaseca, Francisco Badia Plasència, Francisco Carreño, Alfredo Toran i Gomis⁴, Garcia Yepes, Perez Contel, R. Roso, Bauset, Rafael Raga, Bluff, José Sabina, Alfredo Gómez Vidal. Manuel Silvestre, que van estar a la presó en finalitzar la guerra, van participar en el projecte.

Compta el mateix Ballester Vilaseca (Tónico Ballester), que la idea de posar en marxa el taller d'escultura a San Miguel i els Reis (que va ser la Presó Cel·lular de València), se li va ocórrer a ell, amb el propòsit de millorar les seues condicions a l'interior de la presó i la dels seus familiars fora. Li va proposar al capellà de la presó treballar en l'adorn de l'espai on oficiava la missa, "construir un bell altar i fer de l'espai en què oficiava les seues misses una catedral"⁵.

La idea va ser acceptada, i prompte es va muntar un autèntic taller gremial, agrupant-se els presos per afinitats, escultors, pintors, arquitectes, fusters...

En molts casos, la participació en aqueixes tasques va servir com a "redempció de pena"⁶ i una vegada fora de presó va suposar, la majoria de les vegades, el seu únic ingrés i un mitjà de manteniment per a ells i les seues famílies⁷.

Entre els quasi 1800 esbossos de prestigiosos escultors⁸, que es conserven en l'Arxiu Diocesà, trobem peces de Bayarri, Ballester, Benlliure, Esteve Edo, Alfonso Gabino, Enrique Gines, Jose Maria Hervas, Jose March, Ignacio Pinazo, Jose Maria Ponsoda, Genoll, Vicente Tamarit, Vicente Tena i molts més fins a arribar a 247 autors incloent els tallers d'imatgeria i les empreses dedicades a la comercialització d'imatges, com a Casa Bello.

La majoria de les obres aporten interessants esbossos en paper, realitzats en grafit, llapis vaig comptar i alguns en aquarel·la i pastís o tinta. Un número reduït d'ells no porta cap referència gràfica.

Tota aquesta informació està recollida en el recurs electrònic elaborat l'any 2000, que ha servit de referència fonamental per a l'elaboració d'aquestes consideracions. (*Veure apèndix documental*)

4 Tots dos afusellats a Paterna.

5 BALLESTER VILASECA, Antonio. Va testimoniar. València, capital de la República, *Ajuntament de València, 1985. PP. 116-118.

6 La idea de la redempció de penes pel treball se li va ocórrer al jesuïta José Agustín Pérez del Polze en 1938, en plena guerra, i es va concretar el 7 d'octubre d'aqueix any amb el decret promulgat pel general Franco de constitució del Patronat Central de Redempció de Penes, en el qual es deia que la seua finalitat era «el millorament espiritual de les famílies dels presos i d'aquests mateixos».

7 Les retribucions establides en 1937 eren: 2 pessetes per dia al pres (1,5 de manutenció i 0,5 de lliure disposició), 2 pessetes que s'entregaven a la seua dona en cas d'estar casat i 1 pesseta més per cada fill menor de 15 anys (o major d'aqueixa edat si estava incapacitat per al treball)". Rodríguez *Teijeiro, D., "El sistema franquista de Redempció de Penes pel Treball en la segona meitat dels anys quaranta: dels presos polítics als comuns" en Revista d'Història de les Presons *nº2, 2016 p. 190.

8 Per a informació sobre els escultors de l'època, consultar: TAMARIT ORTEGA, Enrique. Elements plàstics socioeconòmics i ideològics en la imatgeria religiosa de la ciutat de València 1939-1965. Tesi Doctoral. Universitat Politècnica de València, 1988. Aspecte de summe interès són la profusa documentació analitzada i la rigorosa catalogació de les imatges situades en els temples valencians detallant tant la seua datació com la seua autoria.

CONSIDERACIONS

Estant les peces perfectament documentades, es recomana donar major visibilitat a aqueixa informació, aconseguint situar en el lloc que mereixen tant les obres com els autors, ja que el període en el qual es realitzen les obres representa una època molt singular, que mitjana entre el final de la guerra civil, 1939 i 1964, moment en el qual encara s'està desenvolupant el Concili Vaticà II, que modernitza l'església ⁹.

Les obres realitzades pels artistes en aqueix període, en la Diòcesi de València, constitueixen un patrimoni excepcional respecte de la resta d'Espanya, ja que s'assegurava la qualitat de les obres i dels materials, i s'encarregava la seua factura a artistes consagrats, acadèmics, catedràtics i professors de Belles arts, posseïdors de reconeixements i medalles nacionals.

Molts dels artistes que van participar en el projecte, caminant el temps, van ser artífexs de la renovació artística valenciana i van influir de manera decisiva en la formació de futures generacions, com és el cas de Vicente Beltran, Tónico Ballester, Esteve Edo i altres.

La utilització de tota la documentació existent a fi de donar visibilitat a obres i artistes, relacionant-los entre si de manera directa i amb fàcil accés per al públic, serà de gran importància per a la difusió de la cultura i el patrimoni. Així s'ha demostrat en moltes localitats, en les quals, valent-se d'aquesta documentació, han elaborat documents monogràfics amb la informació de les imatges de les seues esglésies, ampliant-les amb textos i documents, generalment amb la participació d'experts, i il·lustrant-les amb fotografies de les peces en la seua ubicació dins dels temples¹⁰.

Este document s'enviarà al protocol habitual, a la Conselleria d'Educació i Cultura i a la Vicària Episcopal de Cultura i Relacions Institucionals de la Diòcesi de València.

CONSIDERACIONES SOBRE EL INVENTARIO DE LAS PIEZAS Y ESCULTURAS REPUESTAS EN LOS RECINTOS DE LA IGLESIA CATÓLICA DESPUES DE LA GUERRA CIVIL Y SUS AUTORES.

ANTECEDENTES

Sobradamente conocida es la preocupación del CVC desde su creación y el interés prestado al patrimonio cultural valenciano de titularidad eclesiástica.

Basta con referirse a los muchos informes que se han venido realizando desde 1990, relativos a iglesias, monasterios y conventos, y especialmente los elaborados en 2003 *Consideracions sobre la situació del patrimoni cultural valencià de titularitat eclesiàstica*, en 2006 *Addenda a l'Informe sobre el patrimoni de titularitat eclesiàstica*, y en 2012 *Informe sobre el patrimoni cultural valencià de titularitat eclesiàstica*.

⁹ Va suposar importants canvis en la litúrgia i, en conseqüència, en l'ornamentació dels nous temples. A partir dels anys 60 entra en declivi la imatgeria tradicional i desapareixen la majoria dels tallers en valència.

¹⁰ Royo Martínez, José. Imatgeria religiosa de Alacuàs en la Postguerra. <http://docplayer.es/63239237-la-imaginaria-religiosa-de-alacuas-en-la-postguerra.html> (1ª consulta 13 gener 2020)

El objeto de estas consideraciones se centra en las piezas de imaginería religiosa repuestas en los recintos de la iglesia católica, en la Diócesis de Valencia, después de la guerra civil y en sus autores.

La mirada se dirige al periodo inmediatamente posterior a la guerra civil española y se alarga hasta mediados de los años 60 del pasado siglo. Un periodo que va desde el final de la Guerra Civil en 1939 hasta 1965, momento en el que todavía se está desarrollando el Concilio Vaticano II, que modernizó la iglesia, proponiendo una actualización que pasaba por revisar el fondo y la forma de todas sus actividades.

Para la elaboración de estas consideraciones se han tenido en cuenta diversos trabajos de investigación. Principalmente la investigación realizada por Enrique Tamarit para la realización de la Tesis Doctoral *“Elementos plásticos socioeconómicos e ideológicos en la imaginería religiosa de la ciudad de Valencia 1939-1965”*, presentada en el Departamento de Escultura de la UPV en 1988, y el CD¹¹ editado por la Archidiócesis de Valencia (2000), que recoge el estudio de catalogación y posterior informatización de la documentación escrita y gráfica perteneciente a los fondos del Archivo Metropolitano del Arzobispado de Valencia en su sección de Arte Sacro y que abarca el periodo comprendido entre 1939 y 1964.

Así como numerosos trabajos de investigación y artículos especializados que aparecen recogidos en la bibliografía.

MOTIVACIÓN

La reposición de imágenes se resolvió de manera singularísima en la Diócesis de Valencia, creando una situación que no se dio, con características similares, en ninguna otra parte del estado español.

En el resto de las diócesis españolas, la imperiosa necesidad de reponer las imágenes desaparecidas durante la contienda, se resolvió acudiendo a talleres de imaginería religiosa, muchos de ellos dedicados a la fabricación en serie de imágenes, como el situado en Olot¹², en los que, por lo general, se resolvían los encargos atendiendo a la iconografía más clásica y ajustándose a los cánones establecidos en el s.XVIII.

En el caso de la Diócesis de Valencia, esta reposición, como hemos dicho, se resuelve de manera muy singular. La reparación y construcción de templos estuvo al cuidado de una Junta Diocesana constituida el 30 de junio de 1939. Desde el Arzobispado de Valencia se creó La Junta Diocesana de Arte Sacro, que actuó entre 1939 y 1965.

“Si la Junta de reparación de templos se mostraba ciertamente rigurosa en las disposiciones que debían seguirse en la reconstrucción arquitectónica. En lo que hacía referencia al altar mayor, los ornamentos y escultura de imágenes y mobiliario, las normas se hacían estrictas.

(...)

En lo que hacía referencia específicamente a la construcción de imágenes, lo regulado por las disposiciones de la Junta de reparación y construcción de templos era especialmente severo. Las 3 disposiciones principales de las que derivarían después

11 CD interactivo editado por el Archivo Metropolitano del Arzobispado de Valencia, 2000. Han intervenido en las sucesivas fases del proyecto preparando el catálogo de Arte Sacro de este Archivo Metropolitano de Valencia, como colaboradores: Rvdo. Juan Luis Corbin Ferrer, director del archivo. Rvdo. Don Ramon Fita Revert, adjunto a la dirección del Archivo. Hermana Maria Pilar Corbin Ferrer, Religiosa Carmelita de la caridad. Dª Josefina Corbin Ferrer. Don Antonio Bonet Salamanca.

Don Vicente Rodilla Garrido.

12 En Olot existía una gran tradición de fabricación seriada de imaginería religiosa, que abasteció en gran medida la reposición de imágenes en el resto de España. (visitar: <https://museus.olot.cat/museu-dels-sants/>)

las conclusiones, a las que deberían ajustarse en lo sucesivo los rectores de iglesias y los artistas. Aprobadas por unanimidad en sesión del 10 de agosto de 1939, eran las siguientes:

1. En nombre del arte, hay que entablar singular batalla contra las imágenes de cartón piedra y demás materiales de imitación hechos en serie.
2. Tómense medidas enérgicas que detengan el afán de llenar de imágenes las iglesias sin tener en cuenta otras necesidades más perentorias: Altar Sagrario, pasos sagrados, ornamentos, etcétera.
3. Desautorizar la pluralidad de encargos para la misma Iglesia y mucha moderación en la inclusión en las imágenes de joyas, ropajes, etcétera".¹³

Dado que La Junta Diocesana se creó con el fin de ejercer cierto control en la restitución de las tallas desaparecidas, las directrices marcadas desde la Comisión fueron claras, como paso previo a la aprobación y realización de las obras, los artistas debían presentar un boceto de esta acompañado de su presupuesto y una breve descripción técnica, ya que no sería aceptada ninguna escultura que no fuera tallada en madera. De este modo se cerraba el camino a la introducción de imágenes de fabricación seriada, como ya hemos dicho, y resueltas en materiales artificiales procedentes sobre todo de la factoría de Olot (Girona) que serían bien acogidas, sin embargo, en otras zonas del país.

En esta Junta Diocesana de Arte Sacro, figuraron, entre otras destacadas personalidades del entorno cultural, Don Felipe Maria Garin Ortiz de Taranco, Don Vicente Traver Tomas, Don Salvador Castellote Cubells, junto a los escultores Don Jose Justo Villalba, Hervas Benet, Giner Canet y Don Vicente Rodilla Zanon.

La estrecha relación de la mayoría de los miembros de la Comisión Diocesana de Arte Sacro con la Real Academia de Bellas Artes, La Escuela Superior de San Carlos y la Escuela de Artes y Oficios, fue decisiva en la intención de encargar a los escultores valencianos, muchos de ellos eran o habían sido profesores en esas instituciones, la realización de las imágenes. Esto supuso una excepción en el panorama nacional, pues aseguraba, en cierta medida, la calidad artística y material de las obras realizadas.

Aseguraba, además, que los talleres de imaginería permanecían abiertos, aportando cierta estabilidad económica a artistas y artesanos y a sus familias.

Y no hemos de olvidar que muchos artistas, fotógrafos, dibujantes, pintores y escultores de aquella época llenaban la Prisión Celular de Valencia. Escultores como Vicente Beltran Grimal, Rafael Bargues, Antonio Ballester Vilaseca, Francisco Badia Plasencia, Francisco Carreño, Alfredo Toran y Gomis¹⁴, Garcia Yepes, Perez Contel, R. Roso, Bauset, Rafael Raga, Bluff, José Sabina, Alfredo Gómez Vidal. Manuel Silvestre, que estuvieron en prisión al finalizar la guerra, participaron en el proyecto.

Cuenta el mismo Ballester Vilaseca (Tónico Ballester), que la idea de poner en marcha el taller de escultura en San Miguel i los Reyes (que fue la Prisión Celular de Valencia), se le ocurrió a él, con el propósito de mejorar sus condiciones en el interior de la prisión y la de sus familiares fuera. Le propuso al cura de la cárcel trabajar en el ornato del espacio donde oficiaba la misa, "*construir un hermoso altar y hacer del espacio en que oficiaba sus misas una catedral*".¹⁵

13 TAMARIT ORTEGA, Enrique. Elementos plásticos socioeconómicos e ideológicos en la imaginería religiosa de la ciudad de Valencia 1939-1965. Tesis Doctoral. Universidad Politécnica de Valencia, 1988. Pag.99-101.

14 Ambos fusilados en Paterna

15 BALLESTER VILASECA, Antonio. Testimonió. Valencia, capital de la República, Ajuntament de Valencia, 1985. PP. 116-118.

La idea fue aceptada, y pronto se montó un auténtico taller gremial, agrupándose los presos por afinidades, escultores, pintores, arquitectos, carpinteros...

En muchos casos, la participación en esas tareas sirvió como "redención de pena"¹⁶ y una vez fuera de prisión supuso, la mayoría de las veces, su único ingreso y un medio de sustento para ellos y sus familias¹⁷.

Entre los casi 1800 bocetos de prestigiosos escultores¹⁸, que se conservan en el Archivo Diocesano, encontramos piezas de Bayarri, Ballester, Benlliure, Esteve Edo, Alfonso Gabino, Enrique Gines, Jose Maria Hervas, Jose March, Ignacio Pinazo, Jose Maria Ponsoda, Rodilla, Vicente Tamarit, Vicente Tena y muchos más hasta llegar a 247 autores incluyendo los talleres de imaginería y las empresas dedicadas a la comercialización de imágenes, como Casa Bello.

La mayoría de las obras aportan interesantes bocetos en papel, realizados en grafito, lápiz conté y algunos en acuarela y pastel o tinta. Un número reducido de ellos no lleva ninguna referencia gráfica.

Toda esta información está recogida en el recurso electrónico elaborado en el año 2000, que ha servido de referencia fundamental para la elaboración de estas consideraciones. (Ver apéndice documental)

CONSIDERACIONES

Estando las piezas perfectamente documentadas, se recomienda dar mayor visibilidad a esa información, consiguiendo situar en el lugar que merecen tanto las obras como los autores, ya que el periodo en el que se realizan las obras representa una época muy singular, que media entre el final de la guerra civil, 1939 y 1964, momento en el que todavía se está desarrollando el Concilio Vaticano II, que modernizó la iglesia¹⁹.

Las obras realizadas por los artistas en ese periodo, en la Diócesis de Valencia, constituyen un patrimonio excepcional respecto del resto de España, ya que se aseguraba la calidad de las obras y de los materiales, y se encargaba su factura a artistas consagrados, académicos, catedráticos y profesores de Bellas Artes, poseedores de reconocimientos y medallas nacionales.

Muchos de los artistas que participaron en el proyecto, andando el tiempo, fueron artífices de la renovación artística valenciana e influyeron de modo decisivo en la formación de futuras generaciones, como es el caso de Vicente Beltran, Tonic Ballester, Esteve Edo y otros.

La utilización de toda la documentación existente con objeto de dar visibilidad a obras y artistas, relacionándolos entre si de manera directa y con fácil acceso para el público, será de gran importancia para la difusión de la cultura y el patrimonio. Así

16 La idea de la redención de penas por el trabajo se le ocurrió al jesuita José Agustín Pérez del Pulgar en 1938, en plena guerra, y se concretó el 7 de octubre de ese año con el decreto promulgado por el general Franco de constitución del Patronato Central de Redención de Penas, en el que se decía que su finalidad era «el mejoramiento espiritual de las familias de los presos y de estos mismos».

17 Las retribuciones establecidas en 1937 eran: 2 pesetas por día al preso (1,5 de manutención y 0,5 de libre disposición), 2 pesetas que se entregaban a su mujer en caso de estar casado y 1 peseta más por cada hijo menor de 15 años (o mayor de esa edad si estaba incapacitado para el trabajo)". Rodríguez Teijeiro, D., "El sistema franquista de Redención de Penas por el Trabajo en la segunda mitad de los años cuarenta: de los presos políticos a los comunes" en Revista de Historia de las Prisiones nº2, 2016 p. 190.

18 Para información sobre los escultores de la época, consultar: TAMARIT ORTEGA, Enrique. *Elementos plásticos socioeconómicos e ideológicos en la imaginería religiosa de la ciudad de Valencia 1939-1965*. Tesis Doctoral. Universidad Politécnica de Valencia, 1988. Aspecto de sumo interés son la profusa documentación analizada y la rigurosa catalogación de las imágenes ubicadas en los templos valencianos detallando tanto su datación como su autoría.

19 Supuso importantes cambios en la liturgia y, en consecuencia, en la ornamentación de los nuevos templos. A partir de los años 60 entra en declive la imaginería tradicional y desaparecen la mayoría de los talleres en Valencia.

se ha demostrado en muchas localidades, en las que, valiéndose de esta documentación, han elaborado documentos monográficos con la información de las imágenes de sus iglesias, ampliándolas con textos y documentos, generalmente con la participación de expertos, e ilustrándolas con fotografías de las piezas en su ubicación dentro de los templos²⁰.

Consideramos la importancia de hacer fácilmente accesible esta información y la conveniencia de hacerlo con herramientas y lenguajes contemporáneos.

Sugerimos como posibilidad facilitar el acceso a dicha información en los templos, mediante la colocación de códigos QR, en lugar visible y en el sitio donde están las imágenes, que permitieran a cualquier observador acceder directamente a ella.

Este documento se enviará al protocolo habitual, a la Conselleria d'Educació i Cultura y a la Vicaria Episcopal de Cultura y Relaciones Institucionales de la Diócesis de Valencia.

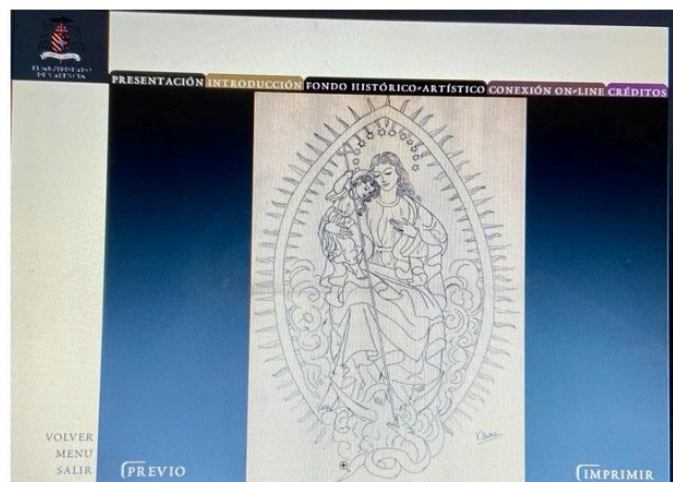
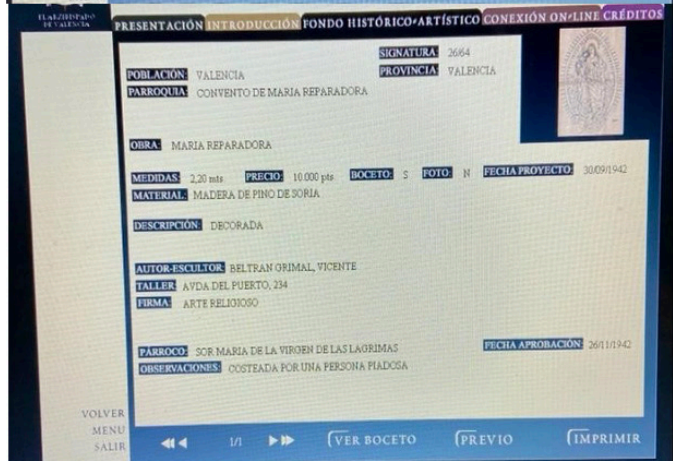
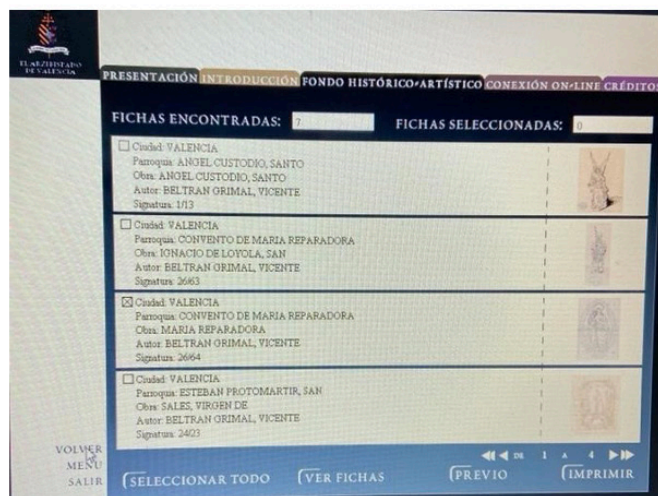
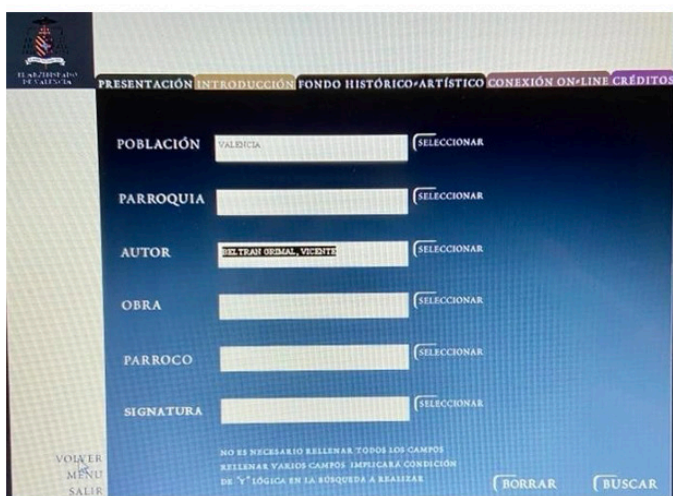
---

20 Royo Martínez, José. Imaginería religiosa de Alacuàs en la Posguerra. <http://docplayer.es/63239237-La-imagineria-religiosa-de-alacuas-en-la-postguerra.html> (1ª consulta 13 enero 2020)

APÈNDIX DOCUMENTAL

Incloem captures de pantalla del contingut del CD interactiu editat per l'Arxiu Metropolità de l'Arquebisbat de València (2000), i algunes imatges de les peces ja realitzades i situades en els temples, per a donar idea de la informació que es conserva en l'Arxiu. Les fitxes elaborades per a cada imatge són molt completes, contenint fins a 18 camps: l'assignatura corresponent a l'arxiu, ciutat, província, parròquia, rector, una descripció de l'obra, mesures, preu, esbós, fotografia, material empleat, autor, raó social, dates del projecte i aprovació de l'obra.

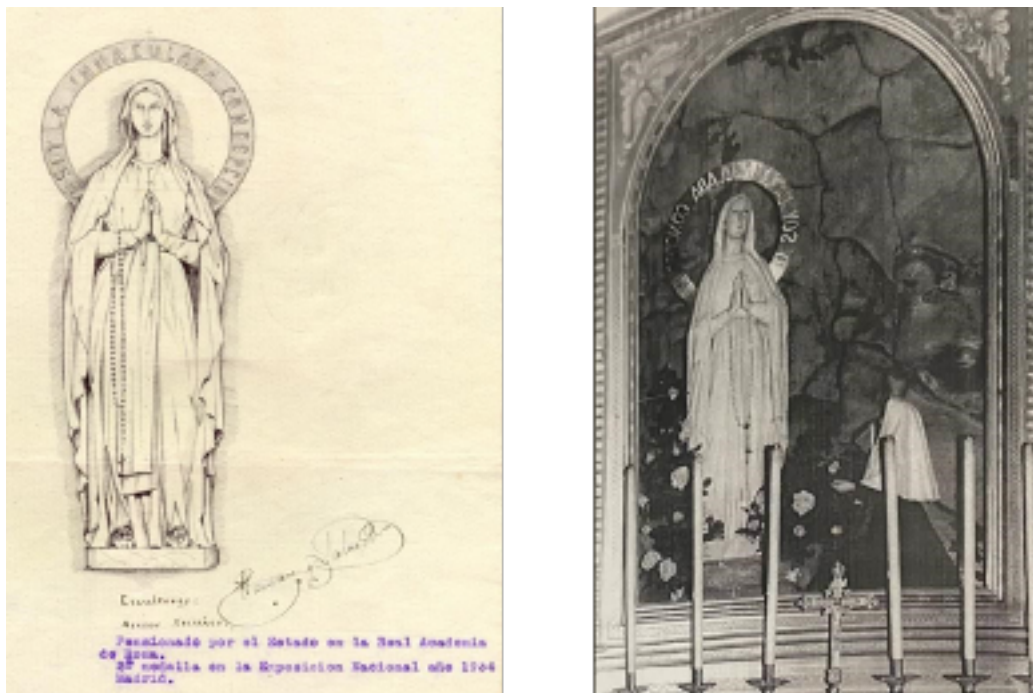

hi ha un últim apartat d'observacions on es recullen dades molt interessants referents a la confraria que encarregar l'obra, si és per donació de famílies o persones devotes que patrocinen l'obra, les seues motivacions etc.

En molts dels esbossos es poden apreciar anotacions referents a la imatge, al mateix escultor o al lloc d'emplaçament.

Es pot veure, sense dificultat, l'evolució d'estils i llenguatges que es va produint en aqueixos 25 anys. Podem observar les peces dels primers anys, mes subjectes a la representació de les imatges tal com eren abans de la seua desaparició i com, quant mes ens anem acostant als anys 60 es va definint una línia de formes mes concordes amb determinats corrents artístics del moment, amb formes mes simplifiades i adorns mes discrets.

Informe al voltant dels Centres Valencians a l'Exterior (CEVEX)

Autor: Comissió Promoció Cultural
Aprovació: Ple, 21 novembre 2022

Introducció

El Consell Valencià de Cultura ha mostrat preocupació, des dels seus orígens, pels valencians i les valencianes que han viscut fora del nostre territori, especialment per les persones que hagueren d'exiliar-se després de la Guerra Civil a causa de la instauració de la dictadura franquista. Exemple d'este interés és l'informe "L'exili en la Guerra Civil Espanyola. El col·lectiu científic"¹, realitzat per la comissió de Ciències i aprovat en el Ple de juliol de l'any 2019. D'altra banda, el Consell Valencià de Cultura forma part del Consell de Centres Valencians en l'Exterior, òrgan col·legiat dels centres valencians en l'exterior, a més d'obrir les portes de la institució als i a les representants d'estos centres que visiten la ciutat de València en la setmana de falles.

Els inicis dels centres CEVEX, fundats a principis del segle XX, estan relacionats amb la migració, amb l'arribada a una altra ciutat o país amb maneres de viure diferents i amb la necessitat de retrobar-se sota una mateixa llengua i costums. El *Círculo Valenciano* a Madrid és la casa valenciana més antiga, ja que es va fundar l'any 1905 tenint com a socis a Vicente Blasco Ibáñez, Joaquín Sorolla, Concha Piquer i a Amparo i José Iturbi entre altres. La Casa de València a Barcelona es fundà l'any 1927 i aglutinà la població valenciana migrant al llarg de tot el segle XX, junt amb la Casa de València de Gavà, fundada l'any 1981. Tanmateix, la majoria dels Centres CEVEX al continent americà i a Europa tenen el seu origen vinculat amb l'exili i les seues conseqüències sobre persones refugiades i perseguides per les seues idees polítiques, la qual cosa comportà un trencament traumàtic amb el país d'origen. Estes cases regionals principalment s'establiren durant l'exili republicà després de la Guerra Civil i del posterior reconeixement en febrer de l'any 1955 per part l'Assemblea General de l'ONU de la dictadura franquista. Este és el cas de la Casa Regional Valenciana de Mèxic, país al qual arribà el govern exiliat de la II República, gràcies al suport del president Lázaro Cárdenas i on també fou acollida gran part de la intel·lectualitat exiliada del moment.

La Casa Regional Valenciana de Mèxic, fundada l'any 1942 i dissolta l'any 1994, fou una de les més importants; comptà amb plantà de falles des de l'any 1961 fins a l'any 1975; amb un equip de futbol propi, el Valencia Fútbol Club de México, i amb la publicació de diverses revistes, com ara *Levante*, *Mediterráneo* i *Senyera*². Des del segle XVIII es té constància de valencians a Mèxic, com ara l'escultor Manuel Tolsà. Fou en temps d'exili republicà quan la intel·lectualitat valenciana arriba a terres mexicanes. Noms com els de Manuela Ballester, Josep Renau, els germans Amparo i José Iturbi, així com els de Rafael Altamira i

1 Informe: "L'exili en la Guerra Civil Espanyola. El col·lectiu científic"
649-2.pdf (gva.es)

2 En l'actualitat el fons de la Casa Regional Valenciana de Mèxic format per la documentació relativa als òrgans de govern i secretaria de la institució es pot consultar a la Biblioteca Valenciana des de l'any 2002.

Juan Gil-Albert, han quedat lligats a la història del país asteca. Actualment la Casa de València José Iturbi és el centre CEVEX a Mèxic, fundat l'any 2011.

La Casa Regional de París fou creada l'1 de gener del 1947, de fort esperit republicà i valencianista com el dels seus primers socis: Ferran Delvar, Amado Granell, Mario Soler, Angelí Castanyer, Gaetà Huguet, Manuel Uribarri, Emili Gascó Contell i Josep Castanyer i Fons qui serà el seu primer president. Amb l'arribada de la nova emigració econòmica dels anys seixanta del segle XX, l'esperit de l'exili republicà valencià, transmés també per la colònia de comerciants a *Les Halles* i al Mercat Central de París, va anar desapareixent. La Casa Regional Valenciana de París ha complit enguany el seu 75 aniversari.

Altres cases regionals fundades a Amèrica Llatina són la Casa de València a Santiago de Xile, fundada en 1951 per parts dels valencians i valencianes procedents del *Winnipeg*, vaixell que transportà a les costes xilenes en setembre de 1939 persones disposades a treballar en els sectors primari i secundari, tal com indicaven les polítiques migratòries xilenes³, a diferència de Mèxic, i hui refundada amb el nom *Colectividad Valenciana de Chile*. A la dècada dels cinquanta també fou creada l'Associació de valencians residents a Veneçuela.

A l'Argentina destaca el Centre de Valencians de San Román (Buenos Aires), fundat el 9 de juliol de 1932 i, per tant, amb noranta anys d'existència, el qual té el seu origen a la fi del segle XIX i principis del segle XX quan diversos veïns d'Altea (La Marina Baixa) es traslladaren a les terres d'esta zona, responent a la invitació d'un terratinent, a la recerca de treball i de millor qualitat de vida. A més, destaca la Falla Valenciana el Túria de Buenos Aires, creada en agost de 1951; la Unidad Regional Valenciana de Mar de Plata, fundada en 1954 i on fou creat a la fi del segle XIX el primer centre valencià anomenat El Micalet; l'Associació Junta Fallera San Rafael, sorgida el 2 d'abril de 1958, on un grup de valencianes i de valencians va decidir celebrar les falles a la ciutat de San Rafael (Mendoza) les quals ja se celebraven a Mar de Plata i a Buenos Aires; el Centre Valencià La Barraca a Córdoba, l'origen del qual es remunta a la dècada dels cinquanta del segle XX; el Centre Regional valencià de Mendoza, creat l'any 1957, i el Centre Valencià de San Juan, fundat l'any 1969, el qual compta amb un nombre aproximat de 2.000 socis, a més de ser l'únic centre on fou construït un trinquet de pilota valenciana, junt amb la creació d'una escola per a ensenyar l'esport. L'any 1997 es va celebrar en esta ciutat el primer Congrés Mundial de Pilota a Mà amb la participació de representants de la Generalitat Valenciana, la Federació de Pilota Valenciana i les Corts Valencianes. En este congrés es va establir el reglament de l'esport pilota a mà i des d'aleshores se celebren campionats mundials. Este centre valencià fou fundat, junt amb altres persones, per Francisco Ballester, nascut a Pedreguer l'any 1932 qui arribà a San Juan l'any 1950. La majoria de les persones migrants que arribaren a San Juan i a la seua província, procedien de la Marina Alta, principalment de les poblacions de Llíber, La Vall de Laguar, Pedreguer, Pego, Gata de Gorgos, Benissa i sobretot de Xaló, motiu pel qual se celebra encara en esta població argentina la festa de la Mare de Déu Pobra, patrona d'esta localitat. Les nombroses cases valencianes a Argentina són fruit de la migració que des del segle XIX la població valenciana dugué a terme a la recerca d'una millor vida, especialment durant els anys cinquanta del segle XX mentre Perón era president del país.

No obstant això, la migració valenciana també estigué present a Amèrica del Nord, provocada per la fil·loxera. Sembla que al voltant d'uns 15.000 valencians, van emigrar entre 1906 i 1920 a Amèrica del Nord; procedien principalment de les comarques de la Marina, La Safor, La Vall d'Albaida, el Comtat i la Ribera. És a Amèrica del Nord on a l'actualitat trobem quatre centres CEVEX, el més antic dels quals és l'*Spanish American Cultural Club-Casa Valencia-España* de Connecticut fundat l'any 1935, quan un grup d'espanyols, en la seua majoria valencians, decidiren fundar-lo i on encara se celebren les festes de les poblacions d'origen com Pego, Orba, Oliva i Pedreguer.

3 Tabanera García, Núria: "El exilio valenciano en América. Distribución espacial y actividades económicas", Girona, Albert; Mancebo María Fernanda (eds): *El exilio valenciano en América. Obra y memoria*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Universitat de València, 1995, p. 210

- Marc Legislatiu al voltant de la creació dels Centres CEVEX

El Decret 38/2003, del Consell, pel qual es regula la relació amb els centres valencians en l'exterior, modificat pel Decret 136/2005, va suposar un avanç important en el reconeixement institucional d'estos centres, i va crear el Consell de Centres Valencians en l'Exterior com a òrgan col·legiat de representació.

L'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, amb la reforma de 2006, reconeix el dret de les comunitats de valencians de fora de la Comunitat Valenciana a sol·licitar el reconeixement de la seua valencianitat, entesa com el dret a participar, col·laborar i compartir la vida social i cultural del poble valencià. A més, ordena que una llei de les Corts regule l'abast i el contingut d'este reconeixement.

Així, la Llei 11/2007 de comunitats de valencians en l'exterior va complir el mandat estatutari establint el marc legislatiu que fixava la forma de reconeixement de la seua valencianitat als valencians que es trobaven a l'exterior i els atorgava uns drets perquè pogueren exercir de manera efectiva eixa participació.

Per Decret 53/2008, del Consell, es va aprovar el Reglament de desplegament de la Llei 11/2007, que regulava el Consell de Centres Valencians en l'Exterior (CCVE), i l'any següent es va modificar per tal d'incorporar-hi el Consell Valencià de Cultura i l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (Decret 15/2009). La composició del CCVE s'amplia novament pel Decret 82/2010. L'Ordre 7/2010 crea el Registre de Centres Valencians en l'Exterior de la Comunitat Valenciana, fitxer informatitzat que facilita la relació institucional de la Generalitat Valenciana amb els CEVEX.

L'any 2011 tenien reconeguda la valencianitat 37 centres.

La **Llei 2/2015 de transparència, bon govern i participació ciutadana** de la Comunitat Valenciana deroga la Llei 7/2011 de comunitats de valencians a l'exterior.

El capítol III del títol V regula la participació de la ciutadania valenciana en l'exterior:

Art. 51. "La Generalitat (...) adoptarà les mesures necessàries per a fomentar i facilitar la participació efectiva dels ciutadans i ciutadanes valencianes residents en l'exterior amb les mateixes condicions i amb els mateixos requisits que els residents en la Comunitat Valenciana."

Art. 52.1. "La Generalitat donarà suport al moviment associatiu dels ciutadans i ciutadanes valencians en l'exterior (CEVEX), que tindran com a objectiu prioritari el manteniment dels vincles sentimentals, afectius, socials i culturals amb el poble valencià, així com el foment del coneixement de la seua història, el seu idioma i la seua cultura.

Art. 52.5. Reglamentàriament es desplegarà el procediment i la competència de reconeixement d'estos centres i les seues federacions i confederacions."

Este desplegament es fa per **Decret 94/2016**, del Consell, pel qual es regulen els centres valencians a l'exterior de la Comunitat Valenciana.

Es considera CEVEX "qualsevol associació legalment reconeguda, sense ànim lucratiu (...) constituïda per una comunitat de persones valencianes establida fora de la Comunitat Valenciana, que siga reconeguda com a tal per l'òrgan competent". També poden tindre tal consideració les comunitats descendents de persones valencianes establides fora de la Comunitat Valenciana. Cal comptar amb mínim de 10 persones associades. El reconeixement del CEVEX es produirà per acord del Consell i es publicarà en el *Diari Oficial de la Generalitat Valenciana*.

Es preveu la presència dels CEVEX en els organismes de la Generalitat relacionats amb la seua activitat i la possibilitat de participar i ser escoltat pel Consell a través del Consell de CEVEX. Com a mesures de suport destaquen les subvencions per a activitats i programes de foment del coneixement del valencià, la cultura i la realitat social valenciana; per a cursos conferències i programes formatius i de difusió de la cultura valenciana; per a mantindre i millorar les instal·lacions i equipaments, i per a inventariar, catalogar, restaurar i difondre el seu patrimoni artístic, bibliogràfic, fotogràfic i documental.

El Decret 94/2016 també regula el Consell de CEVEX, òrgan col·legiat de representació i participació; el Registre de CEVEX, i el Congrés de CEVEX, que se celebrarà cada quatre anys.

- Centres CEVEX arreu del món

En l'actualitat existeixen centres CEVEX en Amèrica (Xile, Estats Units, Mèxic, República d'Argentina, Uruguai, Veneçuela), Àsia (Japó), Europa (Alemanya, França, Suècia, Anglaterra, Bèlgica) i Espanya (Barcelona, Cantàbria, Illes Balears, La Rioja, Madrid, Navarra, Sevilla, Valladolid, Saragossa).

Les activitats que realitzen solen ser conferències, cursos de valencià, difusió de la cultura de la Comunitat Valenciana, cursos de gastronomia valenciana, música i danses, i alguns compten amb biblioteca d'autores i autors valencians.

Hui hi ha constituïts 42 centres CEVEX arreu del món. Són els següents:

<p>Xile Colectividad Valenciana de Chile</p>	<p>Uruguai Associació Comunitat Valenciana de Montevideo</p>
<p>Estats Units Spanish American Cultural Club Casa Valencia-España de Connecticut Centro Valenciano Florida Valencia Cultural Point de Los Ángeles Casa de València a Washington</p>	<p>Veneçuela Associació de Valencians Residents a Veneçuela</p> <p>Japó Associació Cultural Valenciana del Japó</p>
<p>Mèxic Casa de València José Iturbi</p>	<p>Alemanya SEACAVA: Asociación de Estudiantes Valencianos en Alemania</p>
<p>República d'Argentina Associació Cultural Valenciana de Mendoza Associació Junta Fallera Valenciana de San Rafael Centre Cultural Valencià de Coronel Dorrego Centre Cultural Valencià de Bahía Blanca 'Portal Valencià' Centre Valencià de Córdoba Centre Regional Valencià de Mendoza Centre Valencià de Rosario Centre Valencià de San Juan Centre Social Valencià de San Román Falla Valenciana El Túria de Buenos Aires Unió Regional Valenciana de Mar de Plata</p>	<p>França Club Amical Valenciano Amics d'Europa-Centre Valencià Gran Sud de Montpellier Casa Regional Valenciana de París Comunitat Valenciana en Midi Pyrénées</p> <p>Suècia Cevex Stockholm</p> <p>Anglaterra Valencians UK</p>

Bèlgica

Espai Valencià de Bèlgica

Espanya:**Catalunya**

Associació Colònia Forcallano-Catalana

Casa de València a Barcelona

Casa de València a Gavà

Cantàbria

Casa de la Comunitat Valenciana a Cantàbria

Illes Balears

Associació Cultural Comunitat Valenciana de Sant Antoni de Portmany

Casa Regional Valenciana de Mallorca

Centre Valencià a Menorca

Falla El Toro de Calvià

La Rioja

Associació Cultural Casa de la Comunitat Valenciana en La Rioja

Madrid

Cercle Valencià a Madrid

Navarra

Casa de la Comunitat Valenciana a Navarra

Andalusia

Associació Cultural Valenciana Mare de Déu dels Desemparats, a Sevilla

Castella i Lleó

Casa de la Comunitat Valenciana a Valladolid

Aragó

Casa de la Comunitat Valenciana a Saragossa

- Institucions relacionades amb els Centres CEVEX

El Consell de Centres Valencians en l'Exterior és l'òrgan col·legiat de representació i participació dels Centres Valencians en l'Exterior. Té caràcter deliberant i exerceix funcions consultives i d'assessorament a l'administració de la Generalitat sobre els drets i interessos relacionats amb les comunitats valencianes en l'exterior.

El Consell CEVEX està adscrit a la conselleria competent en matèria de comunitats de valencians en l'exterior, actualment la Conselleria de Transparència, Responsabilitat Social, Participació i Cooperació. Correspon la Presidència del Consell CEVEX a la consellera de Transparència, Responsabilitat Social, Participació i Cooperació, Honorable Sra. Rosa Pérez Garijo. El seu vicepresident és José Alberto Sanchís, President de la Casa de València a Washington.

En el Consell tenen representació els centres valencians en l'exterior i els departaments de l'Administració de la Generalitat que exerceixen competències relacionades, així com altres organismes valencians:

Consell Valencià de Cultura

Acadèmia Valenciana de la Llengua

Universitats Públiques Valencianes

Federació Valenciana de Municipis i Províncies

Consell de Participació Ciutadana

Consell Valencià de la Joventut

Membres que representen a les institucions al Consell CEVEX:

- **En representació del Consell Valencià de Cultura:**

- Vocal titular: Irene Ballester Buigues, consellera del CVC.
- Vocal suplent: Marta Alonso Rodríguez, consellera del CVC.

- **En representació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua:**

- Vocal titular: Verònica Cantó Doménech, presidenta de l'AVL.
- Vocal suplent: pendent de designar.

- **Cinc representants del Consell**, en representació de les conselleries que exercisquen competències en matèria de memòria històrica, relacions externes, turisme, cooperació al desenvolupament i política lingüística:

- Presidència – Relacions Externes

- Vocal titular, Joan Calabuig i Rull, secretari autonòmic per la UE i Relacions Externes.
- Vocal suplent, Daría Terrádez Salom, directora general de Relacions amb la UE i l'Estat.

- Presidència - Turisme

- Vocal titular, Francesc Colomer Sánchez, secretari autonòmic de l'Agència Valenciana de Turisme.
- Vocal suplent, Herick Campos Arteseros, director general de Turisme.

- Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica - Memòria històrica

- Vocal titular, Mª Jesús Pérez Galant, directora general de Participació Ciutadana.
- Vocal suplent, José Ignacio Pérez Rico, director general de Qualitat Democràtica, Responsabilitat Social i Foment de l'Autogovern.

- Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica - Cooperació al Desenvolupament

- Vocal titular, Clara de Asís Tirado Museros, directora general de Cooperació Internacional al Desenvolupament.
- Vocal suplent, Antonia Serna Serrano, secretària autonòmica de Cooperació i Qualitat Democràtica.

- Conselleria d'Educació, Cultura i Esport

- Vocal titular, Rubén Trenzano Juan, director general de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme.
- Vocal suplent, Carmen Amoraga Toledo, directora general de Cultura i Patrimoni.

- **En representació de les Universitats Públiques Valencianes:**

- Vocal titular: Rosa Puchades Pla, vicerectora de Responsabilitat Social, Cooperació i Esport de la Universitat Politècnica de València.
- Vocal suplent: Carles Padilla Carmona, vicerector d' Internacionalització i Multilingüisme de la Universitat de València.

- **En representació de la Federació Valenciana de Municipis i Províncies:**

- Vocal titular: Vicente Gil Olmedo, secretari general de la FVMP.
- Vocal suplent: M. Teresa Noguera Montagud, cap de gabinet de la FVMP.

- **En representació del Consell de Participació Ciutadana:**

- Vocal titular: Sandra Obiol i Francés, d'ACPV.
- Vocal suplent: Antoni Gisbert i Sempere, d'ACPV.

- **En representació del Consell Valencià de la Joventut:**

- Vocal titular: Kevin Rost Cuadra.
- Vocal suplent: Irene Peris López.

- Subvencions destinades als centres CEVEX: activitats de promoció del valencià, transmissió i manteniment de la cultura valenciana i de la nostra realitat social

L'Acadèmia Valenciana de la Llengua, complint una de les funcions que li atorga la seua llei de creació, des dels seus inicis va afavorir la presència i la difusió del valencià en tots els àmbits i, de manera especial, va tindre present la realitat dels centres

valencians a l'exterior, testimonis vius de fidelitat i arrelament a la cultura valenciana.

En els primers pressupostos aprovats per esta institució, per a l'exercici 2002, ja es va consignar una línia pressupostària d'ajudes destinades a l'adquisició de material bibliogràfic i multimèdia en valencià per als centres valencians de l'exterior. Esta convocatòria es va mantindre fins al 2011 i hi van concórrer entre 10 i 19 centres cada any. L'import total del material enviat va ascendir a 79.020 €.

A partir de la segona convocatòria, a petició de les comunitats valencianes de l'Argentina, la convocatòria donava també la possibilitat d'organitzar cursos de valencià. Així, entre 2003 i 2011 es van impartir 59 cursos presencials, de 60 hores, en els centres de les ciutats argentines de San Juan, Rosario, Bahía Blanca, Córdoba i Mendoza, i a Montevideo (Uruguai).

L'AVL assumia els honoraris i les dietes de manutenció del professorat i el material escolar; la Generalitat, el cost dels viatges, i els centres es feien càrrec de les despeses d'allotjament i facilitaven la infraestructura necessària. La inversió de l'AVL va ascendir a 240.079 €.

A partir de 2012 els cursos presencials van ser substituïts per cursos en línia organitzats entre la Conselleria d'Educació i l'AVL, però la participació va ser molt escassa.

Des de 2007 la Generalitat publica convocatòries d'ajudes als centres valencians a l'exterior en modalitats diverses:

- Ajudes per a activitats socials i culturals i despeses de funcionament, incloent-hi cursos de valencià.
- Ajudes per a la modernització, actualització o millora de les seues instal·lacions (obres de rehabilitació i reforma de la seua social) o per a l'adquisició de béns immobles destinats a seua social.
- Ajudes per a la commemoració d'efemèrides destacades.
- Remissió de material didàctic i cultural.
- Beques per a estudis en universitats valencianes, per a jòvens socis de CEVEX.

També s'han dut a terme programes com ara:

- "Volver", per a facilitar la visita a la Comunitat Valenciana de valencians a l'exterior que no tingueren recursos suficients. Este programa retia homenatge a les persones que durant gran part de la seua vida havien col·laborat al manteniment dels centres valencians a l'exterior.
- "L'Avió Faller", hereu de l'antic Vaixell Faller que des de 1961 arribava al port de València el mes de març.
- "Coneix la teua Comunitat" i "Arrels", en col·laboració amb l'IVAJ, per a inserir els jòvens valencians residents en l'exterior en la vida social i cultural de la Comunitat Valenciana, mitjançant estades de 15 dies en albergs juvenils.

Des de 2016 la convocatòria d'ajudes contempla dos modalitats: una, per a activitats i de foment de la cultura, la llengua i la realitat social valencianes, cursos, conferències i programes formatius; i una altra per a mantindre i millorar les instal·lacions i els equipaments.

De 2016 a 2021 han concorregut a les subvencions 27 centres: 12 d'Espanya, 4 d'Europa i 11 de Sud-amèrica.

L'import total de les subvencions ha ascendit 920.514 €:

598.921 € en la modalitat d'activitats, cursos i programes formatius (65%)

321.593 € per a manteniment d'infraestructures i equipaments (35%)

Per la localització dels centres:

Centres d'Espanya: Barcelona, Madrid, Saragossa, Sevilla, Valladolid, Calvià, Colònia Forcallano-Catalana, La Rioja, Cantàbria, Gavà, Navarra i Mallorca.

45 % de les ajudes

Centres de fora d'Espanya: París, el Regne Unit, Montpeller, Alemanya, Córdoba, Montevideo, Mendoza, Xile, Rosario, Mar de Plata, San Juan, Bahía Blanca, Buenos Aires, San Rafael i Veneçuela.

55% de les ajudes

Es manté "l'Avió Faller", que permet gaudir de les Falles i d'una estada en la Comunitat Valenciana a membres dels CEVEX. Els altres programes d'estades han anat suprimint-se. Ara, cada quatre anys, coincidint amb la celebració del Congrés de CEVEX, es convida a les delegacions, representants d'institucions o entitats vinculades als CEVEX i representants del teixit associatiu.

Per a l'any 2022 han sol·licitat ajudes 19 CEVEX; alguns ho fan per primera vegada: València Cultural Point de Los Angeles i l'Espai valencià a Bèlgica.

- Situació actual dels Centres CEVEX

La situació actual per la qual estan travessant els centres CEVEX és totalment diferent del moment en què foren fundats la majoria d'ells. En l'actualitat la Comunitat Valenciana no és un territori que migra; tot el contrari, el nostre és un territori d'acollida. Segons les últimes dades de l'Institut Nacional d'Estadística, a la Comunitat Valenciana es troben empadronades al voltant d'unes 750.000 persones estrangeres⁴, les quals representen el 14% de la nostra població. Lluny queda el temps de la migració a terres americanes, principalment per les plagues destructores als nostres camps com fou el cas de la fil·loxera, així com l'exili republicà durant la Guerra Civil i la posterior dictadura franquista.

Els Centres CEVEX d'Espanya són exemple de la migració que durant els anys cinquanta, seixanta i setanta del segle XX la població, depenent del lloc d'origen, dugué a terme. Destaca l'Associació Colònia-Forcallano-Catalana creada a Barcelona l'any 1956 per part d'un grup de persones procedents del Forcall (Els Ports) que migraren a Barcelona per treball. Els temps han canviat i la finalitat dels CEVEX també. En l'actualitat la població valenciana també migra a altres països per estudis, com és el cas dels i de les estudiants del programa ERASMUS de les universitats públiques valencianes, que trien destinacions com Bèlgica, Anglaterra o Suècia on hi ha centres CEVEX de creació recentment fundats per antics estudiants que han decidit quedar-se en estos països a treballar. Un cas excepcional és el d'Anglaterra on el centre CEVEX orienta les i els valencians sobre la situació de permanència al país després del Brexit, brindant-los orientació després de la seua arribada. Al Japó s'ha creat recentment un centre CEVEX: l'Associació Cultural Valenciana del Japó es constituí l'any 2011 amb la finalitat d'introduir i promocionar la cultura, la història, la llengua i la gastronomia de la Comunitat Valenciana en el país nipó, a més de contribuir a enfortir llaços econòmics i empresarials.

Un cas diferent és el que representen els Centres CEVEX al continent americà. La Casa de València a Washington fou creada l'any 2012 amb la finalitat de ressaltar i accentuar els vincles afectius, socials i culturals de les valencianes i els valencians radicats als Estats Units amb el poble valencià. Estos vincles continuen presents en tot el continent americà, especialment als centres CEVEX d'Amèrica Llatina creats pels i per les descendents de valencians i valencianes de tercera generació, com és el cas del Centre Valencià de Rosario (l'Argentina) fundat l'any 1991, el Centre Valencià de Bahía Blanca 'Portal Valencià' (l'Argentina) de l'any 2003 i l'Associació Comunitat Valenciana a Montevideo (l'Uruguai) creada l'any 1990. Potser estos siguen els lligams més importants que hem de mantindre amb la finalitat d'enfortir tot allò que ens uneix. La població valenciana que va arribar a estos països després de la Guerra Civil parlava en valencià. En l'actualitat la tercera generació ja no coneix la nostra llengua, només paraules concretes que recorden l'origen dels seus avantpassats.

⁴ Estratègia valenciana de migracions, Vicepresidència i Conselleria d'Igualtat i Polítiques Inclusives
Estratègia de Migracions - Igualdad en la Diversidad - Generalitat Valenciana (gva.es)

- Recomanacions del Consell Valencià de Cultura

- Actualització del pla de formació de cursos en valencià per part de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i per la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport (Direcció General de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme) així com la possibilitat que estos cursos es realitzen i se superen de manera virtual, motiu pel qual considerem que tots els centres CEVEX han d'estar dotats d'equips i material informàtic.
- Fomentar la nostra llengua en els centres CEVEX mitjançant la incentivació del pla de formació de cursos en valencià, lectura de llibres, coneixement de l'audiovisual valencià i exposicions que ajuden a conèixer la creació dels centres CEVEX.
- Implicació de les universitats públiques valencianes amb els centres CEVEX mitjançant plans de formació i d'intercanvi de professorat i d'alumnat.
- Fomentar l'associacionisme, la formació i l'assessorament dels centres CEVEX entre ells, amb el suport i l'ajuda dels organismes i de les institucions que formen part del Consell CEVEX i d'altres entitats cíviques que aglutinen la ciutadania que resideix a l'estranger.
- Incentivar la relació institucional amb les cases regionals i federacions d'associacions d'altres comunitats autònomes dins i fora de la Comunitat Valenciana.
- Coordinar les accions dels departaments competents en matèries necessàries per a afavorir i facilitar el retorn de les persones migrants valencianes fomentant accions que afavorisquen el retorn de la població valenciana, com ara suport econòmic, xarxa laboral, d'estudis...
- Donar suport a les persones valencianes residents a l'estranger que hagen hagut de desplaçar-se forçosament per motius econòmics.
- Fomentar que els Centres CEVEX siguen espais d'acollida per a les persones nouvingudes que arriben a una nova ciutat o nou país, tal com ho fa el centre CEVEX d'Anglaterra, des d'on poder aportar informació relativa a estudis, treball o negocis per a emprendre.
- Afavorir la creació de nous centres CEVEX arreu del món i el manteniment dels ja existents, establint una ajuda econòmica que els permeta llogar espais per a la seua creació i el manteniment dels centres CEVEX ja consolidats.
- Promoure, coordinar i impulsar projectes culturals (concerts, exposicions, presentacions de llibres, cinema, teatre...) que ajuden a difondre el treball dels creadors i de les creadores de la Comunitat Valenciana.
- Crear una plataforma digital on existisca un repositori de produccions culturals (cursos, conferències, concerts ...) a la disposició de tots els centres CEVEX.
- Incidir en l'elaboració de programes d'alfabetització digital com a pas necessari per a l'intercanvi cultural en el moment present.

- Durant el 15 i el 16 de desembre del 2022 se celebrarà a València el Congrés que cada quatre anys reuneix els centres CEVEX, motiu pel qual recomanem que este siga un espai per a constituir, elaborar i debatre diferents estratègies de retorn per a la població valenciana que ho desitge.

Este informe s'enviarà a la Conselleria de Participació, Transparència, Cooperació i Qualitat Democràtica, a l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, a la Direcció General de Política Lingüística i Gestió del Multilingüisme, a tots els centres CEVEX i a les entitats membres del Consell CEVEX.

Bibliografia

Girona, Albert; Mancebo María Fernanda (eds): *El exilio valenciano en América. Obra y memoria*, Institut de Cultura Juan Gil-Albert, Universitat de València, 1995

Meseguer, Lluís; Porcar, Juan Luis; Piquer, Adolf; Vellón, Javier (eds.): *Cultura i exili. Estudis d'Història i Literatura 1939-2019*, Universitat Jaume I, Castelló, 2021

Informe de seguimiento sobre la situación de los jóvenes investigadores

Autor: Css. Jurídica i Reglamentària
Aprovació: Ple, 27 juny 2022

PREÁMBULO

Salir del propio país a estudiar, a trabajar, a formarse, a intercambiar, a cooperar, a conocer, a abrirse a nuevos modos de hacer y gestionar, a satisfacer la curiosidad, ... son elementos imprescindibles y sanos para una formación enriquecedora y plena.

En 1987, se iniciaron las becas Erasmus. Fueron un complemento nuevo a la formación universitaria que combinaba la apertura a otros sistemas universitarios, el aprendizaje de lenguas extranjeras, la independencia personal y un conocimiento más cercano de lo que significa la Unión Europea. Desde entonces, los jóvenes españoles, entre ellos nuestra juventud valenciana, sabe lo que es marcharse del territorio conocido para explorar otros lugares.

A ello ha contribuido la globalización económica y la tecnología. La generación actual de los países desarrollados piensa en global y el mundo ya no tiene fronteras rígidas, sino que resulta normal continuar la formación universitaria fuera del país propio o buscar trabajo allí donde más les convenga.

El problema no es irse, el problema es no poder volver. Esa ha sido nuestra preocupación desde el Consell Valencià de Cultura.

En toda la etapa democrática, España ha hecho un esfuerzo ingente en la estructura y consolidación de un buen sistema universitario, garantizando el acceso al mayor número de personas. Con orgullo decimos que estamos ante la generación mejor formada de la historia española. Y son muchos los jóvenes que encuentran trabajo fuera de nuestro país, con reconocimiento por su nivel de formación y su valía.

Ahora bien, ¿cuántos deciden marcharse por voluntad propia o porque no encuentran una oferta de trabajo adecuada en nuestro país? Y, ¿cuántos pretenden luego regresar y el retorno se convierte en una carrera de obstáculos?

Eso fue lo que motivó al CVC a desarrollar un Informe sobre la situación de los jóvenes investigadores (mayo 2016). Y hoy, seis años después, queremos conocer qué obstáculos se han superado.

Para la realización de este informe nos han asesorado tres comparecientes que, en su momento, fueron jóvenes investigadores, y hoy realizan tareas de investigación en ámbitos diferentes. Tres perfiles propios que se complementan. Vamos a

explicar brevemente el currículum de los comparecientes porque suponen tres modelos diferentes de adaptación laboral. Además, los tres son personas reconocidas en sus ámbitos científicos-tecnológicos, con habilidades en la comunicación y la divulgación científica, y con un número sobresaliente de publicaciones.

COMPARECIENTES

Carlos Romá Mateo (Valencia, 1980): Ya había colaborado con el CVC en la realización del primer informe del 2016, así como en el acto público del Día Mundial de la Ciencia en 2015. Carlos Romá Mateo sorprendió por su claridad expositiva, su capacidad de síntesis y su análisis crítico y comprometido de la situación investigadora.

Bioquímico y doctor en biología molecular y genética. Su carrera investigadora ha ido profundizando en el campo de las enfermedades raras, desde la perspectiva. Desde 2015 comenzó una carrera docente, primero en la Universidad Europea de Valencia, para finalmente incorporarse a la Facultad de Medicina y Odontología de la Universitat de València. Combina la docencia con la dirección de proyectos de investigación en colaboración con el INCLIVA y el CIBER de Enfermedades Raras. Es también un gran divulgador y comunicador científico a través de su propio blog, páginas webs, conferencias, programas de radio, artículos, y todo tipo de eventos de divulgación.

En conclusión, su apuesta laboral fue la incorporación en la Universitat para combinar la docencia, tanto de grado como de Máster, con la investigación.

Antoni Forner-Cuenca (Alicante, 1989): Estudió Ingeniería Química en la Universidad de Alicante donde se graduó con las mejores notas de la promoción (valedictorian) en 2013.

Después de trabajar brevemente en la industria química, decidió seguir la carrera académica y realizó sus estudios de doctorado en la ETH (Escuela Politécnica Federal) de Zurich (Suiza), donde trabajó en el Instituto Paul Scherrer para desarrollar materiales avanzados para pilas de combustible. Recibió la Medalla ETH, premio que reconoce una tesis doctoral sobresaliente.

En 2017, se unió al Laboratorio Brushett en el Instituto Tecnológico de Massachusetts como becario postdoctoral de la Fundación Nacional de Ciencias de Suiza.

Actualmente es profesor titular en el Departamento de Química e Ingeniería Química, en el Grupo de Procesos de Materiales de Membrana, en la Universidad Tecnológica de Eindhoven. El objetivo final de su investigación es permitir el despliegue de tecnologías energéticas sostenibles.

José Miguel Adam Martínez (Llombai, Valencia, 1975): Dr. Ingeniero de Caminos, Canales y Puertos y Catedrático de Universidad en la Universitat Politècnica de València - UPV. Actualmente trabaja en dos líneas principales de investigación: 1) evitar la propagación de fallos en edificios y puentes, y 2) evaluación y monitorización de estructuras existentes.

Recientemente ha sido beneficiario de una beca Consolidator Grant del Consejo Europeo de Investigación con una financiación de 2,5 millones de euros, siendo la primera que se otorga en Europa en el campo de la ingeniería de la construcción. Transfiere su investigación a la sociedad a través de la empresa spin-off de la UPV Calsens, de la cual es socio fundador.

Es gestor del proceso de evaluación de las ayudas públicas de la Agencia Estatal de Investigación, dentro del área de Ingeniería Civil y Arquitectura. Miembro del jurado del Consejo Europeo de Innovación. Y editor de la revista *Construction and Building Materials*; una de las más prestigiosas y de mayor impacto en su campo científico.

Su trabajo a nivel internacional le ha llevado a ser profesor visitante en dos universidades británicas durante un año y medio, y a contar con colaboraciones científicas con países como: Italia, Portugal, China, Singapur, Nueva Zelanda, Alemania y EEUU.

ANTECEDENTES

Son numerosos los informes, declaraciones y actos que ha realizado el CVC en defensa de la Ciencia, como llamada de atención de la necesidad imprescindible de invertir en ciencia, investigación e innovación, con el fin de dar respuesta a los problemas sociales a los que nos enfrentamos.

Podemos mencionar: el Informe sobre un cambio de paradigma. La Cultura y la Ciencia: oportunidad ante la crisis (2012); Informe sobre Ciencia e Investigación, con especial mención a la Comunitat Valenciana (2014); Informe específico referido al estado de la Ciencia y la Investigación en la Comunitat Valenciana (2014); Informe sobre la situación de los jóvenes investigadores (2016); Informe Mujer y Ciencia (2017); Informe sobre la innovación en la Comunitat Valenciana (2018); Informe sobre la Mujer en la Tecnología (2019); Informe sobre dones investigadores científicos en temps de coronavirus (2021); Informe sobre l'estrategia d'intel·ligència artificial en la Comunitat Valenciana (2021).

El 10 de noviembre de 2015, Día Mundial de la Ciencia, el Consell Valencià de Cultura organizó un acto público en apoyo de la Ciencia y la Investigación. En ese acto, el Consell Valencià de Cultura presentó una Declaración de Apoyo a la Ciencia y la Investigación, que fue firmada por cerca de 300 personas, como representantes de distintos ámbitos sociales, y que seguimos reivindicando como punto de inflexión en la concienciación social por la Ciencia.

Por ello, el último informe realizado hasta el momento es el del seguimiento sobre el Pacto por la Ciencia y la Innovación (marzo 2021). Ahora presentamos este Informe de seguimiento sobre la situación de los jóvenes investigadores.

ANÁLISIS DE LA SITUACIÓN EN 2016

En el Informe de 2016, destacamos cuatro problemas fundamentales: 1) la burocratización de la gestión científica; 2) las repercusiones que los recortes en investigación tienen, especialmente, sobre los jóvenes investigadores; 3) La llamada "fuga de cerebros"; y 4) La falta de divulgación científica.

Estos problemas acarrearán consecuencias como:

- **La perversión de la excelencia:** Los pocos recursos hacen que la elección de personal sea compleja, y en todas las ocasiones, no es la excelencia a nivel científico lo que prima, sino el cortoplacismo, la inmediatez o cierta arbitrariedad.
- **No existe una carrera científica definida, como reconocimiento y espacio laboral:** Una vez terminados los estudios, la situación laboral es difusa. Es necesario disponer del propio grupo de investigación para hacer ciencia, con lo que el recurso más estable vuelve a ser la Universidad. Las dificultades del emprendimiento, de la autonomía laboral, de la investigación en el campo privado, siguen sin resolverse.
- **Criterios de evaluación:** Los criterios de evaluación y seguimiento de los contratos son excesivamente burocráticos. Por ejemplo, el excesivo peso de las publicaciones científicas (primando a veces la cantidad en lugar de la calidad) o el sistema de producción, quedan obsoletos. Los currículos son evaluados de forma excesivamente estricta, lo que intenta garantizar la objetividad de evaluación, pero que obvia las "aptitudes". Tampoco existe un curriculum vitae normalizado.
- **Burocracia excesiva:** La necesaria burocracia administrativa debe dirigirse a facilitar el control, la evaluación y la transparencia, pero sin excesos que dificultan la producción y la investigación. En ocasiones, se produce competencia entre administraciones públicas, impidiendo la cooperación, el intercambio de personal, compartir equipamiento, o colaboraciones conjuntas. La rigidez contractual y de evaluación genera un descenso de la productividad, al no admitir márgenes para la innovación.

- **La investigación privada:** Aunque está surgiendo un pequeño tejido empresarial con nuevas iniciativas, su capacidad de financiación es precaria. Falta mayor conexión entre los estudios y las universidades con el sector empresarial.
- **Falta de ayudas posteriores a los estudios:** Resulta más difícil obtener ayudas post-doctorales en España que investigar en el extranjero, lo que genera uno de los motivos del éxodo de muchos jóvenes investigadores.
- **Dinamismo e innovación:** Si hubiera que señalar un valor que diferencia a España de los países desarrollados que apuestan por la Ciencia sería, sin ninguna duda, la capacidad de dinamismo e innovación.

Los comparecientes nos ayudaron con el análisis actual para conocer qué problemas persisten todavía. Las conclusiones extraídas de las comparecencias son las siguientes:

- 1) Sigue existiendo la necesidad de estandarizar la carrera investigadora: homogeneizar titulaciones, salarios y puestos de trabajo.
- 2) Sigue resultando más fácil desarrollar el trabajo de investigación fuera de España, donde hay mayor posibilidad de acceso, de presupuestos y equipos propios para el desarrollo del proyecto investigador, así como mayor colaboración privada.
- 3) Faltan subvenciones y ayudas a los jóvenes talentos y a la innovación. Se arriesga poco en proyectos que pueden fracasar en primera instancia, pero son básicos para un éxito posterior. Se suele apoyar más a grandes grupos consolidados, y esto merma las posibilidades de los talentos jóvenes.
- 4) Sigue existiendo una excesiva burocratización con un cortoplacismo en los proyectos concedidos, el exceso de papeleo, falta de conexión entre instituciones, resoluciones tardías. La gestión científica sigue siendo todavía un punto deficitario.
- 5) Pese a las "spin off" y las iniciativas fomentadas desde las Universidades, todavía falta un tejido empresarial que, conectado con las Universidades, permita "rescatar" al personal investigador.
- 6) Por otra parte, la Universidad, pese a todos sus intentos de modernización, todavía resulta hermética. No es fácil la integración de personal investigador que provenga de otros países, aun siendo español, porque no ha desarrollado una carrera universitaria dentro del propio sistema.
- 7) Falta una publicación más clara y transparente, con una distribución más amplia, de las plazas para docentes.
- 8) Sigue faltando divulgación, sobre todo, que ayude a concienciar a la sociedad, pero que permita también dar a conocer la excelencia joven.

SITUACIÓN ACTUAL A NIVEL NACIONAL

Sin duda, en este tiempo se han producido avances, que habrá que valorar si son suficientes o aún queda camino por recorrer. Son seis los elementos principales a destacar:

En primer lugar, podemos destacar que existe una mayor concienciación social en defensa de la Ciencia y su importancia para el conjunto del país. Uno de los elementos que ha contribuido a situar a la ciencia bajo las miradas y presiones de todas las naciones ha sido, lamentablemente, el covid-19.

En segundo lugar, finalmente se creó en 2015 la Agencia Estatal de Investigación (AEI), cuyo primer presupuesto fue en 2017. La misión de la AEI es promover la investigación científica y técnica mediante la asignación de recursos públicos, la promoción de la excelencia, el fomento de la colaboración entre los agentes del Sistema y el apoyo a la generación de conocimientos de alto impacto científico y técnico. Esta era una de las reivindicaciones de la comunidad científica.

En tercer lugar, se ha producido un considerable aumento de los presupuestos públicos nacionales en los últimos ejercicios. Según el último dato actualizado a 8 de diciembre de 2021, el gasto en Investigación y Desarrollo (I+D) interna ascendió a 15.768 millones de euros en 2020, representando el 1,41% del Producto Interior Bruto (PIB)¹. Esto supone un fuerte incremento que nos acerca a las recomendaciones que realiza la Unión Europea de una inversión del 2% del PIB, con una meta para 2030 del 3% entre público y privado.

En cuarto lugar, el Ministerio de Ciencia e Innovación ha desarrollado la Estrategia Española de Ciencia, Tecnología e Innovación, en colaboración con diferentes ministerios, con organismos científicos y, especialmente, con las comunidades autónomas. Una estrategia diseñada en dos fases: 2021-2023 y 2024-2027.

En quinto lugar, el Ministerio de Ciencia e Innovación lanzó el Pacto por la Ciencia y la Innovación, presentado el 21 de enero de 2021, que incluye tres compromisos de mínimos: Financiación público a medio y largo plazo para converger con la UE con objetivos concretos en 2024 y 2030; dotar de independencia y de recursos a las agencias financiadoras de la I+D+I (la Agencia Estatal de Investigación, el CDTI y el Instituto de Sanidad Carlos III); y consolidar una carrera investigadora pública estable para promover la incorporación de personal científico en las empresas.

Y, por último, en sexto lugar, se ha aprobado la nueva Ley de Ciencia, Tecnología e Innovación, que reforma la anterior ley del 2011. Uno de los objetivos de la presente ley es blindar una financiación pública estable y creciente en I+D, acorde a la media europea, con el compromiso de alcanzar una inversión pública en I+D del 1,25% del PIB en 2030 que, junto con la inversión privada, permita llegar al 3% global.

Además, esta ley recoge aspectos significativos relacionados con la precariedad laboral y la inestabilidad de los investigadores, que pasamos a detallar por ser objeto de este informe.

Resulta de interés destacar que este Real Decreto-ley ha sido aprobado por la casi totalidad del Parlamento español (329 votos a favor y 6 abstenciones), lo que garantiza mayor estabilidad.

Real Decreto-ley 8/2022, de 5 de abril, por el que se adoptan medidas urgentes en el ámbito de la contratación laboral del Sistema Español de Ciencia, Tecnología e Innovación²

Destacamos cuál es el foco de atención que señala el Real Decreto-ley:

“España ha perdido más de 5.000 investigadores/as en el periodo 2011-2016, según los Indicadores de la OCDE de Ciencia, Tecnología e Industria 2017, y aunque dispone de personal de alta cualificación, éste desempeña trabajos para los que está sobrecualificado, o está desempleado, o establece su carrera en el extranjero.

Junto a ello, las capacidades del sistema de I+D+I público en España están amenazadas en la actualidad por el progresivo envejecimiento del personal investigador y técnico, así como por las discontinuidades en la entrada al sistema para las personas jóvenes.

La carrera científica en España presenta, en la actualidad, oportunidades limitadas para el talento disponible, habiéndose retrasado la estabilidad en la profesión y una parte importante del personal investigador establece sus carreras en el extranjero para evitar la inseguridad y la precariedad”.

1 <https://www.epdata.es/datos/gasto-investigacion-innovacion-datos-graficos/224>

2 https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2022-5516

Por tanto, el Real Decreto-ley tiene como principal objetivo los derechos de los trabajadores, la indemnización para contratos predoctorales y posdoctorales, el reconocimiento de la experiencia en el extranjero para los quinquenios o los nuevos contratos más estables, como el contrato indefinido o el nuevo contrato posdoctoral.

Las 10 medidas concretas se resumen:

1. Eliminación del modelo precario con la aparición de un contrato indefinido, que recoge las singularidades del sistema de ciencia, y busca la estabilidad de los grupos de investigación a lo largo de todo el proyecto.
2. Un nuevo itinerario posdoctoral, a través de un contrato de hasta 6 años con una evaluación intermedia que permite la promoción en materia retributiva, y una evaluación final para obtener el certificado R3, que facilita consolidar una plaza eximiendo al investigador de parte de las pruebas de acceso. Se hará una reserva mínima de un 25% de plazas en las ofertas públicas de empleo de los organismos públicos de investigación, y de un 15% en universidades para facilitar su acceso a una plaza pública.
3. Actualmente, los investigadores posdoctorales como aquellos que empiezan su doctorado no tienen derecho a indemnización tras finalización de contrato. Se establece una indemnización que se aplicará a todos los contratos.
4. Con esta nueva norma, los quinquenios evaluarán y reconocerán todos los méritos de investigación realizados en la totalidad del sector público y también en las universidades públicas y privadas, tanto en España como en el extranjero.
5. Se incluye al personal técnico con la misma consideración que un investigador, pudiendo acceder a las excedencias, a la participación en empresas de base tecnológica y a las estancias formativas temporales.
6. Se eliminan las dificultades respecto a la movilidad laboral, permitiendo que los investigadores extranjeros no comunitarios, que se presenten a plazas de funcionario y a los contratos laborales de la Ley, solo deban tener presencia regular en España en el momento del nombramiento o de la firma del contrato. Y permite que el personal investigador y el personal técnico español puedan solicitar, a tiempo parcial, adscripción a otros centros públicos y privados extranjeros, además de los españoles.
7. El nuevo texto reconoce como investigadores e investigadoras al personal sanitario que dedica más del 50% de su tiempo a la investigación, mandatando a las Administraciones Públicas que incorporen de forma estable a investigadores en el sistema nacional de salud con categorías específicas.
8. Se reduce la carga administrativa a través de la justificación de subvenciones por cuenta simplificada y la comprobación por parte de las agencias será por muestreo. La concesión de ayudas a proyectos será directa si estos ya han sido evaluados por otros agentes públicos españoles. Se incluye un mandato claro a la AEI de reducir los tiempos de resolución de convocatorias, ofrecer calendarios estables para las mismas y reducir la burocracia.
9. En relación a las mujeres científicas e investigadoras, esta normativa da seguridad jurídica a la igualdad de género en el sistema de la I+D+I, con medidas concretas como la obligatoriedad de los agentes públicos de disponer y evaluar anualmente un plan de igualdad de género y de contar también con protocolos frente al acoso sexual y por razón de género u orientación sexual.
10. El texto reconoce el valor de la ciencia como bien común al servicio de la ciudadanía y fomenta mecanismos para que la sociedad acceda y participe en los procesos científicos y técnicos.

SITUACIÓ ACTUAL EN LA COMUNIDAD VALENCIANA

En la Comunitat Valenciana, se cuenta actualmente con dos programas esenciales: Plan GENT y el Programa de I+D.

1. PROGRAMA PARA EL APOYO A PERSONAS INVESTIGADORAS CON TALENTO – PLAN GENT

El 9 de junio de 2017, el Consell aprobó el Plan GenT (Generació Talent)³ con el objetivo de favorecer el retorno, la retención y la atracción del talento para su incorporación a las universidades públicas, a los centros de investigación y al tejido productivo en la Comunitat Valenciana, contemplándose para ello 14 actuaciones articuladas en cuatro ejes, vigentes en las convocatorias 2018, 2019 y 2020. Los 4 ejes son:

- I. Subvenciones para la contratación de investigadoras e investigadores doctores de excelencia para desarrollar un proyecto de I+D+i en la Comunitat (CIDEAGENT).
- II. Subvenciones para la contratación de doctores y doctoras con experiencia internacional (CDEAGENT).
- III. Subvenciones para la contratación de jóvenes doctores/as para el desarrollo de un proyecto de transferencia tecnológica en empresas valencianas (CPTTAGENT). No se convocaron en 2020.
- IV. Subvenciones para la formación de doctores y doctoras en empresas valencianas (FDEAGENT).

Y las 14 modalidades encuadradas en estos cuatro programas son las siguientes:

- Ayudas para la contratación de personal investigador predoctoral (ACIF).
- Subvenciones para estancias de contratados predoctorales en centros de investigación fuera de la Comunitat (BEFPI).
- Subvenciones Programa Santiago Grisolia (GRISOLIA).
- Subvenciones para la contratación de personal investigador en fase postdoctoral (APOSTD).
- Subvenciones para apoyar la contratación de personal investigador doctor de las ayudas Ramón y Cajal (ACOND).
- Subvenciones para la contratación de personal de apoyo vinculado a un proyecto de transferencia tecnológica (APOTI).
- Subvenciones para la realización de estancias de personal investigador doctor en empresas de la Comunitat Valenciana (AEST).
- Subvenciones para estancias de personal investigador doctor en centros de investigación radicados fuera de la Comunitat Valenciana (BEST).
- Subvenciones a grupos de investigación emergentes (GE).
- Subvenciones a grupos de investigación consolidados (AICO).
- Subvenciones programa Prometeo para grupos de investigación de Excelencia (PROMETEO).
- Subvenciones para la captación de proyectos europeos u otros programas de carácter internacional (APE).
- Subvenciones para la organización y difusión de congresos, jornadas y reuniones científicas, tecnológicas, humanísticas o artísticas de carácter internacional (AORG).
- Acciones del subprograma para la promoción y dinamización de los parques científicos (PPC).

³ Acuerdo de 9 de junio de 2017, del Consell, por el que se aprueba el Plan GenT (Generació Talent) https://dogv.gva.es/datos/2017/07/10/pdf/2017_6178.pdf

Tras la experiencia de tres convocatorias -y que este plan se desarrolla a partir de 2019 a través de la Dirección general de Ciencia e investigación, se consideró oportuno la elaboración de unas nuevas bases reguladoras⁴ por varias razones:

1. Necesidad de efectuar una reestructuración del Plan GenT para concentrar los recursos en aquellas actuaciones con mayor impacto.
2. A efectos de ejecución temporal de las convocatorias, era procedente unificar en una misma norma la regulación relativa a las subvenciones de retención y atracción de excelencia de personal investigador.
3. Incorporar ajustes técnicos para una mejor programación y ejecución del plan GenT en sucesivas anualidades y para la consolidación de trayectorias investigadoras de excelencia en la Comunitat

Con todo, la estructura del plan GenT a partir de 2021 gravita en torno a 3 ayudas:

- a) Contratación de investigadores/as doctores de excelencia para el desarrollo de un proyecto de I+D+i en la Comunitat (CIDEAGENT).
- b) Contratación de doctores/as con experiencia internacional (CDEAGENT).
- c) Subvenciones a la excelencia científica de juniors investigadores (SEJAGENT).

La dotación presupuestaria de este programa en las anualidades 2018, 2019, 2020 y 2021 ha ascendido a 41.234.343 euros, financiando a 130 investigadores, tal como muestra la tabla adjunta:

tabla con la distribución de los/as investigadores/as del plan GenT en los distintos centros de investigación.

Universidad Miguel Hernández, UMH	3
Universidad de Alicante, UA	14
Universitat de València, UV-EG	47
Universitat Politècnica de València, UPV	11
Universitat Jaume I, UJI	13
Centro Superior de Investigaciones Científicas, CSIC	33
Centro de Estudios Ambientales del Mediterráneo, CEAM	1
Instituto Valenciana de Investigaciones Agrarias, IVIA	1
Fundación de la Comunidad Valenciana, Centro de Investigación Príncipe Felipe, FCVCIPF	3
IGENOMIX	2
Fundación para la Investigación del Hospital La Fé, FIHUFÉ	1
Fundación de Investigación Hospital General Universitario de Valencia, FIHGUV	1
	130

⁴ Orden 17/2020, de 21 de septiembre, de la Conselleria de Innovación, Universidades, Ciencia y Sociedad Digital, por la que se aprueban las bases reguladoras para la concesión de subvenciones del Programa para el Apoyo a Personas Investigadoras con Talento - Plan GenT

2. PROGRAMA PARA LA PROMOCIÓN DE LA INVESTIGACIÓN CIENTÍFICA, EL DESARROLLO TECNOLÓGICO Y LA INNOVACIÓN (I+D+I) EN LA COMUNITAT VALENCIANA

Se trata de una iniciativa estructural de la Generalitat Valenciana de apoyo a la I+D+i que contempla diferentes modalidades de ayudas de fomento de la investigación, tanto para el apoyo a la contratación de recursos humanos, como para el desempeño de proyectos de I+D y otras actuaciones de interés.

En concreto este programa se estructura a través de los siguientes subprogramas:

- 1) Recursos humanos dedicados a actividades de I+D+I.
- 2) Consolidación y fortalecimiento de proyectos y grupos de I+D+I.
- 3) Internacionalización de la investigación y de la divulgación de la ciencia.
- 4) Promoción y dinamización de los parques científicos.

Hasta 2020 las bases reguladoras de este programa venían reguladas a través de la siguiente orden: Orden 86/2016 de 21 de diciembre, del Programa de promoción de la I+D+i, modificada por la Orden 37/2017, de 26 de septiembre, de la Consejería de Educación, Investigación, Cultura y Deporte.

Desde la DG de Ciencia e Investigación se consideró oportuno modificar la normativa reguladora de este programa al efecto de cambiar la configuración de algunas ayudas para conseguir un mayor impacto; introducir mecanismos de flexibilidad; e incrementar la duración temporal de las ayudas.

El presupuesto en 2020 fue de 32.440.200 euros. Su ejecución permitió: 957 expedientes de ayudas del subprograma de recursos humanos dedicados a actividades de I+D+I; 478 expedientes de ayudas del subprograma para la consolidación y fortalecimiento de proyectos y grupos de I+D+I; 140 expedientes de ayudas del subprograma de internacionalización de la investigación y de la divulgación de la ciencia; y 22 expedientes de ayudas del subprograma para la promoción y dinamización de los parques científicos.

En relación a la anualidad 2021, el presupuesto ejecutado fue de 51.500,000 euros, lo que permitió un aumento de los programas subvencionados: 1.245 expedientes/ayudas del subprograma de recursos humanos dedicados a actividades de I+D+I; 709 expedientes/ayudas del subprograma para la consolidación y fortalecimiento de proyectos y grupos de I+D+I; 144 expedientes/ayudas del subprograma de internacionalización de la investigación y de la divulgación de la ciencia; y 34 expedientes/ayudas del subprograma para la promoción y dinamización de los parques científicos.

CONCLUSIONES

Desde la realización de nuestro primer informe en mayo 2016 la situación en la ciencia española y valenciana se ha modificado, lo que nos permite realizar un análisis actualizado de las mejoras y debilidades.

Aspectos positivos de los sistemas español y autonómico de ciencia

- 1) Sin duda, el talento científico español es nuestra mayor fortaleza y el reconocimiento de nuestros investigadores es enorme. Prueba de ello está en las ayudas financiadas por el Consejo Europeo de Investigación a investigadores y en el número de artículos publicados en las revistas científicas.

- 2) Las ayudas de la Generalitat Valenciana han aumentado de forma prometedora, destacando la incidencia del programa de excelencia PROMETEO y GenT. PROMETEO es único para apoyar ciencia excelente y de larga duración (4 años), que permite abordar investigación de alto riesgo. Destacamos que las ayudas posdoctorales tienen mejor financiación que las del Ministerio de Ciencia e Innovación. Y, en general, sus ayudas implican una menor burocracia para el investigador que otras de carácter nacional o europeo.

En lo relativo a las ayudas de la Agencia Valenciana de Innovación, los investigadores destacan, entre otras cosas, que los porcentajes de financiación a fondo perdido para empresas son mayores, permitiendo realizar investigación de mayor riesgo.

- 3) Por otra parte, las mejoras observadas en el Ministerio de Ciencia e Innovación son: la mayor financiación en los próximos años; el calendario anual de convocatorias de investigación; la nueva Ley de Ciencia (el reciente Real Decreto-ley) para contratos de investigación que abre una nueva vía para estabilizar la carrera investigadora de los más jóvenes.

Debilidades y aspectos a mejorar

1. Financiación: Pese al aumento presupuestario, la inversión actual en I+D en España (1,41% del PIB) está muy por debajo de la media europea (2,32% del PIB).
2. Salarios: Los salarios de los científicos jóvenes españoles están muy por debajo de lo que les correspondería por su valía y contribución. Pese a que el Ministerio de Ciencia ha incrementado sustancialmente la financiación en investigación, lo que se traduce en más proyectos y más contratos pre y posdoctorales, los sueldos son los mismos que hace 10 años. La consecuencia es que la carrera científica tenga poco atractivo para la gente joven y complica la captación de talento extranjero.
3. Burocracia: el tiempo invertido por los investigadores en tareas administrativas y de gestión sigue siendo muy elevado. Hay poco personal de administración y servicios para gestionar la investigación. La burocracia es necesaria para un control efectivo siempre y cuando su exceso no produzca falta de rentabilidad y colapso en el sistema de ciencia.
4. Divulgación de la investigación: la divulgación es clave para fomentar la cultura científica y del conocimiento, para la transparencia respecto a las inversiones públicas y para una mayor valorización de nuestros investigadores. Es necesario evaluar la divulgación de la ciencia, tal y como se hace con la productividad científica. La divulgación va más allá de Twitter o Facebook. Se necesita mayor contacto de los investigadores con los colegios e institutos. También utilizar la creatividad con nuevos modos de acercamiento a la sociedad.

Un ejemplo es el “brindis por la ciencia”. El festival “Pint of Science” surgió en Reino Unido en 2012, y se ha desarrollado de manera simultánea en 44 localidades españolas y en 400 ciudades de 24 países a nivel internacional. En Valencia ha contado con el apoyo institucional del Centro de Investigación Príncipe Felipe (CIPF), la Unitat de Cultura Científica de la Universitat de València (UV) y el Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). Un evento cuyo objetivo es hacer llegar la divulgación científica al público de una manera más personal, divertida y accesible, a través de conferencias y charlas en diferentes bares y locales de ocio.

5. Procesos de evaluación de proyectos o ayudas públicas: En España, la práctica totalidad de las propuestas científicas son evaluadas por evaluadores españoles, por lo que se pierde una cierta visión global de la investigación y menor impacto externo de nuestra investigación. Incluir evaluadores extranjeros es una medida de fácil implementación.

6. Política de promoción y mantenimiento del profesorado universitario: Actualmente, la agencia que acredita la promoción del profesorado en España es ANECA. Las evaluaciones las realiza en función de la cantidad de artículos publicados, proyectos coordinados, meses en estancias de investigación, horas de docencia, tesis doctorales dirigidas... sin tener en cuenta la calidad de los méritos. España se ha adscrito a la declaración DORA, que implica evaluar a los investigadores y profesores por otros méritos que vayan más allá del número-cantidad. Sin embargo, ANECA no lo ha implementado.

Los sexenios de investigación no valoran la calidad e impacto de la investigación. Se precisa una valoración de la excelencia científica que vaya más allá de los sexenios actuales, por ejemplo, en forma de un sexenio de excelencia científica.

7. La investigación industrial: es claramente nuestro punto débil respecto a los países europeos. Falta investigación de alto riesgo apoyada por la industria. La industria participa con investigación cortoplacista y con resultados inmediatos. España precisa de herramientas para financiar este tipo de investigación.

8. Creación de empresas start-ups y spin-offs. Es una herramienta magnífica para transferir la investigación y para mantener a los investigadores excelentes en formación o ya formados. El problema fundamental es que faltan estímulos y ayudas para crear empresas spin-off. Sobrevivir al primer año es muy difícil. Sería necesario un programa estatal de ayudas para la creación de este tipo de empresas, tal y como ocurre con las convocatorias del Consejo Europeo de Investigación, que sean evaluadas atendiendo al potencial innovador de las soluciones y la capacidad de los empresarios-investigadores.

9. La importancia de la investigación básica en todos los campos de la ciencia. No olvidemos la importancia de la investigación básica en la vacuna de Pfizer. La mayor parte de las convocatorias del Ministerio de Ciencia van orientadas a satisfacer los retos actuales, con resultados que deben salir a medio-corto plazo. En España falta un programa de excelencia con investigación no orientada, donde se prime el potencial innovador de la investigación y la capacidad del investigador principal.

Este informe se enviará al protocolo habitual: a los comparecientes; al Ministerio de Ciencia e Innovación; a la Consellería de Innovación, Universidades, Ciencias y Sociedad Digital; al Alto Consejo Consultivo en Investigación, Desarrollo e Innovación de la Presidencia de la Generalitat; a la Agencia Valenciana de Innovació; a la Agencia Estatal de Investigación; al Consejo Superior de Investigaciones Científicas; a la Fundación Premios Rey Jaume I; a las Universidades Valencianas; al Centro de Investigación Príncipe Felipe (CIPF); a la Unitat de Cultura Científica de la Universitat de València; a la Confederación de Sociedades Científicas de España (COSCE); a la Conferencia de Rectores de las Universidades Españolas (CRUE); a la Federación de Jóvenes investigadores (FJI); a la Asociación Española de Mujeres Investigadoras y Tecnólogas (AMIT); a la Dirección del Parc Científic de la Universitat de València; a los sindicatos CCOO y UGT de la Comunitat Valenciana; a las investigadoras participantes en la Mesa Redonda "Dona i Ciència".

TERRITORI

L'Albufera de Valencia. Parque Natural. Situación medioambiental y administrativa (incluidos votos particulares)

Autor: Css. Ciències
Aprovació: Ple, 20 desembre 2022

0. Protección de los Espacios naturales. El concepto de Parque Natural

El Diccionario panhispánico del Español Jurídico (DEJ), dependiente de la Real Academia Española (RAE) define un Parque Natural como “Área natural poco transformada por la explotación u ocupación humana, que por la belleza de sus paisajes, la representatividad de sus ecosistemas o la singularidad de su flora, su fauna o sus formaciones geomorfológicas, posee valores ecológicos, estéticos, educativos y científicos cuya conservación merece una atención preferente”. Son muchas, además de esta, las definiciones que podemos encontrar en la literatura especializada, si bien todas ellas coinciden en el objetivo común de su protección, en atención a su biodiversidad, singularidad y belleza.

El Ministerio para la Transformación Ecológica y el Reto Demográfico, Vicepresidencia tercera del actual Gobierno español, establece las características de los Parques Nacionales.

Y los define: “Un Parque Nacional es un espacio natural de alto valor natural y cultural, poco alterado por la actividad humana que, en razón de sus excepcionales valores naturales, de su carácter representativo, la singularidad de su flora, de su fauna o de sus formaciones geomorfológicas, merece su conservación una atención preferente y se declare de interés general de la Nación por ser representativo de patrimonio natural español”. Además de la reiterada mención al concepto natural, prima en esta definición la voluntad de conservación o protección mediante la declaración de interés general.

En consecuencia, deberá reunir las siguientes características: i) representación; ii) extensión mínima; iii) estado de conservación aceptable; iv) continuidad territorial; v) ausencia de asentamientos humanos estables; y vi) protección exterior.

Aunque ninguno de los dieciséis parques nacionales declarados en España, se sitúa en la Comunidad Valenciana, la definición y características señaladas convienen al contenido de este informe.

El nivel de transformación por la mano del hombre -ya sea mediante la agricultura o la “urbanización” con fines residenciales o turísticos-, su “antropización”, y la aceleración de ciertos procesos de degradación que se deduce del cambio climático, es cuestión delicada que pone en riesgo su característica natural primigenia.

El experto y prestigioso biólogo valenciano Juan Ors Martínez, a la sazón primer Director del Parque Natural de la Albufera de Valencia tras su declaración como tal en 1986, (crítico con el PORN vigente) es autor del libro “Espacios Naturales Protegidos y otros entes imaginarios” en el que reivindica el concepto de “servicios ambientales” y apuesta por una conservación que requiere programas de acción con objetivos definidos y adaptados al mundo cambiante actual, más que una permanente innovación de ideas al respecto.

Y con carácter definitivo, por “establecer por ley su régimen jurídico”.

La protección de los espacios naturales es hoy, más que una necesidad imperiosa, la mejor oportunidad de futuro. La experiencia ha venido a demostrar la difícil conservación, en la sociedad contemporánea, de aquello que no se protege. Habida cuenta de que el estado adecuado de conservación de un espacio natural es precisamente condición para regular su protección por ley, ambos conceptos -protección y conservación- integran un círculo virtuoso de calidad medioambiental.

1. Espacios naturales antropizados.

Se entiende por antropización la transformación que ejerce el ser humano sobre el medio, aunque la RAE en su Diccionario Español, remite al adjetivo “antrópico” -naturalmente derivado del griego *ánthropos*- para referirse a aquello que ha sido “producido o modificado por la actividad humana”.

Porque lo cierto es que la mano del hombre, desde la agricultura y sus derivadas hasta el propio paisajismo, es hoy una constante en la naturaleza a la que se encuentran muy contadas excepciones. Y no es de extrañar que el Nobel de Química Paul Crutzen acuñara en término Antropoceno en el año 2000 para suceder el llamado Holoceno del actual cuaternario.

Tal vez por ello las características de un Parque Nacional antes señaladas excluyan núcleos urbanos en su delimitación para optar a esta categoría.

En la práctica, el amplio conjunto de Parques Naturales españoles -hasta veintidós en la Comunidad Valenciana- presentan algún grado de antropización. Y el Parque natural de la Albufera no es, precisamente, una excepción.

El director general del Medio Natural, Benjamín Pérez Rocher, en su comparecencia junto a María Sahuquillo, Técnica del Servicio de Gestión de Espacios Naturales, así lo hizo constar entre la “problemática” actual de la Albufera valenciana, al referirse a la “presión humana”. Hay que recordar que en la actualidad hay un censo de 17.000 residentes, cifra que eleva a 100.000 los estacionales, y a un millón el conjunto de los municipios adyacentes.

La gestión racional y sostenible de la actividad humana en el medio natural, incluso poniendo en valor su productividad, mediante actividades como la agricultura ecológica, el turismo cultural y medioambiental y el hábitat autoabastecido y no invasivo, es en consecuencia un objetivo prioritario en la conservación de los espacios naturales. Y la responsabilidad de la Administración es obviamente prioritaria, tanto desde un punto de vista educativo como operativo.

2. Humedales, marjales, deltas, puertos y dehesas.

De entre los veintidós parques naturales aprobados como tales en la Comunidad Valenciana, seis corresponden al concepto de Humedal o Marjal. Diez son sierras de interior y otros cinco, sierras litorales. El resto, ríos y la Illa Grosa en las Columbretes. El Parque Natural de la Albufera es un Humedal propiamente dicho, que como tal se encuentra catalogado como Zona Húmeda y contenido en el Inventario de Humedales de España. Desde 1995 cuenta con Plan de Ordenación de Recursos Naturales (PORN, Decreto 96/1995) y se incluye en la Red NATURA 2000, como Lugar de Importancia Comunitaria (LIC) y Zona Especial de Protección de Aves (ZEPA). También se acoge por Convenio al Tratado de la UNESCO para la Conservación y Uso Sostenible de los Humedales, aprobado en Ramsar (Irán) en 1971, y vigente con el nombre de la localidad de creación, desde 1975.

Con una extensión aproximada a las 21.200 hectáreas, comprende la Dehesa y el Puerto del Saler y, naturalmente, el propio lago.

Revierten especial interés los afloramientos de acuíferos subterráneos llamados ullales (manantiales de agua dulce) de los que se cuentan hasta cuarenta unidades, y las micro reservas de flora (Muntanyeta de Sants) o de flora y fauna (Llaguna de Samaruc).

Entre sus características productivas propias resulta de primera importancia el cultivo del arroz al que se dedican cerca de 3.000 hectáreas (casi un 15% de la extensión superficial del parque) que junto a los marjales de Oliva y Pego alcanzan la cantidad de 4.500 Toneladas que sitúa a la CV como la tercera en su producción nacional. Miguel Minguet, arrocero y vicepresidente de COPA-Cogeca, afirma que “sin el cultivo del arroz La Albufera estaría urbanizada”, aun cuando las vicisitudes que conlleva la tradicional quema de la paja sean habitualmente motivo de conflicto por razones de contaminación atmosférica.

Y naturalmente, el agua del lago separado del mar por la estrecha barra de tierra, con una superficie aproximada de 2.433 hectáreas (cerca de un 12% del total) y una profundidad media de apenas 0,88 metros, desde el siglo XVIII ha mutado de dulce a salobre, con un claro dominio del fitoplancton (parte vegetal del plancton) sobre los macrófitos (plantas que se ven a simple vista).

3. Formación, antecedentes e historia

La web de la Consellería de Agricultura, Desarrollo Rural, Emergencia Climática y Transición Ecológica, recoge sucintamente la formación de la Albufera de Valencia, “miles de años atrás cuando un golfo marino que se extendía entre las desembocaduras de los ríos Turia y Xúquer, quedó, primero, aislado del mar Mediterráneo y, poco a poco, parcialmente rellenado con los aportes sedimentarios de los dos ríos. Dentro de la barra arenosa formada quedó una gran laguna salobre que, a medida que se colmataba, iba reduciendo progresivamente su superficie y conformando una extensa zona de marjal. A partir del S. XV, con la puesta en escena del cultivo del arroz, tienen lugar dos cambios fundamentales inducidos por el hombre: la dulcificación de sistema palustre y una aceleración de aterramiento del marjal primitivo, a fin de obtener mayor y mejor superficie cultivable”.

También resume su larga trayectoria desde que se cita por primera vez en un texto histórico.

Hay escasas referencias históricas primitivas, más allá de la del geógrafo griego Estrabón (año 60 a.C.) o la de Plinio el Joven (siglo I d.C.) y, más discutida por los especialistas, la del historiador y geógrafo romano Festo Rufo Avieno (siglo IV d.C.). El “Tratado de Hidráulica y la Topografía de las Costas Mediterráneas” de Sid Abu Said (Saiyid Abú Zayd, 1195-1268, último gobernador almohade de Valencia), describe el lago de La Albufera y la Dehesa.

El experto en Hidráulica José. H. Ferrero sostiene que su toponimia es de origen árabe -Buh Segera- que querría significar “mar pequeña”.

El Rey Jaime I, tras la conquista de Valencia, se reservó la propiedad de la Albufera y su Dehesa, anexionadas al Patrimonio Nacional como Coto Real de Caza, aunque con ciertos privilegios para los habitantes de poblaciones vecinas, promulgadas en 1250. El Emperador Carlos I, permitió el pastoreo y la extracción de leña en su entorno próximo, que sería anulado posteriormente por Felipe II, antes de 1577 cuando se procede al primer deslinde. Y tras la batalla de Almansa, Felipe V cedió a Cristóbal Moscoso el señorío de la Albufera, junto a la villa y marquesado de Cullera.

Es ya en el siglo XVIII, cuando Carlos III, con la promulgación de las Reales Ordenanzas en Buen Retiro (1761) y en el mismo año, cuando se aprueba la Real Ordenanza de la Albufera que, cinco años más tarde, se modificará para permitir expresamente a los labradores propietarios de tierras en los límites, el “uso de barcas”, “sacar la caza, cañas y brozas” y “transportar los arroces”.

Tras la permuta efectuada por Carlos IV con Godoy de la Bodega de Aranjuez por la Albufera (1798), ésta quedó bajo su dominio junto al ducado de Sueca, apenas una decena de años, ya que en 1808 revirtió de nuevo en el Patrimonio Real. Y tras la adjudicación por Napoleón al Mariscal Suchet en 1812 durante la invasión francesa, hay que esperar a 1818 en que fue recuperada por Fernando VII, quien a su vez la cedió a los Infantes Francisco de Paula y Carlos, que tuvieron como administrador al general Elio, hasta la revocación -y vuelta al Patrimonio Real- decretada por Isabel II en 1841.

Es en 1911 cuando Alfonso XIII cede en propiedad al Ayuntamiento de Valencia “la Albufera y el Monte de la Dehesa” y el 3 de junio de 1927 se firma el Acta oficial de entrega, que establece una superficie del lago de 3.114 hectáreas, y causa alta en el Inventario Municipal veinte años más tarde, aunque no se inscribe en el Registro de la Propiedad hasta 1958.

No son muchos los autores de monografías sobre la Albufera valenciana. La arquitecta y profesora, experta en paisaje y jardinería, Pilar de Insausti, estudiosa del desaparecido Palacio Real y de otros acontecimientos históricos en la ciudad de Valencia, no duda en considerar la obra “Historia de la Albufera de Valencia”, de Francisco de Paula Momblanch y Gonzálbez (1894-1980) publicado en su primera edición en 1960, que describe fastos, cacerías de la realeza y otras curiosidades en el lago, además de aportar innumerables datos descriptivos, geográficos y propiamente históricos.

Les Edicions de la Rosa Vera publicaron en Barcelona el libro de Joan Fuster en 1970 con el título “L`Albufera de València”, que incluye 17 grabados de Jaume Pla con una tirada de sólo 120 ejemplares. Ha sido posteriormente reeditado. “L`Albufera de Valencia. Una descripció etnogràfica” es una traducción de Ferran Robles al catalán de la obra de Max Thede escrita en 1933, reeditada en 2009. Como curiosidad citamos el libro de poemas de Josep Lozano, “L Albufera. Palus Naccarum”, publicado por Ed. Bromera. (En la Bibliografía que se adjunta a este informe se consigna la totalidad de referencias).

4. Declaración de Parque Natural (1986), PORN (1995) y PRUG (2004)

El Decreto 89/1986, de 8 de julio, del Consell del Consell de la Generalitat Valenciana, de régimen jurídico del Parque Natural de la Albufera.

(DOGV núm. 408 de 23.07.1986) se entiende en la práctica como el de su Declaración formal como Parque Natural. Empieza por justificar su procedencia de la siguiente manera: “El sistema formado por el lago de la Albufera, su entorno húmedo y la

barra litoral adyacente a ambos constituye uno de los espacios naturales de mayor importancia en la Comunidad Valenciana. La circunstancia de proximidad al área metropolitana de Valencia le confiere especiales características ambientales, a la vez que le añade una importante función social como espacio natural". En su art.1, Objeto, consta explícitamente la Declaración como Parque Natural; el art. 2 establece su Ámbito Territorial y sus límites; el art.3, las disposiciones de carácter general de su Protección; el art.4 el Régimen Urbanístico al que se somete; el art. 6 la creación, composición y competencias de su Junta Rectora; el art. 7 el Consejo Directivo y sus funciones; y el art. 8 la figura del director Conservador y sus funciones. No obstante, el Decreto 71/1993, de 31 de mayo, (DOGV núm. 2057 de 30.06.1993), tras la sentencia anulatoria del anterior y del Plan Especial de 1990 (que un par de años más tarde también se anula) viene a mantener su contenido sustancial y el organigrama de gestión.

A su vez, el Decreto 96/1995, de 16 de mayo, del Gobierno valenciano, por el que se aprueba el Plan de Ordenación de los Recursos Naturales de la Cuenca Hidrográfica de la Albufera. (DOGV núm. 2516 de 26.05.1995), es el conocido como PORN de su Cuenca Hidrográfica, que mediante un artículo único y un largo y prolijo conjunto de Anexos, contempla desde el Diagnóstico ambiental de la cuenca hidrográfica y caracterización de las unidades ambientales del parque (punto 1 del Anexo general), hasta el Régimen de Evaluación Ambiental al que se verá sujeto (punto 8). En el Decreto se puede leer: "La causa principal de la degradación de las aguas superficiales del Parque Natural de la Albufera ha sido el extraordinario desarrollo urbano e industrial que se ha producido en su entorno a partir de los años sesenta".

El PORN establece las áreas prioritarias de protección, distinguiendo -por este orden: i) ojos de manantial (ullals); ii) playas y dunas móviles; iii) la dehesa en buen estado de conservación; iv) el lago; v) la bassa de San Llorenç; vi) la dehesa alterada; vii) malladas y saladares; y viii) la marjal, con mención expresa al cultivo del arroz.

Antes, el Decreto 71/1993, de 31 de mayo, del Gobierno valenciano, de Régimen Jurídico del Parque Natural de la Albufera, declaró tal espacio protegido, en el que se establecía, en su disposición adicional primera, la necesidad de proceder a la tramitación del correspondiente plan de ordenación.

Por su parte, el Decreto 259/2004, de 19 de noviembre, aprueba el Plan Rector de Uso y Gestión del Parque Natural de la Albufera. PRUG (DOGV n. 4890, de 24.11.2004) con un único artículo, que es la propia aprobación, y dos amplios anexos que recogen la parte normativa y la zonificación gráfica.

El apartado 1.3 del Anexo 1 indica literalmente: "El PRUG constituye el marco dentro del que se ejecutarán las actividades directamente con la gestión del Parque Natural de l'Albufera y, en particular, la protección, conservación, la mejora, el estudio, la enseñanza, el disfrute ordenado y el uso sostenible de los valores ambientales y culturales".

Una y otra se ha visto parcialmente modificadas por posteriores aprobaciones legislativas, estando "en marcha" -así lo indicó el director general en su comparecencia- la definitiva actualización de ambas figuras.

Otros instrumentos jurídicos a tener en cuenta son: i) la Resolución de 4 de junio de 2006, del Conseller de Territorio y Vivienda, por la que se aprueba el Plan de prevención de incendios forestales del Parque Natural de la Albufera; ii) la Orden 5/2018 de la Consellería de Agricultura, Medio Ambiente, Cambio Climático y Desarrollo Rural, relativa a la regulación del nivel y comunicación con el mar del Parque Natural de l'Albufera; y iii) el Decreto 52/2019, de 29 de marzo, de modificación del Decreto 71/1993, de régimen jurídico del Parque Natural de l'Albufera (DOGV núm. 8527, de 11.04.2019)

5. Características propias del Parque Natural de La Albufera. Cultivos, espacios residenciales y turismo

Todos los comparecientes, en mayor o menor medida, coincidieron en destacar como características propias de este rico espacio natural, la presencia y compatibilidad -en cierto modo histórica- de la actividad humana, que sin embargo, se configura a su vez como una de sus principales amenazas para una gestión razonable del Parque, su protección y la conservación de sus valores naturales medioambientales. El Ingeniero Agrónomo y catedrático de la UPV, Miguel Jover Cerdá, a la sazón miembro de la Junta Rectora de la Albufera, buen conocedor de su flora y fauna, extendió sus valoraciones hasta la consideración de las especies alóctonas e invasivas de una y otra especie que añaden preocupación a la opinión pública, adelantando criterios innovadores que permitirían cierta desdramatización de la crítica situación actual.

Y se manifestó exigente con la necesidad imperiosa de actualización de datos objetivos. Los registros más recientes con los que la comunidad científica cuenta son: i) sedimentos, 2003; ii) flujos anuales, 2010; iii) aportes de la Acequia Real del Júcar, 2012; iv) niveles, 2012; y v) agua dulce en su conjunto, 2016.

En cualquier caso, los históricos cultivos del arroz y la pesca tradicional de la anguila y el ocio como la vela latina, los asentamientos residenciales consolidados o el turismo de playa o gastronómico, son aspectos relevantes en una gestión racional del parque que mantenga el objetivo de su protección y conservación como prioritario. La Pesca artesanal y la Vela latina en La Albufera son, desde 2016, Bien Inmaterial de Interés Cultural Inmaterial (BICI), que en su incoación contó con Informe favorable de este CVC, aprobado en la sesión plenaria celebrada en Jávea el 29 de marzo de 2016.

Se ha detectado una cualitativa tendencia a la baja de las colonias de garzas.

Para ello es urgente la actualización de una legislación sectorial que cuenta ya con más de veinticinco años de antigüedad.

En el año 2020 se reconoció su inclusión en el SIPAM (Sistemas Importantes de Patrimonio Agrícola Mundial) otorgada por la agencia FAO de Naciones Unidas.

6. Cuenca hidrográfica propia. Aporte, Acequias y vertidos

La rigurosa comparecencia del Ingeniero de Caminos y Comisario de Aguas de la Confederación Hidrográfica del Júcar, Marc García Manzana, dispuso de abundante información relacionada con la calidad del agua que, como es sabido, es objeto de permanente debate. En realidad, la Albufera no forma parte de ninguna cuenca hidrográfica, o mejor, no depende de la cuenca hidrográfica del Júcar y el Turia, sino de la pequeña cuenca de Beniparrell y del Barranco del Poyo. No obstante, la posición más crítica del representante de la Generalitat que consideró este punto el primero de la “problemática” actual, apuntando a una carencia de aportes de “agua limpia”, el exceso de salinización y la influencia del colector Oeste y la estación depuradora de aguas residuales correspondiente, para el experto de la CHJ “el agua de la Albufera goza, en general, de buena salud”.

El PORN, en su apartado 5.1 del Anexo incide particularmente en la cuestión manifestando: “Es prioritaria la fijación de unos objetivos de calidad de las aguas y de un caudal mínimo medioambiental para el Parque Natural de la Albufera. Para ello deberá establecerse la debida coordinación entre órganos de cuenca, servicios de la Generalitat Valenciana con competencias en aguas y el órgano ambiental que asegure la protección del sistema”.

Su capacidad hidrológica es de 20 Hm³ (20 millones de metros cúbicos).

De primera importancia son las cuatro grandes depuradoras construidas por la Administración General de Estado entre 2001 y 2007. Y está en redacción el Proyecto de Depuradora Horta Sud, con un presupuesto de 95 millones de euros aportados por el Estado. Cabe considerar, como elementos complementarios los denominados filtros verdes (poco eficientes a juicio de J. Ors).

El actual Plan Hidrográfico, que estará vigente hasta 2027, prevé mantener el aporte de 210 Hm³ al año e incorpora las necesidades señaladas por el Plan Especial de la Albufera culminado en 2020. Y es importante señalar que se han liberado ya 12 Hm³ -ahora resguardados en Tous- y se espera hacer lo propio, hasta llegar a 30 Hm³ que irán destinadas a la laguna.

7. Organigrama administrativo de gestión y dirección

El organigrama administrativo es el que se deduce de los artículos 6, 7 y 8 del Decreto de Declaración de Parque Natural vigente. En consecuencia, Junta Rectora, Consejo Directivo y director Conservador siguen siendo los órganos propios, si bien el Parque se inscribe en el ecosistema de espacios naturales de la CV como órgano superior. En ambos órganos colectivos hay una representación del Ayuntamiento de Valencia; dos vocales en la Junta Rectora y uno en el Consejo Directivo.

Recordamos que la propiedad de la Albufera y la Dehesa corresponde al Ayuntamiento de Valencia desde 1927 y también es de su competencia, en primera instancia, la regulación urbanística de la zona y el régimen de concesión de licencias de actividad o de obras. El segundo teniente alcalde y vicealcalde, el biólogo Sergi Campillo Fernández, concejal delegado del Área de Ecología Urbana, Emergencia climática y Transición Energética, acompañado del técnico Joan Miquel Benavent, director general de Conservación de la Albufera y otras Áreas Naturales, también ha comparecido en asistencia a la Comisión de las Ciencias en la redacción de este Informe.

En la actualidad la Presidencia de la Junta Rectora, por nombramiento del Consell, tras seis meses vacante por renuncia del anterior, la ocupa desde febrero de 2020 el geógrafo y profesor de la UV Carles Sanchís Ibor.

Sin embargo, el director Conservador -que preside lógicamente a su vez el Consejo Directivo- y que debe igualmente ser nombrado por el Consell a propuesta conjunta de las Consellerías de Agricultura e Infraestructuras, permanece vacante desde hace más de un año.

8. Valoración, Consideraciones y Conclusiones

Son obvias las razones por las cuales la opinión pública y los medios de difusión valencianos mantienen su interés por el “estado de salud” de la Albufera. La Albufera, con su larga, característica y curiosa historia; con sus indiscutibles valores medioambientales, sus ullales y su peculiar paisaje de playas y dunas móviles; con sus ancestrales recursos productivos (pesca, caza y arroz) forma parte indiscutible de imaginario popular valenciano.

El profesor Carles Sanchís (actual presidente de la Junta Rectora) recoge en su libro “La Albufera de Blasco Ibáñez”, no sólo la gran obra “Cañas y barro” (1902) del eminente autor valenciano, que en forma novelada es todo un tratado de sociología, sino la especial atención de su autor por los modos y costumbres de su época con especial atención a las capas rurales, labradores y pescadores, mostrada en otros títulos como “La Barraca” (1898) y “Entre naranjos” (1900).

En las postrimerías de la dictadura -verano de 1974- la campaña “el Saler per al poble, ara” detuvo en la práctica el ímpetu urbanizador que hubiera hecho irreversible su definitivo deterioro. La importancia de este movimiento ciudadano hay que recordarla unida a otra manifestación con la que guarda estrecha relación “el llit del Tùria és nostre i el volem vert”, y de la que se dedujo el actual Jardín del Turia, un “río de cultura” como terminó llamándose, tras la implementación en el mismo de equipamientos culturales (Auditorio y Ciudad de las Artes y las Ciencias) y deportivos, complementados por numerosa obra escultórica.

No es de extrañar, en consecuencia, que periódicamente encontremos artículos de prensa con titulares tan llamativos como “La Albufera agoniza” (Las Provincias 03.12.19) publicado tras las Jornadas celebradas días antes en la UPV en las que el catedrático Herminio Boira llegó a lamentar que a este paso “desaparecerá” y el también catedrático de la UPV Miguel Jover -más optimista- apostará por un “comité técnico independiente” más operativo que la complicada y numerosa Junta Rectora. “La cumbre por la Albufera alerta de tomar acciones inmediatas para evitar la salinización de la laguna” (Levante 28.01.22) titulaba el rotativo tras unas nuevas Jornadas en la UPV.

Todo ello nos lleva a consideraciones que, aun teniendo relación con muchas de esas preocupaciones, dependen de criterios objetivables y permiten diseñar una estrategia de intervención razonada y razonable.

Cabe concluir que, tal vez, el asunto de la calidad (y cantidad) del agua sea cuestión clave de la que dependen todas las demás, una vez limitados y racionalizados los usos residenciales y turísticos.

Se afirma que los aportes de agua dulce en la década de los 50/60 era del orden de 700 Hm³ y que en la actualidad no supera los 200, y se considera que, en el año 1972, con los excesos urbanísticos e industriales, se produjo un punto crítico que algunos expertos califican de “explosión” (J. Soria y M.C. Regidor).

No parece posible aportar en la actualidad 700 Hm³ como ocurriera en el pasado siglo, cuando el calentamiento global del planeta ha alcanzado ya niveles alarmantes, pero debe garantizarse el mínimo de 210 Hm³, previsto como tal tanto por la CHJ y los expertos, como por los responsables autonómicos y municipales.

En consecuencia, este Informe concluye con las siguientes consideraciones:

- Urgen las definitivas revisiones y actualizaciones de la Declaración de Parque Natural (1986), del PORN (1995) y del PRUG (2004) de La Albufera, que se vienen acometiendo durante los últimos años.
- Es imperioso cubrir con carácter definitivo la vacante de la Dirección y Conservación del Parque y agilizar el funcionamiento y operatividad de la Junta Rectora.
- Deben garantizarse los aportes mínimos de 210 Hm³ de agua establecidos por los expertos que corresponden a la CHJ.
- Deben evitarse extremadamente los vertidos inadecuados -tanto líquidos como sólidos- provenientes del sistema de saneamiento y depuración de aguas. Particularmente los del colector Oeste (sobrepasado actualmente) y la EDAR Albufera Sur. Y deben acabarse convenientemente los seis tanques de tormenta pendientes de ultimar por AQUAMED.
- Debe abordarse y culminarse el proyecto y la construcción de la Depuradora del Horta Sud, prevista para ser terminada en 2027.

- Deben acometerse, como está previsto para septiembre de este mismo año 2022, los dragados de la Sequiota y la Reina.
- Se recomienda especial atención al dragado de fondos, la implementación de sistemas separativos de aguas pluviales y grises, y la gestión razonable de la paja de arroz, evitando su putrefacción in situ.
- Háganse operativas las tres líneas prioritarias de restauración de la Generalitat Valenciana: i) motas y orla vegetal helofítica; ii) ullals; y iii) acequias y barrancos.
- Interesa el seguimiento efectivo de acciones como el Proyecto de Infraestructura Hidráulica, financiado con fondos FADER, o el de Mejora de especies y hábitats, que “se espera” cubrir con 1,5 millones de euros de los fondos FRR, C4. Así como el de la Dirección General de Agua, de reforma integral de depuración de aguas residuales. Y de los fondos “solicitados” por valor de hasta 65 millones de los que informó en su comparecencia el director general.
- Dada la fragilidad de su ecosistema y las múltiples afecciones históricas de la actuación humana sobre el mismo, se recomienda que las infraestructuras que se proyecten en las urbanizaciones existentes en el Parque Natural, las relacionadas con el cultivo del arroz o la pesca, o en su entorno, como es el caso del Puerto de Valencia, tengan la tramitación medioambiental extensa y rigurosa que analice detalladamente las posibles alteraciones que pudieran producirse, y sus consecuencias.
- Deben intensificarse las medidas que aminoren la presión humana en su conjunto, y mantengan el confinamiento de determinados hábitats singulares, así como la lucha contra especies exóticas invasivas de flora y fauna. Y aquellas que se derivan de la agudización de los efectos del cambio climático.

Este Informe se trasladará, siguiendo el protocolo habitual, y también al Ayuntamiento de Valencia, CHJ, Universidades públicas y privadas valencianas y comparecientes.

Bibliografía al respecto

- Fuster, Joan. L`Albufera de Valencia. Edicions de la Rosa Vera. Barcelona 1970.
- Llorens García, V. et alter. Trenta anys, trenta mirades: Parc natural de l`Albufera, 1986-2016. Edicions 96 i Fundació AZUD. Valencia 2016.
- Lozano, Josep. L Albufera. Palus Naccarum. Ed. Bromera. Valencia.
- Momblanch y Gonzálbez, Francisco de Paula. Historia de la Albufera de Valencia. Valencia 1960.
- Romero Gorria, M. Parque Natural de L`Albufera de Valencia. (Fotografía). Valencia 2013.
- Sanchís Ibor, C. La Albufera en el tiempo y la obra de Blasco Ibáñez. Palmart Editorial. Valencia 1999.
- Sarzo, E. Caza acuática. La Albufera y la Calderería. Ed. París-Valencia. Valencia 1991.
- Thede, Max (traducción de Ferran Robles). L`Albufera de Valencia. Una dèscripció etnogràfica (1933). 2009.
- Tortosa Pastor, F. y Prósper Candell, J. L`Albufera. Guia de Descoberta del Parc Natural. PUV. Valencia 2009.
- Valle Pechuán, V. Memorias de la Albufera de Valencia. Vinatea Editorial. Valencia.
- Viñals, María José, La Albufera, National Geographic nov. 22, (pp.82/91).
- VVAA. La Albufera de Valencia. Parque Natural. Valencia 2008.
- VVAA. Cien Paisajes culturales de España. La Albufera de Valencia pp.78/81. Ministerio de Cultura y Deporte. Madrid 2015.

VOT PARTICULAR a l'informe «l'Albufera de València. Parc Natural. Situació mediambiental i administrativa»

VOT PARTICULAR A L'INFORME «L'ALBUFERA DE VALÈNCIA. PARC NATURAL. SITUACIÓ MEDIAMBIENTAL I ADMINISTRATIVA»

Al Ple del Consell Valencià de Cultura a data 20 de desembre de 2022, al punt 4 de l'ordre del dia, es va aprovar l'Informe "L'Albufera de València. Parc Natural. Situació mediambiental i administrativa" davant del qual, jo mateixa, Núria Vizcarro, em vaig abstenir i em vaig reservar el dret d'emetre aquest vot particular que passe a detallar.

El motiu principal de l'abstenció és que, tot i valorar l'esforç fet des de la comissió de Ciències per a l'elaboració i redacció de l'informe i la posterior introducció d'una adenda en què s'intentava arribar a un consens en les votacions, al meu parer, els canvis fets a l'informe i el tractament i explicació que se'n fa dels perills que han afectat fins la data i poden afectar la salut de l'Albufera en el futur, no estan suficientment desenvolupats i no posen una especial atenció a una de les problemàtiques que ara mateix afecta de manera més immediata i urgent a l'Albufera com és l'ampliació del Port de València.

Aquesta qüestió, tal i com expliquen altres companys i companyes que han estat presents a les compareixences fetes amb motiu de l'informe a la comissió de Ciències, sí ha estat tractada a les sessions per diversos experts.

Amb tot, després de la retirada de l'informe al Ple d'Aielo realitzat el 26 de setembre, es va sol·licitar per part de la comissió de Ciències que aportàrem aquella informació o comentaris que s'havien fer durant el Ple per tal d'arribar a un informe de consens i així ho vàrem fer. Tot i l'esforç fet per part de les components de la comissió i del seu president per consensuar una redacció amb la inclusió de la problemàtica del Port, entenc que tant la relació dels perills i amenaces que han hagut al llarg dels anys, com l'aprofundiment en aquells perills que venen d'ara en endavant queden diluïts i caldria no només fer-ne esment sinó afegir-ne un anàlisi més detallat.

Són aquests els motius pels quals em vaig abstenir i propose ara aquest vot

particular. Signat:

Núria Vizcarro Boix
Vocal del Consell Valencià de Cultura

VOT PARTICULAR a l'informe «l'Albufera de València. Parc Natural. Situació mediambiental i administrativa»

Davant la presentació en plenari del Consell Valencià de Cultura del dia 20 de desembre de 2022 de l'informe «L'Albufera de València. Part Natural. Situació Mediambiental i Administrativa», el signant d'aquest document es va abstenir en la votació. I va anunciar la presentació d'un vot particular que passe a substanciar.

Els motius de l'abstenció són els següents:

1) Tot i valorar positivament molts dels aspectes de l'informe i el magnífic treball realitzat en la Comissió de Ciències, la relació entre el projecte d'ampliació del Port de València i la possible afecció a l'Albufera hauria de ser una qüestió troncal en un informe que parla de «situació mediambiental». Es tracta d'un problema anunciat i denunciat des de les organitzacions ecologistes i motiu d'un profund debat que, al meu entendre, no està recollit de manera substancial en el text motiu d'aprovació.

2) Parlem, a més, d'una qüestió que no ha estat aliena a les compareixences. Com consta en l'acta de la sessió de la Comissió de Ciències del dia 1 de desembre de 2021, un dels experts va reconèixer aquesta afectació:

«En el torn de preguntes i respostes, el Sr. Aliaga li demana opinió per l'efecte de l'ampliació del port sobre l'Albufera. El Sr. Ors li indica que la regressió del litoral sud és inevitable per les ampliacions anteriors del port, i ja no té solució. Indica, això sí, que la nova ampliació en marxa només farà que augmentar esta afecció».

«La Sra. Pastor li demana una explicació de la idea de la inexistència d'un ambient original al qual tornar, i també per l'afecció de l'Albufera a partir de les successives ampliacions del port. Com a conclusió, li pregunta en quin moment, com a societat, s'ha de posar límit a una agressió a un espai natural. El Sr. Ors li indica, quant a les afeccions, que s'ha de veure si són reparables o compensables. En el cas de l'Albufera signifiquen regressió de la costa, salinització de les aigües i, amb el temps, la probable desaparició».

3) Així les coses, aquest conseller, amb posterioritat al ple del CVC realitzat a Aiello, el dia 26 de setembre, va proposar un redactat que incloguera aquesta qüestió en l'informe que va ser retirat en aquella sessió. Es tractava d'una proposta de mínims però que arrellegava el sentit d'aquella compareixença. Tot i l'esforç de les components de la comissió i del seu president per consensuar una redacció amb la inclusió de la problemàtica del Port, que s'ha de reconèixer, el redactat final dilueix el port entre altres possibles afeccions i no fa referència a l'opinió en aquest sentit dels experts. La qual cosa, al nostre criteri, no atén amb rigor amb la problemàtica.

Motius pels quals em vaig abstenir i propose ara aquest vot particular.

Signat:

Xavier Aliaga VÍllora

Vocal del Consell Valencià de Cultura

En el Ple del Consell Valencià de Cultura del dia 20 de desembre de 2022, i havent manifestat la meua abstenció a l'aprovació

VOT PARTICULAR a l'informe «l'Albufera de València. Parc Natural. Situació mediambiental i administrativa»

de l'Informe L'Albufera de València. Parque Natural. Situación medioambiental y administrativa, a l'empara de l'article 25.3 de la Llei 12/1985 i de l'art. 46.3 del Reglament del mateix CVC, vull deixar constància de la meua posició discrepant respecte de les valoracions del document aprovat, raó per la qual formule un VOT PARTICULAR que es desprèn de la següent manifestació:

1) Escoltades les opinions de diversos especialistes, i tenint en compte els documents elaborats per diferents departaments de l'Administració, tant central com autonòmica i local, on trobem referències molt específiques a la situació de l'Albufera, considere convenient parar atenció als següents aspectes:

És constatable que l'entorn de l'Albufera, i en concret la restinga que separa el mar del llac, pateix alteracions produïdes, entre altres factors, pel fet innegable de la manca d'aportacions de sediments dels rius que alimentaven les nostres platges, deguda en bona part a la reforestació de les conques hidrogràfiques i a la construcció d'embassaments.

D'altra banda, cal citar l'impacte de les successives ampliacions del Port de València que constitueixen una barrera física al transport d'eixos sediments, constatació que fa la mateixa administració de l'Estat en recents documents oficials. És ja ben conegut, i reiteradament divulgat, el fenomen de l'erosió de les platges situades al sud del port de València i l'acumulació de la sorra al nord del mateix port.

A eixos problemes costaners cal afegir els problemes derivats del dèficit de recursos hídrics en la conca de l'Albufera, una qüestió bàsica per a la supervivència de l'ecosistema, com han remarcat els especialistes.

Totes aquestes afeccions ja eren objectivables abans de la Declaració de l'Emergència Climàtica, però hui en dia reclamen tota la nostra atenció si volem assegurar la pervivència del Parc Natural i del conjunt de la façana litoral.

2) En un context climàtic marcat pels fenòmens meteorològics extrems i amb una costa en regressió, no podem defugir ni negar els perills que se'ns venen en el futur immediat.

Potser hi ha impactes que ja són irreversibles, però som a temps d'evitar noves afeccions que sense cap dubte suposaran una major regressió de la costa. El resultat, com també assenyalen els especialistes, seria una inundació dels terrenys de la marjal i la salinització del sistema hídric del llac. No cal advertir que tot això podria desencadenar la degradació de la zona i la pèrdua d'una de les nostres joies patrimonials.

3) Per tot això, resulta urgent prendre les mesures que garantisquen la salvaguarda del Parc Natural de l'Albufera, paralitzant de manera cautelar qualsevol actuació que pugja posar en risc un recurs tan valuós, i que va més enllà de la ciutat i l'Àrea Metropolitana de València.

Per tot el que he exposat, i per a la seua consideració, eleve i raone el present VOT PARTICULAR.

Alboraia, 22 de desembre de 2022

Signat Rosana Pastor Muñoz

VOT PARTICULAR a l'informe «l'Albufera de València. Parc Natural. Situació mediambiental i administrativa»

Al Ple del Consell Valencià de Cultura a data 20 de desembre de 2022, al punt 4 de l'ordre del dia, es va aprovar l'informe "L'Albufera de València. Parc Natural. Situació mediambiental i administrativa" davant del qual, jo mateix, Vicent Torrent, em vaig abstenir i em vaig reservar el dret d'emetre aquest vot particular que passe a detallar.

El motiu principal de l'abstenció es que, tot i valorar l'esforç fet des de la comissió de Ciències per a l'elaboració i redacció de l'informe i la posterior introducció d'una addenda en que s'intentava arribar a un consens en les votacions, el meu model de societat no pot admetre els riscos certs de perjudici per a la vida de la ciutat i del seu entorn i, especialment per l'Albufera, que es el tema del que es tracta en l'informe. Augmentar sense mesura i sense mesures un desenvolupisme cec i continuar accentuant la concentració poblacional en ciutats-vesper i abandonant àrees de territori de manera compulsiva, no ens condueix a millorar la situació de la població. Crec que honestament cal rebutjar el projecte d'ampliació del Port de València de manera més clara en l'informe, prescindint d'interessos partidistes de qualsevol altre tipus.

Aquesta qüestió, tal i com expliquen altres companys i companyes que han estat presents a les compareixences fetes amb motiu de l'informe a la comissió de Ciències, sí ha estat tractada a les sessions per diversos experts.

Amb tot, després de la retirada de l'informe al Ple d'Aielo realitzat el 26 de setembre, es va sol·licitar per part de la comissió de Ciències que aportaren aquella informació o comentaris que s'havien fet durant el Ple per tal d'arribar a un informe de consens i així ho vàrem fer. Tot i l'esforç fet per part de les components de la comissió i del seu president per consensuar una redacció amb la inclusió de la problemàtica del Port, entenc que tant la relació dels perills i amenaces que han hagut al llarg dels anys, com l'aprofundiment en aquells perills que venen d'ara en endavant queden diluïts i caldria no només fer-ne esment sino afegir-ne un anàlisi més detallat.

Son aquests els motius pels quals em vaig abstenir i propose ara aquest vot particular.

Alcasser a 22 de desembre de 2022

Signat:

Vicent Torrent i Centelles
Vocal del Consell Valencià de Cultura

N OVES TECNOLOGIES I PROTECCIÓ DE DADES

Informe sobre la tutela del derecho a la intimidad de los datos personales, las nuevas tecnologías y el valor de la información personal

Autor: Css. Jurídica
Aprovació: Ple, 31 gener 2022

“No estamos en una época de cambio sino en un cambio de época que supone un cambio de paradigma”
D. Guillermo Llorente Ballesteros

JUSTIFICACIÓN

Las sociedades del siglo XXI se definen por su integración total en un mundo 2.0 y su desarrollo más reciente dentro de un nuevo paradigma que ya se conoce como sociedad 3.0, y que determinará nuestro futuro inmediato con una nueva época de cambio sociales y tecnológicos muy acelerados, mayor globalización y redistribución horizontal del conocimiento y de las relaciones, entre otros.

Gran parte de las transformaciones sociales de nuestro tiempo tienen su origen en las nuevas tecnologías, cuya rápida evolución ha alterado nuestro entorno social, nuestra forma de trabajar, de relacionarnos, de comunicarnos o de buscar información.

Una de las novedades tecnológicas más significativa ha sido la conversión de la información física o analógica a formatos no físicos o digitales, lo que se conoce como revolución digital. Junto con la digitalización, las empresas y organizaciones han sufrido también una transformación al actualizar las herramientas y objetivos de las personas, empresas y organizaciones a un mundo digitalizado, distinguiéndose por tanto estos dos fenómenos de digitalización y transformación digital como motores del cambio social.

La integración en nuestras vidas de lo digital hace que sea muy difícil establecer una disociación entre mundo real o tangible y otro virtual o digital pues ambos son ya parte de nuestra existencia y realidad cotidiana. En esta nueva realidad, la actividad diaria genera cada vez mayor cantidad y variedad de datos en cualquier ámbito social, y fundamentalmente esos datos son digitales. El volumen de las bases de datos crece a una velocidad exponencial y descontrolada, de tal punto que se desborda nuestra propia capacidad de entendimiento, análisis y control sobre las mismas. Son muchas las dudas y preguntas que surgen en relación con nuevos aspectos como el tema de la custodia, utilización, control, derechos de utilización de los datos, entre otros.

Generalmente los datos se sustentan en medios digitales almacenados en la nube y en servidores físicos, siendo susceptibles de ser conservados, transmitidos o procesados con la finalidad de convertirlos en acciones por personas y organizaciones, privadas o públicas.

Este acontecimiento digital, estructural y universal, determina el denominado fenómeno del Big Data ⁽¹⁾. Inicialmente se denominó las 3 "V": en referencia al volumen (cantidad de datos), velocidad (en la que los datos son creados, almacenados y procesados en tiempo real), y variedad (en la que los datos se presentan registrados en todo tipo de formatos). Posteriormente el concepto se irá ampliando hasta la definición actual de las 7 "V", añadiendo: veracidad de los datos (grado de fiabilidad), visualización (modo de presentación), viabilidad (capacidad de manejar eficientemente el volumen de datos), y por último, valor de los datos (información y conocimiento necesarios para la acción y la decisión).

Esta inmensa cantidad y variedad de datos componen la Sociedad del Conocimiento.

Todo ello unido al mismo tiempo a que cada vez estamos más y mejor conectados, lo que nos permite acceder con mayor facilidad a los datos, acercarnos cómoda y económicamente al conocimiento, aportándonos todas las oportunidades del saber, y posibilitando la comprensión de las cosas, la toma de decisiones o la resolución adecuada y eficiente de problemas. Estas son algunas de las ventajas de utilización conjunta de las bases de datos y los nuevos sistemas de comunicación.

Los beneficios de este nuevo escenario son innegables, pero a su vez nos plantean nuevos y desconcertantes riesgos y amenazas.

OBJETIVO

En el presente informe nos proponemos, sin ánimo de ser exhaustivos, analizar el fenómeno de los datos y de las bases de datos, solo desde el punto de vista de la salvaguarda y seguridad de los datos personales.

Sabemos que existen muchos otros problemas como las denominadas fake new, la dificultad de discriminar la avalancha de información, la adicción a las redes sociales, o el desequilibrio emocional que puede producir el nuevo mundo virtual. No se puede abordar todo, por ello, hemos centrado este informe en la protección de los datos personales ante el uso de las nuevas tecnologías.

Indagaremos sobre el procedimiento y sistema de acopio, custodia, protección y utilización de datos y archivos, evaluando la posibilidad de apropiación o utilización indebida. Intentaremos determinar las posibilidades existentes en cuanto a la utilización de los datos más allá de la voluntad del generador o titular, distinguiendo entre datos no personales y personales. Intentar dar respuesta a qué debería ser una protección básica, razonable, legal y posible, tanto si existe consentimiento sobre la disposición de los datos, o no se manifiesta de forma explícita por el titular de los mismos, o se deniega su uso por terceros.

En este amplio terreno, nos interesa sobre todo determinar si se garantiza la seguridad de las bases de datos respecto de la protección e intimidad de los datos personales, especialmente los más privados e íntimos.

1 tal como lo articuló a principios de siglo Doug Laney

Intentaremos responder las preguntas que nos hacemos a diario: ¿hasta qué punto conocemos el volumen, variedad, importancia social, valor económico ..., de los datos personales que generamos?, ¿quién está almacenando, utilizando, aprovechando, comerciando, etc. con nuestros datos personales en el Big Data?, ¿están seguros los datos personales en nuestros discos duros, servidores, y demás sistemas de almacenamiento físico o en la nube?, ¿es segura la red, internet, cuando los compartimos, ...?, ¿qué posibilidad existe de elaborar nuestro perfil personal (características económicas, políticas, religiosas, ...) tomando datos de una base directamente o cruzando datos de distintas fuentes?, ¿se utilizan o comercializan los perfiles personales?, ¿podemos ser manipulados mediante la ingeniería informática a través de nuestros datos y nuestra navegación en internet?...

Además, nos preocupa de igual forma que la gran oportunidad abierta hacia la libertad de información y expresión que aporta internet desde sus inicios pueda ser coartada o manipulada. Existe el riesgo de que una excesiva permeabilización, control y prohibición sobre el uso de los datos personales en internet se utilice deliberadamente para encubrir informaciones de interés general o necesarias para formar la opinión, más si cabe cuando el conocimiento de esos datos personales pueda comprometer los objetivos de los grupos políticos o económicos más poderosos, pero sean necesarios para el derecho a conocer que tenemos todos. Se puede caer en la tentación de intentar acallar a las minorías y otras formas de informar, pensar o expresarse que sean disidentes con el objetivo de los que pueden controlar los datos no personales y personales; muchas veces el acceso a esos datos personales es necesario para facilitar informaciones y pensamientos que se deberían garantizar en igualdad de condiciones siempre que sean legítimos y respetuosos con los derechos de los demás.

No obstante, hay que equilibrar que las dificultades en el acceso a los datos personales en determinadas circunstancias no impidan las investigaciones con el fin de proponer soluciones en pro del desarrollo de la sociedad, el progreso científico, la resolución de problemas, el riguroso análisis histórico, la libre expresión artística, entre otros.

El avance de la informática desde mediados del siglo pasado, la posterior aparición y crecimiento de internet junto al amplio desarrollo e implantación de las redes y el Big Data en el siglo en curso, son fenómenos característicos que imponen una necesidad constante de regulación, control y seguridad. Estas necesidades deberán acometerse de manera razonable y efectiva, sobre todo en lo que afecta a la actuación y las consecuencias sobre las personas y sus derechos, teniendo en cuenta igualmente el objetivo de alcanzar el bien común de nuestras sociedades. Además, estos sucesos se desarrollan en un escenario global, con una imparable evolución y velocidad de asimilación, en el que se debe intentar ponderar, priorizar y equilibrar todos los derechos e intereses que confluyen. Se tendrán que buscar nuevas herramientas capaces de garantizar los derechos fundamentales de las personas, entre ellos el derecho de protección de los datos personales, junto a las necesidades de uso de éstos para el desarrollo y el progreso de nuestras sociedades.

Para la realización de este informe, hemos contado con la valiosa información de tres comparecientes en la Comisión Jurídica: D. Javier Plaza Penadés, Catedrático de Derecho Civil y delegado de Protección de Datos de la Universitat de València; D. Manuel Esteve Domingo, Catedrático de Ingeniería Telemática y director del Máster en Ciberseguridad y Ciberinteligencia de la Universitat Politècnica de Valencia. Y D. Guillermo Llorente Ballesteros, director corporativo de seguridad de Mapfre.

ANTECEDENTES HISTÓRICOS

La Organización de las Naciones Unidas para la Educación, la Ciencia y la Cultura (UNESCO) define la informática como la ciencia que tiene que ver con los sistemas de procesamiento de información y sus implicaciones económicas, políticas y so-

cioculturales. La aparición y desarrollo de estos sistemas ha supuesto una auténtica revolución social, que afecta a todas las facetas del ser humano y cambiará más si cabe nuestro entorno y nuestros modos de vida.

Vamos a realizar una breve recopilación de hitos, conceptos y circunstancias que permitan aproximarnos al tema, valorar ventajas e inconvenientes de una sociedad cada vez más digitalizada, estudiar las características de este nuevo y cambiante escenario, sus normas y posibilidades, su nivel de seguridad y riesgos, etc. y, por último, plantear las necesidades tecnológicas, de regulación y de protección para configurar un medio lo más seguro posible para las personas y organizaciones.

Una de las características más reseñables es el tiempo récord en que los hechos y acontecimientos se han desarrollado, con una velocidad de afectación sobre la humanidad que nunca habíamos experimentado.

De manera esquemática reseñamos algunos de los principales hitos:

El primer indicio de redes de comunicación fue de tecnología telefónica y telegráfica. En 1940 se transmitieron datos desde la Universidad de Dartmouth, en Nuevo Hampshire a Nueva York.

Aunque a mediados del siglo XIX se determinan los principios de funcionamiento de las modernas computadoras será a mediados del XX cuando empezará la primera generación de ordenadores: investigaciones y equipos complejos, caros y sin una finalidad concreta. Es el inicio de la revolución informática. En apenas cien años, estas máquinas han cambiado nuestra forma de trabajar, comunicarnos, formarnos, o relacionarnos.

A finales de los 50, se desarrolla la segunda generación: computadoras evolucionadas con mayor capacidad de procesamiento. Son máquinas de circuitos transistores, programables en lenguaje máquina y ensamblador. Serán equipos de menor costo, consumo eléctrico y tamaño.

En el verano de 1962, Licklider (2) introduce la primera descripción documentada acerca de las interacciones sociales que podrían ser propiciadas a través del networking, trabajo en red, y su concepto de Galactic Network, una visión anticipada de una red de ordenadores mundial.

Desde mediados de 1960 hasta los 70 se configura la tercera generación de la mano de la electrónica: circuitos integrados o chip, una nueva forma de programar, menor consumo de energía eléctrica, tamaño, mayor fiabilidad, posibilidad de teleproceso y multiprogramación entre otras novedades.

Aparecen las grandes empresas de fabricación de máquinas y desarrollo de sistemas operativos; IBM se trasforma en una empresa exclusivamente informática y en 1964 saca al mercado el System 360, que permite intercambiar programas y periféricos entre distintos equipos.

A finales de los 60 nace ARPANET (Advanced Research Projects Agency Network o Red de la Agencia para los Proyectos de Investigación Avanzada de los Estados Unidos): el trazado de una red inicial de comunicaciones de alta velocidad a la que se integraron otras instituciones gubernamentales y redes académicas. Fue el origen de internet.

La cuarta generación se desarrollará a lo largo de los años 70. Son los microprocesadores y, con ellos, ordenadores de mayor velocidad, más pequeños y baratos. Esto supondrá un mayor desarrollo a las empresas informáticas y el crecimiento expansivo de un potente sector y mercado industrial. Con las computadoras personales empezarán los verdaderos cambios, sobre todo en el aspecto laboral, personal o social.

En 1976 Apple sacó el Apple I, uno de los primeros ordenadores personales en combinar un microprocesador con una conexión para un teclado y un monitor. En 1980 aparece IBM PC. Y a mitad de esta década, los PC comienzan a usar los módems para compartir archivos con otros ordenadores y se desarrollan sistemas de mayor velocidad como el ADSL.

La FGCS (de Fifth Generation Computer Systems) nace en 1981 en Japón. Llega la tecnología de inteligencia artificial. Se desarrollan las grandes empresas de hardware y software con sus diferentes sistemas operativos y de gestión.

Desde 1990 y hasta hoy, con la aparición de los microprocesadores de alto rendimiento, hemos experimentado un desarrollo espectacular de la informática. Se han generalizado y abaratado los equipos, y también disponemos de un amplio abanico de soluciones informáticas. Hoy en día es difícil concebir la existencia en una sociedad moderna sin un uso generalizado de los ordenadores.

También en la década de 1990 aparecen las tecnologías que darán lugar a Internet. En el Consejo Europeo para la Investigación Nuclear, un grupo de físicos encabezado por Tim Berners-Lee crea el lenguaje html, que permite crear documentos para ser distribuidos en internet, construye el primer cliente web, llamado World Wide Web (www) y el primer servidor web.

Desde sus inicios, Internet se ha esparcido por todos los rincones del mundo, incluso en puntos remotos del planeta en los que es complicada la llegada y uso de otras tecnologías.

En estos años de desarrollo se ha creado un gran ciberespacio, sin precedentes y con acceso universal a la información y a la comunicación. Aunque lamentablemente no en todos los territorios y países se cuenta con los medios necesarios de acceso a la web o no dispone del mismo grado de libertad de creación o acceso a los contenidos. Esta precariedad o dificultad en el acceso a estas tecnologías se denomina brecha digital, que no consideraremos en el presente informe.

Solo en cincuenta años la posibilidad de procesar y comunicar datos, con la aparición y el desarrollo de la informática, de internet y de las redes de comunicación ha aumentado de forma inimaginable, desbordando la capacidad de entendimiento y control en numerosas ocasiones.

DEFINICIÓN DE CONCEPTOS

Citaremos algunos conceptos necesarios para ubicar el contexto del informe.

- Una red de informática es un conjunto de equipos nodos y software conectados entre sí por medio de dispositivos físicos que envían y reciben impulsos eléctricos, ondas electromagnéticas o cualquier otro medio para el transporte de datos, con la finalidad de compartir información, recursos y ofrecer servicios.
- Como en todo proceso de comunicación, se requiere de un emisor, un mensaje, un medio y un receptor. La finalidad principal para la creación de una red de ordenadores es compartir los recursos y la información en la distancia, asegurar la confiabilidad y la disponibilidad de la información, aumentar la velocidad de transmisión de los datos y reducir el costo.

- La estructura y el modo de funcionamiento de las redes informáticas actuales están definidos en varios estándares, siendo el más importante y extendido de todos ellos el modelo TCP/IP utilizado como base para el modelo de referencia OSI.

Este es el escenario de nuestro informe: definir un entorno dónde se combinan las máquinas, ordenadores personales y profesionales, programas de todo tipo y funcionalidad, transporte e intercambio de información, datos personales y no personales, recursos y servicios, entre otros. Esta tecnología nos posibilita muchas de las acciones de nuestra actividad cotidiana, pero al mismo tiempo nos ha hecho dependientes de ella.

LA CIBER SEGURIDAD

Administraciones, empresas y personas nos confiamos constantemente a la red, utilizando la nube para nuestra actividad y acciones, disponiendo de sus múltiples sistemas, aplicaciones, servicios y posibilidades. Su facilidad, flexibilidad, coste, conectividad, versatilidad, disponibilidad y otras muchas posibilidades y características ha conquistado y modificado nuestro patrón de conducta. Incluso en estos últimos años de pandemia muchas veces ha supuesto el único sistema para posibilitar determinadas comunicaciones, actividades, servicios y trabajos.

En esta continua actividad generada en las inmensas redes del ciberespacio circulan multitud de datos que se almacenan, procesan e intercambian en tiempo real.

Con la utilización de esta tecnología, se generan nuevos riesgos en la vulneración de los derechos de las personas y de las organizaciones. Riesgos muchas veces desconocidos en cuanto a su tipología y alcance. La dependencia de esta tecnología es irreversible pero sus funcionalidades no son cien por cien seguras.

Nos cuestionamos cuál es el riesgo razonable a asumir y cuál es el escenario de seguridad y control que se debería establecer para crear un entorno virtual en el que no se comprometa nuestra seguridad y nuestros datos.

Además, la falta de seguridad informática puede conllevar la apropiación indebida de datos personales con la consecuencia de acciones ilícitas como la extorsión, la utilización fraudulenta contra nuestro honor, pérdidas en nuestro patrimonio o daños a nuestra integridad personal, entre otros. El crecimiento de los delitos informáticos vinculados al robo de datos ha crecido de modo exponencial en los últimos dos años de pandemia, asociado a la necesidad del teletrabajo, al aumento del uso de las redes sociales o de las compras por internet.

Como advierte Guillermo Llorente, los ataques se producen no sólo a los bancos o grandes empresas, sino que cada vez más se dirigen a las pymes, profesionales o particulares, pues generalmente están menos preparados en materia de seguridad informática y redes, siendo más vulnerables. Así pues, aumentan el número, población objetivo y tipología de los ataques, robos y extorsiones de los ciberataques. También, algunos se producen al infectar previamente los dispositivos electrónicos personales y domésticos para conseguir la ruptura del sistema de seguridad informática de las grandes empresas, *“los ciudadanos somos soldados de un ejército al que ni siquiera sabemos que pertenecemos”*.

La ciberseguridad requiere cada vez de mayores esfuerzos por parte de las administraciones, de las empresas y también de los particulares. Todo ello se traduce en un mayor coste económico en ciberseguridad, más horas de trabajo, y recursos.

A menudo se generan importantes pérdidas económicas resultantes de la defensa ante un ataque o de la reparación de los daños producidos por estos. Costes que acaban repercutiendo en el precio que pagaremos por todo tipo de productos y servicios.

Hasta la aparición de la informática y de internet, los patrones en cuanto a la seguridad y los roles de cada uno de los actores sociales estaban claros y bien definidos (policía y militares, jueces y fiscales, vigilantes privados y seguridad personal, etc.). Los riesgos siempre han existido, pero disponíamos de una mayor información, formación y capacidad de actuación para evitarlo o minimizarlo.

El entorno virtual define nuevos riesgos de los que muchas veces ni siquiera somos conscientes. Nos enfrentamos a una nueva realidad sin información suficiente, sin la formación necesaria y con escasa capacidad de actuación ante las diferentes situaciones y exigencias que requieren las nuevas máquinas, herramientas y entornos.

La seguridad ha dejado de ser monopolio del Estado y requiere de nuestra intervención más activa. Los roles y responsabilidades en la seguridad informática y la protección de datos personales no están tan claras y nuestro papel en la protección no es tan evidente. Muchas veces ni siquiera somos conscientes de lo que arriesgamos con nuestras acciones en el entorno digital, incluso puede ser que no seamos sabedores de que nuestra intimidad ha sido atacada. ¿Qué riesgo asumimos?, ¿quién es el responsable de la seguridad de los entornos digitales o virtuales?, ¿qué efectividad tiene el control, la seguridad, las normas y las sanciones en los delitos del ciberespacio?, ¿cómo protegernos?, son algunas de las muchas preguntas a las que no es fácil responder. Incluso al analizar el tema, las dudas se agrandan.

En una sociedad sin seguridad estamos comprometiendo la libertad personal y colectiva.

INTIMIDAD DE LOS DATOS PERSONALES Y EL VALOR DE LA INFORMACIÓN PERSONAL.

Según el RGPD UE 679/2016 y la LOPDGDD 3/2018, Reglamento y Ley de protección de los datos personales y garantía de los derechos digitales, un dato de carácter personal es cualquier información numérica, alfabética, fotográfica, acústica u otro tipo concerniente a personas físicas identificadas o identificables. Pueden ser datos sobre la identidad (nombre, apellidos, domicilio, imagen o vídeo), también los relativos a su actividad (nivel de estudios, ocupación), igualmente las direcciones de email, domicilios, número de DNI o de la Seguridad Social, informes médicos, información fiscal, religiosa o política entre otra. Así, se puede ir ampliando, en 2018 entraron los datos biométricos y genéticos.

Los datos personales se encuentran registrados en medios de nuestra propiedad y para uso personal o profesional como ordenadores, dispositivos electrónicos, almacenados en memorias, discos duros, servidores electrónicos, en la nube, etc., pero también se encuentran en las administraciones, organizaciones y empresas, públicas y privadas. Estos datos personales se facilitan habitualmente a terceros en el curso de diferentes relaciones: temas laborales, prestación de servicios, suscripción a aplicaciones o programas de internet, contratación u operaciones de tráfico mercantil, consultas y atención médica, etc.

Los particulares, empresas y administraciones son los responsables de la seguridad, custodia y utilización correcta de los mismos. La Agencia Española de Protección de Datos exige la implantación de medidas de seguridad preventivas acreditadas por informes y auditorías periódicas, el cumplimiento de medidas de seguridad y análisis de riesgos, y un plan de contingencia para casos de ataque e intento de robo de datos.

Con el nuevo reglamento europeo y la ley orgánica de protección de datos se considera falta grave “mantener los ficheros, locales, programas o equipos que contengan datos de carácter personal sin las debidas condiciones de seguridad que por vía reglamentaria se determinen”. Por tanto, en España es totalmente obligatorio registrar y asegurar la seguridad de los datos de carácter personal, y se sanciona con multas el robo de datos informáticos, variando en función del volumen de datos interceptados, la intencionalidad, los beneficios obtenidos y los perjuicios causados, entre otros factores.

A pesar del desarrollo normativo y su cumplimiento por las partes implicadas parece que el robo de los datos personales en todos los ámbitos es una cuestión pendiente.

Según un reciente artículo del Centro Criptológico Nacional, “el robo de datos en Internet es el nuevo negocio de las bandas de crimen organizado. Los hackers robaron más datos el año pasado que en los cuatro anteriores”. En su último informe de “Ciber amenazas y tendencias de 2021” se refleja: “2020 ha marcado un punto de inflexión a nivel mundial en la forma de entender la vida. Nuestros hábitos, costumbres y formas de trabajar, consumir o cuidarnos ya nunca volverán a ser los mismos. Ya nunca volveremos a pensar que una infección en la otra punta del mundo no puede afectarnos. Ya todos conocemos en primera persona los beneficios de ejercer la responsabilidad individual. Esta nueva mentalidad y percepción del riesgo sin duda serán positivas para la seguridad. El final de la década no solo pasará a la historia por la crisis sanitaria global; 2020 también fue el año en el que hubo más incidentes de seguridad que nunca y más digitalización forzosa de negocios, sistemas educativos, sanitarios, etc. La proliferación de cambios en tiempo récord ha dado alas a todo tipo de actores hostiles, brindándoles nuevas y numerosas oportunidades de actuar”.

También se indica que la pandemia nos ha traído “factores de riesgo críticos para la ciberseguridad de ciudadanos, empresas e instituciones”, entre otros, “teletrabajo vulnerable. Tras decretarse el confinamiento, empresas e instituciones desplegaron rápidamente redes y sistemas para que su personal pudiese trabajar a distancia, y para que sus servicios permaneciesen operativos. Asimismo, se ha producido una migración más que notoria a infraestructuras en la nube. Este nuevo escenario, establecido en muchos casos de forma rápida o incluso a marchas forzadas, ha facilitado que los ciberatacantes se aprovechen del aumento de las vulnerabilidades en seguridad para lograr sus propósitos: robar datos, obtener beneficios y ocasionar disfunciones, “la información relacionada con la salud ya tiene un alto valor de inteligencia. Ejemplo de ello son los intentos de robar información sobre el desarrollo de vacunas... El sector sanitario ha sufrido una presión constante y ha estado en el punto de mira de los cibercriminales...”.

La ciberseguridad debe acompañarse del derecho de protección de los datos personales. Necesitamos mayor concienciación del fenómeno para acometer esta nueva realidad de forma más comprometida tanto a nivel personal, profesional, legal, tecnológico, de seguridad y social.

AMENAZAS TECNOLÓGICAS

Vamos a citar sintéticamente algunas de las amenazas y riesgos tecnológicos, siendo conscientes de la velocidad a la que se perfeccionan o aparecen otras nuevas.

Dark web es la parte oculta de Internet donde se venden y se utilizan los datos robados con fines ilícitos.

Phishing es una técnica consistente en el envío de un email suplantando la identidad de un organismo o empresa conocida.

Su objetivo es solicitar información personal. Normalmente utilizan un enlace en el correo electrónico para redirigir al usuario a una página web en la que toman los datos. Puede llevar también un archivo infectado con software malicioso. Smishing es un tipo de phishing dirigido a los terminales móviles normalmente mediante un SMS.

Vishing es un tipo de phishing utilizando un “war dialing”, un sistema de marcado automático que, al contestar esa llamada, te advierte de alguna incidencia y te ofrece un número de contacto para solucionar el supuesto problema, al comunicarnos con ese número nos pedirán datos personales.

Phising, smishing y vishing utilizan técnicas de ingeniería social y comparten el mismo objetivo, robo de datos personales para su venta o utilización fraudulenta.

Llamadas fraudulentas y llamadas automáticas son llamadas telefónicas en vivo o pregrabadas diseñadas para engañarte con tu información personal.

Exploit es un tipo de ataque aprovechando las vulnerabilidades de las aplicaciones, las redes, los sistemas operativos o el hardware. Normalmente toman la forma de un programa de software o una secuencia de código previsto para hacerse con el control de los ordenadores o robar datos de red.

Spyware es un malware que recopila información de una computadora y después la transmite a una entidad externa sin el conocimiento o consentimiento del propietario del computador. Realizan funciones como mostrar anuncios no solicitados, recopilar información privada, redirigir solicitudes de páginas e instalar marcadores de teléfono, etc. Se suelen auto instalar en el sistema afectado reduciendo la estabilidad del ordenador, controlando el uso que se hace de Internet y mostrando anuncios relacionados. Suelen bajar el rendimiento del sistema y generar problemas de estabilidad

Keyloggers son un tipo de spyware malicioso que se usa para capturar información confidencial que se envía a terceros para su explotación con fines delictivos. Realizan un seguimiento del usuario del ordenador y registran cada tecla pulsada.

Ransomware es un tipo de malware que toma el control del ordenador e impide a los usuarios acceder a su sistema o a sus archivos personales, normalmente se exige el pago de un rescate para recuperar nuevamente su utilidad y control.

Podemos encontrar tres modalidades en función de su gravedad:

Scareware es el menos peligroso, suele incluir programas de seguridad y ofertas falsas de soporte técnico.

Bloqueadores de pantalla, un poco más dañino, al bloquear la pantalla impide el uso del terminal, mediante la simulación de tratarse de una acción de un organismo oficial o de la policía se intenta cobrar una multa para desbloquear el ordenador.

Ransomware de cifrado es el peor pues secuestra los archivos y los cifra, exigiendo un pago para volver a descifrarlos, difícilmente se podrán recuperar si no se paga, incluso su pago no garantiza la recuperación.

Redes sociales en ellas se comparte información personal en las redes sociales aumenta nuestro riesgo de robo de identidad en caso de violación de datos cuando sus sistemas son atacados.

Inyección SQL es un tipo de ataque que aprovecha las debilidades en el software de administración de bases de datos SQL de sitios web no seguros para que el sitio web facilite información de la base de datos.

Controles de acceso rotos o mal configurados con ellos se puede hacer que las partes privadas de un sitio web dado sean públicas cuando se supone que no lo son.

Relleno de credenciales, después de una violación de datos personales, las organizaciones afectadas a menudo obligarán a restablecer las contraseñas para todos los usuarios afectados, pero eso no significa necesariamente que todos estén a salvo.

Los ciberdelincuentes pueden usar correos electrónicos robados, nombres de usuario, contraseñas, preguntas y respuestas de seguridad para utilizar otras cuentas y servicios.

SUSTRACCIÓN Y UTILIZACIÓN ILEGÍTIMA DE DATOS PERSONALES.

El robo de datos se consigue tras atacar y superar las medidas de seguridad de los ordenadores o los servidores que contienen la información almacenada y que se sitúan en hogares, empresas u organizaciones, también con técnicas que infectan los equipos con software maligno y otras técnicas de engaño o robo.

La información personal y no personal generalmente la mantenemos guardada y la suministramos o compartimos mediante los sistemas para tal fin de ordenadores, servidores, teléfonos inteligentes y todo tipo de dispositivos electrónicos conectados en conexión a la red. Las conexiones a la red de nuestros terminales crean las situaciones de mayor exposición y vulnerabilidad, pues si no mantenemos un nivel de securización suficiente en los equipos, programas, sistemas, redes y conexiones, los datos serán susceptibles de ser sustraídos y utilizados por terceros.

La intención de los ataques es generalmente monetizar la acción mediante la petición de un rescate económico, normalmente exigiendo el pago en criptomoneda, el desembolso se realizará a cambio de recuperar el control de nuestros dispositivos o de recuperar los datos. En algunos casos también la intención puede ser comprometer nuestra privacidad, obtener información confidencial o de utilidad para usos espurios, infectar los equipos, monitorizarlos o utilizarlos para sus fines criminales contra otros ordenadores o sistemas. También para vender datos o utilizarlos con fines comerciales o políticos ilícitos, fraude bancario, suplantación de la identidad y cualquier otro tipo de acción delictiva; en algunos casos incluso puede que la víctima del robo o ataque no llegue a tener constancia de la sustracción o el control que se realiza sobre su equipo o dispositivo.

Según los datos de la empresa global de ciberseguridad Kaspersky “casi un tercio (32%) de las víctimas de ransomware en España pagaron el rescate para recuperar el acceso a sus datos el año pasado, ... Sin embargo, para el 13% de ellos, esto no garantizó la devolución de los datos robados. Los usuarios españoles parecen tener más claro la importancia de evitar el desembolso en casos de infección por ransomware, ya que, a nivel global, el porcentaje de los que ceden ante la extorsión se eleva hasta el 56%.... Tanto si pagaron como si no, solo el 11% de las víctimas en España pudieron restaurar todos sus archivos cifrados o bloqueados tras un ataque. El 72% perdió al menos algún archivo -el 40% una cantidad significativa y el 32% un número pequeño. Por su parte, el 1% de los que sufrieron un incidente de este tipo perdió casi todos sus datos. ... Los expertos de Kaspersky han analizado las cifras de 2020-2021 (de enero a septiembre) sobre el número de intentos de infección y objetivos. Según su investigación, el número de usuarios atacados durante este tiempo se ha incrementado. Por ejemplo, hubo aproximadamente 160.000 objetivos más en septiembre que en abril, un aumento del 45%. En los últimos meses, los expertos de Kaspersky también han visto un fuerte aumento en el número de intentos de infectar a los usuarios: en el tercer trimestre de 2021 (de julio a septiembre) se produjo un aumento de casi el 30%. La cantidad total de detecciones también aumentó en comparación con el año anterior: de 24,8 millones a 25,5 millones. En el caso de España esta cifra ha pasado de 1,3 millones en 2020 a 1,7 millones en 2021, lo que supone un aumento del 28%”.

Existe una serie de consejos básicos para mantener la privacidad y seguridad como la utilización de contraseñas de alta seguridad y efectivas, no usar las configuraciones por defecto, la realización habitual de copias de seguridad, la actualización constante de los sistemas de seguridad de programas y antivirus, controlar siempre el acceso a la base

de datos con permisos y privilegios, proteger especialmente con adecuados sistemas de seguridad y vigilancia los datos personales, sensibles y críticos, realizar un correcto estudio y catalogación a priori de riesgos, utilizar procedimientos de información cifrada y usar siempre que se requieran protocolos de anonimización que sean lo más efectivos posibles, y, por supuesto, no perder de vista el control de las acciones, movimientos y cambios en las bases en tiempo real, además de auditar los procedimientos y la seguridad.

Según el profesor Esteve, en el caso de las bases de datos anonimizadas y su posibilidad de reversión con la finalidad de obtener datos personales, los procedimientos de anonimización se establecen con una arquitectura de seguridad y unos protocolos proactivos que hacen muy difícil su reversibilidad, pero en los que siempre puede existir un porcentaje de riesgo que hemos de evaluar a priori como posible.

En el caso de la ciber seguridad de las empresas también existe, incluso cuando se cumplen todos los requerimientos legales y técnicos posibles en materia de seguridad, un grado de probabilidad de que las medidas sean saboteadas, siendo cada vez mayor la probabilidad de sufrir algún tipo de ataque.

Destaca el caso de Facebook que se conoció en junio de 2020 y “en el que se robaron los datos personales de 533 millones de usuarios, estos datos después fueron filtrados de forma gratuita en internet. El robo afectó a usuarios de 106 países, sólo en España afectó a 10.894.206 de usuarios”. Por citar uno de los muchos robos publicados por la prensa española ⁽³⁾, “el caso del ciberataque a la empresa aragonesa Avalia... se robaron datos sensibles de cientos de empresa, alrededor de siete gigas de información confidencial”. En un reciente artículo de la revista El Economista se informaba de que en “España el número de incidentes está por encima de los 600 diarios, según datos oficiales del 2020 proporcionados por el INCIBE, Centro Criptológico Nacional y el Mando Conjunto de Ciberdefensa”.

De estos ataques, “se estima que el 41% (246) se producen en centros hospitalarios, según el estudio realizado por Beazley Breach Insights”. Ataques registrados a Johnson & Johnson, Novavax, Genexine, Shin Poong, Celltrion y AstraZeneca, en relación con sus investigaciones sobre las vacunas contra la COVID, también contra IBM intentando boicotear su sistema de control de la cadena de frío necesario para las vacunas. En enero de 2020, el ciberataque al hospital de Torrejón de la Comunidad de Madrid o también al hospital Moisès Broggi de Sant Joan Depí.

Las estadísticas recientes sobre ciber crimen experimentan aumentos exponenciales año tras año. El número de incidentes y ataques que se detectan y denuncian crece y afecta a todos. Las grandes empresas cada día dedican más cantidades económicas a la seguridad informática. Inversiones que se transforman en medios materiales, intangibles y humanos para la seguridad de sus redes y equipos, pero que no implican cero riesgos.

SANCIONES Y CONSECUENCIAS

Por otro lado, se establecen cuantiosas multas impuestas a empresas por el robo de información personal de sus archivos, como la sanción de 600.000 euros por parte de la Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) a Air Europa por un ciberataque que sufrió en 2018. A veces la pérdida de datos es por la falta de diligencia en la custodia y seguridad de los datos personales como la sanción con 60.000 euros a RTVE por la pérdida de seis USB con datos sensibles de la plantilla. Fuera de

España se realizó la multa de más de 110 millones de euros impuesta por el regulador británico (ICO) a la empresa hotelera Marriott por la fuga de datos sufrida en un incidente de ciberseguridad, o en otros países como Estados Unidos donde la aseguradora Anthem fue sancionada con 39,5 millones de dólares por una brecha de seguridad sufrida en 2015, que afectó a datos personales y de salud de 80 millones de norteamericanos.

Sin embargo, hay otros casos que no son por ciberataques sino por incumplimiento de las normas de protección, como el que dio lugar a la multa de la AEPD de 120.000 euros a Vodafone España por el incumplimiento de la base legal para el procesamiento de datos; la compañía divulgó ilegalmente los datos personales de las personas afectadas a agencias de crédito de terceros. O fuera de España, el caso por el que se impuso una multa de 50 millones de euros por la autoridad de protección de datos francesa a Google por no informar del uso publicitario que hacía de los datos, una de las sanciones más alta impuestas a raíz del Reglamento General de Protección de Datos (RGPD). O la del regulador ICO de 183 millones de libras esterlinas al operador aéreo British Airways por no tener implementadas suficientes medidas de seguridad.

La mención de estos casos pretende visualizar la existencia de incumplimientos en las normas de protección de datos o filtraciones debidas a los ciberataques.

Sin embargo, también debemos destacar los avances en seguridad obtenidos por las administraciones, organizaciones, empresas y por los particulares. Nos encontramos con organizaciones y personas más conscientes, mejor preparadas, que aplican más tiempo y recursos a la ciberseguridad.

Un caso de comportamiento y gestión ejemplar fue protagonizado por la Corporación Mapfre en el ciberataque sufrido en agosto de 2020 que afortunadamente se solucionó sin que se vieran comprometidos los datos personales de sus equipos, bases y redes. El máximo responsable de seguridad D. Guillermo Llorente, en su comparecencia en la Comisión Jurídica, explicó la preparación y secuencia de acciones de los atacantes, la respuesta al ataque por parte de Mapfre, así como el análisis forense que certificó que no se habían puesto en riesgo los datos personales de los trabajadores, proveedores y clientes. La rápida y efectiva gestión de la crisis por parte de sus responsables, así como la transparencia con la que se decidió tratar el tema desde el primer momento, se reconoció por la Agencia Española de Protección de Datos. Por lo tanto, el ataque y sus consecuencias no dieron lugar a ningún tipo de sanción, algo que no siempre ocurre, siendo un problema añadido para la reputación y la economía de las empresas agredidas.

Es fundamental la gestión eficaz de la seguridad informática, en particular de las bases de datos, por parte de las empresas y administraciones, fundamentalmente en lo referente a los datos personales que poseen de trabajadores, proveedores y clientes. En algunos casos los fallos de seguridad se producen por no realizar una adecuada gestión de planificación y prevención, por no invertir los recursos necesarios o porque la ciberseguridad no siempre está al alcance de todas las empresas por desconocimiento o falta de medios, o porque la garantía de tener un ciberespacio cien por cien seguro no está tecnológicamente siempre a nuestro alcance. Por contra los ataques son cada vez mayores, con más recursos y medios, realizados por grupos con un alto potencial delictivo, con recursos económicos y tecnológicos de primer orden. Éstos son cada día más capaces de rentabilizar con efectividad y muy lucrativamente sus “inversiones” atrayendo más recursos y criminales a esta modalidad delictiva.

También es cierto que debemos tener más confianza si adoptamos las medidas necesarias. El profesor Esteve en su comparecencia nos habló de la necesidad de no amplificar nuestros miedos en internet; a modo de ejemplo se refirió a que muchas veces creemos que nuestros datos son utilizados fraudulentamente cuando solo se trata de acciones comerciales en las que

no se compromete nuestra identidad ni nuestros datos personales y aunque las noticias crean alarma y desconfianza, nos movemos en un ciberespacio bastante seguro.

Por el contrario, el director de seguridad Llorente destacó que tenemos poca concienciación sobre el peligro del ciber espacio, enfrentándonos a unos cambios para los que no estamos preparados.

SEUDONOMINIZACIÓN Y ANONIMIZACIÓN

El conjunto mayoritario de la sociedad reconoce las ventajas que nos ofrece la tecnología informática, internet, el procesamiento masivo de datos y la inteligencia artificial. El conjunto de los beneficios que aportan es muy alto en comparación con los riesgos que subyacen.

Las sociedades modernas han apostado por su uso. Se ha generalizado su aplicación a multitud de actividades y acciones, implementando sus sistemas ya no solo en los ordenadores sino en todo tipo de máquinas, como vehículos, aparatos domésticos, equipos médicos e industriales, aviones, barcos, sistemas de medición y control, etc. incluso cada vez más las máquinas informatizadas y en red sustituyen las actividades, procesos o acciones realizadas anteriormente por los humanos.

Esta evolución confirma que existe confianza en su uso y se apuesta por el empleo y desarrollo de herramientas y entornos digitales.

Como planteó el profesor D. Javier Plaza, tanto la legislación europea como la española se ocupan de proteger los datos personales e íntimos de las personas como un derecho fundamental, obligando a contar con una habilitación legal o a un consentimiento expreso para poder conocer o utilizar aquellas informaciones o datos que las personas se reservan para sí. Además, es un derecho vinculado al honor, a la propia imagen y a la intimidad personal y familiar, tanto en la vertiente personal como profesional. La informática, internet, el procesamiento masivo de datos del Big Data o las técnicas de Inteligencia Artificial, se desarrollan dentro de estos límites pues la Unión Europea garantiza estos derechos frente a la tecnología.

Legalmente la persona debe tener control sobre sus datos de carácter personal, disponer de ellos como desee y recabar de terceros las informaciones sobre uno mismo. Ahora bien, el derecho de protección de datos convive con otros derechos. No es derecho absoluto.

Se puede encontrar una posible colisión de derechos fundamentales como ocurre con los derechos de libertad de expresión y de información, derechos que comportan también la libre creación artística, el derecho de creación literaria y de creación científica, aparejada a la libertad investigación científica. El derecho actual intenta dilucidar estos temas valorando también los datos que son de interés general y relevante y su conflicto a la hora de sacrificar o no la intimidad o dar información siempre que exista interés y nos atengamos a la veracidad, en cuyo caso no hay ninguna infracción al derecho de protección de datos.

La investigación y el interés histórico tiene en la normativa un tratamiento singular, la norma priorizará la investigación con datos anónimos sobre todo en materia tan delicadas como la salud, respetando la protección de datos.

Recogiendo las opiniones del profesor Manuel Esteve, podemos también concluir que, intentando encajar el interés por el estudio y la investigación de los datos en relación con la privacidad, sobre todo respecto a los datos biomédicos o de salud más críticos, se aplican procesamientos complejos seudonimización y anonimización.

El proceso de anonimización es más complejo porque hay que lograr que el proceso sea lo más irreversible posible, dependerá del proceso tecnológico que tenga mayor o menor grado de reversibilidad. El objetivo es garantizar que el proceso de reversibilidad sea mínimo y para ello hay que partir de unos protocolos estrictos y principios básicos. Será necesario prever las consecuencias de la posible reversibilidad de los datos con un análisis de riesgos de reidentificación y valorar ese riesgo como residual o tratable. También hay que valorar las implicaciones jurídicas; si el riesgo no es cero puede causar daños al honor y a la intimidad.

Se deben anonimizar los microdatos que permiten la identificación directa y también de otros datos que permiten la identificación indirecta. Los principios que se siguen en una correcta anonimización de las bases de datos son proactivos, garantizan la privacidad por defecto, la privacidad objetiva y la utilidad de los datos una vez anonimizados. Los equipos técnicos que anonimizan tienen las obligaciones de securizar los datos, permitir la conservación y preservación, suscribiendo además un contrato de confidencialidad.

Como hemos dicho anteriormente, en las acciones en la red con cookies, si se mantienen principios de securización con protocolos confiables no tiene que haber problemas. El problema surge si no respetamos las normas de seguridad en nuestro sistema o nos conectamos a servidores no respetables. La Unión Europea creó una norma de aceptación activa de descarga de cookies del servidor en la que se obliga a informar, siendo proactiva.

GARANTIZAR LA PROTECCIÓN DE DATOS

En palabras del profesor Plaza, "internet ha impuesto un derecho global que huye de la complejidad, no estamos en grandes normas sino en grandes principios, para que pueda ser aplicado en cualquier ámbito internacional y sobre cualquier persona".

La normativa requiere de una constante actualización para adaptarse a los nuevos modos de operar, a las nuevas tecnologías y aplicaciones que avanzan siempre muy por delante de la norma. Incluso las normas reconocen su propia incapacidad para ir al ritmo y velocidad de los avances tecnológicos y del ciber crimen.

Las administraciones, fundamentalmente de nuestro entorno europeo, deben llevar el liderazgo en la protección de los derechos de sus ciudadanos y establecer objetivos claros de seguridad, garantizando esencialmente todos los derechos fundamentales y estableciendo medidas para la ponderación de derechos y resolución de interferencias o conflictos entre los mismos.

La labor de vigilancia, control y persecución de las infracciones y de los infractores corresponde también a las administraciones públicas, que tiene el monopolio de la seguridad y de la justicia, debiendo dotarse de los medios suficientes para acometer su papel. Deberán disponer y gestionar los recursos y medios materiales y humanos para garantizar la seguridad del ciberespacio, creando los mecanismos necesarios para el establecimiento de sistemas y canales seguros en los que las personas, empresas y organizaciones puedan ejercer su actividad cibernética con el mínimo riesgo.

Se debe garantizar la eficacia de la vigilancia en tiempo real y la detección de los delitos con la identificación y detención, en su caso, de los delincuentes, junto a la adopción y aplicación de acciones punitivas efectivas que desmotiven a los infractores.

Las empresas deberán cumplir las normas en todos sus aspectos, velando que tanto en el desarrollo y adaptación de los programas, sistemas y servicios, se está garantizando el cumplimiento por todas las partes implicadas. Este nuevo escenario tiene una necesidad de normas más exigentes con respecto a los desarrolladores de software y hardware para que la seguridad e inviolabilidad en sus equipos, programas o desarrollos sea un factor esencial de sus procesos de creación, fabricación, desarrollo y actualización.

Del mismo modo, las empresas deben garantizar la eficacia de la vigilancia en tiempo real y denunciar los delitos con la identificación, en su caso, de los delincuentes junto a la adopción y aplicación de acciones efectivas de respuesta en las que puedan frustrar y defenderse de los ataques a sus sistemas.

Es posible que deba definirse un mayor protagonismo de las empresas y de los particulares en la responsabilidad en la seguridad informática y en el ciberespacio. Es necesaria la creación de sistemas de colaboración y vigilancia conjunta de las empresas y particulares con las administraciones.

En muchas ocasiones las personas y las empresas se ven forzadas a la utilización de tecnologías para las que no están preparadas o en las que carecen de los recursos y conocimientos suficientes para mantener los estándares de seguridad requeridos. La obligación de uso de la informática e internet no se puede forzar sin las adecuadas garantías de seguridad tanto para las personas, empresas como organizaciones.

Se han definido procedimientos de sistemas de seguridad informática, de evaluar los riesgos y auditar los mecanismos y procesos de seguridad ciber, pero además es necesario el establecimiento de normas y requisitos más exigentes en cuanto a la ciberseguridad de las empresas que interactúan con las personas y manejan sus datos personales. Hay que tener consciencia de que la ciberseguridad ya no es un problema solo de las entidades bancarias, de las grandes empresas o de la administración pública, sino que es un problema que nos afecta a todos y todos podemos sufrir las consecuencias de un ciberataque.

RECOMENDACIONES

Aunque cada vez son más los medios y recursos de todo tipo dedicados a la seguridad debemos ser conscientes de la necesidad presente y futura de mayores recursos económicos, tecnológicos y humanos para la seguridad y vigilancia del ciberespacio.

Es necesaria más información y formación respecto de los riesgos que se asumen por una mala utilización de la tecnología y las consecuencias negativas y problemas que pueden acarrear a las personas (robo de datos, fraude en tarjetas de crédito, usurpación de la identidad, apropiación de las comunicaciones).

El respeto a los datos vinculados a las personas no puede ser un obstáculo para que esos mismos datos sirvan para el estudio y la investigación en todos los campos (la historia, la ciencia, la cultura). Se deben encontrar fórmulas y sistemas en los que se facilite el uso de datos, garantizando los derechos afectados, pero en los que su utilización es necesaria para la mejora de las investigaciones y la resolución de problemas con el objetivo del interés general en el saber humano, la mejora de la calidad de vida de las personas, el desarrollo, el progreso y el bien común.

La necesidad de la utilización de bases de datos con información confidencial, íntima o personal deberá realizarse siempre con total garantía de irreversibilidad, inviolabilidad e incapacidad total de identificación o asociación de datos y personas.

Las personas tienen derecho al olvido, la huella digital no puede usarse laboral, social o políticamente, sin valorar que tenemos derecho a rectificar, a cambiar y a la rehabilitación, después de haber asumido o cumplido con los deberes respecto de los actos propios, sus consecuencias y sus penas.

El control del Big Data debe gestionarse con una visión global, entendida como fuente de conocimiento y de progreso al servicio de la humanidad, del que no se puede beneficiar con carácter de exclusividad personas, grupos, empresas o países. Su utilización deberá ejercerse con la vigilancia y control individual y conjunta de todos los países, intentando crear normas consensuadas, generales y universales para tratamiento de los datos como un patrimonio conjunto, con un objetivo general de contribución al bien común, equilibrando las diferencias y creando condiciones de igualdad en el desarrollo y progreso de todas las personas, grupos o países y garantizando el respeto de los datos personales.

Los datos como fuente de información, investigación, análisis, acción, desarrollo y resolución de problemas son un valor universal, deberán estar al alcance de la ciencia médica, social, económica, etc., creando los adecuados mecanismos de arbitraje y control para respetar la intimidad de la persona sin que se monopolice o niegue la información necesaria o requerida con fines justificados.

Se debe regular que las bases de datos, incluso protegidas por la ley de propiedad intelectual, sean utilizadas por universidades y grupos de investigación para realizar la gran base universal de datos, minería de datos, análisis de datos y minería de textos, relacionada con la libre circulación de datos, del conocimiento y la inteligencia artificial.

La protección de los datos personales no puede ser utilizada como una excusa o barrera frente al principio y derecho a la transparencia que tienen los ciudadanos para analizar y vigilar la actuación de los poderes públicos y políticos.

Hay que tener en cuenta y tomar conciencia de la importancia y valor de los datos, ser responsables en cuestiones como dónde y con quién trabajamos, a quién le depositamos los datos. Si se produce una infracción hay que saber judicialmente cómo y contra quién reclamar.

La seguridad total no está garantizada. La ciberseguridad será imprescindible en nuestras vidas como siempre lo ha sido la seguridad física. Las principales medidas de seguridad dependen sobre todo de nosotros mismos y para ello necesitamos tener una cultura de ciber concienciación, con el fin de no exponer de forma inconsciente nuestros datos a fines ilícitos.

CONCLUSIONES

En los últimos años se ha experimentado un crecimiento espectacular de la tecnología digital, los ordenadores, internet, las redes, la digitalización, etc., la digitalización se integra en casi todas las facetas de nuestra vida. Una sociedad 3.0 se abre camino y hay que plantearse esta opción aprovechando todas las oportunidades que nos brinda e intentando minimizar sus dificultades, problemas o riesgos.

Conseguir un entorno digital seguro que asegure el cumplimiento del derecho de protección de los datos personales debe llevarse a efecto con el grado de implicación y medios que a cada uno de los actores sociales les corresponda.

La inviolabilidad de la información personal e íntima de las personas ha de mantenerse con el necesario esfuerzo de todos y ello solo es posible con una adecuada acción del derecho internacional, comunitario, nacional y autonómico. Es imposible determinar normas en un solo territorio o conjunto de países y pretender garantizar la seguridad del ciberespacio. La Unión Europea deja claro que este derecho debe prevalecer frente a la tecnología y por tanto todos los avances en hardware, software y ciberespacio deben cuestionarse a priori en base al cumplimiento o no de los derechos fundamentales de los usuarios. Por tanto, todos los países deben estar a la altura de las circunstancias aplicando el esfuerzo necesario para que se garanticen unos principios mínimos, entre ellos unas normas básicas y efectivas para el cumplimiento de los derechos de protección de los datos personales e intimidad de todas las personas.

En palabras del profesor Llorente, “estamos en un mundo que no por ser virtual deja de ser real, un mundo con una dimensión adicional más, con una enorme red de fibra donde nuestras vidas están ahí y dependen de esto”. Esa red forma parte indisoluble de nuestra vida actual, un fenómeno en el que hacemos aproximaciones sesgadas y tenemos que verlo como un todo.

Debemos ser conscientes de los riesgos y gestionarlos, teniendo en cuenta que actualmente no tenemos todas las respuestas para todos los problemas.

Este informe será enviado a la Consellería d’Innovació, Universitats, Ciència i Societat Digital de la Generalitat Valenciana y a los comparecientes.

ANEXO: LA REGULACIÓN LEGISLATIVA DE LA PROTECCIÓN DE DATOS DE CARÁCTER PERSONAL

Hemos considerado necesario incluir un anexo que recoja la legislación actual respecto a la protección de datos.

1. EL REGLAMENTO (UE) 2016/679, INSTRUMENTO DE DEPURACIÓN LEGISLATIVA EUROPEA EN BENEFICIO DE LA SEGURIDAD JURÍDICA

El Reglamento (UE) 2016/679 relativo a la protección de las personas físicas en lo que respecta al tratamiento de datos personales y a la libre circulación de estos datos (en adelante, ‘Rgto.’) establece, como su propio nombre indica, normas relativas a:

- Por un lado, la protección de las personas físicas en lo que respecta al tratamiento de los datos personales, que es un derecho fundamental presente en la Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea (art. 8.1);
- Por otro lado, la libre circulación de estos datos personales (art. 1), cuyo tratamiento por parte de poderes públicos y agentes privados es considerado beneficioso, tiene una función en la sociedad. El Considerando nº4 establece que dicho tratamiento “debe estar concebido para servir a la humanidad”.

Armonizar estas dos pretensiones sigue siendo, como en otras normativas anteriores, el objetivo declarado de este Reglamento, con el fin de: “generar la confianza que permita a la economía digital desarrollarse en todo el mercado interior. Las personas físicas deben tener el control de sus propios datos personales. Hay que reforzar la seguridad jurídica y práctica para las personas físicas, los operadores económicos y las autoridades públicas.” (Considerando nº7)

En efecto, estamos ante una tarea que ya fue acometida por las instituciones comunitarias mediante la Directiva 95/46 CE relativa a la protección de las personas físicas en lo que respecta al tratamiento de datos personales y a la libre circulación de estos datos.

Sin embargo, al ser la directiva una normativa que pone en manos de los Estados miembros el desarrollo de la legislación, resultó en una aplicación dispar, fragmentada, que “no ha impedido (...) ni la inseguridad jurídica ni una percepción generalizada entre la opinión pública de que existen riesgos importantes para la protección de las personas físicas, en particular en relación con las actividades en línea.” (Considerando nº 9)

El Reglamento es un instrumento legislativo dotado de eficacia directa en virtud del principio de primacía del Derecho de la Unión y, por ende, adecuado para solucionar las distorsiones observadas. En esta línea, a los Estados miembros se les encomienda intervenir tanto para la depuración de sus respectivos ordenamientos nacionales como para el desarrollo o complemento del Reglamento.

El Preámbulo (apartado III) de nuestra Ley Orgánica 3/2018, de protección de datos personales y garantía de los derechos digitales (en adelante ‘LOPD’), elaborada a estos efectos, se justifica de este modo:

“El principio de seguridad jurídica, en su vertiente positiva, obliga a los Estados miembros a integrar el ordenamiento europeo en el interno de una manera lo suficientemente clara y pública como para permitir su pleno conocimiento tanto por los operadores jurídicos como por los propios ciudadanos, en tanto que, en su vertiente negativa, implica la obligación para tales Estados de eliminar situaciones de incertidumbre derivadas de la existencia de normas en el Derecho nacional incompatibles con el europeo”.

Allí también se reproduce el artículo 18.4 de la Constitución española (“La ley limitará el uso de la informática para garantizar el honor y la intimidad personal y familiar de los ciudadanos y el pleno ejercicio de sus derechos”), constatando el fuerte arraigo que tiene el precepto en nuestro país mediante la cita de dos sentencias del Tribunal Constitucional:

- La Sentencia 94/1998, de 4 de mayo, dejó establecido que el “derecho fundamental a la protección de datos (...) garantiza a la persona el control sobre sus datos, cualesquiera datos personales, y sobre su uso y destino, para evitar el tráfico ilícito de los mismos o lesivo para la dignidad y los derechos de los afectados”.
- La Sentencia 292/2000, de 30 de noviembre, lo considera como un derecho autónomo e independiente que consiste en un poder de disposición y de control sobre los datos personales que faculta a la persona para decidir cuáles de esos datos proporcionar a un tercero, sea el Estado o un particular, o cuáles puede este tercero recabar, y que también permite al individuo saber quién posee esos datos personales y para qué, pudiendo oponerse a esa posesión o uso.

2. LAS INSTITUCIONES ESTATALES Y LOS RESPONSABLES TÉCNICOS EN LAS EMPRESAS Y ADMINISTRACIONES PÚBLICAS COMO GARANTES DE LA SEGURIDAD DE LOS DATOS

El Reglamento comunitario prevé instituciones estatales y cargos de responsabilidad en empresas privada cuya función es el control y el mantenimiento de la seguridad en la custodia y tratamiento de los datos personales.

2.1. Las instituciones estatales (y autonómicas): ‘Autoridades de control’

En primer lugar, cada Estado miembro instituirá una o varias autoridades públicas, de funcionamiento independiente, que supervisen la aplicación coherente del Reglamento en el Estado y cooperen con sus homólogas en el resto de la Unión (arts.

51 y 52). Se disponen normas relativas a su establecimiento (art. 54), condiciones aplicables a sus miembros (art. 53), sus competencias, funciones y poderes (arts. 55 a 59) y mecanismos de coherencia, resolución de conflictos y cooperación, asistencia mutua, intercambio de información y operaciones conjuntas (arts. 60 a 67).

Con objeto de coordinar el funcionamiento de estos mecanismos de actuación entre autoridades de control, asesorar a la Comisión europea y emitir directrices, recomendaciones y buenas prácticas en relación a las diversas materias que trata el Reglamento e informes generales sobre la aplicación de la política de protección de datos, se crea el Comité Europeo de Protección de Datos (CEPD), que está compuesto por el director de la autoridad de control principal de cada Estado miembro y por el Supervisor Europeo de Protección de Datos.

La LOPD da cumplimiento en España a estas disposiciones mediante la creación la Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) y la habilitación a las autonomías para que establezcan a su vez autoridades de control propias en sus respectivos territorios. También se encarga de definir la estructura, funciones y potestades de investigación, regulación y auditoría de la AEPD, así como de establecer sus regímenes jurídico y económico-presupuestario (arts. 44 a 56), aspectos que han sido desarrollados por el Real Decreto 389/2021, por el que se aprueba el Estatuto de la Agencia Española de Protección de Datos.

2.2. Los responsables técnicos en las empresas administraciones públicas

Por lo que se refiere a los cargos que tanto las administraciones públicas como las empresas de más de 250 empleados deben incorporar en sus organigramas de personal, el Reglamento regula con profusión los cometidos de los responsables y de los delegados de protección de datos, y de las figuras colaboradoras del primero, los encargados y los representantes.

El delegado de protección de datos (arts. 37 a 39 Rgto.) es una persona con conocimientos especializados en el área jurídica específica relativa a esta materia que asiste a los responsables y encargados en la supervisión de la observancia interna de la normativa. La LOPD enumera una larga serie de entidades que deben contar con sus servicios (art. 34).

Por su parte, los responsables, representantes y encargados deben llevar un registro de las actividades de tratamiento efectuadas bajo su responsabilidad, que incluyan su nombre y los datos de contacto, los fines del tratamiento y una descripción de las categorías de los interesados y de sus datos personales y de los destinatarios a quienes se comunican éstos (art. 30 Rgto.). Asimismo, deben:

- Cooperar con la autoridad de control y a poner a su disposición, previa solicitud, dichos registros, de modo que puedan servir para supervisar las operaciones de tratamiento (art. 31);
- Consultar previamente con ella antes de acometer operaciones de tratamiento de datos, cuando tras la realización de una evaluación de impacto, se constatare la existencia de un alto riesgo para los derechos y libertades de las personas, porque las mismas implican el uso de nuevas tecnologías o porque se realizan a gran escala sobre una cantidad considerable de datos que podrían afectar a un gran número de interesados, o estos sean sensibles (categorías especiales o de naturaleza penal) (arts. 35 y 36);
- En caso de que se produzca una violación de la seguridad de los datos personales, notificársela tanto a esta institución como a los interesados, sin dilación indebida y a más tardar 72 horas después de que haya tenido constancia de ella (arts. 33 y 34).

2.3. Los 'Códigos de conducta' y los 'sellos y marcas'

Los arts. 40 a 43 Rgto. instan a Estados miembros, autoridades de control, al CEPD y a la Comisión a que promuevan la elaboración de códigos de conducta, por parte de las asociaciones y otros organismos representativos de categorías de responsables o encargados del tratamiento, y de mecanismos de certificación, sellos y marcas de protección de datos.

Los códigos de conducta deben contribuir a la correcta aplicación de la normativa de protección de datos, teniendo en cuenta las características específicas de los distintos sectores de tratamiento y las necesidades específicas de las microempresas y las pymes.

Los sellos y marcas otorgados por las firmas públicas y privadas de certificación (en España, la LOPD atribuye esta facultad a la Entidad Nacional de Acreditación) permitirán a los interesados evaluar con mayor rapidez el nivel de protección de datos de los productos y servicios correspondientes. Al establecer obligaciones vinculantes y cláusulas de adhesión a mecanismos de resolución extrajudicial de conflictos para los responsables y encargados de protección de datos, podrán ser utilizados por ellos como elementos para demostrar el cumplimiento de las mismas (arts. 24 y 32 Rgto. y 38 y 39 LOPD).

3. ÁMBITO DE APLICACIÓN, PRINCIPIOS DEL TRATAMIENTO DE DATOS Y CATEGORÍAS ESPECIALES

3.1. El ámbito de aplicación

Esta normativa se aplica al tratamiento total o parcialmente automatizado de datos personales, así como al tratamiento no automatizado de datos personales contenidos o destinados a ser incluidos en un fichero.

Y no resulta de aplicación a actividades estrictamente personales o domésticas, a las relacionadas con la política exterior y de seguridad común y a las excluidas del ámbito del Derecho de la Unión, como la seguridad nacional, el régimen electoral, los tratamientos realizados en el ámbito de instituciones penitenciarias y los derivados de los Registros Civiles, de la Propiedad y Mercantiles o a aquellos sometidos a la normativa sobre protección de materias clasificadas (arts. 2.2 Rgto. y 2 LOPD).

En principio, tampoco se aplicará a los datos de personas fallecidas, pero el art. 3 LOPD apunta que personas vinculadas podrán solicitar el acceso a los datos personales de aquella, y su rectificación o supresión.

3.2. Los principios del tratamiento de datos

Los principios relativos a los tratamiento de datos personales se recogen en el art. 5 Rgto.: la exactitud de los datos; la limitación de la finalidad del tratamiento; la minimización de los datos utilizados a aquellos estrictamente necesarios; la limitación del plazo de su conservación; y la responsabilidad proactiva del responsable del tratamiento en su deber de confidencialidad, en el cumplimiento de estos principios y en la protección de la integridad de los datos contra tratamientos no autorizados o ilícitos y contra su pérdida o daño. Otros principios son desarrollados con más detalle en la normativa.

La licitud del tratamiento deberá tener siempre una base jurídica, a saber: el consentimiento para el tratamiento de sus datos para fines específicos; la ejecución de un contrato en el que este es parte; la protección de sus intereses vitales o los de otra persona; el cumplimiento de una obligación legal o misión realizada en interés público encargadas al responsable del tratamiento (art. 6 Rgto.).

Por lo que se refiere al consentimiento del interesado, que es la base jurídica más corriente que sustenta el tratamiento de datos personales, destacan varios aspectos: su solicitud se presentará de tal forma que se distinga claramente de otros asuntos, de forma inteligible y de fácil acceso y utilizando un lenguaje claro y sencillo; el responsable deberá ser capaz de demostrar que aquel consintió el tratamiento de sus datos; el interesado tendrá derecho a retirarlo en cualquier momento; no podrá supeditarse la ejecución de un contrato a que el afectado consienta el tratamiento de sus datos para finalidades que no guarden relación con el pacto; el consentimiento de un menor de catorce años solo será lícito si consta también el del titular de la patria potestad o tutela (arts. 7 y 8 Rgto. y 6 y 7 LOPD).

3.3. Las categorías especiales

Además, existen ciertas categorías especiales de datos personales, cuyo tratamiento queda prohibido y sobre los que el mero consentimiento del afectado no bastará para levantar la prohibición (arts. 9 Rgto. y 9 LOPD): origen racial, vida y orientación sexual, convicciones políticas, religiosas o filosóficas, afiliación sindical y datos genéticos, biométricos o relativos a la salud. Las excepciones se sustentan en los tratamientos lícitos mencionados y otros similares.

El tratamiento de datos de carácter personal por parte de las autoridades competentes a efectos de la prevención, investigación, detección o enjuiciamiento de infracciones penales o de la ejecución de sanciones penales, incluida la protección frente a las amenazas contra la seguridad pública, es objeto de una regulación muy similar, sistemáticamente, a la que estamos tratando: la Directiva (UE) 2016/680, que fue traspuesta en España por la LO 7/2021. Ello, no obstante, los arts. 10 Rgto. y 10 LOPD disponen que el tratamiento, para fines distintos de los señalados, de datos personales relativos a condenas e infracciones penales, o procedimientos y medidas cautelares y de seguridad conexas, solo podrá llevarse a cabo al amparo de normas comunitarias u otras nacionales de rango legal.

4. DERECHOS DEL INTERESADO, SITUACIONES ESPECÍFICAS DE TRATAMIENTO Y RESPONSABILIDAD JURÍDICA DEL RESPONSABLE

4.1. Los derechos del interesado sobre sus datos

Los arts. 12 a 14 Rgto. y 11 LOPD regulan los deberes del responsable de informar y comunicar al interesado, gratuitamente y en el plazo de un mes tras recibir su solicitud, cuáles de sus datos personales se han obtenido y qué tratamiento se proyecta realizar sobre los mismos, con el fin de dar al interesado la oportunidad de ejercer los derechos que se regulan en los arts. 15 a 22 Rgto. y 12 a 18 LOPD.

También se le facilitará esta información cuando los datos no se hayan obtenido del interesado, sino de otro responsable.

La obtención de esta información garantiza el derecho de acceso del interesado a sus datos, salvo en una serie de supuestos tasados en la normativa y que el responsable debe argüir como motivo en caso de negativa a entregar esta información.

Además, el interesado puede ejercitar varios derechos más, en buena medida complementarios, incluso ante la autoridad de control y los tribunales: a que se rectifiquen los datos que sean inexactos y se completen los incompletos; a que se limite el tratamiento, por distintas causas; a que se le entreguen los datos, en cierto formato estructurado ('portabilidad'); a oponerse a que sus datos sean tratados para la elaboración de un perfil que pueda servir a la toma de decisiones individuales automatizadas; a retirar el consentimiento del tratamiento y a pedir la supresión de sus datos sin dilaciones indebidas, cuando concurran una serie de circunstancias ('derecho al olvido').

4.2. Las situaciones específicas de tratamiento

Tanto el Reglamento comunitario como la LOPD presentan capítulos de disposiciones relativas a situaciones específicas de tratamiento. En el Rgto. (arts. 85 a 91) se insta a los Estados miembros de la Unión a que articulen normas que permitan la conciliación del derecho a la protección de los datos personales con el derecho a la libertad de expresión y de información en ámbitos que se consideran de interés público a estos efectos, mediante el establecimiento de exenciones o excepciones en normas con rango de ley que deberán ser remitidas a la Comisión europea para su evaluación.

Los ámbitos sobre los que se aplica este tratamiento especial son los siguientes: el periodismo y la expresión académica, artística o literaria; la estadística pública; los archivos públicos; los documentos oficiales; el tratamiento del número nacional de identificación; el tratamiento de datos personales de los trabajadores en el ámbito laboral; la investigación científica o histórica o con fines estadísticos; la obligación de secreto profesional; las iglesias, asociaciones o comunidades religiosas.

La LOPD desarrolla excepciones y cautelas para el tratamiento de datos personales en relación a las siguientes materias:

- Datos de contacto de empresarios individuales, profesionales liberales y trabajadores (art. 19);
- Tratamiento de datos personales, relativos al incumplimiento de obligaciones dinerarias, financieras o de crédito por sistemas comunes de información crediticia, donde se da cuenta de la morosidad de los deudores (art. 20; entre otras obligaciones de información y supuestos de utilización de estos datos, se prevé que los datos únicamente se mantengan en el sistema mientras persista el incumplimiento de deuda, con el límite máximo de cinco años desde la fecha de vencimiento de la misma);
- Tratamiento de imágenes a través de sistemas de videovigilancia, con la finalidad de preservar la seguridad de las personas, bienes e instalaciones, incluso en tramos de la vía pública, en la medida en que resulte imprescindible (art. 22).
- Tratamiento de datos personales por parte de sistemas de exclusión publicitaria, que tengan por objeto evitar el envío de comunicaciones comerciales a quienes hubiesen manifestado su oposición a recibirlas. Quienes pretendan realizar comunicaciones de mercadotecnia directa, deberán previamente consultarlos. La autoridad de control hará pública en su sede electrónica una relación de los sistemas de esta naturaleza que le fueran comunicados (art. 23).
- Creación y mantenimiento de sistemas de información de denuncias internas, a través de los cuales pueda ponerse en conocimiento de una entidad de Derecho privado, incluso anónimamente, la comisión en el seno de la misma o en la actuación de terceros que contratasen con ella, de actos o conductas que pudieran resultar contrarios a la normativa general o sectorial que le fuera aplicable. Los empleados y terceros deberán ser informados acerca de la existencia de estos sistemas de información (art. 24).

4.3. La responsabilidad jurídica del responsable de tratamiento de datos

Los Considerandos 75 y siguientes del Reglamento señalan que “debe quedar establecida la responsabilidad del responsable del tratamiento por cualquier tratamiento de datos personales realizado por él mismo o por su cuenta”, ya que “Los riesgos para los derechos y libertades de las personas físicas (...) pueden deberse al tratamiento de datos que pudieran provocar daños y perjuicios físicos, materiales o inmateriales”.

Los arts. 77 a 84 establecen el derecho de todo interesado a presentar una reclamación ante una autoridad de control si considera que el tratamiento de datos personales que le conciernen realizado por un responsable o encargado de protección de datos infringe la normativa. La autoridad de control debe informar al reclamante sobre el curso y el resultado de su recla-

mación, que será una decisión jurídicamente vinculante que el interesado puede recurrir ante los tribunales, también en el supuesto de que dicha institución no dé curso a una reclamación o no le informe pertinentemente en el plazo de tres meses.

Se establece, asimismo, el derecho del interesado a recibir del responsable o el encargado del tratamiento una indemnización por los daños y perjuicios materiales o inmateriales sufridos como consecuencia de su actuación en infracción de la normativa.

Se imple a que los Estados miembros dispongan, también, normas en materia de otras sanciones cuando las infracciones no se sancionen con multas administrativas.

Finalmente, se indica que el interesado tendrá derecho a dar mandato a una entidad, organización o asociación sin ánimo de lucro que actúe en el ámbito de la protección de datos personales para que, en su nombre, presente la reclamación y ejerza sus derechos.

La LOPD prevé en esta línea 'Procedimientos en caso de posible vulneración de la normativa de protección de datos' en su título VIII.

El art. 63 dice que "El Gobierno regulará por real decreto los procedimientos que tramite la Agencia Española de Protección de Datos", mandato que ya fue cumplido con la elaboración del Real Decreto 1720/2007 (Reglamento de desarrollo de la Ley Orgánica 15/1999 de protección de datos, anterior a la LO 3/2018 y por ésta derogada).

El título IX, Régimen sancionador establece un catálogo de infracciones con remisión específica a las disposiciones del Reglamento comunitario.

5. TRANSFERENCIAS DE DATOS A TERCEROS PAÍSES Y ORGANIZACIONES INTERNACIONALES

Por último, es preciso explicar someramente que el Reglamento (capítulo V, arts. 44 a 50) también ha previsto normas que habilitan las transferencias de datos personales a terceros países u organizaciones internacionales. A estos efectos, se distinguen dos supuestos:

- Que la Comisión haya emitido una 'decisión de adecuación' (que puede ser suspendida) expresando que dichos Estados u organizaciones garantizan un nivel de protección adecuado (art. 45).
- Que, a falta de 'decisión de adecuación', se ofrezcan garantías adecuadas a los interesados a través de instrumentos jurídicamente vinculantes (art. 46).

El art. 49 prevé excepciones para situaciones específicas, basadas en los supuestos de licitud de las actuaciones previstos en el art. 6, ya mencionado, y el art. 50 insta a las instituciones comunitarias a que adopten mecanismos de cooperación internacional que faciliten la aplicación eficaz de la legislación relativa a la protección de datos personales, de manera que la Unión Europea y otros Estados puedan prestarse mutuamente asistencia a escala internacional en la aplicación de la legislación relativa a esta materia.

El hecho es que cualquier sentencia de un órgano jurisdiccional o decisión de una autoridad administrativa de un tercer país que exijan que un responsable o encargado del tratamiento transfiera o comunique datos personales únicamente será reco-

nocida o ejecutable en cualquier modo si se basa en un acuerdo internacional, como un tratado de asistencia jurídica mutua, vigente entre el país tercero requirente y la Unión o un Estado miembro.

Por ello, la Comisión publicará en el Diario Oficial de la Unión Europea y en su página web una lista de terceros países, territorios y sectores específicos en un tercer país, y organizaciones internacionales respecto de los cuales haya decidido que se garantiza, o ya no, un nivel de protección adecuado.

Declaració en el Dia Mundial de la Ràdio

Autor: Css. Arts
Aprovació: Ple, 31 gener 2022

L'Assemblea General de les Nacions Unides, l'any 2012, en la seva 36a reunió i d'acord amb la resolució aprovada per la Conferència General de l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura el desembre de 2011, van acordar que el dia 13 de febrer es convertiria en el Dia Mundial de la Ràdio. Aquesta va ser la data en que s'establí la ràdio de les Nacions Unides l'any 1946. Així, amb aquesta celebració, l'UNESCO posa en valor la ràdio *com a mitjà poderós per celebrar la humanitat en tota la seua diversitat i com a plataforma per al discurs democràtic. (...) La ràdio pot donar forma a l'experiència de la diversitat d'una societat i erigir-se com l'escenari on totes les veus es poden expressar, poden estar representades i poden ser escoltades.*¹

El Consell Valencià de Cultura, com a institució encarregada de vetllar per la diversitat i la riquesa cultural del nostre territori, ha tingut interès anteriorment en qüestions relacionades amb la ràdio i, més concretament, en la situació de la ràdio pública valenciana en determinats moments importants. Al març de 2012 emetia l'Informe sobre l'Avantprojecte de Llei de Ràdio Televisió Valenciana² en que prenia en consideració diverses qüestions i criteris al voltant de com hauria de ser una nova Llei de RTVV i al novembre de 2014 organitzava la taula rodona Una nova Ràdio Televisió Pública Valenciana³, en la qual es debatia sobre quina hauria de ser la nova RTVV un any després del seu tancament al novembre de 2013.

Tal i com enuncia l'UNESCO, la ràdio segueix sent el mitjà de comunicació amb més consum i difusió, és per això que ofereix la possibilitat de poder arribar a aquells racons on altres mitjans no arriben, fet que ha permés en moments històrics determinats democratitzar la informació, l'entreteniment i l'educació i ho continua fent en l'actualitat. És per tant un instrument imprescindible per a la cultura i no podríem entendre la cultura contemporània sense la seua participació.

La ràdio ens ha acompanyat des de fa més d'un segle i en moltes èpoques contra aquells pronòstics que auguraven la seua desaparició. És font d'informació i entreteniment i ha suposat, sovint, el millor acompanyament en moments de soledat. Ens deixa sentir diverses veus i experiències i proposa, entre altres coses, un oci formatiu. A diferència d'altres mitjans visuals, escrits o digitals, ens ofereix la possibilitat de completar les històries d'una manera personal, és a dir, ens permet personalitzar les imatges que acompanyen cadascuna de les notícies, situacions, esdeveniments o vivències que podem escoltar i al mateix temps configura, a través de la pluralitat dels relats, la nostra realitat com a poble.

Amb motiu del dia Mundial de la Ràdio, posem la nostra mirada i la nostra escolta en l'oportunitat que ofereix aquest mitjà de comunicació com a canal creador i divulgador de continguts culturals. Volem posar especial atenció en la responsabilitat que

1 <https://es.unesco.org/commemorations/worldradioday>
2 <https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/InformeRTVV.pdf>
3 <https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/taula-rtvv.pdf>

les diferents plataformes de mitjans de comunicació tenen com a agents actius en la difusió de la cultura i en la participació per a la construcció d'una societat crítica i plural.

Des del Consell Valencià de Cultura volem posar en valor el paper que À Punt Ràdio i la Xarxa d'Emissores Municipals Valencianes han tingut en la difusió de la nostra llengua i la seua normalització en l'espai radiofònic. Un bon paper que hem de fer extensible a l'esforç cada dia més gran de les emissores i cadenes privades per introduir el valencià en la programació, fet que contribueix també a normalitzar la presència del nostre idioma en les ones.

Celebrem, doncs, la gran oferta radiofònica de què gaudim en l'actualitat. Tot i això, i agafant l'ocasió que aquest dia ens presta, convidem a una constant reflexió i a no deixar de repensar la ràdio que volem perquè puguem tenir en la ràdio una companya inseparable que ompla sovint els nostres silencis però que també contribuisca a conèixer i entendre el món que ens envolta amb una mirada i una escolta crítica i reflexiva.

Declaració del CVC per la pau i la convivència mundial (bilingüe)

Autor: Ple CVC
Aprovació: Ple, 28 febrer 2022

Davant de la més que preocupant situació mundial creada amb els últims esdeveniments a Ucraïna, el Consell Valencià de Cultura vol fer una crida per la pau, la convivència dels pobles i la tolerància entre les persones, més enllà de les ideologies i les legítimes posicions polítiques o partidistes.

Una profunda cultura de pau, solidaritat i compassió humà és l'únic full de ruta per a l'autèntic progrés de la civilització i del benestar al món. Al contrari, les polítiques de divisió i d'enfrontament entre ètnies, nacionalitats, col·lectius o persones, acaben en un context de violència i retrocés, en el qual es ressenten els més autèntics valors humanistes i democràtics.

A pesar dels dramàtics indicadors que revelen ja l'extrema gravetat d'este moment històric, cal depositar l'esperança en el bon juí dels governants per a evitar mals encara majors i, en gran manera, irreversibles. També en la lliçó per al futur que esta convulsió bèl·lica està significant.

Convençut que el sentir majoritari del poble espanyol és concordant amb allò que s'ha expressat amb anterioritat, el Consell Valencià de Cultura fa vots per una solució pacífica d'este gravíssim conflicte internacional.

Declaración del cvc por la paz y la convivencia mundial

Autor: Ple CVC
Aprovació: Ple, 28 febrer 2022

Ante la más que preocupante situación mundial creada con los últimos acontecimientos en Ucrania, el Consell Valencià de Cultura quiere hacer un llamamiento por la paz, la convivencia de los pueblos y la tolerancia entre las personas, más allá de las ideologías y las legítimas posiciones políticas o partidistas.

Una profunda cultura de paz, solidaridad y compasión humanas es la única hoja de ruta para el auténtico progreso de la civilización y del bienestar en el mundo. Por el contrario, las políticas de división y de enfrentamiento entre etnias, nacionalidades, colectivos o personas, acaban en un contexto de violencia y retroceso, en el que se resienten los más auténticos valores humanistas y democráticos.

Pese a los dramáticos indicadores que revelan ya la extrema gravedad de este momento histórico, cabe depositar la esperanza en el buen juicio de los gobernantes para evitar males todavía mayores y, en gran medida, irreversibles. También en la lección para el futuro que esta convulsión bélica está significando.

Convencido de que el sentir mayoritario del pueblo español es concordante con lo expresado con anterioridad, el Consell Valencià de Cultura hace votos por una solución pacífica de este gravísimo conflicto internacional.

ÍNDEX CRONOLÒGIC DELS INFORMES APROVATS EN PLE

PLE 31 DE GENER 2022

- Informe sobre la declaració com a BIC, a Elca, amb la categoria de lloc històric 81
- Declaració en el Dia Mundial de la Ràdio..... 265
- Informe sobre la tramitació de la declaració de Bé d'Interès Cultural, categoria de zona arqueològica, del jaciment l'Hostalot-Ildum de Vilanova d'Alcolea (Castelló) (Bilingüe)..... 99
- Informe sobre la tutela del derecho a la intimidad de los datos personales, las nuevas tecnologías y el valor de la información personal 241

PLE 28 DE FEBRER 2022

- Declaració del CVC per la pau i la convivència mundial (Bilingüe) 267
- Informe sobre determinades actuacions previstes en el Parc Ribalta a Castelló de la Plana 131
- Informe sobre la reivindicación de la figura de la compositora Lola Vitoria Tarruella y la edición de su obra 187

PLE 28 DE MARÇ 2022

- Informe sobre l'estat de les restes arqueològiques a l'antic Convent de la Puritat en València i la seua protecció 139
- Informe de suport a la creació d'una residència d'Arts i Ciències Humanes a la casa natal de Rafael Chirbes a Tavernes de la Valldigna 192
- Declaració entorn de la invasió d'Ucraïna i la destrucció del patrimoni cultural (Bilingüe) 144

PLE 29 D'ABRIL 2022

- Informe per a la protecció dels béns patrimonials entorn a la Torreta dels Moros, en Vinaròs 113
- Informe per a la declaració com a Bé d'Interès Cultural del Forn Alt 2 del Port de Sagunt 119

- Consideracions sobre l'inventari de les peces i escultures reposades en els recintes de l'Església Catòlica després de la guerra civil i els seus autors (Amb apèndix documental) (Bilingüe) 196

PLE 23 DE MAIG 2022

- Informe sobre el nivel de protección patrimonial del Convento de Santa Lucía de Elche para su declaración como Bien de Interés Cultural (BIC) 146

PLE 27 DE JUNY 2022

- Informe per a l'actualització i adaptació de la Secció Primera de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià 128
- Informe de seguimiento sobre la situación de los jóvenes investigadores 217

PLE 25 DE JULIOL 2022

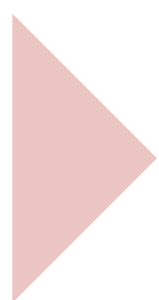
- Informe sobre les Casetes de la mar en Nules (Inclou vot particular) 161

PLE 21 DE NOVEMBRE 2022

- Informe sobre la Torre i Coves de Paterna 169
- Informe al voltant dels Centres Valencians a l'Exterior (CEVEX) 207

PLE 20 DE DESEMBRE 2022

- Les naus del carrer de la Guatla en València 181
- L'Albufera de València. Parque Natural. Situación mediambiental y administrativa (Incluye votos particulares) 228

*Memòria
de gestió
interna*

*Memòria de les comissions
Gestió Econòmica-financera 2022*

MEMÒRIA DE LA COMISSIÓ D'ARTS

A l' llarg de 2022, la Comissió d'Arts s'ha reunit en sessió ordinària 11 vegades: el 13 de gener, 10 de febrer, 10 de març, 7 d'abril, 5 de maig, 9 de juny, 7 de juliol, 8 de setembre, 6 d'octubre, 3 de novembre i de desembre. Les comissions han estat sempre presidides per la seua Presidenta, la senyora Amparo Carbonell i amb la senyora Núria Vizcarro com a secretària. A la comissió de gener de 2022, el conseller Aliaga, el conseller González Móstoles, el conseller Torrent i la consellera Alonso passen a formar part oficialment de la comissió d'Arts. La consellera Alonso, finalment, deixarà de formar-ne part, havent assistit durant el 2022 a la comissió de Gener.

De totes les reunions es va donar informació puntual al Ple de Consell.

Els membres actuals de la Comissió d'Arts són:

- Il. Sra. Amparo Carbonell Tatay, presidenta de la comissió.
- Il. Sra. Núria Vizcarro Boix, secretària de la comissió.
- Il. Sr. Xavier Aliaga Villora

- Il. Sra. Begoña Martínez Deltell
- Il. Sr. Vicente González Móstoles
- Il. Sra. Rosana Pastor Muñoz
- Il. Sr. Vicent Torrent Centelles
- Il. Sra. Inmaculada Vidal Bernabé

Han assistit regularment a les reunions el president del CVC, Santiago Grisolí, fins al seu traspàs el 4 d'agost d'aquest any, a partir del qual, ha assistit regularment l'actual presidenta Dolors Pedrós, en funcions. També ha assistit regularment a totes les reunions el secretari del CVC, Jesús Huguet Pascual.

INFORMES

La comissió ha estat treballant en diversos informes amb previsió de ser aprovats durant els primers mesos de 2023:

- Informe sobre la situació de l'Audiovisual Valencià.
- Informe sobre l'actualitat i el futur de la Música Valenciana de Tradició Oral. Ús i activació.
- Informe sobre el Futur i Nous Repetes del Periodisme Cultural.
- Informe sobre la Gran Dansà de la Font de la Figuera

DECLARACIONS ENVIADES DES DE LA COMISSIÓ

- Declaració del Consell Valencià de Cultura per al Dia de la Ràdio, celebrat el dia 11 de febrer, i aprovada per unanimitat al Ple del 31 de gener de 2022.
- Declaració del Consell Valencià de Cultura per al Dia de la Filosofia, celebrat el dia 17 de novembre i aprovada, per unanimitat, a la comissió d'Arts del 3 de novembre de 2022.

ACTIVITATS ORGANITZADES

La comissió ha organitzat les següents activitats:

- Per a l'elaboració de l'Informe sobre l'audiovisual valencià, s'han celebrat tot un seguit de Compareixences/Taules Redones, un format híbrid que ha permés disposar de diverses persones expertes, en la seua majoria, dins dels horaris de les comissions informatives. Així, les dates i ponents han sigut:
  - 30 de març a les 11h. Sessió telemàtica. Amb la participació de Marta Rodríguez Castro (Doctora en comunicació i informació contemporània per la Universitat de Santiago, entre d'altres), Miguel Ángel Casado del Río (Professor del departament de comunicació audiovisual de la Universitat del País Basc, entre d'altres), Aurora Labio Bernal (Professora titular de periodisme de la Universitat de Sevilla, entre d'altres) i Emili Prado (Catedràtic del departament de comunicació audiovisual i publicitat de la Universitat Autònoma de Barcelona, entre d'altres).
  - 9 de juny a les 11h. Sessió telemàtica amb la presència de Felipe Lage (Zeitun Films), María Zamora (Elástica Films), Carlos Juárez (Basque Films) i Agus Jiménez (Enciende TV).
  - 3 de novembre a les 12h. Sessió presencial i retransmesa per streaming, moderada per la consellera Rosana Pastor i el conseller Xavier Aliaga, amb la participació d' Antonio Mansilla (Mediterráneo Media, president de l'Associació de Productors Independents), Vicent Monzonís (Stanbrook Produccions, Vicepresident d'AVAPI), Rafael Molés (Suica Films, president de l'Associació Valenciana d'Empreses de Producció Audiovisual (AVANT) i Giovanna Ribes (Tarannà Films, Directora del Festival Internacional Dona i Cinema)
  - 1 de desembre. Paloma Mora, presidenta d'AVEPA, i a Nathalie Martínez, de la productora Wise Blue Studios, les seues informacions sobre el sector de l'animació en els àmbits valencià i estatal.

- Compareixença del Sr. Agustín Grau Alventosa, responsable regional del Departament Institucional i de Cooperació de l'EUIPO, en motiu de la celebració del dia de la Propietat Intel·lectual. Celebrada dins la comissió del dia 7 d'abril.
- Compareixença/ Taula Redona al voltant de l'Estatut de l'Artista, avanços i prioritats en la implementació de l'Estatut de l'Artista i Treballadors de la Cultura. Celebrada el dia 7 de juliol a les 11h en format telemàtic amb la participació d'Isabel Villagar (directora de la delegació CV d'AMPE Asociación de Músicos Profesionales de España), Toni Picazo (coordinadora territorial de MAV, Mujeres en las Artes Visuales), Isidro López Aparicio (artista, professor i comissari d'exposicions) i Sara Mora (advocada de CONARTE, Confederació d'Artistes-Treballadors de l'Espectacle).

CELEBRACIONS DE DIES MUNDIALS

La comissió de les Arts, amb l'objectiu de donar visibilitat a diversos aspectes de la cultura valenciana i crear un espai de reflexió entorn a qüestions o vessants de la cultura que sovint no són les més conegudes, organitzem des de 2020 una activitat amb la qual posem l'atenció en alguns dies mundials i internacionals que, tot i no ser els tradicionalment celebrats, abarquen aspectes importants de la cultura. Així, els celebrats al 2022 han sigut:

- Celebració del dia Mundial de la Ràdio. A més de la declaració del CVC del Dia Mundial de la Ràdio, el dia 11 de febrer, des del Palau de Forcalló, de les 15,30 a les 19,30h de la vesprada, es va retransmetre en directe el programa d'À Punt Pròxima parada. El programa va incloure una entrevista extensa a la senyora Amparo Carbonell i Núria Vizcarro, com a presidenta i secretària de la comissió d'Arts i la participació dels consellers González Móstoles i Huguet.
- Celebració del dia Mundial de la Filosofia. A més de la declaració del CVC del Dia Mundial de la Filosofia, el dia 16 de novembre a les 12h als Jardins del Palau de Forcalló, va tenir lloc una Conversa en el dia Mundial de la Filosofia amb la participació de la senyora Ana Noguera, doctora en Filosofia per la UV i membre del Consell Valencià de Cultura, el senyor Enric Senabre, professor de Filosofia i divulgador, i les conselleres Amparo Carbonell i Núria Vizcarro.
- Celebració amb motiu del dia 8 de març. Seguint amb la iniciativa encetada el 2021, des de la comissió es proposen diverses candidatures per a l'homenatge que es fa des del Consell Valencià de Cultura. En aquest cas,

les propostes són provinents de totes les comissions. Les homenatjades van ser: Pilar Almeria, M. Ángeles Arazo, Dolores Corella, Eva Dénia, Pilar Dolz, Débora Domingo, Susana Gisbert i Sol Picó.

MEDALLA DEL CONSELL VALENCIÀ DE CULTURA.

- Medalla d'honor a l'Editorial Piles i a l'Orfeó Universitari de València. L'acte va tenir lloc al Palau de Forcalló el dia 1 de juny a les 12 hores. Inclogué una laudatio a càrrec de la senyora M. Ángeles López Artiga per a l'Editorial Piles i de la senyora Ester Alba, Vicerectora de Cultura i Societat de la Universitat de València per a l'Orfeó Universitari.
- Medalla honor a la senyora Teresa Lozano. L'acte va tenir lloc al Palau de Forcalló el 20 de setembre a les 12h. Inclogué una laudatio a càrrec del conseller Vicente González Móstoles.

ALTRES ACTIVITATS

El dia 17 de febrer en la seu del Palau de Forcalló es celebrà una reunió amb el Consell de l'Audiovisual, en la qual hi van estar presents la Sra. Carbonell i la Sra. Pastor.

S'han enviat felicitacions a nombroses persones reconegudes amb diversos premis:

- Felicitació als i les guanyadores dels Premis Goya 2022.
- Felicitació als i les guanyadors dels Premis Carles Santos de la Música Valenciana.
- Felicitació als i les guanyadors dels Premis Berlanga de l'Audiovisual Valencià.
- Felicitació als i les guanyadors dels Premis de les Arts Escèniques Valencianes.
- Felicitació als i les guanyadores valencianes en l'edició dels Premios Max 2022.
- Felicitació a la senyora Rosana Pastor per la Palmera de Plata del Festival Internacional de Cinema Independent d'Elx.
- Felicitació als campaners valencians arran de la declaració de la UNESCO que reconeix el Toc manual de campanes com a Patrimoni Immaterial de la Humanitat.

RESUM D'ACTIVITATS I ASSUMPTES TRACTATS

L'organització i realització de les taules redones al voltant de l'Audiovisual Valencià han sigut part important de les comissions realitzades durant la primera meitat de l'any. Una altra de les iniciatives que ha marcat les comissions d'Arts i que s'ha mantingut al llarg de l'any, és la proposta de la celebració de diversos dies Internacionals o Mundials. Per a aquestes celebracions es preveu seguir l'estructura habitual amb la lectura pública d'una Declaració Institucional al voltant de la temàtica suscitada per cadascun dels dies mundials seguida d'una activitat relacionada. La comissió d'Arts té previst celebrar al llarg de 2023 el 8 de juny (Setmana internacional dels arxius), el 7 de setembre (Dia global de l'adquisició de talent) i el 9 de novembre (Dia de l'inventor internacional).

Altres temes tractats en les comissions, dels quals alguns d'ells continuen treballant-se, han sigut: possible informe sobre el perill que suposa la destrucció del patrimoni cultural, artístic i natural ocasionada per la guerra a Ucraïna, l'accés de dones artistes a espais expositius públics i privats, la situació actual del periodisme cultural, el llegat dels artistes, la publicació del recull de taules redones fetes al 2021 sobre Cultura i Pandèmia i la situació i aplicació de l'Estatut de l'Artista.

RECOMANACIONS

La situació produïda per la pandèmia va posar de manifest, entre altres qüestions, la importància d'eliminar la bretxa digital (bretxa d'edat, de gènere, socioeconòmica...). En aquest sentit recomanem posar especial atenció en allò referent a:

Equipaments informàtics en escoles i universitats (ensenyaments mitjans i superiors, per a equilibrar la bretxa social i la desigualtat que se'n pot derivar).

La necessitat de preservar la qualitat dels continguts que s'elaboren per a xarxes, i especialment en aquells on es difon i consumeix art i cultura.

L'elaboració de plans de formació en nous espais per a la cultura (formar públic receptor i productor de continguts digitals).

Considerem que els pressupostos que les administracions destinen a les arts haurien de continuar incrementant-se, amb l'objectiu, entre altres, que les diferents manifestacions artístiques puguen arribar a tots els sectors de la societat. En aquest sentit, seria recomanable que es destinaren més esforços i accions a la difusió artística i a la creació de nous públics, especialment en aquells sectors artístics de caràcter minoritari, en aquelles formes d'expressió més innovadores o en aquells col·lectius que tenen més difícil l'accés a la cultura.

Continuem insistint en l'impuls d'un model cultural ampli i inclusiu, dissenyat amb criteris de qualitat i descentralitzat, que arribe tant a les grans ciutats com als municipis xicotets de la Comunitat, sense oblidar el medi rural. Amb la finalitat d'aconseguir aquest objectiu, tant la Generalitat com les diputacions i les administracions municipals han de col·laborar estretament i coordinar l'activitat de les diferents institucions per a rendibilitzar tots els recursos i oferir una programació cultural de qualitat, diversa i a l'abast de tot el territori.

Recomanem un diàleg constant entre administracions per a optimitzar esforços i recursos així com entre administracions i artistes per a detectar manques i propostes fetes des de diferents punts de vista.

Encoratgem al fet que les administracions prenguen les iniciatives oportunes per a aconseguir la igualtat de facto entre els homes i les dones artistes.

Recomanem donar més visibilitat a les dones creadores (de qualsevol nacionalitat i de qualsevol època) i a les seues obres en els plans d'estudi i en els materials escolars en tots els nivells del sistema educatiu.

Considerem imprescindible impulsar les activitats artístiques des de la base, amb programes didàctics destinats a les diferents edats i col·lectius. Seria pertinent, per tant, fomentar l'ensenyament i la presència de les diferents arts a tots els nivells educatius, des de l'escola fins als estudis superiors i a la formació contínua.

Recomanem a Àpunt en tant que televisió pública, un impuls a la producció de ficció en llengua pròpia, assentada sobre paràmetres de contemporaneï-

tat que contribueixen a superar estereotips i ajuden a construir una imatge moderna del nostre poble amb capacitat de projectar-se a l'exterior.

Recomanem que des de la direcció d'À Punt es tinga molt en compte la promoció i difusió dels artistes valencians i de les programacions culturals, tant des del punt de vista de la informació diària com a través de programes especialitzats en els diferents sectors.

Preguem el màxim interès i promoció per a la creació artística en la llengua pròpia dels valencians.

Recomanem que es tinga en compte la defensa de la llibertat d'expressió en les manifestacions artístiques. Així, considerem necessari preservar l'espai de la creació de possibles censures o autocensures.

Insistim en la recomanació que es facen els esforços necessaris per a millorar les infraestructures i els equipaments dels centres destinats als ensenyaments artístics.

Considerem necessari parar esment en els espais de creació i preservar els tallers d'artista com un llegat cultural imprescindible.

COMISSIÓ DE LLEGAT HISTÒRIC I ARTÍSTIC

- L**a Comissió de Llegat Històric i Artístic del Consell Valencià de Cultura, ha estat integrada pels següents membres durant l'any 2022:
- Sr. Vicente González Móstoles, president de la comissió.
  - Sra. Marta Alonso Rodríguez, secretària de la comissió (a partir d'octubre 2022).
  - Sra. Dolors Pedrós Company, membre de la comissió i presidenta (en funcions) del CVC (a partir d'agost 2022).
  - Sr. Jesús Huguet Pascual, membre de la comissió i secretari del CVC.
  - Sr. Joaquín Santo Matas, fins al mes de novembre de 2022.
  - Sra. Inmaculada Vidal Bernabé.
  - Sra. Núria Vizcarro.
- 18 de gener
  - 8 de febrer
  - 8 de març
  - 5 d'abril
  - 3 de maig
  - 7 de juny
  - 5 de juliol
  - 6 de setembre
  - 4 d'octubre
  - 8 de novembre
  - 30 de novembre (corresponent al desembre 2022).

El Sr. Santiago Grisolí, president del Consell Valencià de Cultura (fins al mes d'agost) i el Sr. Jesús Huguet Pascual, secretari del Consell Valencià de Cultura, han estat presents en les sessions de la Comissió de Llegat Històric i Artístic.

“ La comissió s’ha reunit al llarg de 2022 en sessions ordinàries celebrades en els dies que es ressenyen a continuació: ”

COMPAREIXENCES

- 7 de juny: Manuel Miralles Aguilar, arquitecte de Nules, sobre el valor i la situació actual de les casetes de la mar de Nules.
- 29 novembre: Edelmir Galdón, sobre la Línia de defensa immediata de València.

INFORMES APROVATS

- Informe sobre la declaració com a BIC, a Elca, amb la categoria de lloc històric (sessió del 31 gener 2022).
- Informe sobre la tramitació de la declaració de Bé d'Interès Cultural, categoria de zona arqueològica, del jaciment l'Hostalot-Ildum de Vilanova d'Alcolea (Castelló) (sessió del 31 gener 2022).
- Informe sobre determinades actuacions previstes en el Parc Ribalta a Castelló de la Plana (sessió 28 febrer 2022).
- Informe sobre la reivindicació de la figura de la compositora Lola Vitoria Tarruella y la edició de su obra (sessió 28 febrer 2022).
- Informe sobre l'estat de les restes arqueològiques a l'antic Convent de la Puritat en València i la seua protecció (sessió 28 març 2022).
- Informe per a la protecció dels béns patrimonials entorn a la Torreta dels Moros, en Vinaròs (sessió 29 d'abril 2022).
- Informe per a la declaració com a Bé d'Interès Cultural del Forn Alt 2 del Port de Sagunt (sessió 29 d'abril 2022).
- Informe sobre el nivel de protecció patrimonial del Convento de Santa Lucía de Elche para su declaración como Bien de Interés Cultural (BIC) (sessió 23 maig 2022).
- Informe per a l'actualització i adaptació de la Secció Primera de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià (sessió 27 juny 2022).
- Informe sobre les Casetes de la mar en Nules (sessió 25 juliol 2022).
- Informe sobre la Torre i Coves de Paterna (sessió 21 novembre 2022).
- Informe sobre les naus del carrer de la Guatla en València (sessió 20 desembre 2022).

ALTRES ASSUMPTES I INFORMES REALITZATS

- S'aprova la Memòria de la comissió de l'any 2021. Març.
- S'acorda transmetre les propostes de noms per a les diverses modalitats dels premis 9 d'Octubre de la Generalitat.
- S'acorden noves línies de treball de la Comissió.
- S'acorda elaborar una proposta detallada per a una visita de treball de la comissió a les obres de reforma de la fàbrica Electro-Harinera de Villena, que albergarà el Tresor de Villena del jaciment de Cabezo Redondo.
- S'acorda crear un grup de treball per a estudiar la possibilitat d'elaborar un informe sobre l'Albufera de València en un sentit patrimonial.

- S'acorda elaborar la proposta d'un treball sobre la tradició oral de la música valenciana en un sentit històric i patrimonial.
- S'acorda celebrar una taula redona sobre l'Albufera de València en febrer 2023 amb la participació de les persones següents: Teresa Vicente, Ignacio González Varas, Juan Ors i José María Baño León.
- S'acorda estudiar la possibilitat de protegir la Gran Dansà de la Font de la Figuera des del punt de vista patrimonial, i poder incloure-hi altres danses de característiques semblants que es ballen en territori valencià.
- Per a celebrar el 50 aniversari de la Convenció sobre la protecció del patrimoni mundial i cultural de la UNESCO, s'acorda preparar un escrit breu per a recordar els béns valencians que són Patrimoni de la Humanitat.

RECOMANACIONS

- La finca d'Elca, del poeta Francisco Brines, declarada Bé d'Interés Cultural en la categoria de Lloc Històric, presenta la bellesa d'un paisatge genuïnament valencià. Tant pel que fa als elements d'Arquitectura, Paisatge i Jardineria, com pels Béns Mobles d'Elca, i atesa la seua vinculació a la ciutat d'Oliva i, principalment, a la memòria i llegat intel·lectual del seu propietari s'haurà d'incrementar la dotació de recursos públics per la seua conservació.
- El conjunt format pels Parcs Ribalta i Albereda són un elaborat producte de la millor arquitectura de jardins del segle XIX, duta a terme en Castelló pel Mestre d'Obres Alfonso i Brull, i formen un harmònic indret urbà que és digne de tota protecció. La consideració com a Conjunt Històric Artístic dels parcs Ribalta i Albereda no hauria d'haver permès actuacions pertorbadores: la pèrdua del Roserar i la de la Pèrgola jardí. Una vegada reparada la primera pèrdua del Roserar, cal una digna reparació de la segona.
- En la línia de trabajo del CVC, que promueve la recuperación de las figuras relevantes del ámbito cultural valenciano olvidadas y desconocidas, se reivindica la figura de la compositora Lola Vitoria Tarruella, como ejemplo de mujer que tuvo que ejercer su labor creativa en un ambiente que no le era propicio, y se propone la edición, crítica y revisada, de su producción musical, para que sea conocida, difundida e interpretada.
- El solar de l'antic Convent de la Puritat de València presenta un aspecte abandonat de qualsevol tipus de consideració urbana. Cridem l'atenció

de les administracions públiques concernides, Ajuntament de València i Conselleria de Cultura, per tal que consideren l'oportunitat d'intervenir dins de les seues competències en l'execució del planejament que ha estat aprovat pel seus òrgans i que duguen a terme les prescripcions contingudes en ell, i els instruments de gestió i d'urbanització adients.

- La delimitació del perímetre de protecció i les normes urbanístiques del conjunt dit Torreta dels Moros, en Vinaròs, format per cinc béns patrimonials, són adequades per als fins que es proposa i disposa la Llei de Patrimoni Cultural Valencià. En relació a l'estat de conservació de la Torreta del Moros, segons la descripció del bé que apareix en l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià: "En la actualidad queda en pie una esquina de la torre" (C.Pérez-Olagüe). Fora llavors d'interès mamprendre les tasques de consolidació i restauració per tal d'aturar el seu deteriorament progressiu.
- El Forn Alt 2 de Sagunt, declarat com a Bé d'Interès Cultural, és un veritable monument en record de la gènesi urbana d'una ciutat com el Port de Sagunt, nascuda ex novo, i és un testimoni indeleble del naixement d'un poble, dels moviments obres i apel·la a la memòria col·lectiva. La restauració del Forn Alt 2 (premi Europa Nostra de l'any 2012) és una prova de la capacitat de regeneració de què gaudeixen certes obres de enginyeria o arquitectura quan la mà experta i sensible té cura d'elles i com poden modificar l'escena urbana i la imatge de les ciutats.
- El Convento de Santa Lucía de Elche representa un magnífico ejemplo dentro de la tipología de edificio conventual urbano, presentando elementos patrimoniales de gran interés: los baños árabes, la bóveda gótica, la portada renacentista de la iglesia y el claustro barroco-clasicista. Los valores patrimoniales de carácter histórico, arquitectónico, artístico y etnológico que reúne son indudables, así como el valor social y cultural que transmite en la actualidad, como bien público, abierto al uso y disfrute de todos los ciudadanos. El Convento, incluido en el entorno de protección del conjunto histórico artístico de Elche desde 1968, representa uno de los edificios con mayor valor patrimonial de este conjunto, Tanto su valor cultural, como su valor simbólico e histórico, lo hacen merecedor íntegramente de la máxima protección patrimonial, como Bien de Interés Cultural en la categoría de Monumento.

- La naturalesa tipològica del conjunt format per les Casetes de la Mar de Nules, junt amb la formació d'un paisatge litoral de forta personalitat i ben arrelat al territori valencià, recomanen la protecció patrimonial considerant la inclusió com a Bé Immoble de Rellevància Local en el Catàleg de Béns i Espais protegits del municipi de Nules, així com convidem a una reflexió sobre la presència d'aquest tipus d'habitatges al llarg de la costa de la Comunitat Valenciana per tal de poder estudiar-ne la seua conservació.
- La Torre de Paterna i les coves del seu entorn tenen la consideració de Bé d'Interès Cultural (BIC). La restauració conservativa de la Torre de Paterna que preveu el projecte bàsic i d'execució centra el seu abast en la restauració dels paraments del monument i no inclou la reprimatgament de la torre al seu segon estat medieval. Considerem que hauria d'eliminar-se la condició suspensiva inclosa en l'autorització de les obres del projecte de restauració de referència i permetre-se'n l'execució. El "topos" que formen les coves del voltant de la Torre és un paisatge urbà de considerable qualitat i singularitat, forma part d'un tipus edilici estès per diverses contrades peninsulars i arreu del solar mediterrani. Les administracions públiques s'enfronten a un tasca formidable per a garantir l'ús continu de les coves, sia com a vivendes, sia com a serveis públics o com a espais productius, que és l'única via per a garantir-ne la pervivència. El manteniment de les condicions d'estabilitat, d'urbanització adequada per a evitar la infiltració d'aigües que carbonaten les roques que són el sostre de les coves, és una responsabilitat pública indefugible i hem de dir que, malgrat les actuacions municipals mampreses en aquest camp, caldria enfortir els esforços per aconseguir els objectius que acabem d'enunciar. Potser la finalització del planejament protector i la redacció i execució d'una Actuació de Rehabilitació, Regeneració i Renovació de les Coves de Paterna fora un pas adequat en la resolució dels problemes urbanístics que hem considerat.
- Finalment, cal assenyalar, com a conseqüència del que s'ha estat exposant fins ara, que les tasques de protecció dels bens patrimonials, la seua catalogació, no esgoten els deures de les administracions públiques que han d'implementar els recursos necessaris per a garantir la seua salvaguarda així com exigir i vigilar el compliment de les seues obligacions legals als particulars titulars de bens protegits quan siga procedent.

MEMORIA DE LA COMISIÓN JURÍDICA Y REGLAMENTARIA

La Comisión ha tenido este año once sesiones, con una periodicidad mensual, excepto en el mes de agosto. No ha habido ninguna sesión extraordinaria. Las reuniones fueron mixtas, con asistencia presencial y telemática..

ASISTENTES

- Sr. Santiago Grisolí, presidente del Consell Valencià de Cultura. Hasta la reunión del mes de julio, incluida.
- Sra. Dolors Pedrós, presidenta en funciones del Consell Valencià de Cultura. Desde la reunión del mes de septiembre, incluida.
- Sra. Josefa Frau Ribes, presidenta de la Comisión.
- Sra. Ascensión Figueres Górriz.
- Sr. José María Lozano Velasco.
- Sr. José Vicente Navarro Raga.
- Sra. Ana Noguera Montagud.
- Sra. Isabel Peris Muiños.
- Sr. Gerardo Muñoz Lorente, secretario de la Comisión.

INFORMES

La Comisión Jurídica ha elaborado los siguientes informes:

- Sobre la **Tutela del derecho a la intimidad de los datos personales, las nuevas tecnologías y el valor de la información personal**. El informe analiza y establece una serie de recomendaciones y conclusiones en torno al fenómeno de los datos personales y su protección en la utilización de la tecnología. Para la realización del mismo contamos en 2021 con las comparencias de Guillermo Llorente Ballesteros, experto en ciberseguridad y director corporativo de Seguridad de Mapfre, y Manuel Esteve Domingo, catedrático de la Universidad Politécnica de Valencia y director académico del Master Universitario en Ciberseguridad y Ciberinteligencia de la UPV.
- Sobre el **Proyecto del Decreto sobre el Reglamento del CVC**. Este reglamento es el quinto que se realiza y fue aprobado por el decreto 93/2022 de 15 de julio.

- Sobre **Seguimiento de la situación de los jóvenes investigadores**. Este informe se ha realizado como análisis de seguimiento del informe sobre la situación de los jóvenes investigadores realizado en 2016, con el fin de evaluar las políticas y acciones llevadas a cabo, así como sus resultados.
- Sobre **Memoria 2021**.

OTROS ASUNTOS

En la Comisión Jurídica se ha tratado también sobre

- Fondos Europeos previstos para la Cultura.
- Propuesta de distinción de ocho mujeres para el 8 de marzo.
- Adhesión al proceso de repatriación de los restos de Rafael Altamira y su esposa promovido por el Ayuntamiento de El Campello.
- Preparación de la celebración de la Jornada sobre incendios forestales en la CV.

El 11 de julio la Comisión Jurídica recibió la visita presencial de la Sra. **Susana Gisbert**, fiscal de violencia de género y delitos contra el odio.

COMPARECENCIAS

Con el fin de realizar nuestros informes, durante el año 2022 la Comisión Jurídica ha recibido a los siguientes comparecientes:

- Sr. **Joan Calabuig Rull**, secretario autonómico para la Unión Europea y Relaciones Externas, para informar sobre los Fondos Europeos previstos para la Cultura.
- Sr. **Carlos Romá Mateo**, profesor de la Facultad de Medicina y Odontología de la UV, para dar noticia del seguimiento del Informe sobre jóvenes investigadores de 2016.
- Sr. **Antonio Forner Cuenca**, químico e investigador, para informar sobre la investigación en el extranjero.
- Sr. **José Miguel Adam Martínez**, profesor (catedrático de Universidad) de ICITECH de la Universidad Politécnica de Valencia, para informar sobre

la investigación y la ciencia en España y, en particular, en la Comunidad Valenciana.

- Sra. **Patricia Muñiz Núñez**, de la Universidad de A Coruña, doctora en Arquitectura con tesis sobre alojamientos prefabricados en procesos de transición para refugiados y desplazados internos en Haití, Japón y Siria, para informar sobre la inmigración en la CV y la situación de los refugiados y refugiadas.
- Sra. **Ángeles Solanes Corella**, catedrática de Filosofía del Derecho y Política de la Universidad de Valencia, para informar sobre la inmigración en la CV y la situación de los refugiados y refugiadas.
- Sr. **Javier de Lucas**, catedrático de Filosofía del Derecho y fundador del Instituto de Derechos Humanos de la Universidad de Valencia, para informar sobre la inmigración en la CV y la situación de los refugiados y refugiadas.
- Sra. **María de Zabala Hartwig**, asociada para soluciones duraderas de ACNUR España, para informar sobre la situación de los refugiados y refugiadas.
- Sra. **Noelia Montagud**, técnica del Área de Incidencia y Participación Social del Comité Español de Ayuda al Refugiado (CEAR), para informar sobre la situación de los refugiados y refugiadas.
- Sra. **Cristina Gallach** y Sr. **Álvaro Gallego**, comisionada y coordinador de la Alianza por la Nueva Economía de la Lengua, para informar sobre dicho Proyecto Estratégico.

RECOMENDACIONES:

1. El CVC cree necesaria más información y formación respecto de los riesgos que se asumen por una mala utilización de la tecnología y las consecuencias negativas y problemas que pueden acarrear a las personas (robo de datos, fraude en tarjetas de crédito, usurpación de la identidad, apropiación de las comunicaciones).
2. El CVC considera que el respeto a los datos vinculados a las personas no puede ser un obstáculo para que esos mismos datos sirvan para el estudio y la investigación en todos los campos, garantizando que estos sean

utilizados de la manera adecuada, asegurando la protección y el anonimato de los mismos. Igualmente, las personas tienen que tener garantizado el derecho al olvido y a un uso controlable de su huella digital. Se deben establecer regulaciones y normas efectivas frente al cibercrimen, estableciendo mecanismos de ciberseguridad que minimicen los riesgos y reforzando los medios para perseguir y sancionar adecuadamente los delitos.

3. El CVC recomienda una mejora en la inversión nacional en I+D, actualmente muy por debajo de la media europea. Igualmente, recomendamos un aumento de los salarios de los científicos jóvenes españoles para promover el talento investigador y recuperar los que se han ido al extranjero. Consideramos necesaria una mayor divulgación de la importancia de la investigación científica, especialmente entre los estudiantes.

COMISSIÓ DE CIÈNCIES

La Comissió de Ciències durant l'any 2022 ha estat formada pels següents membres:

- Sr. Santiago Grisolí García, president del Consell Valencià de Cultura (CVC) fins al 4 d'agost per defunció.
- Sra. Dolors Pedrós Company presidenta en funcions del Consell Valencià de Cultura a setembre del 2022.
- Sr. José María Lozano Velasco, president de la Comissió
- Sr. Jesús Huguet, secretari del CVC
- Sra. Maribel Peris Muiños, secretària de la Comissió
- Sra. Irene Ballester Buigues
- Sra. Josefa Frau Ribes
- Sra. Rosana t (Pastor Muñoz (fins a la comissió de febrer inclosa)
- Situació del parc natural de l'Albufera
- Natalitat (en procés)
- Turisme Cultural (en procés)
- La xylella fastidiosa (comunicació a l'Albufera d'Alcalalí i a la Conselleria d'Agricultura)

COMPAREIXENCES

- Compareixença presencial del Sr. Sergi Campillo, vicealcalde i delegat de l'àrea d'ecologia urbana, emergència climàtica i energètica, en relació a la situació mediambiental i administrativa de l'Albufera. i del Sr. Joan Miquel Benavent, director general de Conservació de l'Albufera i altres Àrees Naturals .Comissió 7 de març de 2022.
- Compareixença presencial del Sr. Miguel Jover, catedràtic de la UPV, sobre la situació del Parc Natural de l'Albufera. Comissió 6 d'abril de 2022.
- Compareixença del Sr. Joan Elies Andrés i Sesar, regidor d'Alcalalí, sobre la *Xylella fastidiosa*. Informa de la situació de la plaga arribada a terres valencianes cap al 2017, i

“ *Durant l'any 2022 se han realitzat 11 sessions ordinàries* ”

Els temes tractats com a rellevants són els citats a continuació:

- Creixement i territori (abandonat)

algunes iniciatives i propostes per a combatre-la ara i en el futur. Comissió 4 de maig de 2022.

- Compareixença presencial de Mª José Vinyals, catedràtica de la UPV, sobre la posta en valor turístic del patrimoni a propòsit de l'informe a realitzar sobre Turisme Cultural. Comissió 2 de novembre de 2022.
- Compareixença de la Sra. Dolores Sánchez Aguilera, professora del Departament de Geografia de la UB, per a informar sobre Natalitat. Comissió 30 de novembre 2022.

INFORMES

- Informe sobre la situació ambiental i administrativa de l'Albufera. Ple de desembre de 2022.

ALTRES ASSUMPTES

- Amb motiu del dia internacional de la dona s'acorda proposar a Débora Domingo, i Dolors Corella com a candidates d'aquesta comissió de ciències. Comissió 9 de febrer de 2022.
- Visita presencial de les doctores Dolores Corella i Débora Domingo, destacades amb motiu del Dia Internacional de la Dona 2022. Comissió 4 de maig de 2022.
- Carta a la Conselleria d'Agricultura, signada pel president de la institució, en què s'exposa l'interés del CVC per la situació actual de la plaga i per les iniciatives de l'Ajuntament d'Alcalalí. Comissió 4 de maig de 2022.
- Resposta arribada de la Conselleria d'Agricultura, firmada pel secretari autonòmic de l'organisme. Comissió 8 de juny de 2022.
- El regidor d'Agricultura d'Alcalalí presenta a la comissió, per escrit, un document d'estudi sobre la situació i les alternatives a la plaga de la *Xylella fastidiosa*. Comissió 6 de juliol de 2022.
- Mostra del condol, en nom de la comissió, per la mort del Sr. Ferran Zurriaga. Comissió 30 de novembre.

La Comissió de Ciències ha prestat especial atenció pel seu interès, en alguns casos amb caràcter recurrent, i d'altres com a nous temes a tractar, les qüestions esmentades a continuació.

- El creixement i territori, els efectes del canvi climàtic, i les perspectives de l'activitat econòmica, el creixement desmesurat de la urbanització, les

infraestructures de transport i tot plegat l'impacte sobre el territori i la seua vinculació amb la cultura.

- La situació ambiental i administrativa del parc natural de l'Albufera de València, les consideracions sobre el Pla Especial, el rang jurídic, el marc econòmic, les aportacions d'aigua, els elements contaminants etc. L'estudi sobre el tema de l'Albufera va començar a l'any 2021, i per aquest motiu algunes de les primeres compareixences hagudes figuren a la memòria de l'any 2021.
- La natalitat, conceptes com la geografia humana i la demografia; la mortalitat i naixements.
- El turisme cultural. Com abordar de forma equilibrada i mesurada i equilibrada, la qüestió de la possible compatibilitat del turisme de masses i el cultural.
- El seguiment i consulta en el seu moment del cas de la plaga de la xylella fastidiosa.

RECOMANACIONS

En referència als temes tractats es poden assenyalar i resumir les recomanacions següents,

- En relació a la situació mediambiental i administrativa del Parc Natural de l'Albufera i l'informe elaborat s'estableixen de manera concreta i específica una sèrie de consideracions en relació a algun aspecte administratiu, i especialment en relació de tot allò implicat directament amb la seua salut i també el seguiment d'accions com el Projecte d'Infraestructura Hidràulica, entre altres.
- Es valora la fragilitat del seu ecosistema i les múltiples afeccions històriques a causa de l'actuació humana i per aquest motiu es considera rellevant i imprescindible que les infraestructures que es projecten en les urbanitzacions existents al Parc Natural com les relacionades amb el cultiu de l'arròs, la pesca, o l'entorn com al cas del Port de València tinguin una tramitació mediambiental rigorosa analitzant les alteracions que es pogueren produir. Amainar la pressió humana en el seu conjunt i mantenir el confinament de determinats hàbitats singulars tot plegat en el context del canvi climàtic.
- En relació als altres temes abordats al llarg de les comissions, es continua recollint i analitzant informació en relació a les vessants de rellevància que caldrà valorar als informes. Pel que fa a la natalitat i la situació

actual a la nostra societat, quins són els factors i variables associades. La consideració dels processos migratoris, els nous model de família, la maternitat, la conciliació i els serveis assistencials, entre altres...

- Així mateix s'aborda el fenomen del turisme cultural a l'objecte d'analitzar i posar en valor el patrimoni cultural i per altra part la realitat del turisme de masses en relació al desenvolupament sostenible. I la transcendència econòmica d'aquests fenòmens.

COMISSIÓ DE PROMOCIÓ CULTURAL

La Comissió de Promoció Cultural fins al mes de novembre de l'any 2022 ha estat formada pels membres següents:

- Il·ltre. Sra. Ascensión Figueres Górriz, presidenta
- Il·ltre. Sra. Irene Ballester Buigues, secretària
- Il·ltre. Sr. Joaquín Santo Matas
- Il·ltre. Sra. Amparo Carbonell Tattay, vocal
- Il·ltre. Sra. Begoña Martínez Delteil, vocal
- Il·ltre. Sr. José Vicente Navarro Raga, vocal
- Il·ltre. Sr. Xavier Aliaga i Villora, vocal

presidenta en funcions del Consell Valencià de Cultura la M. Il·ltre Sra. Dolores Pedrós Company, qui des del mes de setembre, ha estat present en les sessions de la Comissió de Promoció Cultural junt amb l'Il·ltre. Sr. Jesús Huguet Pasqual, secretari del Consell Valencià de Cultura.

El 9 de novembre de l'any 2022 va morir el conseller Joaquín Santo Matas.

Durant l'any 2022, la Comissió de Promoció Cultural ha realitzat onze sessions, i s'ha ocupat dels temes següents:

Des del mes de gener al mes de juliol, el M. Il·ltre. Sr. Santiago Grisolí, president del Consell Valencià de Cultura i l'Il·ltre. Sr. Jesús Huguet Pasqual, secretari del Consell Valencià de Cultura, han estat presents en les sessions de la Comissió de Promoció Cultural.

El 4 d'agost de l'any 2022 va morir el M. Il·ltre Sr. Santiago Grisolí, president del Consell Valencià de Cultura. Ocupa el càrrec a l'actualitat de

NOTA DE PREMSA

Manifestació en una nota de premsa, després de la publicació d'un article en el periòdic *Levante* el 3 d'abril del 2022, desmentint el recolzament que el Consell Valencià de Cultura havia dut a terme sobre la no admissió de dones en la Confraria La Sang de Sagunt on s'indicava que els arguments en contra de deixar entrar a les dones, estaven basats en la seua tradició i per la seua "celebració especial d'arrelament reconegut".

INFORMES

- S'ha aprovat un informe de suport a la creació de la "Llar de la Bona Lletra", residència d'arts i ciències humanes a la casa natal de Rafael Chirbes en Tavernes de la Valldigna.
- S'ha aprovat un informe sobre la situació al voltant dels Centres Valencians a l'Exterior (CEVEX), el qual fou presentat al Congrés de Comunitats Valencianes a l'Exterior el 16 de desembre del 2022.

CONSIDERACIONS

- Han estat aprovades les consideracions sobre l'inventari de les peces i escultures reposades en els recintes de l'Església Catòlica després de la Guerra Civil i els seus autors.

COMPAREIXENCES DURANT L'ANY 2022

- Compareixença de la senyora Salut Alcover Bendicho, delegada sindical de Stas-IV, de la senyora Ana Falomir Faus, advocada de la banda Simfònica Municipal de València i del senyor Agustín Puig Gómez, professor integrant de la Banda Simfònica Municipal de València, per a abordar la situació que podria comportar la decisió de l'Ajuntament de traslladar la Banda Simfònica Municipal de l'Ajuntament de València al Palau de la Música.
- Compareixença de la Il·lma. Sra. Raquel Tamarit Iranzo, secretària autonòmica de Cultura per a tractar el document *Cultura per a la recuperació. Accions estratègiques per a l'enfortiment de l'ecosistema cultural valencià, orientades cap a la transformació social econòmica i territorial de la cultura*.
- Compareixença de l'Associació d'Escriptors en Llengua Valenciana.
- Compareixença de les professores Marisa Vázquez de Agredos i Núria Blaya per informar-nos del projecte internacional *"Il percorso dello Speziale in Roma: circuit turístic pels indrets patrimonials relacionats amb la història de la medicina a Roma"* vinculat a la ruta europea *Aromas Itinerarium Salutis*.

SEGUIMENTS

- S'ha seguit la situació de la Banda Simfònica Municipal de València després de la decisió presa per l'Ajuntament de traslladar-la al Palau de la Música.

- S'està seguint la situació dels artistes del barri del Carme de la ciutat de València i els seus tallers.

INFORMES PER AL 2023

- Junt amb la Comissió d'Arts, s'està treballant amb l'informe sobre La Gran Dansà de la Font de la Figuera

PROPOSTES DE COMPAREIXENCES PER A L'ANY 2023

- Compareixença de l'Hble. Sra. Verònica Cantó, presidenta de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, el dia 6 de febrer del 2023.

ASSESSORAMENT

- Hem assessorat sobre la situació dels Murals del Batà a la població de Muro (El Comtat), valorant-los positivament.
- Hem assessorat sobre la ruta literària d'escriptors alacantins suggerint que s'hi incloguen noms de dones escriptores alacantines.

Gestió econòmica-financera 2022

ESTAT DE LIQUIDACIÓ DEL PRESSUPOST

LIQUIDACIÓ DEL PRESSUPOST DE DESPESES

CLASSIF. ECONÒM.	EXPLICACIÓ	CRÈDITS PRESSUPOSTARIS			DESPESES COMPROMESSES	OBLIGACIONS RECONEGUDES NETES	ROMANENTS DE CRÈDIT	PAGAMENTS	OBLIGACIONS PENDENTS PAGAMENT 31 DESEMBRE
		INICIALS	MODIFICACIONS	DEFINITIU					
110	Personal eventual	113.693,64	0,00	113.693,64	103.714,24	103.714,24	9.979,40	103.714,24	0,00
120	Personal funcionari. Bàsiques	120.709,48	7.034,70	127.744,18	84.246,54	84.246,54	43.497,64	84.246,54	0,00
121	Personal funcionari. Compl.	159.456,84	1.393,80	160.850,64	124.921,78	124.921,78	35.928,86	124.921,78	0,00
140	Laboral eventual	45.635,10	1.039,77	46.674,87	37.226,55	37.226,55	9.448,32	37.226,55	0,00
141	Funcionaris interins	80.483,80	1.411,73	81.895,53	66.157,98	66.157,98	15.737,55	66.157,98	0,00
150	Incentius al rendiment	37.962,62	0,00	37.962,62	27.791,52	27.791,52	10.171,10	27.791,52	0,00
160	Quotes socials	124.610,00	0,00	124.610,00	101.431,99	101.431,99	23.178,01	91.045,65	10.386,34
162	Prestacions socials	4.738,52	0,00	4.738,52	0,00	0,00	4.738,52	0,00	0,00
CAPÍTOL I	DESPESES PERSONAL	687.290,00	10.880,00	698.170,00	545.490,60	545.490,60	152.679,40	535.104,26	10.386,34
205	Arrendaments mobiliari	11.050,00	0,00	11.050,00	1.119,05	1.119,05	9.930,95	1.119,05	0,00
212	Reparacions edificis i altres c.	15.424,60	0,00	15.424,60	15.810,08	15.810,08	-385,48	15.085,77	724,31
215	Reparacions mobiliari i	11.940,00	0,00	11.940,00	3.523,49	3.523,49	8.416,51	3.523,49	0,00
216	Equips processos d'informació	5.860,00	0,00	5.860,00	1.456,46	1.456,46	4.403,54	1.456,46	0,00
220	Material d'oficina	33.000,00	0,00	33.000,00	31.713,46	31.713,46	1.286,54	31.713,46	0,00
221	Subministrament	22.500,00	0,00	22.500,00	26.920,43	26.920,43	-4.420,43	26.884,61	35,82
222	Comunicacions	36.000,00	0,00	36.000,00	7.805,24	7.805,24	28.194,76	7.805,24	0,00
223	Transports	26.000,00	0,00	26.000,00	16.718,81	16.718,81	9.281,19	16.537,31	181,50
224	Primes de segurs	9.000,00	0,00	9.000,00	697,12	697,12	8.302,88	697,12	0,00
226	Despeses diverses	59.000,00	-500,00	58.500,00	32.463,22	32.463,22	26.036,78	28.493,21	3.970,01
227	Treballs realitzats per altres empreses	153.450,00	0,00	153.450,00	133.859,63	133.859,63	19.590,37	127.095,62	6.764,01
230	Dietes	1.050,00	0,00	1.050,00	313,45	313,45	736,55	313,45	0,00
231	Locomoció	8.000,00	0,00	8.000,00	2.038,90	2.038,90	5.961,10	2.038,90	0,00
232	Traslats	14.034,40	0,00	14.034,40	1.613,62	1.613,62	12.420,78	1.613,62	0,00
233	Indemnització per raó servei	400.691,00	0,00	400.691,00	291.526,00	291.526,00	109.165,00	291.526,00	0,00
240	Despeses de publicacions	44.500,00	0,00	44.500,00	11.669,40	11.669,40	32.830,60	8.369,40	3.300,00
CAPÍTOL II	COMPRES BÉNS CORRENTS	851.500,00	-500,00	851.000,00	579.248,36	579.248,36	271.751,64	564.272,71	14.975,65
359	Despeses financeres	0,00	500,00	500,00	52,52	52,52	447,48	52,52	0,00
CAPÍTOL III	DESPESES FINANCERES	0,00	500,00	500,00	52,52	52,52	447,48	52,52	0,00
430	A la Generalitat per devolució	0,00	387.940,88	387.940,88	387.940,88	387.940,88	0,00	387.940,88	0,00
480	A Famílies e Institucions sense l.	24.000,00	0,00	24.000,00	24.000,00	24.000,00	0,00	24.000,00	0,00
CAPÍTOL IV	TRANSFERÈNCIES CORRENTS	24.000,00	387.940,88	411.940,88	411.940,88	411.940,88	0,00	411.940,88	0,00
620	Inversió nova associada al funcion.	7.000,00	0,00	7.000,00	0,00	0,00	7.000,00	0,00	0,00
622	Inversió edificis i altres construcc.	6.000,00	0,00	6.000,00	0,00	0,00	6.000,00	0,00	0,00
630	Inversió de reposició func.	9.000,00	0,00	9.000,00	2.562,78	2.562,78	6.437,22	2.562,78	0,00
640	Inversió de caràcter immaterial	1.500,00	0,00	1.500,00	0,00	0,00	1.500,00	0,00	0,00
CAPÍTOL VI	INVERSIONS REALS	23.500,00	0,00	23.500,00	2.562,78	2.562,78	20.937,22	2.562,78	0,00
TOTAL DESPESES		1.586.290,00	398.820,88	1.985.110,88	1.539.295,14	1.539.295,14	445.815,74	1.513.933,15	25.361,99

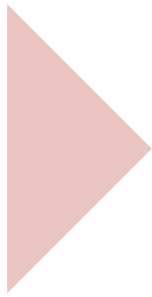
LIQUIDACIÓ DEL PRESSUPOST D'INGRESSOS

CLASSIF. ECONÒM.	EXPLICACIÓ	CRÈDITS PRESSUPOSTARIS			DRETS RECONEGUTS	DRETS ANULLATS	DRETS RECONEGUTS NETS	RECAUDACIÓ NETA	DRETS PENDENTS COBRAMENT A 31 DE DESEMBRE
		INICIALS	MODIFICACIONS	DEFINITIU					
330	Preus públics	0,00	0,00	0,00	1598,53	0,00	1598,53	0,00	1598,53
CAPÍTOL III	TAXES I ALTRES INGRESSOS	0,00	0,00	0,00	1598,53	0,00	1598,53	0,00	1598,53
452	De l'Administració de la Generalitat	1.562.790,00	10.880,00	1.573.670,00	1.573.670,00	0,00	1.573.670,00	1.217.365,83	356.304,17
CAPÍTOL IV	TRANSFERÈNCIES CORRENTS	1.562.790,00	10.880,00	1.573.670,00	1.573.670,00	0,00	1.573.670,00	1.217.365,83	356.304,17
520	Interessos de dipòsits	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
CAPÍTOL V	INGRESSOS PATRIMONIALS	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
750	De l'Administració de la Generalitat	23.500,00	0,00	23.500,00	23.500,00	0,00	23.500,00	21.541,67	1.958,33
CAPÍTOL VII	TRANSFERÈNCIES CAPITAL	23.500,00	0,00	23.500,00	23.500,00	0,00	23.500,00	21.541,67	1.958,33
87000	F. incorporació romanents a Hisenda	0,00	387.940,88	387.940,88	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
CAPÍTOL VIII	ACTIUS FINANCERS	0,00	387.940,88	387.940,88	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
TOTAL INGRESSOS		1.586.290,00	398.820,88	1.985.110,88	1.598.830,56	0,00	1.598.830,56	1.238.969,53	359.861,03

RESULTAT PRESSUPOSTARI

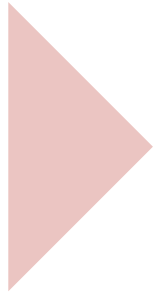
CONCEPTES	DRETS RECONEGUTS	OBLIGACIONS RECONEGUDES	IMPORTS
1. (+) Operacions corrents	1.575.330,56	1.536.732,36	
2. (+) Operacions no financeres	23.500,00	2.562,78	
3. (+) Operacions comercials			
I. RESULTAT PRESSUPOSTARI DE L'EXERCICI (1+2+3)	1.598.830,56	1.539.295,14	59.535,42
II. VARIACIÓ NETA DE PASIUS FINANCERS			
III. SALDO PRESSUPOSTARI DE L'EXERCICI (I+II)			59.535,42
4. (+) Crèdits gastats finançats amb romanent de tresoreria			387.940,88
5. (-) Desviacions de finançament positiu per recursos de l'exercici en despeses amb finançament afectada			
6. (+) Desviacions de finançament negatius en despeses amb finançament afectada			
IV. SUPERÀVIT O DÈFICIT DE FINANÇAMENT DE L'EXERCICI (III+4-5+6)			447.476,30

ESTAT DEL ROMANENT DE TRESORERIA

CONCEPTES	2022		2021	
1. (+) Drets pendents de cobrament		361.442,55		247.684,19
(+) del Pressupost corrent	359.861,03		247.640,21	
(+) de Pressupostos tancats	710,01		0,00	
(+) d'operacions no pressupostàries	871,51		43,98	
(+) d'operacions comercials	0,00		0,00	
(-) dubtós cobrament	0,00		0,00	
(-) cobros realitzats pendents d'aplicació definitiva	0,00		0,00	
2. (-) Obligacions pendents de pagament		67.916,69		75.445,68
(+) del Pressupost corrent	25.361,99		34.102,63	
(+) de Pressupostos tancats	0,00		0,00	
(+) d'operacions no pressupostàries	42.554,70		41.343,05	
(+) d'operacions comercials				
(-) pagaments realitzats pendents d'aplicació definitiva				
3. (+) Fons líquids		153.950,31		153.950,31
I. Excés de finançament afectat				
II. Saldo de dubtós dobrament				
I. Romanent de tresoreria total (1-2+3)=(I+II)		447.476,17		387.940,88

ESTAT DE LA DE TRESORERIA

CONCEPTE	IMPORTS	
I. FLUXOS D'EFECTIU DE LES ACTIVITATS DE GESTIÓ		
1. Cobraments:	1.664.441,67	
(+) del Pressupost corrent	1.239.736,90	
(+) de Pressupostos tancats	246.930,10	
(+) d'operacions no pressupostàries	177.774,67	
(+) d'operacions comercials	0,00	
2. Pagaments:	1.726.193,73	
(+) del Pressupost corrent	1.514.760,52	
(+) de Pressupostos tancats	34.102,66	
(+) d'operacions no pressupostàries	177.330,55	
(+) d'operacions comercials	0,00	
I. Flux net de Tresoreria de l'exercici (1-2)	-61.752,06	
3. Saldo inicial de Tresoreria		215.702,37
II. Saldo final de Tresoreria (I+3)		153.950,31

*El Consell en els mitjans
de comunicació*

Notes de premsa

Ximo Puig rep Santiago Grisolí

Amb motiu del lliurament de la Memòria anual del CVC

Seu del Consell Valencià de Cultura. València, 3 de gener de 2022.- Hui al migdia, el president de la Generalitat, Ximo Puig, ha rebut el president del Consell Valencià de Cultura, Santiago Grisolí. El motiu, el lliurament de la Memòria d'activitats del CVC corresponent a l'exercici passat.

En la conversa posterior han tractat sobre el seguiment i els efectes de dos dels informes més importants que en este temps ha elaborat del Consell Valencià de Cultura. El primer, titulat *La cultura como elemento de progreso en la Vega Baja*, el va fer públic el CVC després de molts mesos d'activitat amb diversos sectors econòmics i culturals de la comarca, que just abans s'havia vist assolada per dues gotes fredes. El CVC va considerar que era el moment de tractar a fons les oportunitats que se li oferien al Baix Segura des del punt de vista cultural, per tal de diversificar més la seua economia, centrada en el turisme i el sector agrícola intensiu. El cas és que ja s'han vist alguns fruits d'este treball, entre els quals la inversió prevista en el Tren de la Sal i la compra, per part de la Generalitat, del palau del Marqués de Rafal a Oriola que serà la seu de l'oficina Vega Renhace.

Han tractat també la situació de la pandèmia a la Comunitat Valenciana, el procés de vacunació i la resposta del sector sanitari. Santiago Grisolí ha volgut recordar la importància de reforçar, ara amb més motiu, la cultura científica entre els valencians, perquè aportaria múltiples oportunitats de progrés a la nostra societat. Ha valorat al respecte l'informe del CVC *Cultura i pandèmia* com un dels treballs més consistents que s'han dut a terme a la Comunitat Valenciana sobre les debilitats i les fortaleces dels nostres sectors científics i culturals.

Però, a més d'este acte protocolari de caràcter anual, Ximo Puig i Santiago Grisolí s'han felicitat afectuosament pels aniversaris respectius, que són estos dies, separats només per quaranta-huit hores.

Visita a la casa pairal de Chirbes en Tabernes de la Valldigna

21/01/2022

En representació del Consell Valencià de Cultura, el Sr. Xavier Aliaga i la Sra. Irene Ballester tindran demà divendres, a les 10,30 hores, una reunió amb l'Ajuntament de Tavernes de la Valldigna i amb la Fundació Chirbes a la Casa de la Cultura del poble.

El motiu és interessar-se per la situació del projecte *La llar de la bona lletra* previst en la casa natalícia de l'escriptor. La casa és ara propietat de l'Ajuntament de

Tavernes, però la reforma i l'adequació requereixen finançament addicional.

A la reunió informativa està previst que acudisquen, entre altres, i a més dels representants citats del CVC, una representació de l'Ajuntament, de la Fundació Chirbes, de l'equip d'arquitectura encarregat del projecte de rehabilitació de la casa i l'autor del projecte de continguts. Una mica abans de les 11,30 estan previstes, davant la casa pairal de Chirbes, les declaracions als mitjans.

Primer Ple de l'any del Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. 31 de gener de 2022.- La sessió plenària del CVC, convocada a les 11 del matí, incloïa entre altres qüestions el debat i la possible aprovació de tres informes, dos dels quals preceptius per a declaracions de BIC.

El primer s'ha elaborat en favor de la concessió de BIC de l'Elca, la casa d'Oliva del poeta Francisco Brines, que fa falta uns mesos. L'informe fa un complet estudi de la casa i del jardí, i a més també s'acosta a este espai pel valor que té com a font de la seua poesia, pel fet que l'Elca va ser un dels paisatges físics i interiors centrals de l'obra del nostre premi Cervantes. L'informe s'ha aprovat per unanimitat.

El segon informe s'ha fet en favor de la declaració de BIC, en la categoria de Zona Arqueològica, del jaciment de l'Hostalot, a Vilanova d'Alcolea. Es tracta d'un espai on està la post de l'Imperi Romà més important conservada al territori valencià, datada del final del segle I aC. En l'espai, a més, s'ha trobat un mil·liari del segle III i també un enterrament del segle V. El document s'ha aprovat per unanimitat.

El tercer informe, titulat *Sobre la tutela del derecho a la intimidad de los datos personales, las nuevas tecnologías y el valor de la información personal*, estudia el canvi de paradigma que signifiquen la revolució digital i els sistemes de protecció de dades, en particular les personals i més privades. Repassa els antecedents històrics dels processos digitals, la ciberseguretat, les amenaces tecnològiques, la possibilitat de sostracció de dades i la situació jurídica. Este document també s'ha aprovat per unanimitat.

El CVC celebrarà el Dia Mundial de la Ràdio l'11 de febrer. Per això s'ha presentat a l'aprovació dels membres la Declaració que es llegirà en els actes que la institució ha preparat per al dia. El text ha obtingut l'aprovació unànime.

Tots els documents aprovats estaran a disposició pública en la web del CVC

<https://cvc.gva.es/>

L'aigua és la força que mou la naturalesa. Leonardo da Vinci

02/02/2022

Seu del Consell Valencià de Cultura.- Amb ocasió del Dia Mundial dels Aiguamolls, el CVC vol recordar la importància de protegir, preservar i fer un ús racional i sostenible d'aquests importants ecosistemes.

A la Comunitat Valenciana tenim la sort de comptar amb un extens llistat de zones humides (CZHCV), set de les quals incorporades per la Convenció Ramsar al seu catàleg amb la consideració de patrimoni d'incalculable valor per a la humanitat, tot per la seua importància a nivell internacional per a la supervivència i conservació de diverses espècies d'aus aquàtiques, i per tant de la biodiversitat del planeta.

Es tracta en concret de l'Albufera de València, el Fondo d'Elx, les Llacunes de la Mata-Torrevella, les Salines de Santa Pola i el Prat de Cabanes-Torreblanca (incloses al catàleg des de 1990), la Marjal de Pego-Oliva (inclosa el 1994) i la Marjal d'Almenara (inclosa el 2017).

Els aiguamolls proveeixen d'aigua dolça milions de persones a tot el món, eviten la salinització de terrenys

agrícoles pròxims a la mar i ajuden a controlar els efectes del canvi climàtic, actuant de barrera per a frenar els efectes meteorològics adversos. A més, en un context en què la lluita contra l'escalfament global s'ha manifestat imprescindible, s'ha de destacar la gran capacitat que tenen de captar CO₂.

L'amenaça del canvi climàtic ens empeny com a societat a trobar estratègies per fer resistents els nostres ecosistemes, però per damunt de tot ens compromet a no emprendre accions que puguen posar en perill la biodiversitat d'uns espais únics, cada vegada més fràgils i amenaçats, i a difondre la seua importància entre la ciutadania.

És responsabilitat de totes i tots, i molt especialment de les institucions, vetlar per la conservació d'un patrimoni que no ens pertany, i que hem de protegir inexcusablement, en tant que gaudi i privilegi del present i garantia de futur per a les generacions que ens succeiran.

El CVC celebra el Dia Mundial de la Ràdio

Pròxima parada d'À Punt, en directe des del Palau de Forcalló

Seu del Consell Valencià de Cultura. València, 11 de febrer de 2022.- Entre els dies mundials proclamats per la ONU hi ha el de la Ràdio, el 13 de febrer. El CVC ha volgut unir-se als esdeveniments que, arreu del món, fan homenatges de tota classe a un dels invents que gràcies a les aportacions de Tesla, Marconi, Popov, Fessenden, Maxwell i Hertz, entre altres, més ha contribuït a canviar el món en els últims 100 anys.

El programa vespertí *Pròxima parada*, d'À Punt Ràdio, conduït per Gemma Juan i Susanna Lliberós, ha desembarcat al Palau de Forcalló i ha ocupat la Sala de Plens, des d'on s'ha transmés en directe des de les 15.30 a les 19.30h. Quatre hores de comunicació vibrant en què, a més dels espais habituals del programa i tota classe de convidats, hi ha hagut un temps per a entrar a fons en les funcions i els treballs del Consell Valencià de Cultura a través de diverses entrevistes amb membres

de la institució consultiva de la Generalitat en matèria cultural.

Això ha passat en la franja entre les 17.10 i les 18 hores. Núria Vizcarro i Amparo Carbonell, Jesús Huguet i Glòria Marcos han anat exposant qüestions relacionades amb el CVC i la cultura dels valencians. Cap al final, des de les 17.50 i fins a les 18 hores en punt (l'hora del butlletí de notícies), Vicente González Móstoles i Mar Hernández han guiat els oients pel jardí del Palau de Forcalló, i els han descrit les singularitats de l'edifici del segle XIX i del jardí, obert sempre al públic i enclavat en ple barri del Carme en la Ciutat Vella de la capital valenciana.

En la Declaració pel Dia Mundial de la Ràdio, el Consell posa la mirada en l'oportunitat que ofereix el mitjà com a canal creador i divulgador de continguts culturals, reconeix el paper que À Punt Ràdio i la Xarxa d'Emissores Municipals Valencianes han tingut en la difusió i normalització de la nostra llengua en l'espai radiofònic, i l'esforç cada dia més gran de les emissores i cadenes privades per introduir el valencià en la programació.

Es pot tornar a accedir al programa en la web d'À Punt <https://www.apuntmedia.es/> i a la Declaració del Consell Valencià de Cultura en la web del CVC

<https://cvc.gva.es/el-cvc-celebra-el-dia-mundial-de-la-radio/>

73 anys de la *Gramàtica Valenciana* de Manuel Sanchis Guarner

La reedició s'ha presentat hui al Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. València, 15 de febrer de 2022.- Amb un ple d'acadèmics i de representants de la vida cultural, social i política de València, s'ha presentat esta vesprada, en la seu del CVC, la reedició de la *Gramàtica Valenciana*, escrita en una presó franquista de Montolivet l'any 40 i publicada en 1950, del lingüista Manuel Sanchis Guarner. I, alhora, el llibre *El valencianisme de Manuel Sanchis Guarner*, del professor Abelard Saragossà, en el qual estudia els valors socials i les opcions lingüístiques d'un de les grans estudiosos de la llengua dels valencians (1911-1981).

L'acte, presidit per Santiago Grisolí i pel president de la Generalitat, Ximo Puig, ha comptat amb la presència d'il·lustres personalitats del món de la política, de l'acadèmia i de la societat civil. La Sala de Plens s'ha quedat menuda, i ha calgut habilitar el hall per a duplicar l'espai.

El president de la Generalitat, que ha obert l'acte, ha qualificat Sanchis d'homenot, i ha valorat d'exemplar la seua resposta als moments difícils que va viure durant la ideologia valenciana oficial dels anys 60 i 70: *contra l'adversitat, valentia i treball, i contra l'obscurantisme, ciència, a favor del valencià i dels valencians*, ha dit. Ha descrit el valencià com un pont i un espai de trobada,

objectiu en bona mesura aconseguit gràcies a Sanchis Guarner, del qual cal intentar, ha dit, ser dignes hereus.

Josep Palomero, de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, ha recordat la història personal i professional de Sanchis des del 1933, quan als 22 anys va publicar *La llengua dels valencians* just després de firmar les Normes de Castelló.

El professor Saragossà ha parlat dels valors personals de Sanchis, *un humanista democràtic i tolerant*. Uns valors que es tradueixen en el seu model lingüístic: *natural i identificador*, apte per a l'escriptura i la parla, d'acord amb el *valencià viu* de les dècades en què va viure, amb una fusió harmoniosa de llengua i poble, d'humanisme i democràcia.

Manuel Sanchis-Guarner Cabanilles, fill del lingüista, ha recordat el paper del Consell Valencià de Cultura, al qual va pertànyer, en la racionalització de la qüestió lingüística a través del Dictamen sobre la Llengua de 1998, que entre altres fruits va propiciar la creació de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. I ha aplaudit el reconeixement actual de la unitat de la llengua a través del *policentrisme convergent*, la posició que sempre havia mantingut Manuel Sanchis Guarner.

Ple de febrer del Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. València, 28 de febrer de 2022.- En la sessió plenària de hui s'han presentat a debat, entre altres assumptes, dos informes i una declaració institucional.

El primer informe, titulat *Sobre determinades actuacions previstes al Parc de Ribalta de Castelló de la Plana*, estudia el projecte de rehabilitació de l'edifici polifuncional del parc. El CVC recorda la importància del conjunt format pel Parc Ribalta i l'Albereda. Específicament, considera que en este Conjunt Històric i Artístic no s'hauria d'haver permés la pèrdua del Roserar ni de la Pèrgola i que, una vegada reparat el Roserar, ara caldria reparar dignament la Pèrgola: es recorda que una Resolució de la DG de Patrimoni de 2008 exigeix la demolició de l'edifici cilíndric que ocupa l'espai de la Pèrgola, i que això s'hauria de complir per a evitar incórrer en greus contradiccions de difícil reparació. Per últim, el CVC insisteix que la protecció patrimonial contemporània *exigeix la repristinació dels béns alterats per actuacions perturbadores sense incórrer en imitacions i, en este cas, això s'aconseguiria recuperant les bases del projecte del mestre Luis Alfonso i Brull.*

El segon informe, *Sobre la reivindicación de la figura de la compositora Lola Vitoria Tarruella y la edición de su obra*, descobreix a la gran majoria dels valencians la importància d'esta compositora alcoiana nascuda en 1880 i

morta a Villena en 1952. La Sra. Vitoria va ser autora de més de 50 peces musicals i, a més, va escriure drames, comèdies i assajos, i fins i tot guions cinematogràfics. L'informe, aprovat per unanimitat, exposa la necessitat de fer conéixer este immens llegat musical i literari, en particular l'obra per a piano, per a la qual cosa calen edicions revisades, a partir dels manuscrits, d'un *reperatori valuós des del punt de vista concertístic i de l'estrictament pedagògic.*

La declaració institucional, adoptada per unanimitat, es titula *Per la pau i la convivència mundial*, s'ha elaborat davant els últims esdeveniments a Ucraïna. El CVC demana una solució pacífica d'este conflicte i es mostra partidari de la cultura de la pau com a únic full de ruta per al progrés de la civilització i del benestar al món.

Per últim, el Consell ha donat a conéixer els huit noms de dones que reconeixerà pel 8 de març, Dia de les Dones. Son les següents: Pilar Almeria, María Á. Arazo, Pilar Dolz, Susana Gisbert, Eva Dénia, Dolors Corella, Débora Domingo i Sol Picó. És una iniciativa que ja es va fer l'any passat i que es vol continuar en el futur.

Els documents aprovats estaran a disposició pública en la web del Consell <https://cvc.gva.es/>

Vos esperem en la festa de juny

Palau de Forcalló. València, 3 de març de 2022.- Dos anys sense la festa dels premis literaris i de dibuix del CVC se'ns han fet molt llargs. És una de les celebracions en què el Consell posa l'ànima. El Palau de Forcalló, un dia de juny, s'ompli de gent molt jove, de professors i familiars, que vénen de tot arreu del territori per a replegar els reconeixements de la institució.

Més enllà de la festa en si, la mirada dels joves estudiants sobre els diversos aspectes del present resulta sempre d'una extrema importància per al Consell Valencià de Cultura. Enguany, *La vida després del confinament* planteja una sèrie d'interrogants: com enfoca la gent jove el futur més immediat, els canvis que endevinen, les respostes personals i col·lectives.

Recordem que, fins al 6 de maig, els estudiants d'ESO, FP i batxillerat tenen temps de presentar els originals en la seu del CVC.

Si en els dos últims anys només hem tingut una foto dels premiats, enguany els volem veure les cares i fer-los moltes fotos i vídeos. I sobretot, celebrar-ho tots junts.

El CVC davant el Dia de les Dones

Palau de Forcalló. València, 7 de març de 2022.- Ja fa molts anys que el Consell Valencià de Cultura va assumir la celebració internacional del 8 de març, el Dia de les Dones, i la reivindicació que conté, a través de declaracions i d'actes públics. Però, el que és més important, per mitjà de treballs sobre la situació de la dona en els diversos àmbits laborals, en l'educació, en la família, en la cultura i en la projecció social.

Com a mostra recordem els últims informes emesos pel CVC sobre el problema: En 2015, el de la Percepció cultural de la dona i el de la Violència de gènere. En 2017, *Dona i ciència*. En 2019, *Dona i tecnologia*. En 2020, *sobre l'Observatori de gènere en la cultura i el d'Estereotips de gènere en la primera infància*.

Els de l'any passat, *Dones investigadores científiques* i *Dones i esport*, van estar recolzats per taules redones emeses per streaming, disponibles en el canal de YouTube del CVC. Per descomptat, tots els informes estan en la web de la institució, <https://cvc.gva.es/>.

Enguany, el Consell Valencià de Cultura, com ja va fer l'any passat, torna a reconèixer huit dones referència en els seus àmbits laborals i exemple de treball continu i excel·lent: M. Ángeles Arazo, periodista i crítica d'art, Pilar Almeria, actriu i productora, Pilar Dolz, gravadora i galerista, Susana Gisbert, fiscal especialitzada en violència de gènere, Eva Dénia, cantant i compositora, Dolors Corella, metge investigadora, Débora Domingo, arquitecta i professora de la UPV, i Sol Picó, ballarina i coreògrafa.

El Consell Valencià de Cultura mantindrà este reconeixement de huit dones pel 8 de març en els anys successius, amb la intenció que es convertisca, més enllà de la celebració puntual, en una reivindicació contínua del treball per la igualtat efectiva de les dones i els hòmens.

Amb la poesia de Ricardo Bellveser

Acte d'homenatge al Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. València, 21 de març de 2022. La mort de Ricardo Bellveser el desembre passat ha revifat d'una manera intensa l'interés per la seua obra literària, en especial la poètica. El Consell Valencià de Cultura ha volgut afegir-s'hi, més encara si es té en compte que ell va pertànyer 24 anys a la institució, els últims dels quals com a vicepresident.

Per això, el CVC li ha dedicat el Dia Internacional de la Poesia en un acte-homenatge vespertí amb escriptors amics i coneguts, presidit per Santiago Grisolí, Jesús Huguet i Ana Noguera, que ha actuat de moderadora. Ha estat present també Julia Machancoses, la dona de Ricardo, Manuel Muñoz, president de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles i exmembre del CVC i Francisco Molina, director territorial de València de la Presidència de la Generalitat.

La intenció era que cada un dels escriptors convidats diguera unes paraules sobre el poeta i llegira un dels seus poemes. Cal tindre en compte que l'obra poètica de Bellveser té una extensió important i amplis àmbits

d'interés, molt d'acord amb la seua personalitat i amb la curiositat que sempre va sentir pels diversos camps del saber i l'experiència humana.

Així ho han fet Juan Luis Bedins, Teresa Espasa, Gloria de Frutos, José Vicente Peiró, Jaime Siles, Isabel Oliver, Blas Muñoz, Patricia Cuenca i José Antonio Olmedo. Nou escriptors que el conegueren bé i que han sabut recordar-lo i llegir-lo amb una veu distinta cada un.

Ana Noguera ha llegit uns textos enviats per Fernando Delgado i Rafael Soler, que al final no han pogut assistir a la celebració. Mentre això passava, i de fons, en la Sala de Plens apareixien fotos de Ricardo Bellveser dels anys en què va pertànyer al CVC, on se'l recorda per l'exquisit treball de conciliació que va saber dur a terme entre les diferents sensibilitats i personalitats dels seus membres.

Ha tancat l'acte el secretari de la institució, Jesús Huguet, contant anècdotes de Ricardo Bellveser en el Consell Valencià de Cultura.

Ple del Consell Valencià de Cultura a l'Alcora

La institució visita la Reial Fàbrica del Comte d'Aranda, ara BIC

Ajuntament de l'Alcora, 28 de març de 2022.- No és la primera volta que el CVC visita l'Alcora, ho havia fet en 2008. Però la tornada era quasi obligatòria a causa del creixement del poble i d'uns ambiciosos plans culturals, per als quals han sigut fites la declaració de BIC per a la Reial Fàbrica del Comte d'Aranda i els successius plans de rehabilitació d'este importantíssim espai patrimonial de clara vocació cultural.

El contingut del Ple ordinari de març portava al debat dos informes. El primer, *Sobre l'estat de les restes arqueològiques a l'antic convent de la Puritat de València i la seua protecció*, planteja el futur de les restes de l'antic convent, uns fragments de mur situats en el que ara es un espai perdut i abandonat entre els barris del Mercat i Velluters de la capital, a partir de la intenció continguda en el Pla Especial de Protecció de Ciutat Vella: un espai lliure per al qual es demana un projecte unitari que incloga mitgeres i accessos. Però fins ara, com indica l'informe, no s'han pres les decisions administratives necessàries ni la investigació arqueològica preceptiva, fets que aboquen l'espai de l'antic convent a un futur incert.

El segon informe, de *Suport a la creació d'una residència d'arts i ciències humanes a la casa natal de Rafael Chirbes a Tavernes de la Valldigna*, té l'origen en la visita que alguns membres de la institució van fer a este poble de la Safor en el mes de gener, en la qual els van presentar el projecte La llar de la bona lletra, pel qual la casa en què va nàixer l'autor de Crematorio es convertiria en un

centre de difusió de la seua obra i de promoció de les arts amb la forma d'un clúster cultural en un espai en què s'inclouen la Casa de Cultura i la Biblioteca Municipal, molt pròxima a la casa natalícia.

Els dos informes s'han aprovat per unanimitat.

Per últim, es presentava a la consideració del Ple una *Declaració entorn de la invasió d'Ucraïna i la destrucció del patrimoni cultural*, en què el CVC expressa consternació davant la guerra i alerta del perill que el conflicte significa per al patrimoni cultural i natural ucraïnès. Esta declaració s'ha aprovat.....

Acabat el Ple ordinari, el president del CVC, Santiago Grisolí, ha firmat en el Llibre d'Honor de l'Ajuntament. Després dels discursos del president Grisolí i de l'alcalde de l'Alcora, Samuel Falomir, els responsables de les comissions informatives en què s'estructura el treball de la institució han explicat els treballs que duen a terme.

Al final, els membres del CVC han fet una visita a la Reial Fàbrica del Comte d'Aranda, del segle XVIII, que el poble ha anat recuperant a poc a poc gràcies, entre altres, a l'aprovació del BIC de 2018, per al qual el Consell Valencià de Cultura va emetre en el seu moment l'informe preceptiu. En particular, han parat atenció a la nau dels forns, recuperada últimament.

Els documents aprovats en el Ple estaran a disposició pública en la web del CVC <https://cvc.gva.es/es>

Nota de premsa Consell Valencià de Cultura

05/043/2022

Davant l'article publicat en el periòdic Levante el passat 3 d'abril del 2022 sobre la no admissió de dones en la Confraria La Sang de Sagunt on s'indica que els arguments en contra de deixar entrar a les dones, estan basats en la seua tradició i per la seua "celebració especial d'arrelament reconegut", el Consell Valencià de Cultura vol manifestar que mai ha recolzat ni recolzarà opinions i actuacions masclistes com aquesta.

La preocupació del Consell Valencià de Cultura per la situació de les dones en el món de la cultura, ha quedat reflectida al llarg dels informes i de les declaracions publicades des de l'any 2015, posant el focus d'atenció en les actituds i comportaments que atempten contra el principi d'igualtat. La participació de les dones en les festes en plena igualtat és

una qüestió de democràcia i de drets humans perquè si les dones avancen, avança la societat en la seua diversitat i pluralitat, tal com quedà de manifest en l'informe sobre "La participació de les dones en les festes" aprovat pel Ple del Consell Valencià de Cultura en maig del 2020.

Dins d'una societat igualitària i inclusiva, la tradició ha de ser una ferramenta creadora de cultura, participativa i oberta als nous temps. La festa no pot ser l'excusa quan mantindre la tradició significa que més de la meitat de la població no podrà participar en igualtat de condicions en l'espai públic. És més, mantindre la tradició també implica perpetuar els estereotips de gènere i consolidar els privilegis masculins de domini i prestigi assentats en la societat.

Alçar la veu contra aquestes contradiccions del sistema que per una banda proclama la igualtat i la no discriminació de sexe, i que per l'altra permet que aquestes diferències en l'accés a les festes originen desigualtat, és necessari. Per aquest motiu el Consell Valencià de Cultura vol proclamar-se ferm defensor de la igualtat.

Ple d'abril del Consell Valencià de Cultura

El CVC, favorable a la declaració de BIC de l'Alt Forn 2 del Port de Sagunt

Palau de Forcalló, 29 d'abril de 2022.- Han arribat a la sessió plenària de hui, entre altres assumptes, un informe titulat *Consideracions sobre l'inventari de les peces i escultures reposades en els recintes de l'Església catòlica després de la guerra civil i el seus autors*. Es tracta d'un document que exposa el procés de restabliment d'escultures en les esglésies de la diòcesi valenciana dut a terme entre 1939 i 1965. Es dona la circumstància que molts autors d'estes obres van ser presos internats en Sant Miquel dels Reis, aleshores Presó Cel·lular de València, que s'organitzaren en autèntics tallers gremials per a fer-les. Amb estos treballs redimien pena i facilitaven el manteniment de les seues famílies. Entre els autors trobem artistes de renom com ara Bayarri, Ballester, Benlliure, Edo, Gabino, March i Pinazo, entre molts altres. En les conclusions de l'informe s'indica que són obres que conformen un patrimoni excepcional respecte a altres diòcesis espanyoles, i recorda que alguns dels autors van ser els artífexs, passats els anys, de la renovació artística valenciana.

Un altre informe sotmés al Ple ha estat elaborat per a la protecció dels béns patrimonials entorn del BIC de la Torreta dels Moros de Vinaròs. L'espai que hi ha al voltant té un gran valor natural i paisatgístic, i la

intenció de l'administració és delimitar un perímetre de protecció que incloga l'ermita de Sant Sebastià, la Closa i el poblat iber del Puig de la Misericòrdia, amb la intenció que no hi puga haver modificacions substancials dels usos del sol ni més pressions urbanístiques.

També s'ha presentat l'informe per a la declaració de BIC del Forn Alt 2 del Port de Sagunt, l'únic que no fou enderrocat des de 1984, quan va tancar la siderúrgica. Va ser restaurat en el 2012 pels arquitectes Gradolí, Herrero i Sanz, i la intervenció va ser reconeguda amb el premi Europa Nostra aquell mateix any. L'alt forn 2 és un autèntic monument, que crea i forma part d'un paisatge de gran força per l'altura que té i per una aparença escultòrica de caire constructivista. També és un testimoni de la gènesi urbana del Port de Sagunt i del moviment obrer i, alhora, una prova de la capacitat de regeneració d'algunes obres d'enginyeria i d'arquitectura, capaç de modificar l'escena urbana i la imatge de les ciutats.

Els tres informes s'han aprovat per unanimitat i estaran disponibles la setmana que ve en la web del Consell Valencià de Cultura <https://cvc.gva.es/>

Plenari del CVC a Alzira, capital cultural valenciana

Consell Valencià de Cultura. Alzira, 23 de maig de 2022.- El CVC ha fet la sessió plenària del mes de maig a Alzira, en la sala Noble de l'Ajuntament, en reconeixement del seu estatus de Capital Cultural Valenciana 2022 per a municipis majors de 5000 habitants. La sala Noble és un formidable exemple de l'arquitectura gòtica renaixentista, de sostre enteixinat, presidida pel famós retaule de Sant Silvestre de Vicent Requena, de 1597.

El Ple ordinari ha començat a les 11.30 del matí, i s'ha sotmés a la consideració dels membres l'informe titulat *Sobre el nivel de protección patrimonial del Convento de Santa Lucía de Elche para su declaración como Bien de Interés Cultural (BIC)*.

El convent de Santa Llúcia d'Elx, també conegut com el de la Mercé, o de les Clarisses, està considerat fins ara Bé de Rellevància Local (BRL). Només la torre de l'angle SO té la qualificació de BIC.

L'informe fa un repàs exhaustiu d'este conjunt monumental i de la seua història, que es remunta a més de 700 anys i està situat en el centre històric de la vila. Es un conjunt conventual que ha passat per diverses etapes constructives i per al qual l'Ajuntament d'Elx, per unanimitat, proposa una consideració de Bé d'In-

terés Cultural (BIC).

El document, que el Ple ha aprovat per unanimitat, descriu el convent com *un exemple magnífic d'edifici conventual urbà amb elements de gran interès*, i es mostra favorable a la concessió de la màxima protecció patrimonial, la de BIC.

En acabar el Ple ordinari s'han incorporat a la sessió l'alcalde d'Alzira, Diego Gómez, i el regidor de Cultura, Alfred Aranda. L'alcalde ha pronunciat un discurs de benvinguda. Les seues paraules les han contestades el president del CVC, Santiago Grisolí, i la vicepresidenta de la institució, Dolors Pedrós. Tots dos han oferit a l'Ajuntament d'Alzira la màxima col·laboració del CVC per als assumptes d'interés de la ciutat i del conjunt de la comarca de la Ribera, i han fet una relació dels documents aprovats pel Consell Valencià de Cultura relacionats amb la ciutat.

Al final, i després que els responsables de les comissions informatives en què es distribueix el treball de la institució explicaren al públic assistent els treballs en què s'ocupen, s'ha posat fi a la sessió plenària amb la firma de Santiago Grisolí en el llibre d'Honor de l'Ajuntament.

Homenatge al poeta Antonio Cabrera

Palau de Forcalló. València, 26 de maig de 2022.- Demà divendres 27 de maig, a les 18.30 hores, s'ha organitzat al Consell Valencià de Cultura (C/ Museu 3 de València), un homenatge al poeta Antonio Cabrera, mort ara fa tres anys.

Hi participaran, entre altres, els poetes Juan Luis Beldins, Susana Benet, Xelo Candel, Bibiana Collado, Carlos Marzal, Vicente Gallego, Lola Mascarell i Juan Pablo Zapater.

Al principi hi haurà una projecció de vídeos d'altres escriptors amics d'Antonio Cabrera, entre els quals Jaime Siles, Arturo Tendero, Calos Alcorta i Rafael Soler.

Moderarà l'acte Ana Noguera. L'obrirà el Sr. Santiago Grisolí, president del CVC. Estaran presents Adelina Cabrera i Adelina Navarro, filla i viuda del poeta. Daniel Cabrera, el fill, interpretarà a l'oboé l'Adagio de Marcello.

Tancarà l'acte Dolors Pedrós, vicepresidenta del CVC.

Demà lliurament de medalles al CVC

31/05/2022

Demà dimecres, 1 de juny, a les 12 hores, en la seu del Consell Valencià de Cultura (C/ Museu, 3, València), es farà l'acte de lliurament de la Medalla d'Honor de la institució a dues entitats de gran importància en la història i la vida musical: l'Orfeó Universitari de València i l'Editorial Piles de música.

Per part de l'Orfeó Universitari, la medalla la rebrà el seu president, Pedro Díez, i per part de l'Editorial Piles, Jesús Piles, cofundador.

L'acte el presidirà la vicepresidenta del CVC, Dolors Pedrós, i les laudatios les faran Esther Alba (per a l'Orfeó) i Ángeles López Artiga (per a l'Editorial Piles).

Medalles d'Honor del CVC a la música

A Piles Editorial de Música i a l'Orfeó Universitari

Palau de Forcalló. València, 1 de juny de 2022.- El Consell Valencià de Cultura concedeix amb comptagotes el seu reconeixement més especial, la Medalla d'Honor, perquè, per a plantejar-se-la, només valora llargues trajectòries personals o col·lectives d'especialíssima importància cultural.

Este és el cas de les medalles d'honor que s'han concedit hui en un acte conjunt. Una, per a Piles Editorial de Música. L'altra, per a l'Orfeó Universitari de València.

Piles Editorial és una empresa fundada en 1934 que s'ha mantingut sempre en mans familiars i que ara porta la tercera generació. Es tracta d'una editorial d'importància mundial en el seu sector, amb un catàleg de milers de títols de vora 500 autors. En particular, la seua influència en estos quasi 90 anys d'existència en la vida musical valenciana és enorme, tant en la labor de l'edició musical com en la publicació de materials pedagògics i musicològics.

El mateix es podria dir de l'Orfeó Universitari, el més antic d'Espanya, dirigit en la seua història per batutes tan reconegudes com Jesús Ribera Faig (el fundador l'any 1947), Odón Alonso, Enrique García Asensio o Rinaldo Alessandrini. És impossible, ni que siga de manera breu, resumir en esta nota les gires pel món que ha dut a terme, els projectes d'ampli abast musical en què participa i els discos que ha gravat.

L'acte ha començat a les 12 hores amb unes sentides paraules de benvinguda i reconeixement per part de la vicepresidenta del CVC, Dolors Pedrós. En la taula presidencial l'acompanyaven Jesús Piles, de Piles Editorial de Música, i el president de l'Orfeó, Pedro Díez.

Jesús Huguet, secretari de la institució, ha llegit l'acta del Ple del Consell de concessió de la Medalla d'Honor a l'Orfeó Universitari. Tot seguit, la vicerectora de Cultura de la UV, Esther Alba, ha llegit la laudatio corresponent, en què ha remarcat el caràcter referencial del cor en el camp de l'educació musical, el seu abast internacional i el compromís que hi té la Universitat de València.

Pedro Díez ha agraït el reconeixement, i ha indicat que la intenció del cor, més enllà de la seua estricta activitat, és ajudar a transformar la societat a través de la música intentant que arribe a tots els sectors socials, a les minories i als desfavorits.

També Jesús Huguet ha llegit l'acta de concessió de la Medalla a Piles Editorial de Música. La compositora Ángeles López Artiga, exmembre del CVC, ha sigut l'encarregada de la laudatio. Ha recordat els membres de la família Piles que han sabut dur l'editorial fins al dia de hui i l'actualització contínua de l'empresa, en una labor transcendent reconeguda arreu del món.

Jesús Piles, fill del fundador de l'editorial, ha donat les gràcies per la Medalla d'Honor, que ha recollit amb Susana i Andrés Piles, i amb José Vicente Casas, membres de la tercera generació familiar. Ha tingut unes emocionades paraules de record cap a son pare, Jaume Piles Estellés, que a mitjan de la dècada de 1920 va estudiar composició de manera autodidacta i va fer les primeres impressions musicals, que encara es conserven, i també cap al seu germà Jaume, mort fa ara quatre anys. Però ha mirat cap al futur, en mans de la següent generació, representada per Susana, filla de Jaume Piles, que també ha agraït el reconeixement.

Lliurament dels premis del concurs escolar del Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. València, 10 de juny de 2022.- Fa uns dies que els jurats del Consell Valencià de Cultura van decidir els noms dels guanyadors de l'edició d'enguany del concurs literari i de dibuix. La llista es pot consultar en la web del CVC <https://cvc.gva.es/>.

Amb el títol *La vida després del confinament*, als premis s'han presentat en total 2778 obres (2027 de dibuix i 708 literaris) de 108 centres escolars de tot arreu del territori valencià.

Fonts dels jurats coincideixen a assenyalar la particular qualitat d'enguany dels treballs presentats, potser deguda a la perspectiva guanyada des de l'inici de la pandèmia, que hauria permés un rigor basat en la distància que ha afavorit la creació artística. I també la presència cada vegada més important de la novel·la gràfica, que planteja per a edicions futures la instauració d'este gènere com una nova modalitat de premi.

El Consell Valencià de Cultura dona les gràcies com sempre als participants, als professors i als centres que s'hi han implicat. Encara que reiterat cada any, és un agraïment sincer, perquè la institució no pot oferir una

alta dotació econòmica, sinó només la seguretat que els treballs es valoraran per la qualitat i per l'originalitat de la mirada.

Els premis es lliuraran en la seu de la institució (carrer Museu, 3 de València) dijous dia 16 a les 12 hores els literaris, i a les 13 hores els de dibuix. Per descomptat, l'acte serà públic, obert a tota la comunitat educativa i a les famílies, i presidit per Santiago Grisolí. Serà una alegria per al CVC rebre'ls a casa nostra.

Carmen Revillo va fer de moderadora.

Alhora, també sota el paraigua dels Diàlegs CVC: cultura i pandèmia, es va emetre una taula redona el 4 de maig, Dones investigadores científiques. <https://www.youtube.com/watch?v=xXsNvLpGdsU>. D'esta qüestió van debatre M. Teresa Ruiz, Elena Pinilla, Alicia Villar i M. Ángeles Lluch.

I n'hi ha una altra de prevista, sobre Dones i esport, que s'emetrà el 29 de juny a les 18 hores, amb la participació d'Antonio Santos, Anna Gimeno, Teresa Saurí i M. Jesús López Cañete.

Matí de festa escolar al CVC

Palau de Forcalló, 16 de juny de 2022.- En un acte en què la comunitat educativa ha omplert el Palau de Forcalló fins al punt que ha calgut habilitar el jardí interior, el Consell Valencià de Cultura ha lliurat els premis de la XVI edició del Concurs escolar literari i de dibuix. Les dues edicions anteriors es van convocar i resoldre en plena pandèmia, de manera que els premis no es van donar en l'acte públic que hui, per fi, s'ha pogut celebrar amb tota l'esplendor.

Als premis s'han presentat en total 2778 obres (2027 de dibuix i 708 literàries) de 108 centres escolars de tot arreu del territori valencià. El tema d'enguany, *La vida després del confinament*, buscava saber els plantejaments o les respostes dels alumnes d'ESO, batxillerat i cicles formatius a l'eixida de la pandèmia. El CVC ha explicat reiteradament que veu en els punts de vista dels joves a través de l'art una expressió de les tendències del futur de la societat, i que les composicions literàries i els dibuixos tenen un valor explicatiu i prospectiu d'un valor incalculable.

Els jurats dels premis han informat que els treballs han tingut enguany una particular qualitat, potser deguda a la perspectiva que els joves han guanyat en tant de temps de pandèmia. Igualment han explicat que s'han

presentat moltes obres de novel·la gràfica, i que es plantejarà per a les pròximes edicions crear esta modalitat de premi a banda de les ja establides.

Quant a l'acte en si, el president Santiago Grisolí, la vicepresidenta Dolors Pedrós i la consellera Marta Alonso han anat lliurant els premis de cada curs i de cada modalitat mentre el secretari del Consell, Jesús Huguet, anava cridant els guanyadors. Per resoldre les qüestions d'espai ha calgut establir un cert ordre, i s'han donat en primer lloc els premis de literatura i en acabant els de dibuix. El CVC agraeix la comprensió d'alumnes, famílies i professors, més encara en un dia de tanta calor com hui. Però l'acte ha funcionat millor així i s'ha pogut acabar en el temps previst. Cal recordar que molta gent s'ha desplaçat a València des de molt lluny i els quedava pendent el viatge de tornada.

El CVC dona les gràcies a la comunitat educativa per l'esforç participatiu dels joves i per l'interés de tants centres educatius, i s'obliga a mantindre el prestigi dels premis, el seu estàndard de qualitat, en les edicions successives. I indica que, pròximament, tota la informació i un resum gràfic de l'acte estaran disponibles en la web <https://cvc.gva.es/>

Ple de juny del Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. València, 27 de juny de 2022.- El primer plenari d'estiu del CVC ha debatut i aprovat dos informes. El primer, sobre l'actualització i adaptació de la Secció primera de l'Inventari general del patrimoni cultural valencià, és molt semblant al que la institució va aprovar sobre la mateixa qüestió el 30 de gener de 2017: la protecció d'una sèrie d'espais arqueològics de tot arreu del territori valencià. Però, a conseqüència d'un recurs judicial que comportà l'anul·lació del procediment administratiu per una qüestió de terminis, el CVC va considerar el risc de desprotecció d'estos espais que aleshores ja es volien declarar Béns d'Interés Cultural, i va instar la Direcció General de Patrimoni a promoure d'urgència un nou procediment administratiu per a dotar-los amb rapidesa de la màxima protecció possible, la de BIC, com a zones arqueològiques o paleontològiques.

Es tracta de jaciments de gran importància. Per exemple, i sense ser exhaustius, la Illeta dels Banys del Campello, el Portitxol de Xàbia, la Cova de l'Or de Beniarrés, la vil·la romana de Benicató (Nules), la necròpolis ibèrica del Corral de Saus de Moixent o el jaciment de València la Vella de Riba-roja de Túria. A més, en el mateix informe, el CVC recomana a la Conselleria de Cultura que estudeie la futura possible ampliació i fixació espacial de les zones citades en el document.

L'altre informe portat al Ple de hui era el de *seguiment sobre la situació dels joves investigadors*. En maig de 2017 el CVC havia aprovat un document sobre el mateix assumpte, i ara fa uns mesos va considerar oportú, cinc anys després, estudiar fins a quin punt els obstacles detectats aleshores s'havien corregit o es mantenien.

Per a elaborar el treball van comparèixer per a donar els seus punts de vista membres de la comunitat científica i investigadora i també alguns dels que van col·laborar per a l'informe de 2017. L'estudi parteix de la situació en 2016, els canvis posteriors amb la creació de l'Agència Estatal d'Investigació, el desenvolupament de l'Estratègia Espanyola de Ciència (a partir de 2021), el Pacte per la Ciència i la Innovació (també del mateix any), i la nova Llei de Ciència i Tecnologia. A més, al treball s'inclouen apartats sobre la situació a la Comunitat Valenciana, els pressupostos i la contractació laboral. L'informe inclou al final els aspectes de la qüestió que han millorat en estos anys, però també les debilitats del sistema i les possibilitats de millora.

Els dos documents es podran consultar en la web de la institució: <https://cvc.gva.es/>

Ple de juliol del Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. València, 25 de juliol de 2022.- Dos informes s'han debatut en el primer ple d'estiu del CVC.

L'última sessió plenària de la institució abans de les vacances d'estiu portava a debat un informe sobre les casetes de la mar de Nules, un dels últims exemples d'arquitectura popular del litoral valencià des de la Sénia fins al Segura. El document aprovat s'ha elaborat a partir d'una petició de l'Ajuntament de Nules, relativa a una possible consideració d'este conjunt d'edificacions com a Bé de Rellevància Local.

L'informe es divideix en diversos apartats que tracten amb profunditat l'origen i el desenvolupament d'este tipus d'ocupació del territori no reconegut en els planejaments, en este cas a la Marjalera de Nules. També es fixa en les noves ideologies urbanes d'higienisme i esbarjo que hi estaven darrere i en els conceptes de tipus i de model en que es basen estes edificacions, d'una nova tipologia que es consolidaria a partir de les primeries del segle XX i que es va escampar amb èxit arreu de la costa valenciana: una ordenació en filera al llarg de la costa amb una certa

separació entre casetes i que de vegades permetia la comunicació posterior-anterior, sense més elements urbans.

La disposició de les casetes també ajudava a configurar una manera de relacionar-se, uns costums que encara perviuen i que molts valencians coneixem bé, que han resistit el canvi del model turístic i la proliferació de grans blocs de pisos com a residències estivals. Però les casetes de Nules tenen l'amenaça del mercat immobiliari i les restriccions de la Llei de Costes, a causa del règim de concessió administrativa que mantenen.

En la Conclusió única, el Consell Valencià de Cultura recomana la protecció patrimonial del conjunt de les casetes de la mar de Nules i incloure'l com a Bé de Rellevància Local en el Catàleg de Béns i Espais protegits del municipi. I també convida a reflexionar sobre la presència d'estes casetes al llarg del nostre litoral per a trobar la manera de conservar-les per al futur.

L'informe està a disposició pública en la web del CVC: <https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/716.pdf>

Mor Santiago Grisolía

President del Consell Valencià de Cultura en els últims 26 anys

Palau de Forcalló. València, 4 d'agost de 2022.- Fa unes hores que ens ha deixat Santiago Grisolía. Complicacions derivades de la COVID han posat fi a una llarga vida dedicada a la Ciència i, en els últims anys, vint-i-sis, al servei públic dels valencians des de la presidència del CVC.

Hi haurà temps de tractar la seua figura des dels diversos angles en què és possible fer-ho. De segur que ho faran els mitjans de comunicació generalistes i els especialitzats en Medicina, Bioquímica i Recerca d'arreu del món. També els historiadors de la Ciència, perquè Santiago Grisolía ha estat testimoni i protagonista d'algunes de les revolucions científiques més importants del segle XX des dels EUA. Allí va viure trenta anys, des del final de la Segona Guerra Mundial fins al 1976, quan va tornar a Espanya després d'acabada la Dictadura de Franco.

Va entrar al Consell Valencià de Cultura cap al final de 1985, a punt de fer els 63 anys, i s'hi va estar com a membre fins al començament de 1989. Va coincidir al CVC en aquell temps, entre altres, amb Juan Gil-Albert, Enrique García Asensio, Luis García Berlanga, Enrique García Asensio, Andreu Alfaro, Manolo Valdés, José M. López Piñero, Vicente Aguilera Cerni o Xavier Casp. Eren els primers anys del Consell Valencià de Cultura, quan el president de la Generalitat era Joan Lerma.

Uns anys després hi va tornar. Va ser cap al final de 1995, quan Eduardo Zaplana ja estava al capdavant de la Generalitat. El va nomenar president al febrer de 1996. I des d'aleshores fins a ahir mateix Santiago Grisolía va saber dirigir el CVC amb una intel·ligent tolerància cap a les molt diverses sensibilitats dels seus membres, que no deixaven de representar la diversitat cultural de la societat valenciana. O, si es vol, de les seues divisions. Es va convertir en un home-pont i va aprendre a cosir-les. Només cal recordar el Dictamen per la Llengua de 1997, que va posar fi a anys de disputes agres sobre el valencià i la seua gramàtica.

Amb el temps, va anar obrint el Consell al món científic i als corrents culturals internacionals contemporanis, però ho va fer des d'una valencianitat profunda i fugint de l'elitisme. Això semblarà menor, però l'actitud es traduïa en fets ben reals. Per exemple, en l'arrelament del CVC al barri del Carme de València, on des de la seu del Palau de Forcalló participava de la vida i els costums dels veïns: la falla de Na Jordana, els Amics del Corpus o els Miracles de Sant Vicent. També en la instauració d'un hàbit regular, el de portar moltes sessions plenàries a ciutats i pobles de tot el territori. Si hui en dia el CVC és una institució estimada pels valencians ho és per la manera com ell va saber obrir-la, fer-la conèixer i fer-la útil.

Fins ací. Que descanse en pau el president Santiago Grisolía. El Consell Valencià de Cultura es lamenta per la pèrdua i dona el condol a la seua família i a tots els que han treballat amb ell o l'han conegut i sabut estimar.

Declaració sobre els incendis

Palau de Forcalló. València, 23 d'agost de 2022. Des de fa molts anys, el Consell Valencià de Cultura ha mostrat una profunda i reiterada preocupació pels incendis forestals i per les seues conseqüències socials i ambientals. Com a exemple, i sense ser exhaustius, l'Estudi sobre mesures per a evitar o pal·liar els incendis forestals, de 2004, les Jornades sobre la prevenció dels incendis forestals, de 2006 i de 2012, o les Declaracions sobre els incendis forestals de 2010 i de 2021. Es poden trobar en la web del CVC: <https://cvc.gva.es/>

Encara l'any passat, el 8 de juliol, el president Grisolía firmava una carta sobre la qüestió en què literalment recordava:

“A la ciudadanía encarecemos máxima precaución y sensibilidad en el disfrute de la naturaleza”.

“A las autoridades autonómicas en la materia, en cuya responsabilidad y eficiencia confiamos plenamente, una óptima atención en estas circunstancias adversas que ya están provocando situaciones muy graves.”

I acabava així:

“En la lucha contra el cambio climático, y ante las evidentes manifestaciones de sus nefastas consecuencias medioambientales, la protección de nuestros bosques es cuestión prioritaria en la sostenibilidad del planeta. Pensar de forma global y actuar de manera local y efectiva, sigue siendo estrategia irrenunciable.”

Considere que esta declaració de Santiago Grisolía, que ens va deixar fa unes poques setmanes, manté una plena vigència enguany, ara que s'acaben d'extingir els grans incendis de la Vall d'Ebo i de Begís. Valga per a recordar-lo en una de les seues grans preocupacions com a president del CVC, perquè sabia de la decisiva importància que per a la societat valenciana significa la consciència ambiental i una bona gestió del territori.

Jesús Huguet Pascual
Secretari executiu del CVC

Presentació del llibre *Los orígenes del rugby en Valencia* en el CVC

Palau de Forcalló. València, 13 de setembre de 2022.- Dijous, dia 15, a les 12 hores, es presentarà en la seu del Consell Valencià de Cultura (carrer Museu, 3, València), el llibre *Los orígenes del rugby en Valencia*, de Recaredo i Víctor Agulló, editat per la mateixa institució en la Sèrie Minor.

Los orígenes del rugby en Valencia conta la història de l'arribada d'este esport a les nostres terres en les dècades dels

20 i 30 del segle passat. I no solament del rugby, sinó d'altres esports com la natació, el tennis, el ciclisme i l'atletisme, a través de la influència anglesa i francesa.

El llibre també inclou un manuscrit d'Enrique Georgocópulos (1912-1944), una de les grans figures valencianes del rugby, mort assassinat a França cap al final de la II Guerra Mundial.

I València es va posar a jugar al rugby

Presentat al CVC Los orígenes del rugby en Valencia

Palau de Forcalló. València, 15 de setembre de 2022.- Entre els anys 20 i 30 del segle passat es va estendre per les ciutats de l'Europa continental, des d'Anglaterra, la moda i la passió pels *sports*: ciclisme, atletisme, boxa, futbol, automobilisme, hoquei, natació, tennis, excursionisme, bàsquet... Ja no eren els *jocs* tradicionals de cada regió, com la nostra pilota per exemple, sinó una altra cosa la que s'imposava: l'higienisme, el contacte amb la naturalesa, una cultura del cos que provenia de la cultura grega clàssica (els jocs olímpics) i del cosmopolitisme anglés. Així, quan estos esports van arribar a València van triomfar de seguida i es van estendre per tots els barris de la ciutat. Era la modernitat, que entrava des del nord i va transformar la capital.

Totes les classes socials i tots els sexes adoptaren els *sports*, individuals o d'equip. No per igual: per dir-ne alguns, el futbol, la boxa i el ciclisme tenien més èxit entre les classes populars, i la natació, el tennis i l'automobilisme, entre les classes més riques. Però la curiositat per practicar-los i veure'ls practicar era general, fins al punt que moltes dones trencaren per primera vegada un dels tabús de gènere més visibles, el de mostrar, cuidar i disfrutar del cos a la llum pública, entre l'escàndol d'alguns i l'alegria de la gran majoria. >

- > Per raons que no es poden explicar en poques línies, el rescat de la *memòria esportiva* per a la nostra societat no ha funcionat com cal, i a la immensa majoria dels valencians un llibre com *Los orígenes del rugby en Valencia* ens pot deixar estupefactes: com ens és tan desconegut un passat tan formidable?

El llibre s'estructura a partir d'una sèrie de figures decisives en l'esport valencià dels anys 30: entre altres, Manuel Usano, Baltasar Bonet, J. J. Martí-Ceba, Víctor Agulló, Lacomba, i, sobretot, Enrique Georgacópulos (1912-1944), estudiant de Medicina, jugador internacional de rugbi i secretari i guardaespalles durant la guerra del president de la República, Juan Negrín. Precisament s'inclouen en el llibre uns manuscrits interessantíssims d'Enrique Georgacópulos sobre els orígens del rugbi, els conceptes, les regles i la seua introducció al país, cròniques esportives i la situació de la FUE durant els anys de la guerra.

Els autors de *Los orígenes del rugby en Valencia*, Recaredo Agulló Albuixech i Víctor Agulló Calatayud, especialitzats en història, terminologia i sociologia dels esports, i que han dedicat molts esforços a documentar i redescobrir la història dels esports a València, han vingut a presentar el llibre este matí a la seu del CVC.

En la taula presidencial de la Sala de Plens els acompanyaven Dolors Pedrós, la presidenta del Consell, que els ha donat la benvinguda, i Vicente González Móstoles, membre del Consell, autor del pròleg i valedor de la publicació pel CVC des del primer moment, que els ha presentat.

Víctor Agulló ha explicat el sentit del llibre com a testimoni del naixement de l'esport universitari valencià i reivindicador dels que en van ser els precursors, *uns homes de paraula, valents i compromesos*. I que esta visió del món, de treball d'equip, representava i representa els valors del rugbi. Víctor Agulló ha acabat explicant l'apagada general que va significar per a l'esport el règim de Franco, que només promocionava, en la pràctica, el futbol i els bous.

Recaredo Agulló ha abordat alguns continguts del llibre. S'ha estés sobre la figura d'Enrique Georgacópulos i el seu llegat, sobretot entre els anys 30 i 37, i sobre altres personatges que van mantindre la flama d'aquella època, que data a partir del primer partit jugat a València (amb reglament), el 5 d'agost de 1923 al camp del Túria, entre la Unió Sportiva Santboiana i el Club Natació de Barcelona.

Recaredo Agulló ha relatat també les fites que, dècades després del final de la guerra, van poder reunir representants d'aquelles generacions de l'exili amb l'esport valencià a partir de la dècada dels 70, cosa que, en les seues paraules, *és una lliçó de la unió i la solidaritat entre les persones i del sentit democràtic de l'esport, que ha de crear il·lusions i no fracassos*.

Després d'una sèrie de preguntes del públic que omplia la sala, la presidenta del CVC, Dolors Pedrós, ha tancat l'acte entre la càlida ovació dels assistents.

Medalla del CVC a l'actriu Teresa Lozano

Palau de Forcalló. València, 20 de setembre de 2022.- A les 12 del migdia de hui, en un acte solemne a la Sala de Plens del Consell Valencià de Cultura, l'actriu Teresa Lozano ha rebut de mans de la presidenta Dolors Pedrós la Medalla del Consell, que es concedeix a persones o a grups que han demostrat una llarga trajectòria cultural de màxim nivell.

El CVC reconeix Teresa Lozano com una de les grans de l'escena. L'actriu, nascuda a València el 1944, va estudiar art dramàtic a Barcelona als Estudis Nous de Teatre, que acabaven d'obrir Albert Boadella i Pep Muntanyès. Allí va treballar en *Oratori per a un home sobre la terra*, de Jaume Vidal Alcover, la seua primera obra com a professional. De nou a València, va fundar el grup UEVO amb Pepe Marín, Julio Máñez i Enric Benavent, i des d'aleshores no ha parat de treballar amb els millors directors i en moltes obres que han marcat un abans i un després en el teatre i el cine del país.

Ha obert l'acte la presidenta del Consell Valencià de Cultura, Dolors Pedrós, amb unes paraules de benvinguda als assistents, entre els quals, a més de la família de l'actriu, hem vist Abel Guarinos, director de l'IVC, Rubén Trezano, director general de Política Lingüística, Verònica Cantó, presidenta de l'AVL, Maite Ibáñez, regidora d'Acció Cultural de l'Ajuntament de València, membres del CVC i molts amics i companys de professió.

La presidenta Pedrós ha explicat el treball callat del CVC, que guanya sentit en actes com els de hui, quan la institució s'obri a la societat. Tot seguit, Jesús Huguet, secretari de la institució, ha llegit l'acta de concessió de la Medalla.

L'arquitecte i membre del CVC, Vicente González Móstoles, s'ha fet càrrec de la laudatio. En ella ha recordat que la Medalla es va concedir sota el mandat del president Grisolí, traspassat recentment, per a qui ha demanat un minut de silenci.

Vicente González Móstoles ha parlat de les arrels familiars de Teresa Lozano, els primers contactes amb l'escena, la cultura i la política a Madrid i a Barcelona, la tornada a València i les dificultats de fer teatre en aquells anys a la capital valenciana. Ha desenvolupat la biografia professional de l'homenatjada, ha citat els grans directors i companys que han treballat amb ella, i ha remarcat la versatilitat de Teresa Lozano com a actriu i l'actitud rebel, pròpia de la seua generació, contra la realitat social, política i cultural.

Després de rebre la Medalla del Consell i de signar en el Llibre d'Honor, l'actriu ha recordat la figura de son pare, el pintor Francisco Lozano, que va pertànyer al Consell Valencià de Cultura en els primers anys de la institució. Ha dedicat unes paraules als companys de professió a València, que han sabut resistir amb molta dignitat professional *en un entorn sempre difícil per al teatre*. Ella mateixa s'ha descrit més aviat com una actriu de comèdia, com és bàsicament la realitat. Un *gènere poc valorat i premiat*, i per això ha agraït doblement el reconeixement de hui.

La presidenta del CVC, Dolors Pedrós, ha tancat l'acte. Els assistents, que han omplert el Palau de Forcalló, s'han acomiadat de Teresa Lozano amb un llarg aplaudiment.

Plenari del CVC a Aiello de Malferit, capital cultural valenciana

Consell Valencià de Cultura. Alzira, 26 de setembre de 2022. El CVC ha fet la sessió plenària del mes de setembre a Aiello de Malferit, en reconeixement del seu estatus de Capital Cultural Valenciana 2022 per a municipis menors de 5000 habitants. Els membres de la institució, encapçalats per la seua presidenta, Dolors Pedrós, han estat rebuts a l'ajuntament per l'alcalde, Juan Rafael Espí, i per diversos membres de la corporació municipal. Tot seguit s'ha descobert la placa commemorativa de la visita, s'ha atés als mitjans de comunicació, i el cronista oficial de la vila, Ferran Castelló, ha explicat als consellers la història del palau-castell dels Malferit.

El Ple ordinari ha començat a les 12 hores a la Biblioteca Municipal, a l'edifici de les Escoles Velles. Entre altres punts de l'ordre del dia, s'ha sotmés a la consideració dels membres l'informe titulat *La Albufera de Valencia. Parque Natural. Situación medioambiental y administrativa*. Es tracta d'un treball que repassa la formació i la història de la llacuna i el seu entorn, i la situació administrativa des de la declaració de Parc Natural (1986), el PORN (1995) i el PRUG (2004). Tracta les aportacions d'aigua,

les séquies i els vessaments, però també l'organigrama administratiu de gestió i de direcció. L'informe recomana, en l'apartat final, les revisions i actualitzacions de les declaracions citades, i la garantia de les aportacions mínimes de 210 Hm³ establides pels experts de la CHJ. A més, demana la culminació del projecte i la construcció de la depuradora de l'Horta Sud, prevista per al 2027. Diversos membres han suggerit incloure alguna modificació en el text presentat i el president de la Comissió de les Ciències ha decidit retirar-lo del debat, per això l'informe no ha estat sotmés a votació.

Acabat el Ple ordinari, l'alcalde d'Aiello i la presidenta del CVC han intercanviat discursos. La presidenta Dolors Pedrós ha agraït la invitació d'Aiello de Malferit i ha mostrat la predisposició de la institució a col·laborar en els assumptes patrimonials i culturals que preocupen l'ajuntament. Al seu torn, l'alcalde Juan Rafael Espí ha explicat alguns dels objectius de la capitalitat cultural que, d'acord amb les seues paraules, tenen vocació de perdurar en el temps. Al final, la presidenta ha signat en el Llibre d'Honor de l'ajuntament en què queda registrada la visita per a la història.

Cal·ligrafia islàmica al Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. València, 27 de setembre de 2022.- Demà dimecres a les 12 hores, a la seu del CVC (c/ Museu, 3, València), hi haurà un diàleg sobre cal·ligrafia islàmica al qual està convidat Cazim Hadzimejlic, artista cal·lígraf i professor de la Universitat de Sarajevo, el pintor Antonio Camaró i la professora de Filosofia islàmica, Pilar Garrido.

Cal recordar que esta grafia està considerada per la UNESCO Patrimoni Immaterial de la Humanitat i és un element artístic distintiu del Mediterrani.

L'acte l'organitza Mostra Viva del Mediterrani, i s'inclou en el cicle d'activitats que esta associació du a terme en un cicle titulat Visual Arts, aprofitant la Capitalitat Mundial del Disseny de València.

Ple d'octubre del Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló, 24 d'octubre de 2022.- Després del Ple de setembre que el CVC va celebrar a Aiello de Malferit amb ocasió de la seua Capitalitat Cultural, este mes s'ha tornat a reunir a la seu del Palau de Forcalló per a fer la sessió plenària d'octubre.

Entre els assumptes de l'ordre del dia ha destacat la presentació de la Memòria de la institució corresponent a l'any 2021, per a la qual el president Santiago Grisolí encara va escriure la presentació ara fa uns mesos.

Recordem que el treball del CVC es fa a través de cinc comissions informatives, i cada una elabora un resum de les qüestions tractades cada any amb algunes recomanacions. Sovint treballen en línies que provenen d'anys anteriors i solen compartir preocupacions: són estes les que es converteixen en recomanacions comunes.

En la Memòria que s'ha aprovat hui per unanimitat estan recollides en l'apartat d'Observacions i Recomanacions. Entre altres, en l'àmbit de Patrimoni, el CVC es mostra a favor d'una nova llei de Patrimoni Cultural que substituísca la fins ara vigent de 1988, per tal d'incloure aspectes que la llei actual no preveu i aclarir punts i conceptes no del tot ben travats fins ara. Igualment, es mostra a favor d'una major

dotació pressupostària i de personal en Arqueologia i per a la catalogació dels béns. Al mateix temps, valora positivament les actuacions per les quals es recuperen vies de tren en desús per a camins naturals i vies verdes.

El CVC insisteix en el desenvolupament de les Tecnologies que faciliten el registre de la informació en sistemes interoperables, de la informàtica biomèdica i de la intel·ligència artificial (IA) en l'Estratègia de la Comunitat Valenciana. Però també expressa la necessitat d'establir un marc cibernètic per a evitar la inseguretat, el delictes digital i l'exclusió de sectors de la població que per edat, recursos o pobresa, tenen dificultat per accedir a les tecnologies digitals.

En el camp de la Investigació, es recorda que és necessari executar les inversions previstes en l'Estratègia Espanyola de Ciència, Tecnologia i Innovació (EECTI 21-27) de manera coordinada entre les diverses administracions.

Per acabar, el Consell Valencià de Cultura continua mostrant-se a favor d'un Model cultural descentralitzat, per al qual demana la col·laboració entre l'administració autonòmica, les diputacions i els ajuntaments per aconseguir l'aprofitament dels recursos i unes programacions de qualitat arreu del territori. I demana atenció i promoció dels artistes valencians en les programacions culturals, en particular dels que fan servir el valencià per a la creació.

La Memòria del CVC del 2021 disponible en la web de la institució després que es presente en les Corts Valencianes.

Taula redona l'Audiovisual valencià a debat

Organitzada pel Consell Valencià de Cultura dins el cicle Diàlegs CVC

Palau de Forcalló, 2 de novembre de 2022.- Dins el cicle Diàlegs CVC, demà dijous 3 de novembre, a les 12 hores, i en la seu de la institució (carrer Museu, 3, València), es durà a terme la taula redona titulada l'Audiovisual valencià a debat.

Es retransmetrà per streaming en el següent enllaç [https://youtube.com/playlist?list=PLtPh8bDu9Lk-](https://youtube.com/playlist?list=PLtPh8bDu9Lk-vW_TROVse_7ZdLrSNT2gAi)

vW_TROVse_7ZdLrSNT2gAi , i hi participaran Vicent Monsonís, director i productor de Stanbrook Productions i vicepresident d'AVAPI, Antonio Mansilla, productor executiu de Mediterráneo Media i president de PIAF, Rafael Molés, director i productor de SUICAFilms i president d'AVANT, i Giovanna Ribes, productora executiva de Tarannà Films i directora del festival Dona i Cinema.

Moderaran la taula redona els membres del CVC Rosana Pastor i Xavier Aliaga.

L'Antologia mediterrània, de Josep Piera, presentada en el CVC

Amb versió francesa de Ricard Ripoll i castellana de Jaime Siles

Palau de Forcalló, 11 de novembre de 2022.- Diu Josep Piera, al final de l'Oda amarga inclosa en esta antologia de la seua poesia, *que no és que jo siga mediterrani, és que me'n sent de cor, de cap, de vida, de paraula, i de veu.*

És este el motiu i l'ambició de l'Antologia mediterrània del poeta Josep Piera que s'ha presentat hui al migdia al Palau de Forcalló, la seu del Consell Valencià de Cultura, editor del llibre. Es tracta d'una versió trilingüe, amb versions francesa i castellana a càrrec de Ricard Ripoll i Jaime Siles, respectivament. Este és el cinquè llibre que el CVC edita de poetes mediterranis amb versions trilingües amb la col·laboració de l'Ajuntament de València i de la Mostra Viva del Mediterrani (MVM).

Han presidit la taula Dolors Pedrós, presidenta del CVC, Vicent Garcés, president d'Honor de la MVM, Josep Piera, Ricard Ripoll i Jaime Siles. A la càlida benvinguda de Dolors Pedrós, Vicent Garcés ha respost amb unes paraules d'agraïment al CVC i als col·laboradors de l'edició, i ha introduït una semblança del poeta Piera en què ha remarcat alguns aspectes claus de la seua obra: una poesia bolcada al miracle del coneixement i de l'estimar la vida en un lloc. En el seu cas, la Drova, a la Safor, un paisatge a tocar del Mediterrani que Garcés ha denominat mític, l'espai vital i poètic on s'ha generat l'obra de l'autor.

Jaime Siles ha parlat de l'amistat que durant 50 anys ha mantingut amb Josep Piera i d'algunes dificultats que ha trobat per a traduir els seus poemes, per l'especial sentit de la seua paraula, que a poc a poc ha anat fent-se més col·loquial i perdent forma retòrica: més humana ara, més pròxima al jo i a l'emoció de pertànyer a una comunitat històrica, però també atemporal, la del Mediterrani.

Ricard Ripoll ha indicat que la traducció poètica ha de jugar entre el sentit i el so i ha d'intentar restituir el ritme de l'original, i ha donat alguns exemples d'esta complexitat en la seua traducció francesa. Ha explicat que des de sempre s'ha sentit com un immigrant entre les llengües, i que en l'exercici de traduir la poesia de Piera s'ha hagut de plantejar qüestions de la identitat del jo, en un viatge interior en el qual l'han acompanyat estos poemes.

Josep Piera ha parlat en últim lloc. Recordant el principi de la dècada dels 70, ha fet memòria d'un dia plujós com el de hui, en què pensava en els sentits distints de les paraules llueve i plou. Ha agrait els que han possibilitat l'edició d'Antologia mediterrània, al Consell Valencià de Cultura en primer terme, i s'ha mostrat orgullós d'incloure's en una col·lecció de poetes com Kavafis, Brines, March i Ibn Khafaja.

L'acte l'ha tancat Dolors Pedrós entre l'aplaudiment del públic present.

Conversa al jardí del CVC per a celebrar el Dia Mundial de la Filosofia

Seu del Consell Valencià de Cultura. València, 17 novembre de 2022.- La UNESCO, a partir de la Declaració de París a favor de la Filosofia realitzada al 1995, en la seua Conferència General de 2005, proclama el Dia Mundial de la Filosofia, que se celebrarà cada tercer dijous de novembre, recordant que *la filosofia és una disciplina que estimula el pensament crític i independent, capaç d'actuar en favor d'una millor comprensió del món i de promoure la tolerància i la pau.*

El Consell Valencià de Cultura, celebra des del 2021 amb una activitat alguns dels dies mundials i internacionals que, tot i no ser els tradicionalment celebrats, abasten aspectes importants de la cultura. Ho ha fet este matí per mitjà d'una Declaració llegida per Núria Vizcarro al principi de l'acte organitzat al jardí del Palau de Forcalló.

La Declaració recorda que *la filosofia exerceix una doble tasca de reflexió i d'acció. Per una banda ens obliga a*

buscar el nostre lloc al món, ens anima a preguntar-nos sobre les qüestions més elevades però també les més quotidianes.

La presidenta Dolors Pedrós ha donat la benvinguda als convidats, Enric Senabre, professor de Filosofia en l'IES Ramon Llull de València, i Ana Noguera, doctora en Filosofia, poeta i membre del CVC. Amparo Carbonell i Núria Vizcarro, presidenta i secretària de la Comissió de les Arts han conduït la conversa, que ha tractat sobre el valor i la pràctica de la Filosofia i el paper que juga en el dia a dia dels protagonistes.

La Declaració està disponible en la pàgina web de la institució,

<https://cvc.gva.es/wp-content/uploads/Declaracio-Dia-mundial-de-la-filosofia-novembre.pdf>

i a partir de demà, tota la conversa en el canal del CVC en YouTube.

Dilluns 21 de novembre Ple del Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. València, 18 de novembre de 2022.- El Ple de novembre serà dilluns dia 21 a les 12 hores al Palau de Forcalló (C/ Museu, 3, València).

Hi haurà sobre la taula dos informes a debatre: el primer sobre l'estat del BIC de la Torre àrab i les coves de l'entorn de Paterna. El segon sobre els Centres Valencians a l'Exterior (CEVEX).

I a les 18 hores celebrem el Dia de la Música

Amb el saxo de Josep Lluís Galiana, el contrabaix de Rafa Ramos i la veu de Rosana Pastor, que recitarà versos de Joan Fuster, farem un homentge a l'escriptor en el seu centenari.

Plenari de novembre del CVC

Informes al voltant de la torre musulmana i les coves de Paterna i sobre els Centres Valencians a l'Exterior (CEVEX)

Palau de Forcalló, 21 de novembre de 2022.- La sessió plenària del Consell Valencià de Cultura, que ha començat amb un minut de silenci en record de Joaquín Santo Matas, membre de la institució traspassat fa uns dies, ha abordat dos informes. El primer, sobre *La torre musulmana de Paterna i les coves de l'entorn*, és un treball al voltant de la situació d'este Bé d'Interés Cultural sol·licitat per la Federació d'Associacions Veïnals de Paterna (FAVEPA), preocupada per l'estat d'este bé i per si calgués dur a terme actuacions de conservació i restauració.

L'informe, aprovat per unanimitat, estudia les vivendes troglodites i en fa una lectura arqueològica repassant els elements particulars de les de Paterna, incloses en el BIC. Se centra després en la torre i en les seues modificacions a través dels segles, i en l'evolució de l'entorn, en particular entre el XIX i el XX. Després aborda el nivell de protecció des de la declaració de monument històric i artístic en 1971 i les diverses obres dutes a terme en la torre musulmana des de 1972.

Al final, en l'apartat de Conclusions, el CVC es mostra partidari, entre altres consideracions, d'eliminar la condició suspensiva inclosa en l'autorització del pro-

jecte de restauració previst per a la torre i, en conseqüència, de permetre'n l'execució. Quant a les coves de l'entorn, el CVC indica la gran responsabilitat de les administracions en la seua conservació digna, i remarca que tenen una responsabilitat indefugible per a garantir-ne l'ús continu com a vivendes, serveis públics o espais productius. Planteja, al final, que seria un pas adequat en esta direcció la finalització del planejament protector i la redacció i execució d'una actuació de rehabilitació, regeneració i renovació d'estes coves.

L'informe sobre els CEVEX (Centres Valencians a l'Exterior), aprovat amb una abstenció, i que es presentarà en el Congrés CEVEX que es farà a València entre el 15 i el 16 de desembre, repassa detalladament, en la Introducció, la història dels centres valencians a l'exterior des del principi del segle XX, el marc legislatiu que els empara des dels primers anys del segle XXI fins al 2016, els centres que el formen, la situació en què estan, les institucions que s'hi relacionen i els pressupostos que s'hi destinen.

En l'apartat de Recomanacions s'incideix, entre altres qüestions, en l'actualització del pla de formació de cursos en valencià per part de l'AVL i la Conselleria d'Educació, en la implicació de les universitats públiques valencianes en la formació de professors i alumnes, i en l'atenció a la joventut valenciana que ha emigrat en les últimes dècades.

Ambdós informes estaran disponibles en la web del CVC <https://cvc.gva.es/>

Presentada a Les Corts la Memòria del CVC 2021

Palau de Forcalló. València, 29 de novembre de 2022.- Este matí la presidenta del Consell Valencià de Cultura, Dolors Pedrós, acompanyada pel secretari de la institució, Jesús Huguet, ha lliurat al president de les Corts Valencianes, Enric Morera, a la mesa i als grups parlamentaris de la cambra, la Memòria 2021 de la màxima institució cultural assessora de la Generalitat.

El document replega, entre material gràfic abundant, tot el treball dut a terme pel CVC: informes emesos, activitats desplegades, compareixences, visites i in-

formació diversa. És una memòria exhaustiva, en la qual destaquen, en les primeres pàgines, un pròleg ben personal del president Grisolí (traspassat l'agost d'enguany), i un apartat d'observacions i recomanacions, aprovat pel Ple de la institució, en què s'inclouen les matèries que de manera més insistent i transversal van ocupar ells membres del Consell Valencià de Cultura l'any 2021. Considerem que és un resum fidel de les preocupacions de la institució.

La Memòria 2021, completa, es pot consultar en el web del CVC.

Últim Ple de l'any del Consell Valencià de Cultura

Palau de Forcalló. València, 20 de desembre de 2022.- La sessió plenària del Consell, última de l'any, ha tingut un pròleg excepcional amb la visita de les falleres majors de València, Laura Mengó i Paula Nieto que, acompanyades per membres de la Junta Central, han saludat els membres de la institució i han firmat en el Llibre d'Honor. Un acte ple de sentiment i tradició que ha encomanat al Ple el millor esperit nadalenc. La sessió ha començat a les 12 hores en punt.

Entre els punts de l'ordre del dia destacaven dos informes. Un, sobre les naus d'una vella fàbrica tèxtil situada al carrer Guatla de València, en el barri de Sant Antoni, s'ha elaborat a partir d'una petició de la Regidoria de Patrimoni i Recursos Culturals de l'ajuntament de la ciutat. Es tractava d'analitzar si estes naus tenen valors històrics i artístics mereixedores de la protecció de Bé de Rellevància Local.

L'informe del CVC, a partir d'uns sèrie de criteris d'avaluació patrimonial, conclou que la vella fàbrica de filats i teixits de Pilar Casanova no reuneix els valors objectius o artístics suficients, urbanístics ni arquitectònics, mereixedors d'una protecció com la que atorga la figura de Bé de Rellevància Local. L'informe s'ha aprovat per majoria, amb les abstencions del Sr. Navarro i les Sres. Alonso, Ballester i Vidal. El Sr. Lozano es va inhibir del debat i de la votació posterior, per conflicte d'interés objectiu..

L'altre informe estudia la situació mediambiental i administrativa de l'albufera de València. Fa un reco-

rregut pels conceptes de parc natural, la història de la llacuna i les diverses figures legals que la protegeixen. Tracta les característiques pròpies de l'albufera (cultius, espais residencials i turisme), la conca hidrogràfica, les aportacions d'aigua i l'organigrama de gestió. En l'apartat final, de Valoració i Consideracions, s'indica, entre altres, que la qualitat i la quantitat de l'aigua és potser la qüestió clau de la qual depenen les altres, i que per això cal revisar i actualitzar la Declaració de Parc Natural (1986), el PORN (1995) i el PRUG (2004), garantir les aportacions mínimes de 210 Hm³ que estableixen els experts de la CHJ, acabar la depuradora de l'Horta Sud en 2027, i que les infraestructures projectades (urbanitzacions, cultius i port de València), tinguen una tramitació ambiental extensa i rigorosa. L'informe s'ha aprovat per majoria, amb les abstencions de Xavier Aliaga, Rosana Pastor, Vicent Torrent i Núria Vizcarro, alguns dels quals han indicat que presentaran vots particulars explicatius.

Estos dos informes estaran disponibles pròximament en la web de la institució

<https://cvc.gva.es/>

Ja amb la sessió plenària acabada, els membres del CVC han fet un senzill homenatge a Santiago Grisolí, que va faltar en el mes d'agost. Ha consistit en la lectura de textos seus, acompanyada de vídeos i fotografies representatius de la vida del científic, president de la institució durant molts anys.

Presentat al CVC *La dictadura de Primo de Rivera,* de Gerardo Muñoz

Palau de Forcalló. València, 21 de desembre de 2022. Després del gran èxit d' *El desastre de Annual*, l'escriptor i membre del Consell Valencià de Cultura, Gerardo Muñoz, ha presentat esta vesprada en la seu de la institució el seu últim llibre, *La dictadura de Primo de Rivera* (editorial Almuzara), en companyia del president de la Generalitat, Ximo Puig, la presidenta del CVC, Dolors Pedrós, l'historiador i periodista Emilio Soler i el secretari del Consell, Jesús Huguet.

Després de les paraules de benvinguda a tots els presents que omplien de gom a gom la Sala de Plens, Dolors Pedrós ha passat la paraula a Jesús Huguet, que ha afirmat que no té dubtes que el llibre és l'instrument més magnífic de, transmissió cultural, i que l'acte de hui té, a més, el valor de reunir a València les activitats literàries d'Alacant amb un autor membre del CVC.

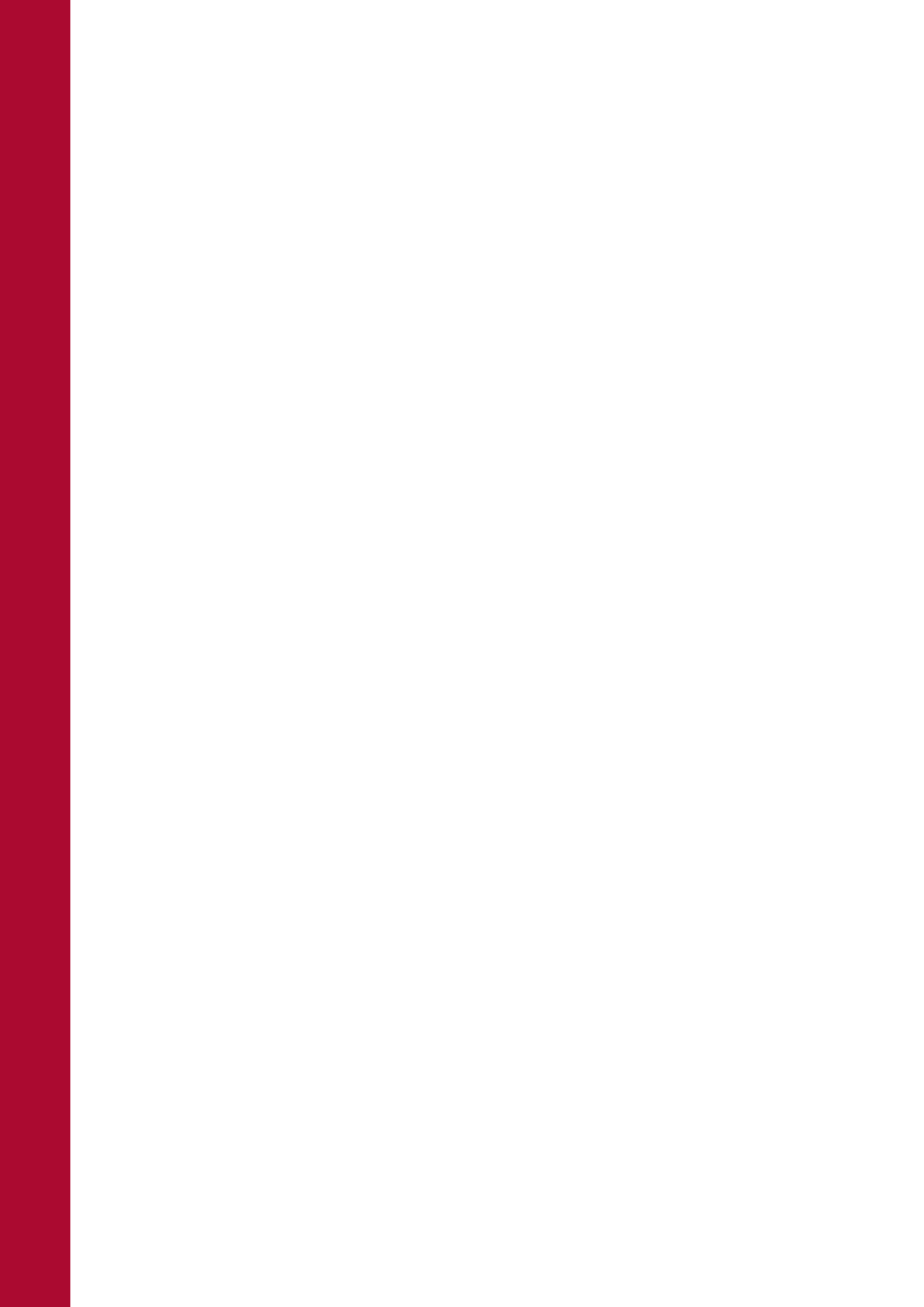
Emilio Soler ha explicat la duresa de la dictadura de Primo (1923-1930), i exposa algunes opinions sobre el general, entre altres de Gerald Brennan, Salvador de Madariaga, Paul Preston o Blasco Ibáñez sobre la poca categoria intel·lectual, política i humana d'este fill de Jerez de la Frontera, mort a París el 1930, i la seua convivència amb la política i els negocis del rei Alfons XIII. Emilio Soler ha dit que el treball de Gerardo Muñoz explica molt bé els errors del mandat de Primo, que portaren d'una manera inevitable a la caiguda de la monarquia i a l'arribada de la República molt poc després.

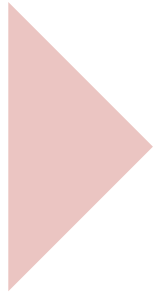
El president Puig ha dit que este llibre és un exemple d'objectivitat. Ha definit Gerardo Muñoz com un *escriptor interpel·lat per les veritats de la Història i que amb este llibre ompli un buit en la historiografia espanyola. Uns buits perillosos, ha continuat, perquè poden ser ocupats per interpretacions interessades. En el centenari d'aquell colp d'estat, Ximo Puig ha explicat que la democràcia es fonamenta en la institucionalitat, i que s'ha de defensar davant dels populismes, que ofereixen respostes simples a problemes complexos, com era el cas de Primo de Rivera.* El president ha citat una frase del llibre de Gerardo Muñoz, en què defineix el dictador com "el primer populista de dretes del país".

Gerardo Muñoz ha agraït la presència del públic i dels seus companys de taula, i ha exposat que el seu objectiu amb el llibre ha sigut *il·luminar un període poc treballat, poc valorat, entés sovint com un parèntesi buit en la Història. I amb similituds, ha continuat, amb algunes condicions actuals: crisi econòmica, política, social i econòmica que creava desigualtats cada volta més grans.* Gerardo Muñoz ha remarcat que ha intentat treballar amb rigor i objectivitat, amb esperit crític, amb la intenció que el lector pugua traure'n conclusions pròpies, sense entrar a jutjar el passat amb els valors actuals, ni per descomptat amb superioritat moral.

Ha tancat l'acte Dolors Pedrós amb unes càlides paraules cap a l'autor i els companys de taula, i a convidat a llegir este assaig històric.

*El Consell en els mitjans
de comunicació*

Notícies en premsa

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
2/1/22	La cultura del Consell de Cultura	Valencia Plaza
3/1/22	Puig recibe a Grisolí en plena marejada en el Consell Valencià de Cultura	es.diario
	Ximo Puig ha recibido la memoria de 2019-2020 del Consell Valencià de Cultura	elperiòdic.com
	Memoria del Consell Valencià de Cultura	Información
	La pandemia ha sido letal para el sector cultural de la Comunitat Valenciana, excepto para el libro	SER- Radio Valencia
	Puig recibe la memoria 201-2020 del Consell Valencià de Cultura	Europa Press - You Tube
	El CVC insta a reforzar la cultura científica en la Comunitat: "Aportaría múltiples oportunidades de progreso"	20 Minutos
	Puig y Grisolí conversan sobre la pandemia y el proceso de vacunación	EFE
	Puig y Grisolí conversan sobre la pandemia y el proceso de vacunación	Valencia Plaza
4/1/22	El Consell de Cultura exige más refuerzos para la ciencia	Las Provincias - p.45
	El Consell de Cultura pide una nueva Ley de Patrimonio y más inversión pública	Levante EMV - p.45
	Las cinco noticias de la Comunidad Valenciana que debes leer para comenzar el día	La Razón
	Puig recibe la memoria 201-2020 del Consell Valencià de Cultura	ABC
	La demanda contra la Generalitat de Cataluña reclamando el "Llibre dels Repartiments" se presentará en el plazo máximo de un mes	orihuela.es (Auntament)
	Puig recibe la memoria 201-2020 del Consell Valencià de Cultura	El Diario Montañés
9/1/22	Tragicomedia semántica	Valencia Plaza
12/1/22	El PP de Mazón se rearma en el Consell Valencià de Cultura	es.diario
14/1/22	La Banda Municipal va a la huelga	Las Provincias
16/1/22	Ensuciar está de moda	Valencia Plaza
18/1/22	Celebrem Joan Fuster	elDiario.es
19/1/22	Irene Ballester: "El arte ha representado a la mujer como madre, santa o pecadora"	Levante EMV - p.45
	Víctor Manuel, Sandra Monfort, Pep Gimeno Botifarra y Depedro protagonizarán las Nits al Castell de Xàtiva	Levante EMV

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
20/1/22	Música El maestro García Asensio ingresa en la RACV	Las Provincias es.diario
21/1/22	Tavernes de la Vallidigna adquire la casa de Rafael Chirbes para crear un centro cultural sobre su obra Tavernes de la Vallidigna adquire la casa natal de Rafael Chirbes	Valencia Plaza Las Provincias
24/1/22	Tavernes de la Vallidigna adquire la casa natal de Rafael Chirbes que acogerá el centro cultural "La llar de la bona lletra" Tavernes compra la casa natal del escritor Rafael Chirbes para que sea un centro cultural Tavernes de la Vallidigna adquireix la casa natal de Rafael Chirbes que acollirà el centre cultural "La llar de la bona lletra"	elDiario.es Saforguia.com elDiario.es
27/1/22	El PPCV anuncia una Mesa de "defensa de la Identidad Valenciana" (J.V. Navarro) "El PPCV inicia reuniones para crear una ""mesa de promoción y defensa de la Identidad Valenciana"" (J.V. Navarro)" Nace la "Mesa de Defensa de la Identidad Valenciana" (J.V. Navarro) El poblado medieval de Berfull se arruina pese a la alerta del CVC	Las Provincias Valencia Plaza El Confidencial Autonómico Levante-EMV
28/1/22	La Cordà de Paterna ya es Bien de Interés Cultural Inmaterial La Cordà de Paterna ya es BIC La Cordà de Paterna, Bien de Interés Cultural inmaterial	Las Provincias Levante-EMV Valencia Plaza
31/1/22	El Consell Valencià de Cultura descarta el recurso de los críticos contra la elección de la vicepresidenta	Las Provincias
1/2/22	Consell Valencià de Cultura. Visto bueno a la elección de la vicepresidenta El Consell de Cultura informa a favor del BIC para l'Elca Se pide la dimisión de Santiago Grisolí y nadie sale en su defensa El PP informa a Patrimonio y al Consell Valencià de Cultura de la intención del Ayuntamiento para privatizar el convento de las clarisas El PP de Elche elevará a la Dirección General de Patrimonio el acuerdo de pleno para iniciar el BIC de Clarisas	Las Provincias - p.45 Levante-EMV - p.46 es.diario Cadena SER
2/2/22	"Berfull es un caso único y sería lamentable que desapareciera"	Alicante Plaza Levante EMV
3/2/22	Plataforma per la Llengua inaugura sus actividades del Any Fuster	Levante EMV
8/2/22	"Pineda anuncia que no se presentará para revalidar la secretaría general del PSOE en la Vega Baja" "Pablo Ruz: ""Desde el partido Popular hacemos el trabajo que no hace el equipo de gobierno"	Vegabajadigital.com elperiòdic.com

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
9/2/22	<p>“El Consell Valencià de Cultura valorarà el mes que viene si Las Clarisas de Elche merecen ser BIC”</p> <p>Tavernes adquire la casa natal del escritor Rafael Chirbes para hacer un centro cultural</p>	<p>Alicante Plaza</p> <p>Cadena SER</p>
11/2/22	Els deixebles de Sanchis Guarner analitzen la seua influència en la cultura	Levante EMV - p.51
12/2/21	<p>Roban el “Torso” del Paseo de la Voramar de les Escultures de El Campello</p> <p>Desaparece una de las tres figuras de la colección de Vicente Ferrero en El Campello</p>	<p>Alicante Plaza</p> <p>Las Provincias</p>
14/2/22	“González considera compatible la protección de Clarisas con el hotel e incide en el deterioro del inmueble”	Alicante Plaza
15/2/22	<p>El Consell Valencià de Cultura urge la declaración BIC del antiguo convento de Las Clarisas porque es “un bien único”</p> <p>El Consell Valencià de Cultura visita Las Clarisas para determinar su protección</p> <p>“El Consell Valencià de Cultura visita Las Clarisas y pide al bipartito de Elche celeridad para la tramitación BIC”</p> <p>“El Consell Valencià de Cultura “”aterrizo”” en Las Clarisas para apoyar su protección como BIC”</p> <p>“El Consell Valenciano de Cultura visita Las Clarisas y solicita al Ayuntamiento celeridad para iniciar la tramitación BIC”</p> <p>“El Consell Valenciano de Cultura visita Las Clarisas y solicita al Ayuntamiento celeridad para iniciar la tramitación BIC”</p> <p>“El CVC reedita la “”Gramàtica valenciana”” de Sachis Guarner y un libro sobre cómo unió “”lengua y pueblo””</p> <p>Guarner, Saragossà i el consens valencià</p> <p>“El CVC reedita la “”Gramàtica valenciana”” de Sachis Guarner y un libro sobre cómo unió “”lengua y pueblo””</p>	<p>Onda Cero</p> <p>Cadena SER</p> <p>Alicante Plaza</p> <p>Información</p> <p>Tele Elx</p> <p>elperiòdic.com</p> <p>Europa Press</p> <p>20 minutos</p>
16/2/22	<p>Una eldense en el Consell Valencià de Cultura</p> <p>La eldense Marta Alonso, vocal del Consell Valencià de Cultura</p> <p>Visitas a las clarisas</p>	<p>Información</p> <p>Cadena SER - Radio Elda</p> <p>Información</p>
17/2/22	<p>“Fallece Martín Quirós, histórico dirigente del PPCV y exmiembro del Consell Valencià de Cultura”</p> <p>Fallece Martín Quirós, exdirigente del PPCV y exmiembro del CVC</p> <p>Fallece Martín Quirós, histórico dirigente del PP, a los 91 años</p> <p>Martín Quirós, el hombre que pudo ser alcalde de València</p> <p>Fallece Martín Quirós Palau, portavoz del PP antes de Rita Barberá</p> <p>Fallece Martín Quirós, concejal en Valencia y diputado autonómico del PP</p>	<p>Horta noticias</p> <p>Europa Press</p> <p>Cadena SER</p> <p>Levante EMV</p> <p>Valencia Plaza</p> <p>La Razón</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
18/2/22	Racha de vandalismo de esculturas urbanas Exdirigente del PP que firmó intensos debates en Les Corts	esdiario.com Las Provincias - p.17
19/2/22	Martín Quirós Palau, el hombre que pudo ser alcalde de València antes que Rita Barberà La familia despide a Martín Quirós sin dirigentes del PPCV Implosión Cuando tiempos pasados sí fueron mejores	Levante EMV - p.18 es.diario Las Provincias Las Provincias
20/2/22	Una vida dedicada a la música y cultura valencianas	Valencia Plaza
21/2/22	Miguel Ángel Martín entrevista a Jesús Huguet sobre el CVC	Ribera TV - 21:00
22/2/22	Miguel Ángel Martín entrevista a Jesús Huguet sobre el CVC	Horta TV - 21:00
23/2/22	Miguel Ángel Martín entrevista a Jesús Huguet sobre el CVC	València TV - 21:00
25/2/22	"La Generalitat pide informe de Elche para el BIC de Clarisas mientras los cambios de suelo avanzan permisos"	Alicante Plaza
1/3/22	Así será el parque temático de la pilota que sustituirá el "Chinatown" de Pelayo El CVC reconoce la labor de María Ángeles Arazo "La Alfons el Magnànim trabaja ahora con la editorial catalana que premió al director del ente"	Las Provincias Las Provincias - p.11 Las Provincias - p.45
2/3/22	El CVC critica la pérdida del Roserar y de la Pérgola del Parque Ribalta La compositira alcoyan Lola Vitoria Tarruella es reivindicada por el CVC "El Consell Valencià de Cultura reinvidica la figura de la compositora villenense Lola Vitoria Tarruella" Com és la vida després del confinament "El Consell Valencià de Cultura reinvidica la figura de la compositora Lola Vitoria Tarruella y la edición de su obra"	es.diario es.diario El Periódico de Villena Levante EMV - Aula-p.3 Cadena SER
3/3/22	Sales insta al gobierno municipal a aclarar si va a desoir al Consell Valencià de Cultura que, junto a la UJI, se opone también a intervenir en la Pérgola Un segundo informe se opone a la reforma de la Pérgola de Castellón "Carrasco pide que se pronuncie el Consejo Municipal de Cultura sobre la polémica en torno a la Pérgola"	elperiòdic.com El Mundo elperiòdic.com
4/3/22	Castelló da luz verde a la remodelación de la Pérgola, que deberá estar realizada a finales de 2022 "El PP pedirá que el Consejo Municipal de Cultura se pronuncie sobre la remodelación de la Pérgola" El PP ve incoherente que la màxima institució de protecció del patrimoni en la Generalitat rechace la obra de Marco sobre la Pérgola y la avale la conselleria de Cultura	CS Informació Onda Cero elperiòdic.com

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
7/3/21	En abril, Sala Russafa celebra el Dia Internacional de la danza y rinde homenaje a la literatura Cuatro de los seis órganos estatutarios carecen de auditor que vigile sus cuentas El CVC reconeix pel 8M el treball de huit dones "de referència" en els seus àmbits	Valencia Noticias Las Provincias 20 minutos
8/3/22	Patrimonio de el "ok" a La Pérgola de Castellón "porque la obra evita su deterioro"	El Mundo
9/3/22	El Consell Valencià de Cultura espera l'alumnat en la festa de juny	Levante EMV - Aula-p.3
11/3/22	Sales: "La izquierda que dice defender la cultura desoye a los expertos en conservación del patrimonio, ya van tres informes en contra de la obra de la Pérgola"	elperiòdic.com
12/3/22	Las matas de l'Albufera se reducen un 20% en las últimas tres décadas	Levante EMV
14/3/22	"Pérez Garijo destaca el compromiso de los valencianos y valencianas en el exterior ""por llevar nuestra cultura y realidad social allí donde residen"" Los poetas valencianos homenajean a Ricardo Bellveser	elperiòdic.com Las Provincias
15/3/22	Los poetas valencianos homenajean a Ricardo Bellveser	Las Provincias - p.45
16/3/22	Una nueva piedra en el camino de la futura avenida Lidón de Castelló	elperiòdic.com
18/3/22	Pérez Garijo destaca el compromiso de los valencianos en el exterior "por llevar nuestra cultura allí donde residen"	Crónicas de la Emigración
21/3/22	"El CVC recuerda el ""legado eterno"" de Ricardo Bellveser, ""maestro de muchos y amigo de todos""	Europa Press
22/3/22	Homenaje a Ricardo Bellveser en el CVC	Levante EMV
23/3/22	Valencia Primera Hora - Homenatge a Ricardo Bellveser	Valencia Capital Radio-min.9:30
27/3/22	Fallas y patrimonio (y2) Lola Vitoria, l'immens llegat d'una compositora oblidada	Valencia Plaza El temps de les Arts
28/3/22	El Consell Valencià de Cultura elige l'Alcora para retomar su agenda personal tras el covid El Consell Valencià de Cultura redescubre l'Alcora en su primera salida poscovid (fotos) Valencia Primera Hora - Ple de l'Alcora El CVC apoya la creación de una residencia de artes en la casa natal de Chirbes "El CVC dona suport a la creació d'na residència d'arts i ciències humanes a la casa natal de Chirbes"	El Periódico Mediterráneo El Periódico Mediterráneo Valencia Capital Radio-min.9:05 Valencia Plaza
30/3/22	Valencia Primera Hora - Ple de l'Alcora	20 minutos Valencia Capital Radio-min.9:00
31/3/22	"Cultura incoa la declaración BIC de 15 yacimientos arqueológicos y paleontológicos anulados por defecto de forma"	Europa Press

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
2/4/22	<p>“La prolongación de la Alameda, a debate: ““Con dejar caer una mancha verde no se soluciona nada”</p> <p>El PP pregunta a la alcaldesa cómo ha conseguido el permiso para las obras en la Pérgola y si ha obtenido alguna contraprestación ya que la ley que lo prohíbe no ha cambiado</p>	<p>Las Provincias</p> <p>elperiodic.com</p>
3/4/22	<p>El 65% de los cofrades de La Sang votan contra la admisión de mujeres en la hermandad</p>	<p>Levante EMV</p>
5/4/22	<p>El PP de Elche pide al bipartito no llevar la modificación de suelo de Clarisas a pleno</p>	<p>Alicante Plaza</p>
6/4/22	<p>“El alcalde de Elche recuerda al PP que Cultura aún no ha incoado el expediente para hacer BIC Clarisas”</p> <p>El Consell Valencià de Cultura condena el veto a las mujeres en la cofradía de Sagunt</p>	<p>Alicante Plaza</p> <p>Levante EMV</p>
7/3/22	<p>El Consell Valencià de Cultura condena el veto a las mujeres en la cofradía de Sagunt</p>	<p>Levante EMV</p>
10/4/22	<p>Barbarie consentida</p>	<p>Valencia Plaza</p>
12/4/22	<p>Estos son los eventos que la Fira del Llibre prepara por el Año Fuster</p> <p>“La Fira del Libre de València se une a la conmemoración del ““Año Joan Fuster”” con un programa de actos en torno a su obra”</p>	<p>Levante EMV</p> <p>elperiodic.com</p>
14/4/22	<p>El panano de Tibi, un patrimonio de la ingeniería civil en peligro de extinción</p> <p>La Ciutat de les Arts i les Ciències reúne a cinco premios Rei Jaume I de Medio Ambiente en un encuentro sobre cambio climático (Santiago Grisolí)</p>	<p>Las Provincias</p> <p>elperiodic.com</p>
20/4/22	<p>Francesc Sanguino entra en la junta directiva de la Asociación de Autoras y Autores de España</p>	<p>Información</p>
21/4/22	<p>El Consell de Cultura denuncia el olvido del jardín arqueológico del convento de la Puridad</p>	<p>Levante EMV - p.18 (22/04/22)</p>
22/4/22	<p>Cultura no autoriza la reforma de la Pérgola del Parque Ribalta</p>	<p>Casena SER</p>
23/4/22	<p>Estamos perdiendo un tiempo precioso para un cambio radical</p> <p>Cultura busca una mayor protección para la Illeta dels Banyets (El Campello) y 14 yacimientos más</p> <p>El PP pide que Marco explique “por qué Cultura tumba el proyecto de La Pérgola pese a estar adjudicado”</p> <p>Patrimonio recula y desautoriza reformar la Pérgola porque el PG incluye su “eliminación” y por los informes recabados por Amics del Ribalta</p> <p>El equipo de gobierno de Castellón desoye el PG que recoge “eliminar” La Pérgola por “impropia”</p>	<p>Levante EMV</p> <p>Alicante Plaza</p> <p>Castellón Plaza</p> <p>El Mundo</p> <p>El Mundo</p>
26/4/22	<p>Marzà se escuda en tres informes no vinculantes para paralizar la Pérgola de Castellón</p>	<p>elperiodic.com</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
27/4/22	<p>El PSPV y Compromís vuelven a la greña en Castelló por la remodelación de la Pérgola</p> <p>Compromís valora no invertir en la reforma de la Pérgola ante los últimos informes contrarios</p> <p>Joaquín Santo y sus ilustres</p>	<p>Castellón Plaza</p> <p>Castellón Plaza</p> <p>Información</p>
28/4/22	<p>El camino para el hotel Clarisas de Elche se despeja más: Cultura no se pronuncia sobre los usos</p>	<p>Alicante Plaza</p>
29/4/22	<p>Paso firme para declarar BIC el Horno Alto de Port de Sagunt</p>	<p>Levante EMV</p>
30/4/22	<p>El Consell de Cultura da un paso al frente en la protección del Alto Horno</p> <p>Controversia entre Ayuntamiento y Conselleria por la Pérgola de Castellón</p>	<p>Levante EMV</p> <p>Castellón Diario</p>
3/5/22	<p>Francisco Brines, en la gran pantalla</p>	<p>Las Provincias</p>
4/5/22	<p>El Ayuntamiento de Onda lanza un podcast para poner en valor el talento local</p>	<p>Castellón Plaza</p>
6/5/22	<p>La conexión de Corinna con el gran amigo de Putin en Valencia</p>	<p>es.diario</p>
7/5/22	<p>El Centro Excursionista de Vila-real organiza la presentación del libro Charcos y saltos de agua valencianos</p>	<p>La Plana al Dia</p>
8/5/22	<p>Ya toca hablar de la Alameda</p>	<p>Las Provincias - p.13 (09/05/2022)</p>
10/5/22	<p>El catering de Fallas en el edificio de Correos de Presidencia costó más de 30 000 euros</p>	<p>Valencia Plaza</p>
12/5/22	<p>El Orfeo Universitari de València presenta la programación de su 75 aniversario en el Paraninfo de la Universidad</p>	<p>elperiòdic.com</p>
13/5/22	<p>Compromís trabaja en una ley para mejorar la gestión del Monestir de Santa Maria</p>	<p>Saforguia.com</p>
14/5/22	<p>Xavier Aliaga: "El Botànic no ha dado los pasos necesarios para afianzar la creatividad cultural"</p>	<p>La Vanguardia</p>
17/5/22	<p>El Jardín del Hospital "luce" su peor cara una década después de su remodelación</p>	<p>Official Press</p>
19/5/22	<p>Alzira acoge un pleno del Consell Valencià de Cultura 20 años después</p> <p>La Comisión de Cultura aprueba la calle para Largo Caballero</p> <p>Compromís divide el Pacto de Fadrell al apostar por demoler la Pérgola</p>	<p>Levante EMV - ed. La Ribera</p> <p>Levante EMV</p> <p>Actualitat Valenciana</p>
23/5/22	<p>El Consell Valencià de Cultura apoya a Alzira en su reclamación de más inversión para el paraje natural de La Murta</p> <p>Alzira actualiza el proyecto de la torre de la Murta para ejecutar los presupuestos participativos</p> <p>Restaurar la torre pondrá fin a 12 años sin inversión en la Murta</p> <p>Valencia Primera Hora - Ple d'Alzira</p>	<p>Onda Cero</p> <p>Las Provincias</p> <p>Levante EMV - ed. La Ribera</p> <p>Valencia Capital Radio - min.9:10</p>
24/5/22	<p>El Consell Valencià de Cultura se muestra a favor de declarar BIC Las Clarisas</p>	<p>SER - Elx</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
	El Consell Valencià de Cultura aboga por unanimidad que el convento de Las Clarisas de Elche sea BIC	Onda Cero
	El Consell de Cultura determina que Clarisas en Elche se abra "al uso y disfrute de todos los ciudadanos"	Alicante Plaza
	El Consejo Valenciano de Cultura avala el BIC de las Clarisas y reconoce su valor como bien público	Información
25/5/22	El CVC avala declarar BIC Clarisas de Elche: otra patata caliente en el próximo pleno por el uso	Alicante Plaza
	Valencia Primera Hora - Ple d'Alzira - Convent de Santa Lucia d'Elx	Valencia Capital Radio-min. 8:00
26/5/22	Vuelve a escuchar la tertulia política de Onda Cero Elche	Onda Cero
29/5/22	Sales: "La división entre los socios de gobierno no ayuda a mejorar la vida de los castellonenses"	Actualitat Valenciana
	Sales: "La división entre los socios de gobierno no ayuda a mejorar la vida de los castellonenses"	el periòdic.com
1/6/22	Ximo Puig reivindica el Estatut como un instrumento vivo	El País
	"CVC homenajea a la música con la entrega de la Medalla de Honor a la editorial Piles y al Orfeón Universitario"	La Vanguardia (Europa Press)
	La editorial Piles y el Orfeón Universitario reciben la Medalla del Consell de Cultura	Levante EMV
	Piles Editorial de Música recibe la Medalla de Honor del Consell Valencià de Cultura	TLM Toda la música
2/6/22	La editorial Piles y el Orfeón Universitario reciben la Medalla del Consell de Cultura	Levante EMV - p.46
3/6/22	Valencia Primera Hora - Medalla d'Honor del CVC	Valencia Capital Radio-min. 8:10
5/6/22	Ribó pone en valor el Jardín del Túria en su 35 aniversario: "Es un éxito colectivo conseguido por todos" (Vicente González Móstoles)	20 Minutos
6/6/22	El público de la Sala Russafa corona a "Frau D" (Ana Noguera)	Valencia Plaza
7/6/22	Los Jaume I premian investigaciones sobre la economía política y el cáncer (Santiago Grisolí)	EFE (foto)
	Los Jaume I premian investigaciones de economía política, tratamiento del cáncer y detección de incendios forestales (Santiago Grisolí)	El Mundo (foto)
9/6/22	El IES Jaume I de Ontinyent arrasa con seis premios en el concurso del CVC	Levante EMV - ed. La Costera-Vall-Canal
12/6/22	El solar del Princesa sigue en el olvido	Las Provincias
13/6/22	El solar del Princesa sigue en el olvido	Las Provincias - p.16
	Las 22 ciudades y villas reales valencianas que tiene blasón histórico en las Corts	Levante EMV - p.8 y 9
	En "Territori sonor" entrevista a Jesús Piles	à punt mèdia
	La condena del director del Centro del Carmen Ilegal al Consell de Cultura	Las Provincias

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
14/6/22	<p>La condena del director del Centro del Carmen llega al Consell de Cultura</p> <p>Piles: los reyes de las partituras</p> <p>El reparto de la Moma dulce y de los "pomells" marcan la cuenta atrás del corpus</p> <p>El Consell Valencià de Cultura lliura els premis del seu concurs</p>	<p>Las Provincias - p.43</p> <p>Cadena Ser</p> <p>La Provincias</p> <p>Levante EMV</p>
15/6/22	<p>El Consell Valencià de Cultura lliura els premis del seu concurs</p>	<p>Levante EMV - Aula - p.4</p>
16/6/22	<p>Alumnos del IES Jaume I reciben los premios del Consell Valencià de Cultura</p>	<p>Loclar</p>
22/6/22	<p>Josep Piera, Premio Lluís Guarnier 2021</p> <p>El poeta y escritor Josep Piera, Preio Lluís Guarnier 2021</p>	<p>Valencia Plaza</p> <p>Europa Press</p>
28/6/22	<p>El grafiti del Centro del Carmen divide al Consell de Cultura</p>	<p>Las Provincias - p.43</p>
29/6/22	<p>Valencia Primera Hora - Ple de juny del CVC</p>	<p>Valencia Capital Radio-min. 3:30</p>
30/6/22	<p>La Conselleria aguanta el pulso al Fadrell y apura el plazo de un mes para responder sobre la Pèrgola</p>	<p>Castellón Plaza</p>
8/7/22	<p>El Consell pone en marcha una campaña de promoción para dar a conocer las actividades del segundo semestre del Año Fuster</p> <p>El Consell promociona las actividades del segundo semestre del Año Fuster</p> <p>Comença una campanya de promoció per a presentar les activitats del segon semestre de l'Any Fuster</p>	<p>el periòdic.com</p> <p>La Vanguardia</p> <p>20 Minutos</p>
9/7/22	<p>Ricardo Caballer, Vicent Ramón y Toni Cabot, embajadores del Castell de l'Olla de 2022 en su 34ª edición</p> <p>Ricardo Caballer, Vicent Ramón y Toni Cabot, embajadores del Castell de l'Olla de 2022 de Altea</p>	<p>el periòdic.com</p> <p>La Vanguardia</p>
11/7/22	<p>Altea presenta los autores del cartel del Castell de l'Olla 2022</p> <p>Ricardo Caballer disparará de nuevo el espectáculo pirotécnico del Castell de l'Olla de Altea</p>	<p>Radio Sirena</p> <p>Noticias CV</p>
12/7/22	<p>Elche eleva a la conselleria de Cultura su informe para incoar el BIC del Convento de la Merced</p>	<p>Alicante Plaza</p>
14/7/22	<p>Así era y fue el Convento de la Merced de Elche: un testigo fundamental de la historia de la ciudad</p>	<p>Alicante Plaza</p>
15/7/22	<p>La declaración BIC de Clarisas en Elche extendería su entorno de protección a manzanas anexas</p> <p>El Consell aprueba un nuevo Reglamento de Organización del Consell Valencià de Cultura adaptado a los últimos cambios legislativos</p> <p>El Festival de Cine de Elche rendirá homenaje a la actriz y cineasta Rosana Pastor</p>	<p>Alicante Plaza</p> <p>el periòdic.com</p> <p>Alicante Plaza</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
19/7/22	Rosana Apstor recibirá el homenaje del Festival de Cine de Elche	Información
23/7/22	Amanece en la Ciudad de la Luz	Información
25/7/22	Cartel y pregón del 34ª edición del Castell de l'Olla de Altea rinden homenaje a su fundador Pepe Barranquí	La Vanguardia
26/7/22	El CVC pide proteger el conjunto de "les casetes" de Nules e incluirlo como Bien de Relevancia Local	La Vanguardia (Europa Press)
27/7/22	El CVC pide proteger el conjunto de "les casetes" de Nules e incluirlo como Bien de Relevancia Local	20 minutos (Europa Press)
28/7/22	El Consell Valencià de Cultura pide proteger "les casetes" de primera línea de todo el litoral de Castellón	El Periódico Mediterráneo
29/7/22	El Consell Valencià de Cultura se suma a la petición de Nules para proteger "les casetes"	el periòdic.com
1/8/22	Reglamento de organización y funcionamiento del Consell Valencià de Cultura	iustel - iario del Derecho
2/8/22	Pep Gimeno Botifarra cierra este sábado el Festival Nits al Castell de Xàtiva con el espectáculo "El collar de la mediterrània"	València Extra
4/8/22	El Consell descarta la compra del Ideal al no poder justificar que se iguale el precio pagado por Baraka	Alicante Plaza
	¿Qué hace una comisaria como tú en una exposición como esta?	Valencia Plaza
	El pueblo que quiere su cárcel	Diario de Alcalá
	Quí va ser Santiago Grisolía	À Punt Media
	Mor el prestigiós científic valencià Santiago Grisolía	À Punt NTC
	PERFIL Adeu al gran ambaixador de la ciència valenciana	À Punt NTC
	València diu adeu a Grisolía	À Punt NTC
	La política valenciana i la comunitat científica destaquen el "llegat etern" que deixa Grisolía	À Punt NTC
	L'amistat de Grisolía amb Severo Ochoa, determinant perquè els Jaume I agafaren impuls	À Punt NTC
	El món de la ciència, la cultura i la política s'acomia del professor Grisolía	À Punt NTC
	La Generalitat crea el Premi Santiago Grisolía per a científics valencians	À Punt NTC
	Consuelo Guerri i Vicente Rubio, un matrimoni deixeble de Grisolía: "Era un activista de la ciencia"	À Punt NTC
	La Generalitat Valenciana decreta tres días de luto por la muerte de Santiago Grisolía	ABC
	Santiago Grisolía, el científico discípulo de Severo Ochoa que quiso ser marino	ABC
	Cuenca lamenta el fallecimiento de Santiago Grisolía, Hijo Adoptivo de la ciudad	ABC

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
	Muere a los 99 años el bioquímico Santiago Grisóla	ABC
	El faro eterno	ABC - Ximo Puig
	Fallece el científico valenciano Santiago Grisóla	ABC (Europa Press)
	Fallece a los 99 años el científico Santiago Grisóla, presidente del Consell Valencià de Cultura	Bétera.com
	Muere el científico valenciano Santiago Grisóla	Cadena SER
	Fallece el científico valenciano Santiago Grisóla a los 99 años	COPE
	Fallece Santiago Grisóla a los 99 años	Diario de Alicante
	Fallece Santiago Grisóla a los 99 años	Diario de Alicante
	Fallece Santiago Grisóla, discípulo de Severo Ochoa e impulsor de los Jaume I	EFE
	El CVC destaca el papel de Grisóla para cerrar las disputas sobre el valenciano	EFE
	Muere Santiago Grisóla, el gran divulgador y científico valenciano	El Confidencial
	Muere Santiago Grisóla a los 99 años	El Mundo
	Santiago Grisóla, el científico marqués que abrió Valencia a los Nobel	El Mundo
	Muere el científico valenciano Santiago Grisóla	El País - Ferran Bono
	El faro eterno	El País - Ximo Puig
	Mor el científico valencià Santiago Grisóla als 99 anys	El Temps
	Las instituciones valencianas lamentan la muerte del científico Santiago Grisóla: "Cuidaremos tu legado"	elDiario.es
	Compartimos nuestro pesar ante el fallecimiento de Santiago Grisóla, científico histórico y fuertemente implicado con nuestra causa	Feder
	Muere el presidente del Consell Valencià de Cultura, Santiago Grisóla	Horta noticias
	Muere Santiago Grisóla a los 99 años	Información
	Mor Santiago Grisóla, President del Consell Valencià de Cultura en el últims 26 anys	Intercomarcal Televisión
	El CVC destaca el papel de Grisóla para cerrar las disputas sobre el valenciano	La Vanguardia (EFE)
	Muere Santiago Grisóla: estos son sus orígenes almerienses	La Voz de Almería
	La Generalitat decreta tres días de luto por la muerte de Santiago Grisóla	Las Provincias
	Santiago Grisóla, el sabio incombustible forjado en ultramar	Las Provincias - Antonio Badillo
	Santiago Grisóla: Un pionero eterno de la ciencia	Las Provincias - Burguera
	Fallece Santiago Grisóla	Las Provincias - Laura Garcés
	El faro eterno	Las Provincias - Ximo Puig
	Muere Santiago Grisóla: un siglo de ciencia	Las Provincias (fotos)

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
5/8/22	<p>“Grisolía transformó el Consell Valencià de Cultura en algo más dinámico y menos obsoleto”</p> <p>El secreto de juventud de Santiago Grisolía: “Si no pedaleas te caes”</p> <p>La capilla ardiente de Grisolía se instalará mañana en el Palau de la Generalitat</p> <p>El laureado bioquímico que quiso ser marino</p> <p>La vida profesional de Santiago Grisolía, en imágenes</p> <p>Muere a los 99 años el científico Santiago Grisolía</p> <p>Mor Santiago Grisolía, President del Consell Valencià de Cultura en el últims 26 anys</p> <p>Muere el científico valenciano Santiago Grisolía a los 99 años</p> <p>La sociedad valenciana se despide de Santiago Grisolía</p> <p>De Estados Unidos a los Jaume I: Santiago Grisolía, una vida dedicada a la ciencia</p> <p>Fallece el científico valenciano Santiago Grisolía</p> <p>Cien años de ciencia: Santiago Grisolía</p> <p>Muere el científico español Santiago Grisolía a los 99 años</p> <p>La sociedad valenciana despide a Santiago Grisolía, el impulsor de la democratización de la ciencia</p> <p>El descanso del guerrero</p> <p>Santiago Grisolía: 100 años de actividad intensa y apasionada en la ciencia y más allá</p> <p>Directo: Capilla ardiente del científico y president del Consell Valencià de Cultura</p> <p>La Comunitat Valenciana despide a Santiago Grisolía, “impulsor de la democratización de la ciencia” y referente de “concordia”</p> <p>Puig nombrará al sucesor de Santiago Grisolía tras su fallecimiento</p> <p>La sociedad valenciana despide a Santiago Grisolía</p> <p>Don Santiago Grisolía</p> <p>La sociedad valenciana despide a Santiago Grisolía e el Palau</p> <p>Los valencianos despiden a Santiago Grisolía</p> <p>Grisolía, adiós al sabio valenciano - Fallece Santiago Grisolía</p> <p>La sociedad valenciana despide a Santiago Grisolía</p> <p>La Generalitat crea el premio Santiago Grisolía para científicos valencianos</p> <p>Último adiós al demócrata de la ciencia</p> <p>Directo: La sociedad valenciana despide hoy a Santiago Grisolía</p>	<p>Levante EMV - Candela García</p> <p>Levante EMV - Carla Melchor</p> <p>Levante EMV - Carla Melchor</p> <p>Levante EMV - Minerva Mínguez</p> <p>Levante EMV (fotos)</p> <p>Noticias de Navarra</p> <p>Valencia Capital Radio</p> <p>Valencia Plaza</p> <p>Valencia Plaza</p> <p>Valencia Plaza</p> <p>YouTube - Europa Press</p> <p>YouTube - Premios Rei Jaume I</p> <p>YouTube - RTVE - 24h</p> <p>ABC</p> <p>ABC - Elena Bendala</p> <p>El País - Vicente Rubio</p> <p>El Periódico Mediterráneo</p> <p>elDiario.es</p> <p>es.diario</p> <p>Información</p> <p>Información</p> <p>La Opinión de Murcia</p> <p>Las Provincias</p> <p>Las Provincias - p. 1 i pp. 36 a 43</p> <p>Las Provincias (fotos)</p> <p>Levante EMV</p> <p>Levante EMV - Amparo Soria</p> <p>Levante EMV - Carla Melchor</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
	<p>Adios Grisolía - Adiós al científico más laureado</p> <p>Autoridades políticas y sociales reciben el féretro de Grisolía en el Palau de la Generalitat</p> <p>La Comunitat Valenciana despide a Santiago Grisolía, "impulsor de la democratización de la ciencia" y referente de "concordia"</p> <p>La sociedad valenciana se despide del profesor Santiago Grisolía</p> <p>Ximo Puig anuncia la creación del Premio Santiago Grisolía en conmemoración al científico valenciano</p> <p>Capella ardent del científic i president del Consell Valencià de Cultura, Santiago Grisolía</p>	<p>Levante EMV - p.1 i pp. 40 a 49</p> <p>Levante EMV (fotos)</p> <p>Onda Cero</p> <p>València Extra</p> <p>YouTube - Europa Press</p> <p>YouTube - Generalitat Valenciana</p>
7/8/22	<p>La rectora Mavi Mestre qualifica Santiago Grisolía com "una referència indiscutible per a la ciència"</p> <p>Grisolía, una de nuestras mayores y meritorias singularidades científicas</p> <p>Recuerdos de la familia conquense de Grisolía: "Todo lo que venía de Cuenca lo recibía con orgullo y placer"</p>	<p>Noticias CV</p> <p>Valencia City</p> <p>Voces de Cuenca</p>
8/8/22	<p>"Severo Ochoa, Brines y Grisolía tenían un nexo en común: la carencia de rubor para reconocer su afición"</p> <p>La renovación de las principales instituciones consultivas del Consell: Los deberes de Les Corts tras el parón estival</p> <p>Muere el bioquímico español Santiago Grisolía</p>	<p>Aplausos</p> <p>Cadena SER</p> <p>La Sexta</p>
9/8/22	<p>Santiago Grisolía i el país</p> <p>Fallece Santiago Grisolía, uno de los científicos punteros de España discípulo del Nobel Severo Ochoa</p> <p>La vacante de Grisolía en el CVC obliga a acelerar la renovación de organismos del Consell</p>	<p>El Temps - p.5 (editorial)</p> <p>iLeon</p>
10/8/22	<p>Santiago Grisolía</p> <p>El Centre del Carme recibe la distinción "Una gota MAV" por su compromiso con la igualdad</p>	<p>Levante EMV</p> <p>clm24.es</p> <p>elperiòdic.com</p>
12/8/22	<p>Gran Grisolía</p>	<p>La Vanguardia</p>
14/8/22	<p>En esas manos estamos</p>	<p>Valencia Plaza</p>
18/8/22	<p>El Consell Valencià de Cultura, a la espera de la renovación más compleja de su historia</p>	<p>Valencia Plaza</p>
19/8/22	<p>Dr. Santiago Grisolía</p>	<p>Diario de León</p>
20/8/22	<p>Ciudadanos propone a Ribó hacer un homenaje al profesor Santiago Grisolía el día del inicio del curso escolar en el colegio municipal que lleva su nombre</p>	<p>El periódico de aquí</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
	Giner propone hacer un homenaje a Santiago Grisolía el día del inicio del curso escolar en el colegio municipal que lleva su nombre	elperiòdic.com
	Giner propone a Ribó un homenaje a Grisolía al inicio del curso escolar en el colegio que lleva su nombre	València Extra
22/8/22	Piden un homenaje para Grisolía en el colegio de València que lleva su nombre	Levante EMV - p.16
23/8/22	El Museu de les Ciències acoge la exposició dedicada a los Premios Rei Jaume I 2022	elperiòdic.com
24/8/22	El CVC recuerda los avisos de Grisolía sobre los incendios	Levante EMV - p.6
25/8/22	Mañana los cursos de La Granda homenajean a Santiago Grisolía	La Voz de Avilés
	El primer legado de Grisolía: la Medalla García-Blanco para jóvenes investigadores	Valencia Plaza
26/8/22	El saber (a distancia) sí ocupa lugar (Vicente Farnós)	El Mundo
27/8/22	Velarde: "Tenemos que hacer que no se olvide lo mucho que significó Grisolía" "Santiago Grisolía fue al menos cuatro veces candidato al premio Nobel"	La Nueva España La Voz de Avilés
28/8/22	Enrique García Asensio: "El público me recuerda más que los agentes"	Las Provincias
29/8/22	ANPBA exige "un mayor endurecimiento del reglamento de "Bous al carrer" tras los siete fallecidos de este verano	20 Minutos (Europa Press)
	Animalistas piden un "endurecimiento" de la normativa taurina y eliminar los bous "embolas" y "en corda"	NIUS
30/8/22	"Mayor endurecimiento" del reglamento de "bous al carrer" tras los siete fallecidos de este verano	ecoavant
1/9/22	El nuevo acuerdo marco para la gestión de dispositivos de impresión de la Generalitat permitirá reducir el gasto a menos de la mitad	elperiòdic.com
4/9/22	"Recta final de la legislatura en la Comunitat Valenciana con muchas leyes por aprobar y con la vista puesta en las elecciones"	Cadena SER
5/9/22	Las fiestas de barrios y partidas llenan de alegría las calles de la ciudad	Las Provincias
8/9/22	Quasi 100 parelles omplin la Plaça Major de La Font de la Figuera amb la Gran Dansà	Comarcal CV
11/9/22	Cuando las instituciones culturales dieron portazo al PP en su intento de proteger los "bous al carrer" como bien de interés cultural	elDiario.es
13/9/22	Así trabaja el Consell de Cultura sin Grisolía	Las Provincias - p.50
15/9/22	Valencia Primera Hora (Llibre: El rugby en Valencia)	Valencia Capital Radio - min.3:14
	Valencia Actualitat: El Consell Valencià de Cultura presenta el llibre Los orígenes del rugby en Valencia	Valencia Capital Radio
16/9/22	Grisolía, el profesor, el hombre, el científico	biotech - Elena Bendala
	El reparto de cargos para la renovación de las instituciones estatutarias tensa el tripartito	Las Provincias

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
20/9/22	<p>El Consell Valencià de Cultura apoya la ruta de los escritores alicantinos propuesta por la cátedra IARICC</p> <p>El CVC mantiene su ritmo e "intensidad" de trabajo en espera de que se cubra la vacante dejada por Grisolí</p> <p>El CVC mantiene su ritmo e "intensidad" de trabajo en espera de que se cubra la vacante dejada por Grisolí</p> <p>El CVC reconoce con su Medalla de Honor a la actriz Teresa Lozano, "modelo de rigurosidad" en la interpretación</p> <p>El CVC mantiene su ritmo e "intensidad" de trabajo en espera de que se cubra la vacante dejada por Grisolí</p> <p>Teresa Lozano recibe la Medalla de Honor del CVC por ser un "modelo de rigurosidad" en la interpretación</p> <p>Medalla del CVC a l'actriu Teresa Lozano</p>	<p>elperiòdic.com</p> <p>La Vanguardia (Europa Press)</p> <p>20 Minutos (Europa Press)</p> <p>20 Minutos (Europa Press)</p> <p>Valencia Plaza (Europa Press)</p> <p>Valencia Plaza (Europa Press)</p> <p>Valencia Capital Radio</p>
21/9/22	<p>Una intelectual de consenso y prestigio para renovar el Consell de Cultura</p> <p>La cultura valenciana premia a Teresa Lozano</p> <p>El fin de la legislatura dificulta la elección del sustituto de Grisolí</p> <p>La actriz valenciana Teresa Lozano recibe la Medalla del Consejo Valenciano de Cultura</p>	<p>Levante EMV - p.45</p> <p>Las Provincias - p.45</p> <p>Levante EMV</p>
22/9/22	<p>El fin de la legislatura dificulta la elección del sustituto de Grisolí</p> <p>El Consell de Cultura toma nota del estado de la Torre y las Cuevas de Paterna</p> <p>La València Olvidada: La calle Museu</p> <p>Pep Botifarra, Jacint Martínez Baldó i les associacions ASPROMIVISE i ACOFEM-13, premios 9 de octubre 2022</p>	<p>elperiòdic.com</p> <p>Levante EMV - p.53</p> <p>Levante EMV (ed. L'Horta)</p> <p>Cadena SER</p>
24/9/22	<p>Mostra Viva homenajea a los viñetistas valencianos de los 80 a través de la muestra "Valencia Copyright"</p>	<p>elperiòdic.com</p> <p>Valencia Plaza</p>
25/9/22	<p>"¡SALID A LA CALLE!"</p>	<p>Las Provincias</p>
26/2/22	<p>Premios Valencianos para el Siglo XXI: la gran cita de la sociedad y el deporte valencianos</p> <p>CVC: "L'Albufera goza de buena salud, pero urge tomar medidas para que no acabe como el Mar Menor"</p> <p>Aielo de Malferit acull el plenari del Consell Valencià de Cultura</p> <p>Aielo de Malferit Plenari del Consell Valencià de Cultura 2022</p>	<p>Las Provincias (fotos)</p> <p>Cadena SER</p> <p>Aielo de Malferit a un clic</p> <p>You Tube</p>
27/9/22	<p>Las presiones contra el puerto en el CVC frustran un estudio de la Albufera</p> <p>Podemos y Compromís revientan el Informe sobre la Albufera de Valencia</p>	<p>Las Provincias - p.1 y p.8</p> <p>esdiario</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
28/9/22	<p>El Consell Valencià de Cultura paraliza su último informe sobre l'Albufera al no recoger la ampliación del puerto</p> <p>Mostra d'Arts visuals del Mediterrani</p> <p>Plenari del CVC a Aiello de Malferit, capital cultural valenciana</p> <p>Las alertas sobre la Albufera del informe vetado por las presiones políticas</p> <p>Mollà cubre la dirección de l'Albufera después de 15 meses y dos intentos fallidos</p> <p>Llueve sobre mojado</p>	<p>Levante EMV - p.13</p> <p>Mostra Viva del Mediterrani</p> <p>Valencia Capital Radio</p> <p>Las Provincias - p.8</p> <p>Levante EMV - p.15</p> <p>Las Provincias</p>
29/9/22	<p>Paterna incluye el plan especial para la torre y las cuevas en los presupuestos de 2023</p> <p>El Síndic de Greuges avala las actuaciones de Paterna para proteger el entorno de La Torre</p>	<p>Levante EMV (ed. L'Horta)</p> <p>Valencia Plaza</p>
30/9/22	<p>Qué ver en la Mostra Viva del Mediterrani</p>	<p>Levante EMV</p>
1/10/22	<p>El exceso de contenedores de importación obliga a Valencia a desviar barcos</p> <p>Visita gratis varios palacios de Valencia durante esta semana por el 9 d'Octubre</p>	<p>Las Provincias</p> <p>Las Provincias</p>
2/10/22	<p>Se busca presidencia</p> <p>El Consell de Cultura abre la vía del blindaje jurídico para l'Albufera como el mar Menor</p>	<p>Valencia Plaza - J.R. Seguí</p> <p>Levante EMV</p>
3/10/22	<p>"Un informe del CVC sobre la Albufera obvia los efectos nocivos de la ampliación del Puerto señalados por un experto"</p> <p>El Encuentro d'Escriptors de Mostra Viva reivindica las humanidades</p>	<p>elDiario.es</p> <p>Valencia Plaza</p>
4/10/22	<p>Arte al servicio de Ucrania</p>	<p>Las Provincias</p>
5/10/22	<p>El PSPV "sólo" ante el litigio contra Cultura por desautorizar la rehabilitación de la Pérgola de Castellón</p>	<p>El Mundo</p>
6/10/22	<p>El Consell de Cultura congela el informe de l'Albufera hasta consensuar el contenido</p> <p>Letur, Huguet y las identidades</p>	<p>Levante EMV - p.15</p> <p>El Periódico Mediterráneo</p>
7/10/22	<p>El Consell aprueba declarar BIC el yacimiento del Hostalot de Vilanova d'Alcolea</p>	<p>elperiòdic.com</p>
8/10/22	<p>El Consell de Cultura mantiene estancado el Informe sobre la Albufera</p>	<p>esdiario</p>
11/10/22	<p>Núria Vizcarro, Premio Radio Castellón Artes Escénicas 2022 (Núria Vizcarro)</p>	<p>Cadena SER</p>
13/10/22	<p>Homenaje en recuerdo de Grisolí en el Patriarca</p> <p>La Vilavella, Borriana y Alzira</p> <p>Homenaje a Santiago Grisolí (fotos)</p>	<p>Las Provincias - p.11</p> <p>El Periódico Mediterráneo</p> <p>Valencia Plaza</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
14/10/22	<p>La doctora Anna Lluch se perfila para presidir el Consell Valencià de Cultura</p> <p>Seis entidades vicentinas se unen para degender la festividad de San Vicente Mártir</p> <p>Seis entidades vicentinas se unen para degender la festividad de San Vicente Mártir</p> <p>La doctora Anna Lluch se perfila para presidir el Consell Valencià de Cultura</p> <p>Funeral para recordar al profesor Grisolia</p>	<p>Levante EMV</p> <p>Levante EMV</p> <p>Levante EMV - p.25</p> <p>Levante EMV - p.52</p> <p>Las Provincias - p.45</p>
16/10/22	<p>El Consell promueve la concurrencia en la contratación centralizada de la limpieza</p> <p>Requena entrega a Pedro Marco el nombramiento de hijo adoptivo de la ciudad</p> <p>La interinidad del Jurídico eleva a seis los órganos del Consell en funciones</p> <p>Siempre lo mismo</p>	<p>Valencia Plaza</p> <p>Noticias CV</p> <p>Levante EMV</p> <p>Valencia Plaza - J.R. Seguí</p>
17/10/22	<p>Nace un foro vicentino en defensa de un mayor protagonismo de la fiesta de San Vicente Mártir</p>	<p>Las Provincias</p>
18/10/22	<p>La Albufera, ¿tras los pasos del Mar Menor?</p>	<p>pressreader</p>
20/10/22	<p>El CVC se reunirá en El Campello para repatriar los restos de Rafael Altamira y su esposa</p> <p>El pleno del Consell Valencià de Cultura se reunirá en febrero en El Campello para respaldar la iniciativa de repatriar los restos de Rafael Altamira y su esposa</p> <p>El Consell Valencià de Cultura se reunirá en El Campello para respaldar la repatriación de Rafael Altamira</p>	<p>Diario de Alicante</p> <p>Intercomarcal Televisión</p>
21/10/22	<p>Cerca de diez mil personas han participado en los actos del décimo aniversario de Mostra Viva</p>	<p>Información</p> <p>elperiòdic.com</p>
23/10/22	<p>A Cultura se le echa el tiempo encima</p> <p>El poeta Antonio Cabrera protagoniza el último número de la revista 21veintiúnversos</p> <p>El manuscrito de Rafael Comenge sale del "cementerio de los libros olvidados"</p>	<p>Valencia Plaza</p> <p>Valencia City</p> <p>Levante EMV</p>
24/10/22	<p>Drones, inteligencia artificial y robots para las bibliotecas del futuro (Otoño literario)</p> <p>El CVC pide una nueva ley de Patrimonio Cultural y mayor presupuesto en arqueología y catalogación de bienes</p>	<p>Las Provincias</p> <p>Valencia Plaza</p>
25/10/22	<p>Algo falla en el Consell Valencià de Cultura</p> <p>El parque arqueológico que se proyecta en la Illeta dels Banyets, en fase de estudios previos</p>	<p>Las Provincias - p.</p> <p>Alicante Plaza</p>
26/10/22	<p>Ple d'octubre del Consell Valencià de Cultura</p> <p>Ple d'octubre del Consell Valencià de Cultura</p>	<p>Valencia Capital Radio</p> <p>Valencia Capital Radio</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
28/10/22	Entrevista LNM Vicent Torrent	À Punt ràdio
29/10/22	Els orígens del rugbi a València	À punt
31/10/22	"Grisolía, 100 años de ciencia", un podcast de Radio Valencia sobre la vida y trayectoria del científico valenciano	Cadena SER
	"Intento sacar de mi vocabulario el concepto de música tradicional"	Levante EMV - p.36
1/11/22	Presupuestos 2023: Cultura prioriza la conservación de patrimonio en Castellón	Castellón Plaza
	Un reparto sin grandes vencedores ni vencidos	Las Provincias
	Tamarit pone el foco en las cuentas pendientes de Cultura en sus primeros presupuestos	Valencia Plaza
2/11/22	"Grisolía, 100 años de ciencia", capítulo 1: El hombre del traje claro y sombrero	Cadena SER
	Taula redona l'Audiovisual valencià a debat Organitzada pel Consell Valencià de Cultura dins el cicle Diàlegs CVC	Valencia Capital Radio
3/11/22	El Consell crea el Premio de Ciencia Valenciana "Santiago Grisolía"	Levante EMV
4/11/22	La Generalitat crea el Premio de la Ciencia Valenciana Santiago Grisolía	Las Provincias
	La Generalitat crea el Premio de la Ciencia Valenciana Santiago Grisolía, que tendrá modalidad para jóvenes	Europa Press
	La Generalitat crea el Premio de la Ciencia Valenciana Santiago Grisolía, que tendrá modalidad para jóvenes	La Vanguardia
7/11/22	Premio de la Ciencia Valenciana Santiago Grisolía	iustel - Diario de Derecho
	Manuel Alcaraz "se pone de moda" otra vez en el Botànic	Valencia Plaza
8/11/22	Los primeros Premios Jaume I sin Grisolía	Las Provincias
	La lucha por la Pérgola de Castellón sigue: el juez admite el liigio contra Cultura	El Mundo
9/11/22	Muere el historiador Joaquín Santo Matas	Alicante Plaza
	El historiador alicantino Joaquín Santo Matas fallece a los 69 años	Información
	Estos son los cinco últimos artículos de Santo Matas en Información	Información
	Muere el historiador Joaquín Santo Matas	Valencia Plaza
	Fallece el historiador Joaquín Santo Matas	Levante EMV
	Mor l'historiador alacantí Joaquín Santo Matas als 69 anys	À Punt
	Muere el historiador Joaquín Santo Matas	Intercomarcal Televisión
	Muere el historiador alicantino Joaquín Santo	esdiario.com
10/11/22	La ciencia valenciana celebra el legado de Santiago Grisolía	Las Provincias
	Castelló tiene un plazo de 20 días para reclamar a la Justicia que declare nulo el informe de Cultura que paralizó el proyecto de la nueva Pérgola	Cadena SER

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
11/11/22	<p>Protagonista cultural de Alicante</p> <p>Es presenta una antologia de la poesia de Josep Piera</p> <p>Josep Piera presenta su libro "Antologia mediterrània" en el Consell Valencià de Cultura</p> <p>Josep Piera presenta el seu llibre 'Antologia mediterrània' en el Consell Valencià de Cultura</p> <p>L'Antologia mediterrània de Josep Piera presentada en el CVC</p>	<p>Información</p> <p>Valencia Capital Radio</p> <p>Levante EMV</p> <p>Levante EMV</p> <p>Valencia Capital Radio</p>
12/11/22	<p>Josep Piera analiza la importancia de lo orígenes a través de su "Antologia mediterrània"</p>	<p>Valencia Plaza</p>
13/11/22	<p>¿Bárbaros o activistas?</p> <p>El Círculo por el Patrimonio urge al Ayuntamiento de València a rehabilitar el entorno de San Miguel de los Reyes</p>	<p>Valencia Plaza</p> <p>Cadena SER</p>
16/11/22	<p>El bloqueo del Jurídico amenaza la renovación del resto de órganos antes de las elecciones</p>	<p>Valencia Plaza</p>
17/11/22	<p>Valencia Actualitat: Amparo Carbonell y Nuria Vizcarro del Consell Valencià de Cultura</p> <p>Conversa al jardí del CVC per a celebrar el Dia Mundial de la Filosofia</p>	<p>Valencia Capital Radio- Paco Lloret</p> <p>Valencia Capital Radio</p>
18/11/22	<p>El bibliófilo y escritor Manuel Bas Carbonell dona su archivo personal a la Biblioteca Valenciana</p> <p>Benidorm conmemora el Dia de les Lletres Valencianes</p>	<p>Valencia Plaza</p> <p>Ayuntamiento de Benidorm</p>
20/11/22	<p>Felipe VI, un reinado sin nuevos títulos nobiliarios</p>	<p>ABC</p>
21/11/22	<p>"La sociedad ya sabe que la ciencia es la llave del progreso, pero no es suficiente"</p> <p>El CVC urge a rehabilitar las cuevas de la torre musulmana de Paterna para su uso como viviendas</p> <p>El CVC urge a rehabilitar las cuevas de la torre musulmana de Paterna para garantizar su uso continuo como viviendas</p> <p>La nueva fecha de La Habitación Roja en València</p>	<p>Levante EMV</p> <p>Valencia Plaza</p> <p>Europa Press</p> <p>Levante EMV</p>
22/11/22	<p>El CVC urgeix a rehabilitar les coves de la torre musulmana de Paterna per a garantir el seu ús continu com a habitatges</p> <p>Plenari de novembre del CVC</p>	<p>ComarcaCV</p> <p>Valencia Capital Radio</p>
23/11/22	<p>"Grisolía, 100 años de ciencia", capítulo 4: El profesor que se relacionó con las más altas instituciones</p> <p>La obra de la escultora Amparo Carbonell abre la nueva galería CLC Arte en Valencia</p> <p>Sala L'Horta propone una comedia sobre memoria familiar y un montaje de títeres para bebés (Núria Vizcarro)</p>	<p>Cadena SER</p> <p>Las Provincias</p> <p>Horta Noticias</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
25/11/22	<p>El PSPV propone que À Punt sea un órgano estatutario para “blindarlo” como el Jurídic</p> <p>Santiago Grisolí protagoniza los Premios Jaime I en la primera edición tras su fallecimiento</p> <p>Los Jaume I ensalzan el legado de Grisolí</p> <p>El tributo a Santiago Grisolí inunda los primeros Premios Jaume I tras el fallecimiento del científico valenciano</p> <p>Real Monasterio de Santa María de la Valldigna</p> <p>Paterna desbloquea la reparación de la casa cueva derrumbada hace más de tres años y la rehabilitación de la Torre</p>	<p>Valencia Plaza</p> <p>La Razón</p> <p>Levante EMV</p> <p>Las Provincias</p> <p>iustel - Diario de Derecho</p> <p>Las Provincias</p>
26/11/22	Las imágenes de los reyes de España en los Jaume I	Official Press
28/11/22	El Consell Valencià de Cultura no ve adecuado eliminar la escalera al restaurar la torre de Paterna	Levante EMV - Horta
29/11/22	<p>El CVC celebra la comisión Generalitat-Iglesia y destaca la “sensibilidad cultural” del nuevo arzobispo</p> <p>El CVC exige más presupuesto para “crear un músculo cultural propio”</p> <p>El Consell Valencià de Cultura exige más presupuesto para «crear un músculo propio» en el sector</p> <p>El CVC pide más presupuesto para la industria cultural local: “muchos tienen que irse fuera”</p> <p>Presentada a Les Corts la Memòria del CVC 2021</p>	<p>Europa Press</p> <p>Europa Press</p> <p>Las Provincias</p> <p>Valencia Plaza</p> <p>Valencia Capital Radio</p>
30/11/22	<p>Cambios en el Consell Rector de À Punt: entran los profesores Lola Bañón y Javier Marzal con la presidencia pendiente de la renovación</p> <p>La UJI crea una colección con fotografías del festival Imaginària y exposiciones de la Llotja del Cànem</p> <p>La plaza del profesor Santiago Grisolí</p>	<p>eDiario.es</p> <p>Castellón Plaza</p> <p>Cadena SER</p>
1/12/22	València acogerá la VI Conferencia Estatal de la Cultura	Valencia Plaza
2/12/22	Compromía apuesta por un frente común en Almenara para crear un centro de diversidad funcional. Ramon Lapiedra, hijo predilecto de Almenara	Castellón Plaza
5/12/22	Gerardo Muñoz: “El general Primo de Rivera es el primer populista español”	La Vanguardia
7/12/22	<p>El presidente de Aragón pide disculpas por llamar Levante a la Comunitat Valenciana: “No sabía yo que se considera impropio”</p> <p>El Orfeó Universitari de València conmemora sus 75 años</p>	<p>Cadena SER</p> <p>Levante EMV</p>
9/12/22	El Orfeón Universitario homenajea al personal sanitario de Valencia	InformaValencia.com
10/12/22	Los poetas valencianos homenajean a Ricardo Bellveser	Siglo XXI

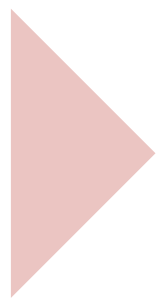
DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
11/12/22	<p>València acoge el II Congreso de Comunidades Valencianas en el Exterior los días 15 y 16 de diciembre</p> <p>Homenaje literario póstumo en Torrent al poeta y periodista valenciano Ricardo Bellveser</p>	<p>elperiòdic.com</p> <p>hortanoticias</p>
12/12/22	<p>En homenaje a Ricardo Bellveser</p> <p>“El Patronato Universitario Cardenal Gil de Albornoz reconoce el jueves a título póstumo al bioquímico Santiago Grisolí”</p>	<p>Las Provincias - p.11</p> <p>Europa Press</p>
13/12/22	<p>La entidad que organiza la Cabalgata de las Magas denuncia “el acoso sistemático” a su proyecto cultural</p> <p>El Micalet denuncia públicamente los ataques, el señalamiento y acoso sistemático a su proyecto cultural, educativo y social</p>	<p>Levante EMV</p> <p>elperiòdic.com</p>
14/12/22	<p>Representantes de 23 centros participan en Valencia en el II Congreso de Comunidades Valencianas en el Exterior</p> <p>El Vega Renhace quiere impulsar un parque cultural comarcal en la Vega Baja</p> <p>El Vega Renhace aborda la creación del proyecto del Parque Cultural Comarcal</p>	<p>Crónicas de la Emigración</p> <p>Alicante Plaza</p> <p>Vega Baja Digital</p>
15/12/22	<p>Aitana Mas y Pérez Garijo reconocen el papel de los Cevex “como embajadores de la cultura y las tradiciones valencianas en el extranjero”</p> <p>El Orfeó Universitari de València conmemora su 75 aniversario con un concierto homenaje al personal sanitario y a las víctimas de la Covid</p>	<p>Gabinete Comunicación Generalitat</p> <p>Valencia Noticias</p>
16/12/22	<p>Aureliano Lairón pide que se suprima el vizcondado de Alzira</p> <p>Onda prepara actos para el 775 aniversario de la Carta Poble, otorgada por el Rei Jaume I en 1248</p>	<p>Levante EMV - Ed. La Ribera</p> <p>Castellón Plaza</p>
17/12/22	<p>Aitana Mas y Pérez Garijo reconocen el papel de los Cevex “como embajadores de la cultura y las tradiciones valencianas en el extranjero”</p>	<p>La Región Internacional</p>
18/12/22	<p>Café con aroma de literatura</p>	<p>Las Provincias</p>
20/12/22	<p>El Consell de Cultura aprueba sin consenso y con una petición al puerto el informe de la Albufera</p> <p>Sentido homenaje del Consell Valencià de Cultura a Santiago Grisolí</p> <p>El Consell de Cultura pide una tramitación ambiental “rigurosa” sobre el impacto del Puerto de València en la Albufera</p> <p>Las Falleras Mayores de Valencia visitan al arzobispo Enrique Benavent y al Consell Valencià de Cultura</p> <p>El CVC aprueba el informe de l’Albufera con 4 abstenciones por ver “desdibujado” el impacto de la ampliación del Puerto</p> <p>El CVC aprueba el informe de l’Albufera con 4 abstenciones por ver “desdibujado” el impacto de la ampliación del Puerto</p>	<p>Las Provincias</p> <p>Las Provincias</p> <p>elDiario.es</p> <p>hortanoticias</p> <p>Europa Press</p> <p>La Vanguardia (Europa Press)</p>

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
21/11/22	El Consell de Cultura pide que la ampliación del puerto no dañe al lago de l'Albufera	Levante EMV
	El Consell Valencià de Cultura concluye que las naves donde se quiere hacer el macrohotel de Saïdia no tienen valor arquitectónico	Levante EMV
	La dictadura de Primo de Rivera, al CVC	Valencia Capital Radio
	Últim Ple de l'any del Consell Valencià de Cultura	Valencia Capital Radio
	El CVC demana que es complisquen totes les garanties en l'ampliació del port	À Punt -min.31.20
	El informe de la Albufera del CVC se aprueba sin consenso	Las Provincias - p.16
	Agenda: "La dictadura de Primo de Rivera	Las Provincias - p.11
	Sentido homenaje del Consell Valencià de Cultura a Santiago Grisolí	Las Provincias - p.45
	El Consell de Cultura pide que la ampliación del puerto no dañe al lago de l'Albufera	Levante EMV - p.12
	El CVC dice que las naves del macrohotel	Levante EMV - p.22
	"Ximo Puig ha participado en la presentación del libro de Gerardo Muñoz 'La Dictadura de Primo de Rivera'"	elperiòdic.com
	"Gerardo Muñoz analiza en su último libro ""los errores"" de Primo de Rivera que provocaron caída de la monarquía"	La Nación
	Ximo Puig presenta "La dictadura de Primo de Rivera", de Gerardo Muñoz	Información
	"Gerardo Muñoz analiza en su último libro ""los errores"" de Primo de Rivera que provocaron caída de la monarquía"	La Vanguardia
22/12/22	El alcalde se resiste a aceptar el macrohotel de la Saïdia y reclama nuevos informes	Levante EMV
	Presentat al CVC La dictadura de Primo de Rivera, de Gerardo Muñoz	
	La Federación Vecinal exige la protección inmediata de las naves de Saïdia	Levante EMV
	Frenazo al hotel y residencia de estudiantes de la Saïdia	Levante EMV
23/12/22	Más de 46.000 espectadores disfrutan de las 400 propuestas de Alzira en su año de capitalidad cultural	Las Provincias - Ed. La Ribera
	¿Están capacitados y cualificados el CVC y la Real Academia de BB.AA. San Carlos para hacer informes patrimoniales, rigurosos e independientes?	Valencia News
	La empresa del macrohotel de Zaidía recurrirá en el juzgado el bloqueo de las obras	Las Provincias
24/12/22	Frenazo al hotel y residencia de estudiantes de la Saïdia	Levante EMV - p. 32
	Libros y alimentos, los obsequios que más ha recibido el Consell	Valencia Plaza
27/12/22	La promotora del hotel de la Saïdia prepara el derribo de las naves pese a la orden de suspensión	Levante EMV

DATA	NOTÍCIA	MITJÀ DE COMUNICACIÓ
28/12/22	<p>Publican la obra “más completa” sobre la vida de Joan Fuster con centenares de documentos y fotografías</p> <p>Francesc Pérez Moragón y Salvador Ortells publican la biografía más completa de Fuster</p> <p>La promotora del futuro hotel de la Saïda empieza a derribar la fábrica sin permisos</p> <p>Alzira despide la capitalidad cultural tras más 400 espectáculos que han reunido a 46.000 espectadores</p>	<p>Europa Press</p> <p>La Vanguardia</p> <p>Levante EMV - p. 18-19</p> <p>Levante EMV - ed. La Ribera</p>
29/12/22	<p>El Ayuntamiento de Valencia valorará los daños en Zaidía antes de imponer multas por la demolición indebida</p> <p>El Ayuntamiento revisará los daños en las naves de Zaïda antes de imponer la multa</p>	<p>NIUS</p> <p>Las Provincias - p.14</p>
30/12/22	<p>Diez personalidades científicas que nos dejaron en 2022</p> <p>El Magnànim cierra 2022 con 67 libros nuevos, más de uno por semana y seis libros para el Año Fuster</p>	<p>sinc</p> <p>elperiòdic.com</p>
31/12/22	<p>Adiós a Santiago Grisolíá: un puente entre la ciencia y la cultura</p> <p>Los personajes españoles que murieron en el 2022</p> <p>Las dos vidas del profesor</p>	<p>Levante EMV</p> <p>vozpópuli</p> <p>Las Provincias</p>

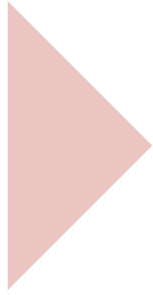

*Concurs
literari i de
dibuix*

*“La vida després
del confinament”*

Concurs literari i de dibuix “La vida després del confinament”

- 708 treballs literaris presentats
- 2.070 dibuixos presentats
- 102 centres participants
- 2.778 alumnes participants

Treballs Premiats Literari

1r d'ESO

1r PREMI:

Lucía Martorell Muñoz, Parque Colegio Santa Ana de València, per *Detrás de la ventana*.

2n PREMI:

Luana Llorens Ferrandiz, IES Serra de Mariola de Muro d'Alcoi, per *El desconfinamiento de María*.

3r PREMI:

Bárbara Cascant García, IES Serra de Mariola de Muro d'Alcoi, per *La flor roja*.

ACCÈSSITS:

Séfora Apostol Draghici, IES Pedreguer, per *El mundo te espera fuera*.

Íker Cabezas López, IES Mediterráneo de Torrevieja, per *Mi vida durante y después de la pandemia*.

2n d'ESO

1r PREMI:

Maia Francés Pérez, IES Jaume I d'Ontinyent, per *Encara estic ací*.

2n PREMI:

Claudia Enguix Montés, IES Jaume I d'Ontinyent, per *Una nova realitat*.

3r PREMI:

Natalia Ramos Pérez, col·legi Salesiano San Antonio Abad de València, per *Cazados*.

ACCÈSSITS:

Irene Tortorella Murcia, col·legi Ntra. Sra. del Carmen d'Orihuela, per *Confinamiento*.

Javier Sánchez Osés, Col·legi Ntra. Sra. del Carmen d'Orihuela, per *Vida después del Confinamiento*.

3r d'ESO

1r PREMI:

Silvia Romero González, col·legi Sagrado Corazón de Mislata, per *La vida después del confinamiento*.

2n PREMI:

Claudia Uclés Ordiz, col·legi Immaculat Cor de Maria de València, per *La vida després del confinament*.

3r PREMI:

Fran Ortega Ruiz, col·legi Nuestra Señora del Rosario – Trinitarias de Castellar, per *La vida después del confinamiento*.

ACCÈSSIT:

Marwa Hammouch Battouw, IES Serra de Mariola de Muro d'Alcoi, per *Levantándose poco a poco*.

4t d'ESO

1r PREMI:

Elena Doménech Mancebo, col·legi Pureza de Maria d'Ontinyent, per *Rosas marchitas en el camino*.

2n PREMI:

Ángeles Matute Andazora, IES Juan de Garay de València, per *La perspectiva de la vida*.

3r PREMI:

Noa Díaz Núñez, IES Severo Ochoa d'Elx.

ACCÈSSITS:

Polina Larkina, col·legi El Armelar de Paterna, per *Una estrella más....*

Lucía Pertusa García, col·legi Ntra. Sra. del Carmen d'Orihuela, per *Amb els ulls de la meua àvia*.

PREMI AL CENTRE DOCENT NIVELL ESO:

IES Serra de Mariola de Muro d'Alcoi

1r Batxillerat / Cicles Formatius

1r PREMI:

Cristina Cheng Liu, col·legi Sagrado Corazón de Mislata, per *Dando pasos hacia el futuro*.

2n PREMI:

María Tebbane, IES La Moreria de Mislata, per *La vida era un vals*.

3r PREMI:

Hannah Ferrer Domínguez, col·legi Parroquial Don José Lluch d'Alboraia, per *Surrealisme després del confinament*.

2n Batxillerat / Cicles Formatius

1r PREMI:

Carlos Liberto López Morell, col·legi Sant Josep de la Muntanya d'Oliva, per *Una cega, bella esperança*.

2n PREMI:

Laia Baldoví Murcia, IES Josep de Ribera de Xàtiva, per *Vida després de la pandèmia*.

3r PREMI:

Nerea Valcárcel Castillo, IES Tirant Lo Blanc de Gandia, per *Qué alegría volver a juntarnos*.

ACCÈSSITS:

Marco Baldan Pardo, IES Josep de Ribera de Xàtiva, per *La vida després del confinament*.

PREMI AL CENTRE DOCENT NIVELL BATXILLERAT I CICLES FORMATIUS:

IES Josep de Ribera de Xàtiva

Treballs Premiats Dibuix

1r d'ESO

1r PREMI:

Álvaro Sebastián Istrate, col·legi El Armelar de Paterna, per *Al final del túnel, siempre hay esperanza.*

2n PREMI:

Maite Vanderkluisen, IES Mediterráneo de Torrevieja, per *El rechazo.*

3r PREMI:

Marives Puchades Díaz, col·legi Nuestra Señora de la Seo de Xàtiva, per *Tantes coses prohibides i per fi ja podem ser lliures.*

ACCÈSSITS:

Claudia Velert Ortega, C.E. Gençana de Godella.

Andrea Martínez Blanco, IES El Caminàs de Castelló, per *No es dolor físico, es dolor mental.*

2n d'ESO

1r PREMI:

Sophie Jasmÿn Toet, IES Teulada, per *Las consecuencias de la mascarilla.*

2n PREMI:

Carmen Calabuig Sirera, IES Jaume I d'Ontinyent, per *Després de la pandèmia ens tenen més hipnotitzats.*

3r PREMI:

Carla Morales Martínez, IES Rei En Jaume d'Alzira, per *Hola vacuna, adiós Covid19.*

ACCÈSSITS:

Aitana González Soler, IES Mediterráneo de Torrevieja, per *El tiempo es vida.*

Rebeca Sanchis Muntadas, col·legi Nuestra Señora de la Seo de Xàtiva, per *Lliure.*

3r d'ESO

1r PREMI:

Samuel Pacheco Cuartero, IES Cayetano Sempere d'Elx, per *La meua vida després del confinament*.

2n PREMI:

Elena Perelló Matías, IES Tavernes Blanques, per *La puerta a la normalidad*.

3r PREMI:

Nathalie Isabel Iembo, IES Cid Campeador de València, per *Visibilitzem la Salut Mental, també s'ha de tractar*.

4t d'ESO

1r PREMI:

Manu Campos Vidal, IES Jaume I d'Ontinyent, per *Sí, pudimos*.

2n PREMI:

Vera Mateu Soriano, Escola Les Carolines de Picassent, per *Junts*.

3r PREMI:

Elena Martín Pérez, col·legi CEU San Pablo de València, per *Separados pero siempre unidos: conectados a través de la tecnología*.

ACCÈSSITS:

Judith Torao Raso, IES Vicent Andrés Estellés de Burjassot, per *¿Qué hay detrás de la mascarilla?*.

África Camarasa San Antonio Abad, IES Rei En Jaume d'Alzira, per *Una cabeza llena de miedos, no tiene espacio para sueños*.

PREMI AL CENTRE DOCENT NIVELL ESO:

IES Jaume I d'Ontinyent

1r Batxillerat / Cicles Formatius

1r PREMI:

Júlia Morales Montés, IES Jaume I d'Ontinyent, per *Resurge el abrazo*.

2n PREMI:

Joan Chover Meló, IES Jaume II el Just de Tavernes de la Vallidigna, per *La luz siempre rompe la oscuridad*.

3r PREMI:

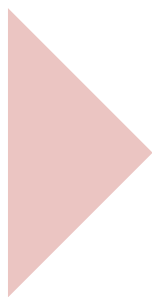
Pau Safont Santos, IES Honori Garcia de La Vall d'Uixó, per *Renaixença*.

ACCÈSSITS:

Maria Cristina Pastor Jácobo, col·legi Nuestra Señora del Socorro de Benetússer per *Deixem la soletat i siguem solidaris anant a un futur de Llum*.

Pablo Plamenov Minchev Gotseva, IES Jaume II el Just de Tavernes de la Vallidigna, per *¡Un mañana con expresiones fantásticas!*

Yuna de la Concepción González, col·legi Nuestra Señora del Socorro de Benetússer, per *Cap a una nova pantalla*.

2n Batxillerat / Cicles Formatius

1r PREMI:

Marta Rallo Fes, IES La Plana de Castelló, per *Encerrada todavía*.

2n PREMI:

Ariadna Picazo Molina, IES Jaume I d'Ontinyent, per *Respirando sin respirar del todo*.

3r PREMI:

Pau de Miguel Pérez, C.E. Gençana de Godella, per *La "nueva" normalidad*.

ACCÈSSITS:

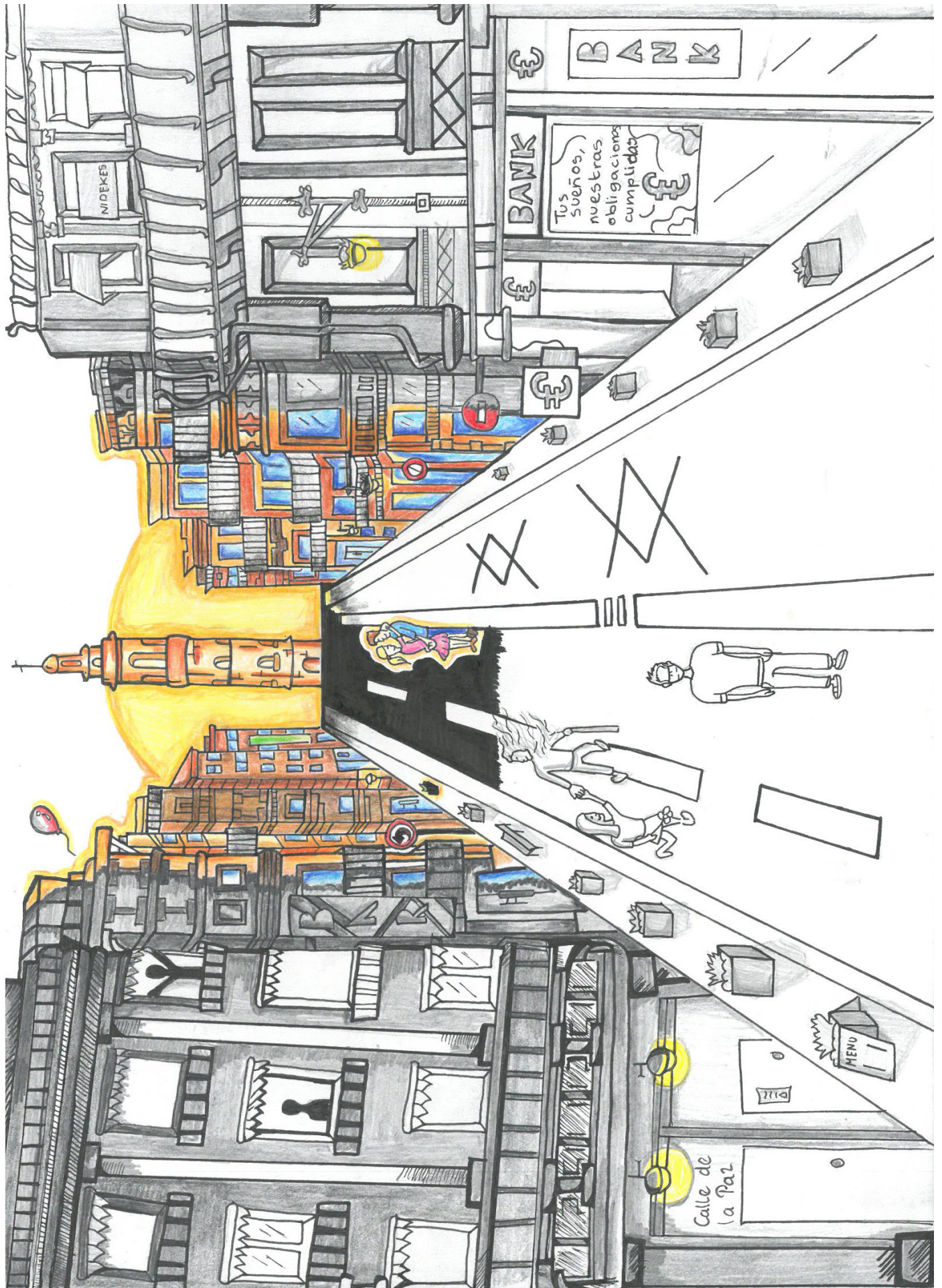
Paula Jòvena Segarra, IES La Plana de Castelló, per *Ansietat Social*.

Jesús Martínez Calleja, col·legi Nuestra Señora del Socorro de Benetússer, per *Metamorfosis*.

PREMI AL CENTRE DOCENT NIVELL BATXILLERAT I CICLES FORMATIUS:

IES Jaume I d'Ontinyent

Álvaro Sebastián Istrate, col·legi El Armelar de Paterna, per *Al final del túnel, siempre hay esperanza.*

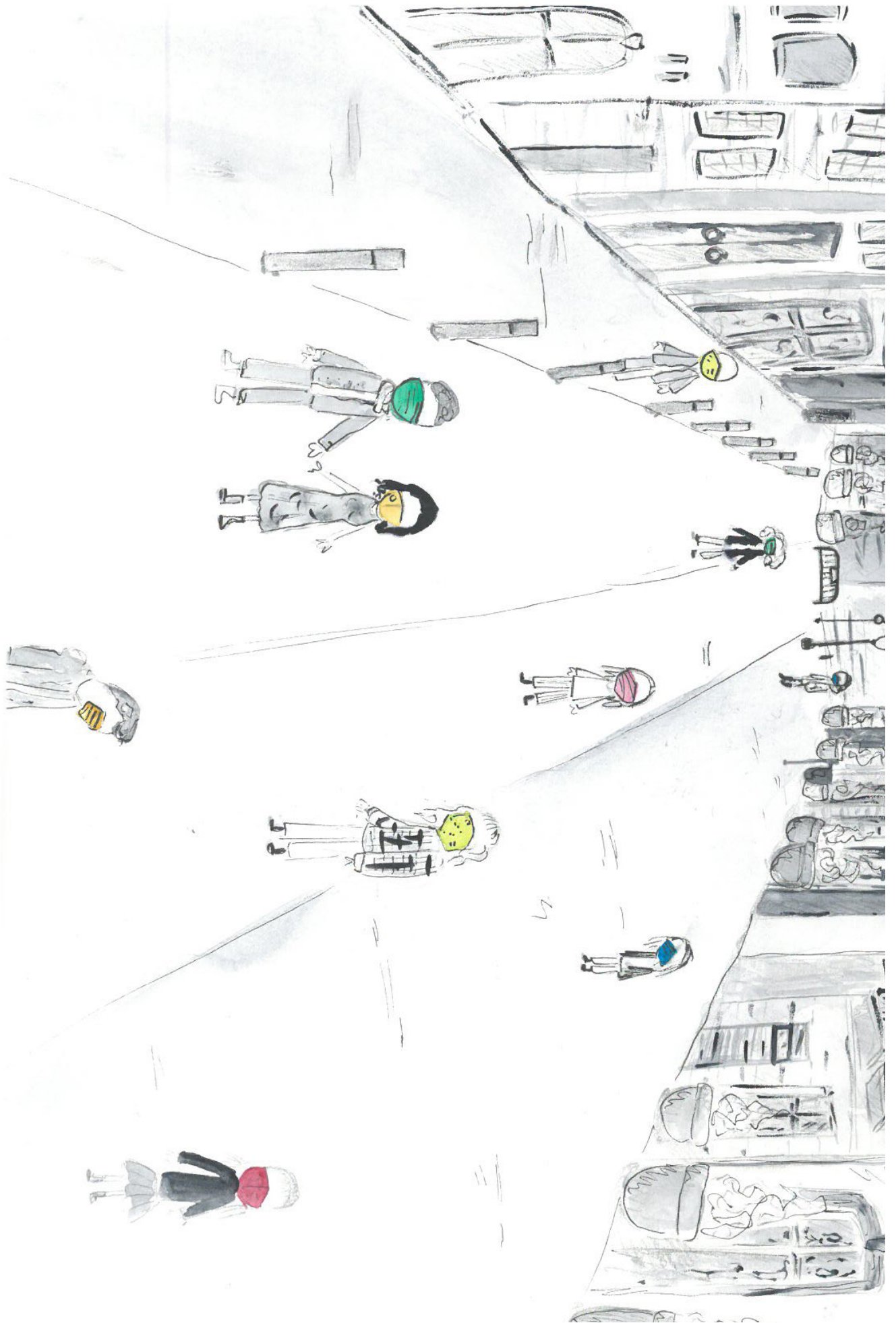

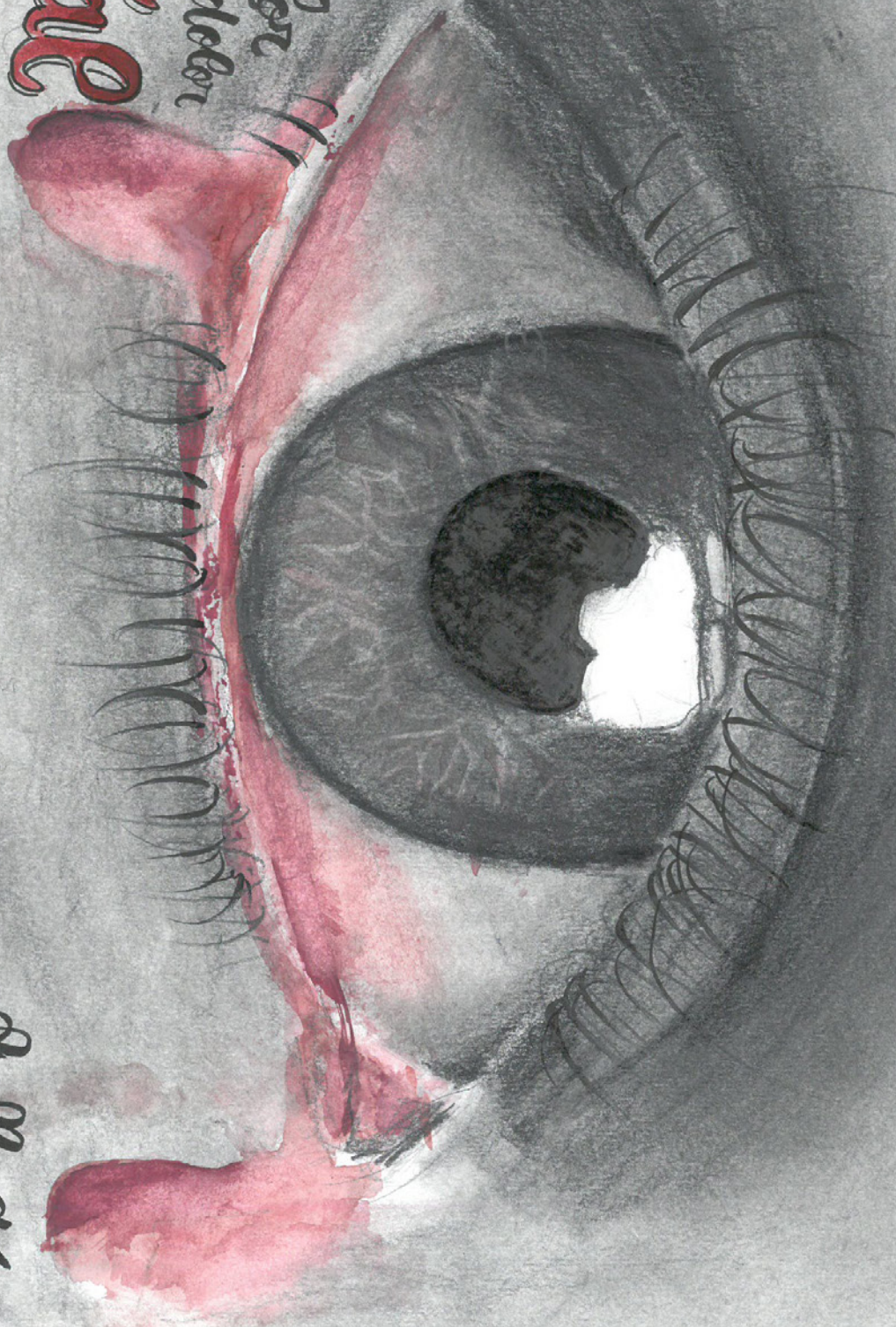
Marives Puchades Díaz, col·legi Nuestra Señora de la Seo de Xàtiva, per *Tantes coses prohibides i per fi ja podem ser lliures*.

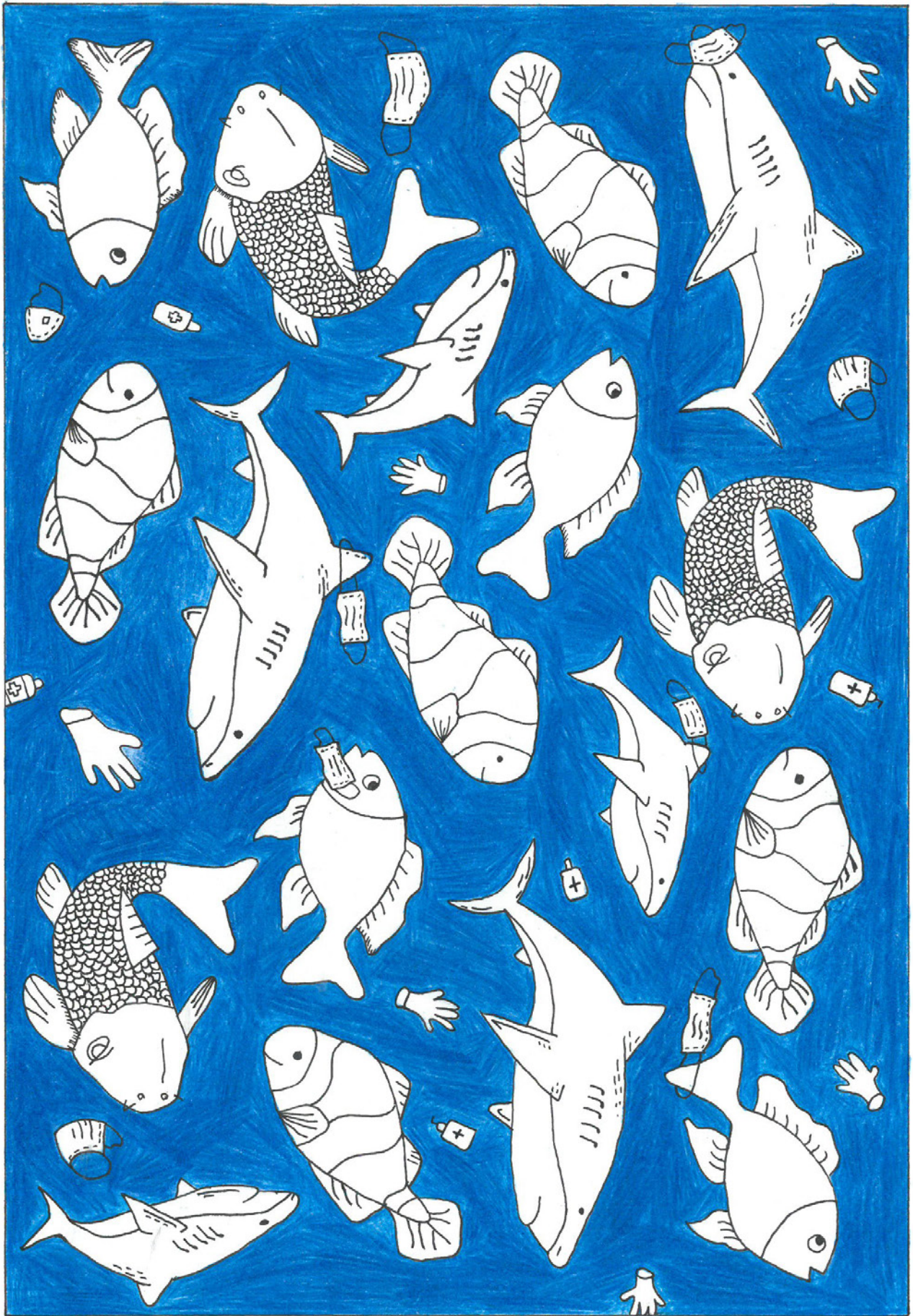
No es dolor
físico, es dolor
Mental

A. Martínez

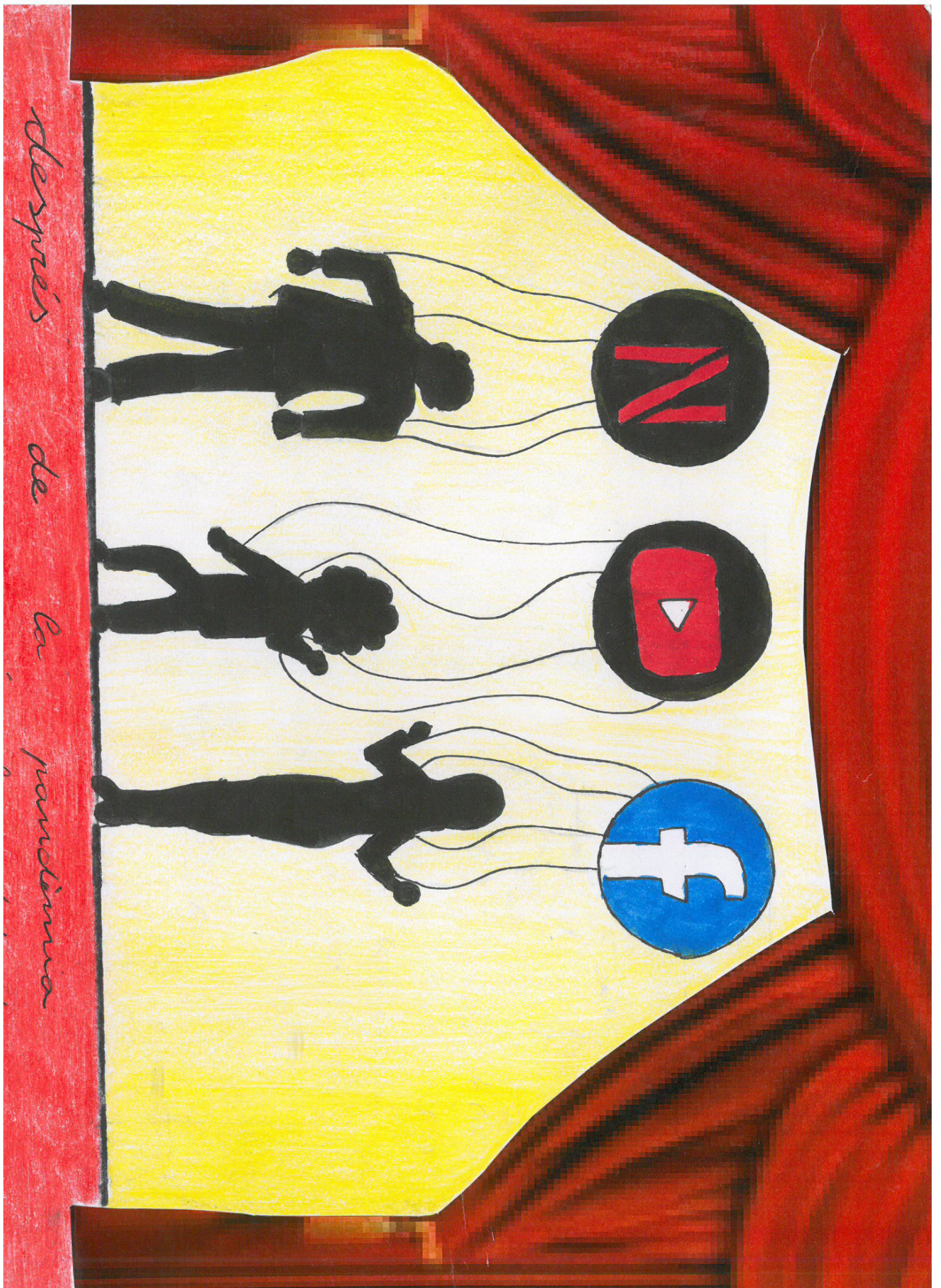
Andrea Martínez Blanco, IES El Caminàs de Castelló, per *No es dolor físico, es dolor mental.*

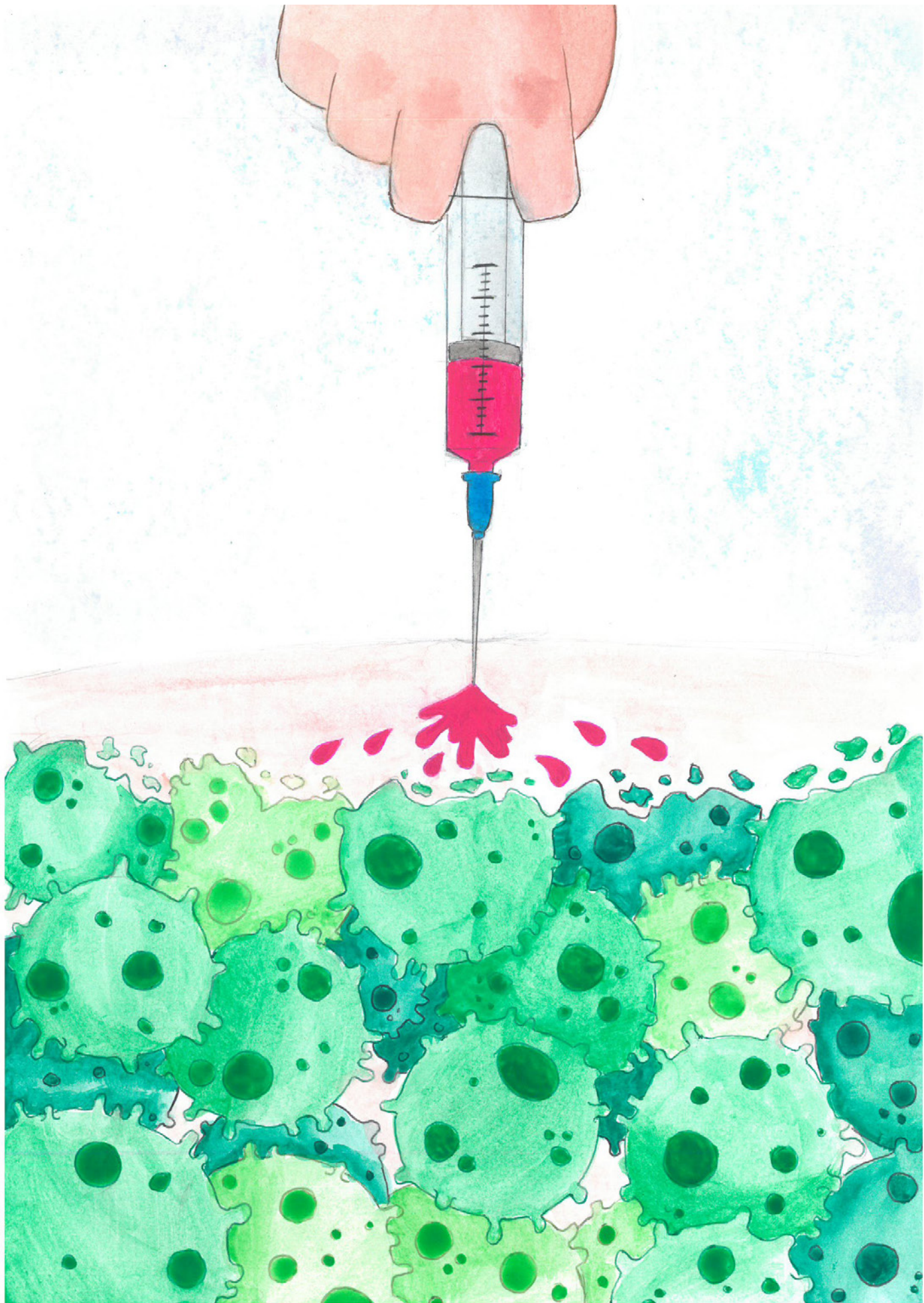
Sophie Jasmyn Toet, IES Teulada, per *Las consecuencias de la mascarilla*.

Carmen Calabuig Sirera, IES Jaume I d'Ontinyent, per *Després de la pandèmia ens tenen més hipnotitzats.*

Carla Morales Martínez, IES Rei En Jaume d'Alzira, per *Hola vacuna, adiós Covid19*.

Aitana González Soler, IES Mediterráneo de Torreveja, per *El tiempo es vida*.

Rebeca Sanchis Muntadas, col·legi Nuestra Señora de la Seo de Xàtiva, per *Lliure*.

LA
MEUA VIDA
DESPRÉS DEL CONFINAMENT

Elena Perelló Matías, IES Tavernes Blanques, per *La puerta a la normalidad*.

VISIBILITZEM LA SALUT MENTAL,
TAMBÉ S'HA DE TRACTAR

Vera Mateu Soriano, Escola Les Carolines de Picassent, per *Junts*.

SEPARADOS PERO SIEMPRE UNIDOS CONECTADOS A TRAVÉS DE LA TECNOLOGÍA

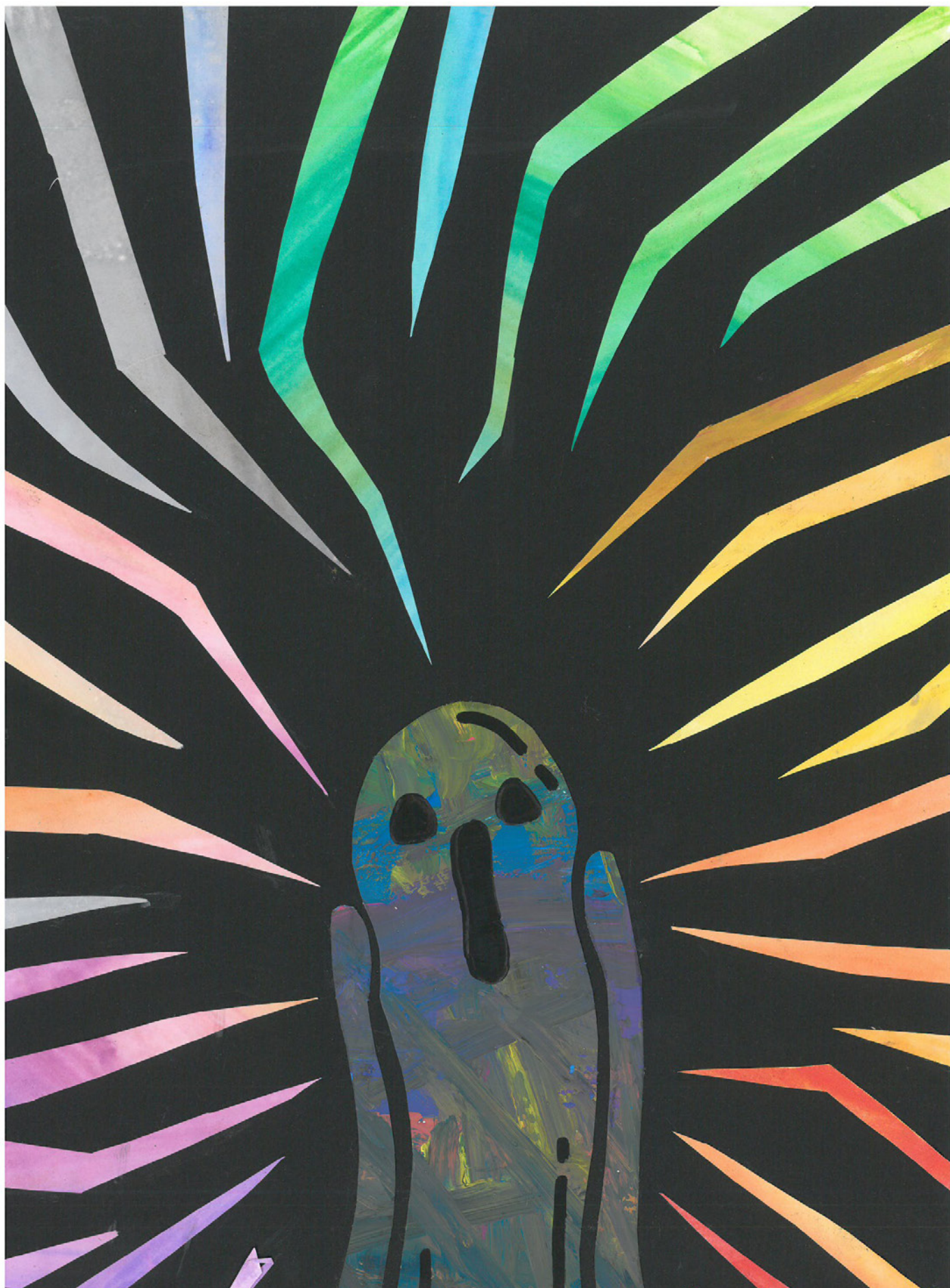

Judith Torao Raso, IES Vicent Andrés Estellés de Burjassot, per *¿Qué hay detrás de la mascarilla?*

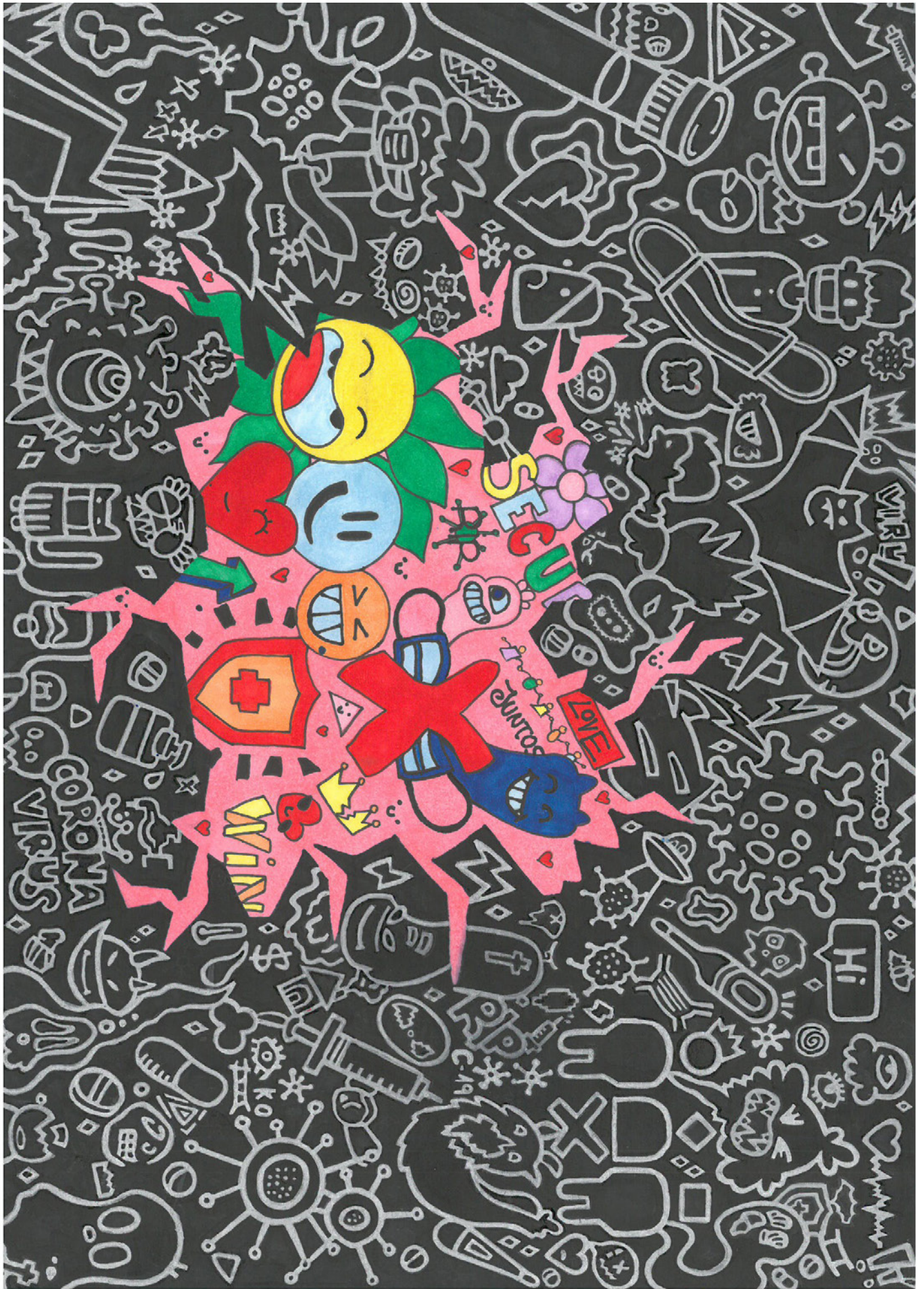
África Camarasa San Antonio Abad, IES Rei En Jaume d'Alzira, per *Una cabeza llena de miedos, no tiene espacio para sueños.*

Júlia Morales Montés, IES Jaume I d'Ontinyent, per *Resurge el abraço*.

Joan Chover Meló, IES Jaume II el Just de Tavernes de la Vall d'Alto, per *La luz siempre rompe la oscuridad*.

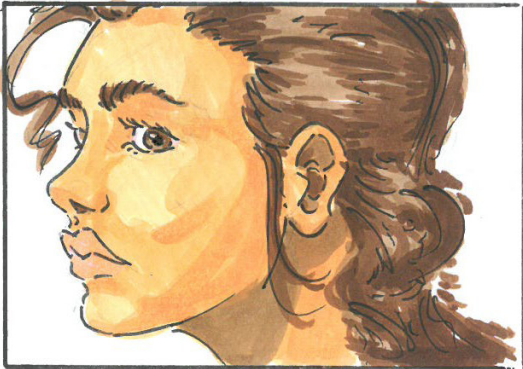
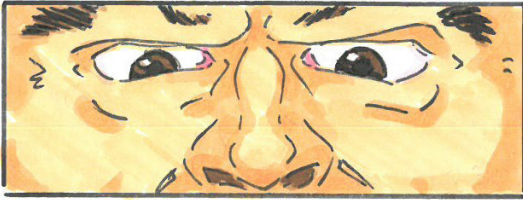

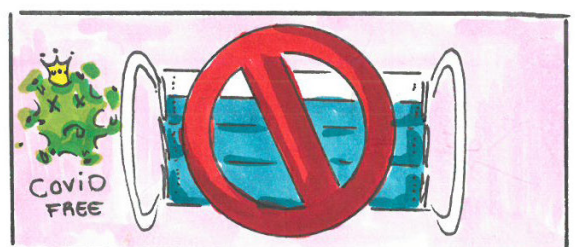
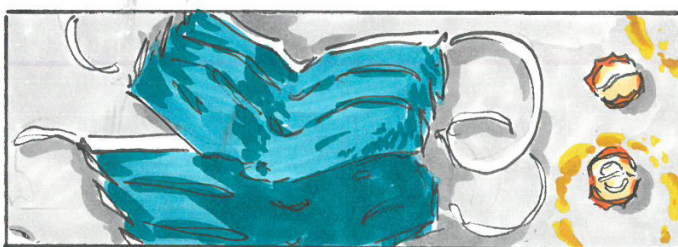
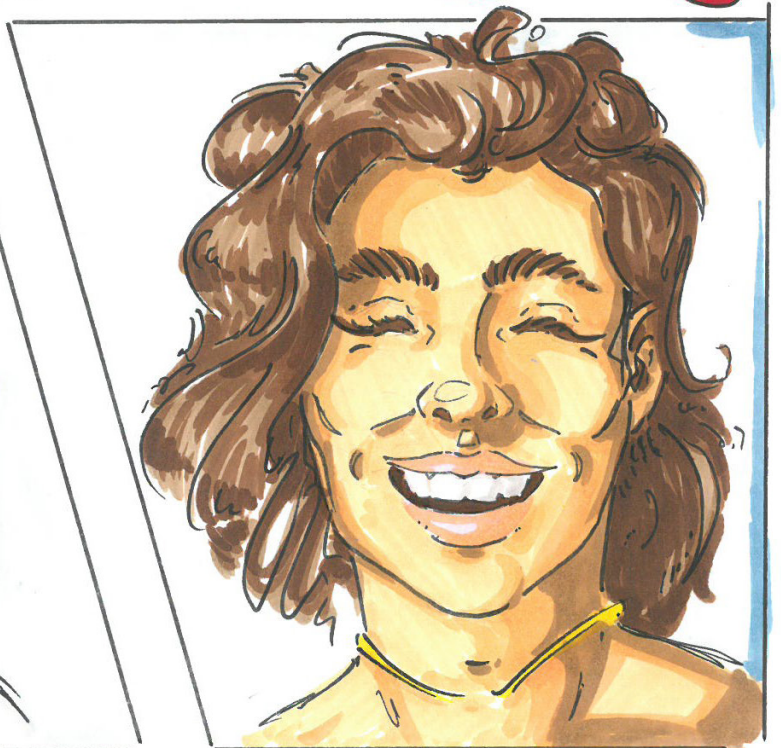
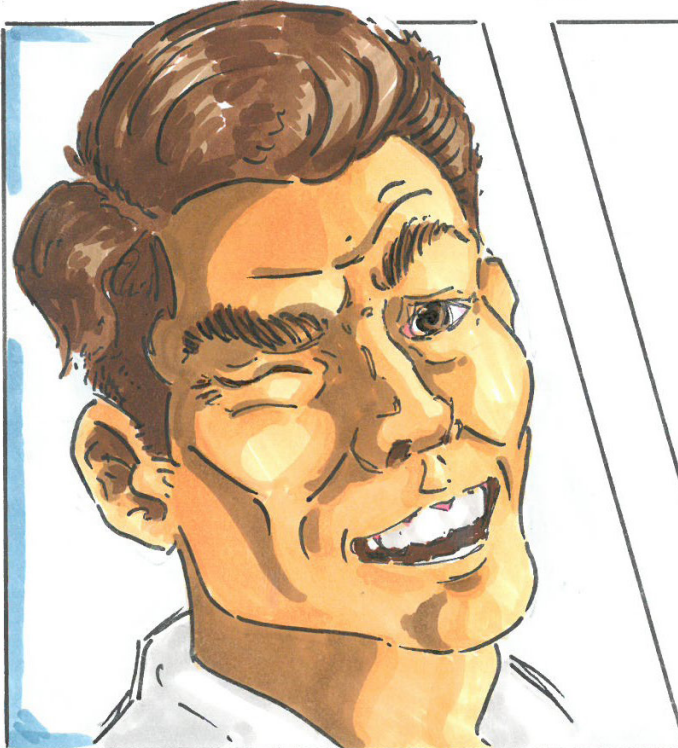

Maria Cristina Pastor Jácobo, col·legi Nuestra Señora del Socorro de Benetússer per *Deixem la soletat i siguem solidaris anant a un futur de Llum.*

¡SALUD!

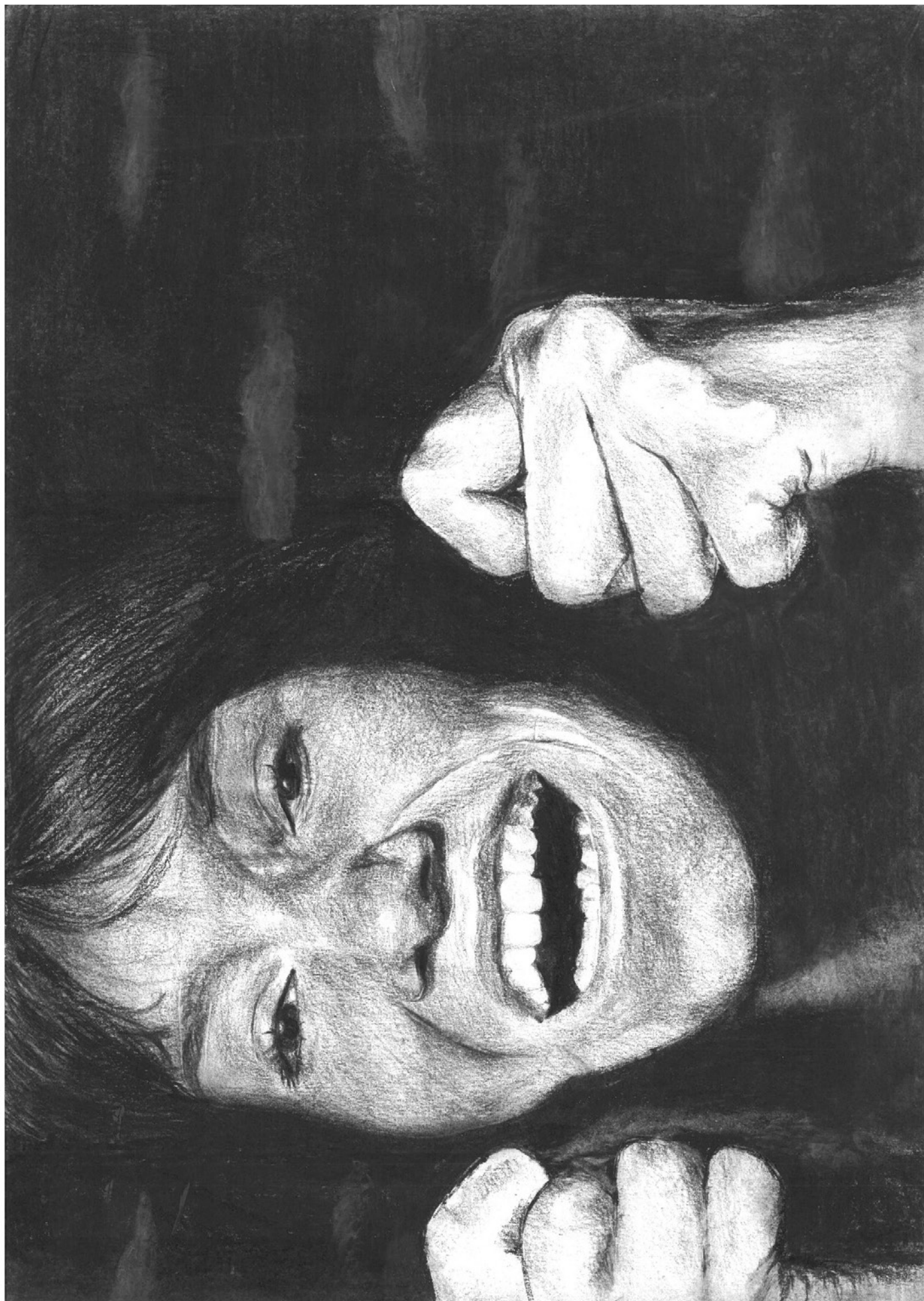

Yuna de la Concepción González, col·legi Nuestra Señora del Socorro de Benetússer, per *Cap a una nova pantalla*.

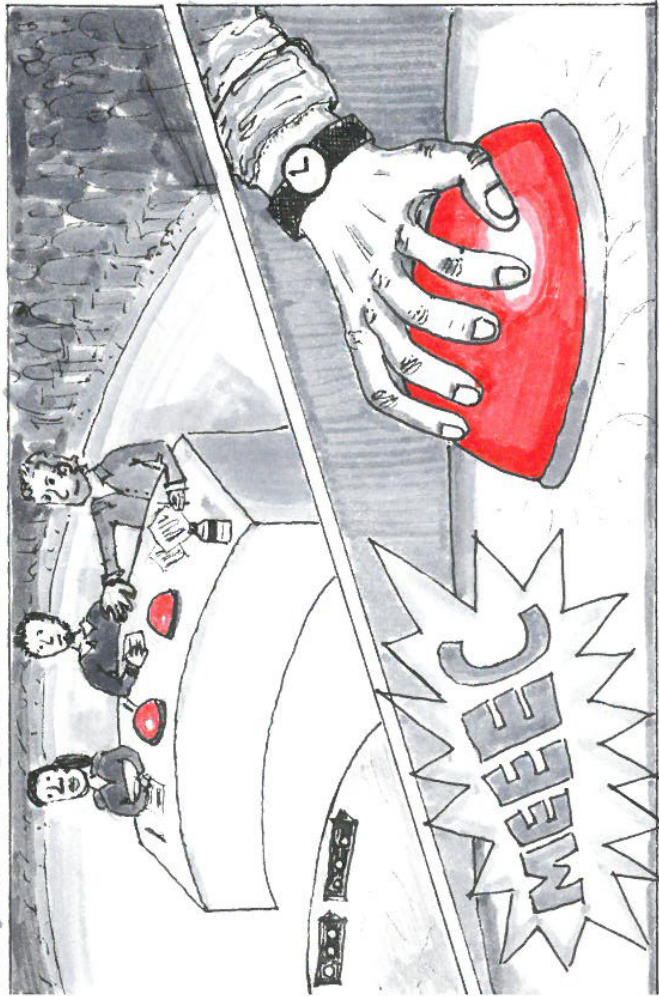
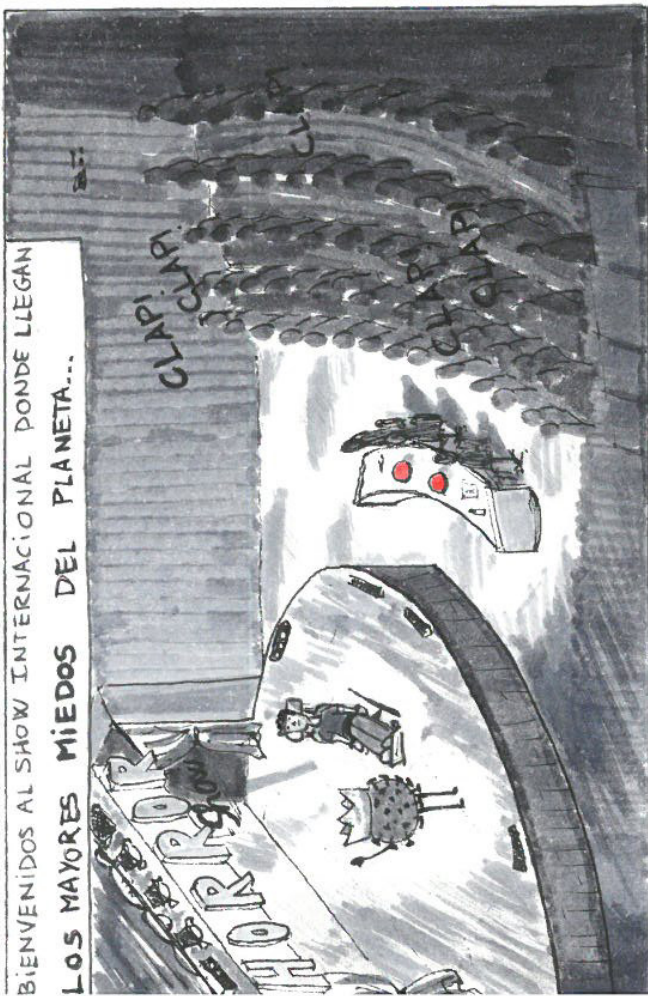
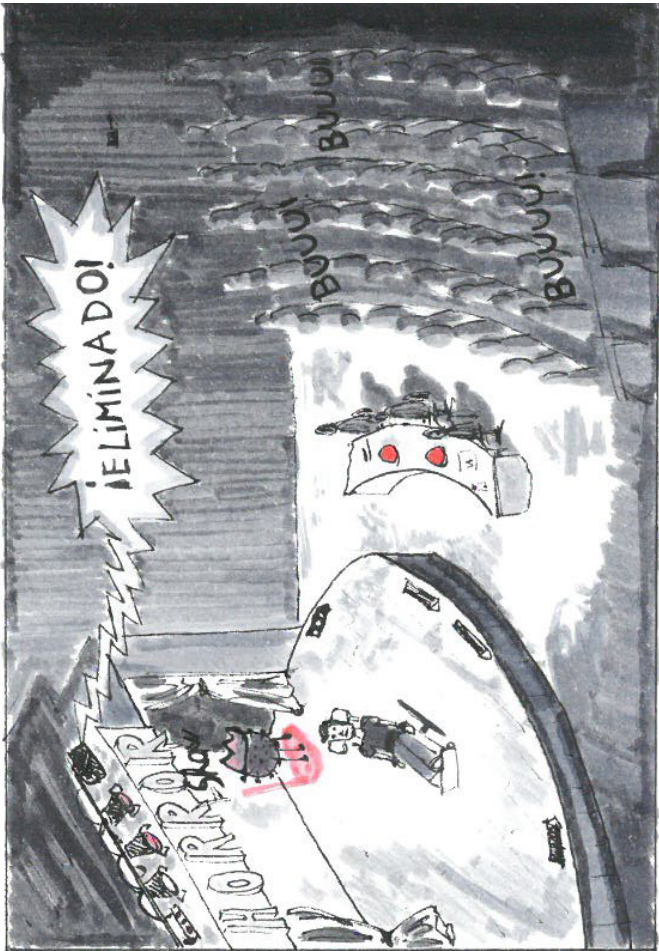
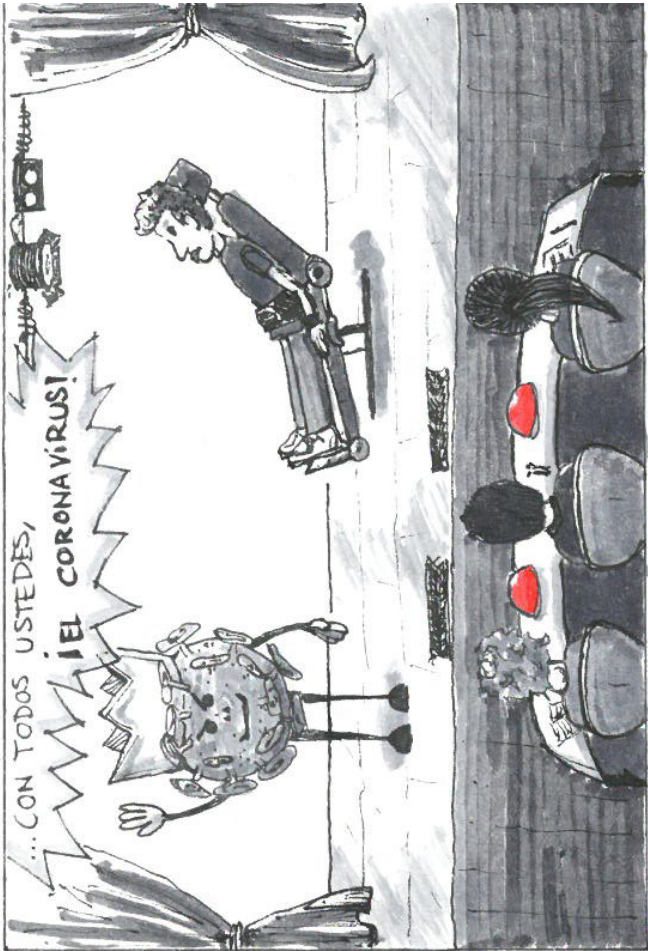
Marta Rallo Fes, IES La Plana de Castelló, per *Encerrada todavía*.

Respirando libre
sin [♥]
respirar del
Todo

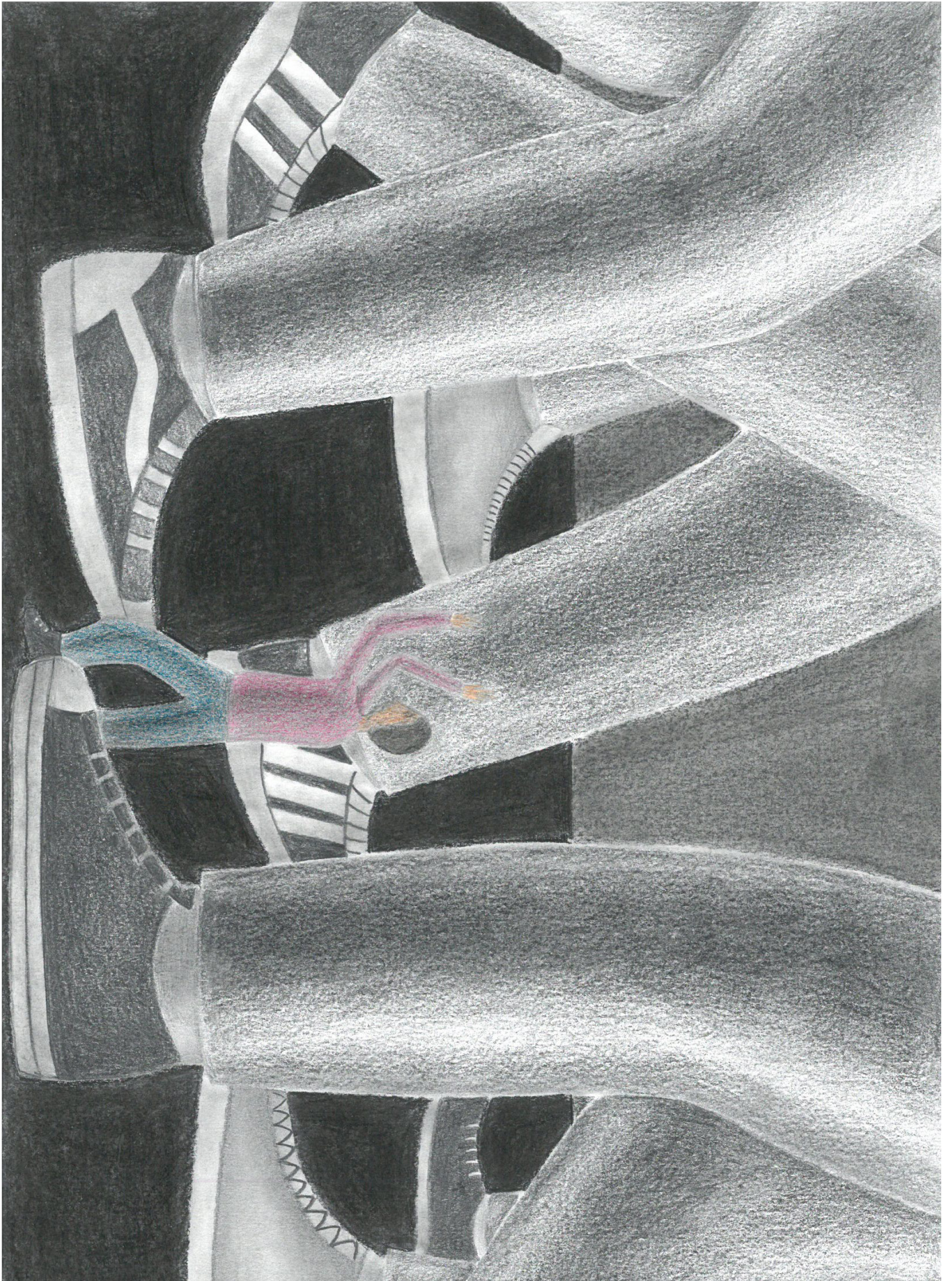

SIN MÁS DILACIÓN...
¡SIGUE SACA EL SIGUIENTE!

Paula JÓvena Segarra, IES La Plana de Castelló, per *Ansietat Social*.

